

AVENUE DE LA
**JOYEUSE ENTRÉE
BLIJDE INKOMST**
LAAN

17-21

BIJLAGEN

CRB 2013 - 0398

Technisch verslag

CCE
Conseil Central de l'Economie
Centrale Raad voor het Bedrijfsleven
CRB

Bijlagen bij het Technisch verslag 2012

21 maart 2013

Internet:

<http://www.ccecrb.fgov.be>

Verantwoordelijke Uitgever:

Luc Denayer, secretaris van de CRB
Blijde Inkomstlaan 17-21
1040 Brussel

Voorwoord

De laatste jaren is de redactie van het Technisch verslag van het secretariaat meer en meer het resultaat geworden van teamwork dat gedragen wordt door een aantal wetenschappelijke medewerkers van het secretariaat, in casu de heren Luc Denayer en Hendrik Nevejan (hoofdstukken 1 en 3), mw. Céline Mouffe (hoofdstuk 1 en algemene coördinatie) en de heer Stephen Renders (hoofdstuk 1), mw. Florence Meessen (hoofdstuk 2), de dames Fanny Robette en Hélène Janssens en de heer Kris Degroote (hoofdstuk 3), de heer Michael Rusinek (hoofdstukken 3 en 5), mw. Hélène Van Kerrebroeck (hoofdstuk 4) en mw. Siska Vandecandelaere (hoofdstuk 5).

De thema's die in het interprofessioneel overleg worden aangesneden zijn dan ook steeds talrijker geworden. Dit heeft het secretariaat ertoe gebracht te steunen op een steeds ruimer netwerk voor het verzamelen van data en analytisch werk. In dit kader wil de Centrale Raad voor het Bedrijfsleven zijn dank betuigen aan de dames Buydens, Brumagne, Druant, Heuse, Rigo, Rubbrecht, Zachary en Zimmer en de heren Dhyne, Dresse, Duprez, Famerée, Modart, Stragier, Van Cauter en Van Meensel (Nationale Bank van België), de heren Bogaert, Bossier, Dobbelaere, Englert, Hendrickx, Masure, Van Horebeek en Stockman (Federaal Planbureau), mw. Verhoeve en de heer den Ouden (CPB), de heer Barrat (DARES), mw. Kotecka en de heren de la Fuente, Dell'Abate en (Eurostat), mw. Wanger (IAB), de heer Tuts (RVA), mw. Piette en de heren Dmitrevsky en Vets (RSZ), de heren De Vos, Beca, Van Nuffel en Vermeeren (fod Werkgelegenheid, Arbeid en Sociaal overleg), de heren Halleux, Van Laere en Valenduc (fod Financiën), en Simeon Vossen (RWI), mw. Buysse en de heer Mont (permanente vertegenwoordiging bij de Oeso), de dames Geenens en Termote en de heer Vermeulen (fod Economie, Kmo, Middenstand en Energie, ADSEI), mw. Sourbron (Steunpunt Werk en Sociale Economie) en de professoren Jacquemin (FUNDP), Goos (KU Leuven) en Bauwens (UCL, Core) voor hun bereidwillige medewerking aan het verslag.

Verder kon er bij het tot stand komen van dit verslag gerekend worden op de input van de professoren Bruno Van der Linden (UCL) en Leo Sleuwaegen (Vlerick Leuven Gent Management School) in het kader van samenwerkingsakkoorden tussen hen en de CRB.

De verantwoordelijkheid van het verslag is volledig voor rekening van het secretariaat.

Onze dank gaat ten slotte ook uit naar alle medewerkers van het secretariaat en de interimkrachten die met hun werkzaamheden op het vlak van administratieve opvolging, dactylografie, eindopmaak, vertaling en drukwerk hebben bijgedragen tot de concrete verwezenlijking van het verslag.

Inhoudsopgave

Inleiding.....	9
1 Macro economische context	11
1.1 Macro-economische conjunctuur	12
1.1.1 Sterk neerwaartse herziening vooruitzichten 2012	12
1.1.2 Vooruitzichten 2013 en 2014	13
1.2 Macro-economische risico's.....	15
1.3 Het vertrouwen van de economische actoren.....	21
1.4 Inflatie in België en in de buurlanden	22
1.4.1 Recente ontwikkeling van de inflatie.....	22
1.4.2 Vooruitzichten.....	27
1.5 Vooruitzichten van de overheidsfinanciën.....	31
Bronvermelding	35
2 Arbeidsmarkt	37
Boordtabel	38
2.1 Recente dynamiek van de werkgelegenheid in België en in de drie buurlanden	39
2.2 Recente bewegingen in België: de crisismaatregelen, het regeerakkoord en de relancestrategie	40
2.2.1 De crisismaatregelen.....	40
2.2.2 Het regeerakkoord van december 2011: sociaal-economische en institutionele hervormingen.....	42
2.2.3 De relancemaatregelen van juli 2012	44
2.3 Waarnemingen op middellange termijn: een banenintensieve groei in welbepaalde sectoren .	45
2.3.1 Ontwikkeling in de hele economie	46
2.3.2 Bijdrage van de overheidstakken.....	47
2.3.3 Bijdrage van de tak Menselijke gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening	47
2.3.4 Bijdrage van de dienstencheques.....	48
2.3.5 Samenvatting	50
2.4 Werkloosheid, vergrijzing en spanningen	55
2.5 De arbeidsmarkten in de EU2020-strategie	57
Bronvermelding	61
3 Loonvorming	63
3.1 Ontwikkeling tot 2012.....	64
3.2 Recente loonkostenontwikkeling en context van de loononderhandelingen in de drie buurlanden.....	65
3.2.1 Inleiding.....	65
3.2.2 Duitsland	65
3.2.3 Nederland.....	69
3.2.4 Frankrijk.....	71
3.3 Vier scenario's inzake vooruitzichten	76
3.3.1 Onderliggende methodologie voor de vier scenario's.....	77

3.4	Cao nr. 90	78
3.4.1	Sectorakkoorden	79
3.4.2	Bedrijfs-cao's en toetredingsakten.....	79
3.4.3	Impact op de ontwikkeling van de lonen.....	79
3.5	Impact van de (para)fiscaliteit op de arbeid	84
3.5.1	Ontwikkelingen en uitdagingen.....	84
3.5.2	Arbeid, kapitaal en consumptie.....	84
3.5.3	Maatregelen ter verlichting van de (para)fiscaliteit op de lonen.....	86
3.5.4	De effecten van de maatregelen ter verlichting van de (para)fiscaliteit op de arbeidskosten en op de koopkracht.....	95
	Bronvermelding	100
4	Opleiding en vorming	105
	Boordtabel van de sociale partners	106
	Boordtabel : internationale vergelijking.....	106
4.1	Voordelen en verantwoordelijkheid.....	107
4.2	Verbintenissen van de sociale partners	108
4.3	Van het interprofessionele naar het sectorniveau.....	110
4.4	Van verbintenissen tot resultaten.....	111
4.4.1	Structurele indicator van Lissabon.....	112
4.4.2	Formele voortgezette opleiding	112
4.4.3	Minder formele en informele voortgezette opleiding	114
4.4.4	Alomvattende indicatoren voor de voortgezette opleiding van werknemers	115
4.4.5	Initiële opleiding.....	116
4.5	Sanctiemechanisme.....	116
	Bronvermelding	119
5	Structureel concurrentievermogen.....	121
	Boordtabel	122
5.1	Verandering in economische realiteit.....	126
5.2	Onderwijs.....	129
5.3	Innovatie	130
5.4	Ondernemerschap	134
5.5	Internationalisatie.....	136
5.6	Ontwikkeling marktaandeel.....	141
5.7	Kostenstructuur.....	144
5.8	Verdeling van de rijkdom	147
5.8.1	Primaire verdeling van de inkomens.....	147
5.8.2	Secundaire herverdeling van de inkomens.....	149
	Bronvermelding	157
6	Bijlagen	162
6.1	Bijlage 1: Bedrijfstakkenomenclatuur Nace rev. 2.....	163
6.2	Bijlage 2: Loonkostenontwikkeling per persoon en per uur.....	165
6.3	Bijlage 3: Wegingscoëfficiënten	165

Lijst met grafieken

Grafiek 1-1: Ontwikkeling bbp per kwartaal in geselecteerde landen, 2008-2012 (in volume, 1e kwartaal 2008 = 100)	12
Grafiek 1-2: Renteververschil met Duitsland op overheidsleningen met een resterende looptijd van 10 jaar (in procentpunten)	17
Grafiek 1-3: Spread CDS-koers in Italië en Spanje t.o.v. Duitsland ¹	18
Grafiek 1-4: Spread CDS-koers in Ierland en Portugal t.o.v. Duitsland	18
Grafiek 1-5: Ontwikkeling van de schuldgraad van financiële en niet-financiële ondernemingen in België en in de drie partnerlanden (in procent van het bbp, eerste kwartaal 2007 = 100)	19
Grafiek 1-6: Ontwikkeling van de schuldgraad van huishoudens in België en in de drie partnerlanden (in procent van het bbp, eerste kwartaal 2007 = 100)	20
Grafiek 1-7: Economische sentimentenindicator in België en de drie partnerlanden	21
Grafiek 1-8: Exportorders in de verwerkende nijverheid en ontwikkeling van de goederen- en dienstenexport (per trimester; kwartaalgroei)	22
Grafiek 1-9: Ontwikkeling van de inflatie sinds 2008 in Duitsland, Nederland, Frankrijk, de eurozone en België (veranderingspercentage in vergelijking met dezelfde maand van het jaar voordien)	22
Grafiek 1-10: Vooruitzichten m.b.t. het indexcijfer van de consumptieprijzen - groeipercentage jaar-op-jaar (vooruitzichten vanaf oktober 2012)	27
Grafiek 1-11: Ontwikkeling van de elektriciteits- en gasprijzen. GICP – Bruto-indexcijfers	30
Grafiek 2-1: Ontwikkeling van het bbp (index 2007 = 100)	40
Grafiek 2-2: Ontwikkeling van de loonarbeid in de hele economie (index 2007 = 100)	40
Grafiek 2-3: Tijdelijke werkloosheid en economische werkloosheid (arbeiders + bedienden), voortschrijdend gemiddelde over 12 maanden, in duizenden vte's	41
Grafiek 2-4: Ontwikkeling van de totale binnenlandse werkgelegenheid (loontrekkers+zelfstandigen), 1996-2011	46
Grafiek 2-5: Ontwikkeling van de totale binnenlandse werkgelegenheid (loontrekkers+zelfstandigen), 2002-2011	51
Grafiek 2-6: Beveridgecurve	56
Grafiek 2-7: Werkgelegenheidsgraad van de 20- tot 64-jarigen	57
Grafiek 3-1: Relatieve ontwikkeling van de uurloonkosten België / Gemiddelde van de 3	65
Grafiek 3-2: Ontwikkeling van de indicator van de reële effectieve ruilvoet op basis van de relatieve arbeidskosten per eenheid product in de verwerkende industrie in Duitsland, Nederland, en Frankrijk van 1970 tot 2011 (basis 2005 = 100)	67
Grafiek 3-3: Uurloonontwikkeling in Duitsland	68
Grafiek 3-4: Uurloonontwikkeling in Nederland	71
Grafiek 3-5: Uurloonontwikkeling in Frankrijk	75
Grafiek 3-6: Aandeel niet-recurrente resultaatsgebonden voordelen (in % van het RSZ-brutoloon)	80
Grafiek 3-7: Ontwikkeling jaarlijkse arbeidsduur : EAK versus nationale bron	81
Grafiek 3-8: Ontwikkeling van de gemiddelde arbeidsduur van deeltijders, internationale vergelijking 1997-2014	82
Grafiek 3-9: Gemiddelde arbeidsduur van werknemers, internationale vergelijking, 1997-2014	83
Grafiek 3-10: Faciale en effectieve voet van de persoonlijke sociale bijdragen volgens het peil van het brutomaandloon	89
Grafiek 3-11: Faciale en effectieve voet van de sociale werkgeversbijdragen volgens het peil van het brutomaandloon	92
Grafiek 5-1: Evolutie van het aantal investeringprojecten in België	140
Grafiek 5-2: Internationale vergelijking van de kostenstructuur	145
Grafiek 5-3: Aandeel van energie in de productiekosten van de economie in haar geheel en van de verwerkende nijverheid (2005)	146
Grafiek 5-4: Ontwikkeling van de bijdrage van de productiekosten aan de ontwikkeling van de deflator van de finale vraag van 1996 tot 2011	147
Grafiek 5-5: Ontwikkeling van het reëel bruto beschikbaar inkomen van de particulieren per inwoner: alternatief (met sociale overdrachten in natura) en niet- alternatief (zonder sociale overdrachten in natura)	155

Lijst met tabellen

Tabel 1-1:	Macro-economische context in de drie partnerlanden en in België	13
Tabel 1-2:	Vooruitzichten wereldhandel en recentste economische vooruitzichten voor België en de drie partnerlanden (in volume)	14
Tabel 1-3:	Ontwikkeling van de schuldgraad in de private sector in België en in de drie partnerlanden	19
Tabel 1-4:	Ontwikkeling van de inflatie in de drie buurlanden (veranderingspercentage – jaargemiddelde) – vooruitzichten vanaf 2012	27
Tabel 1-5:	Beknopt overzicht van de overheidsfinanciën van 2010 tot 2017, vooruitzichten bij ongewijzigd beleid, in procent van het bbp	32
Tabel 1-6:	Vorderingsaldo per bestuursniveau van 2010 tot 2017, vooruitzichten bij ongewijzigd beleid, in procent van het bbp	33
Tabel 1-7:	Evolutie van het vorderingsaldo en de overheidsschuld (in procent van het bbp) in de buurlanden, de Eurozone en België	33
Tabel 2-1:	Crisismaatregelen: gebruik en duur	42
Tabel 2-2:	Ontwikkeling van de totale binnenlandse werkgelegenheid (loontrekkers+zelfstandigen) en van de productie, 1996-2011	46
Tabel 2-3:	Ontwikkeling van de werkgelegenheid, 1996-2011	47
Tabel 2-4:	Groeibijdrage van de overheidstakken O en P (openbaar bestuur en onderwijs)	47
Tabel 2-5:	Groeibijdrage van de non-profit Q (menselijke gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening)	48
Tabel 2-6:	Aantal personen die werken met dienstencheques	49
Tabel 2-7:	Bijdrage dienstenchequebanen aan de loonarbeid (in duizenden personen en miljoenen uren), 2003-2011	49
Tabel 2-8:	Ontwikkeling van de werkgelegenheid in België in personen, 1996-2011	50
Tabel 2-9:	Ontwikkeling van de werkgelegenheid en aandeel van de takken O, P en Q, 1996-2011, samenvatting	50
Tabel 2-10:	Bijdrage van de mini-jobs aan de ontwikkeling van de binnenlandse werkgelegenheid en van de loonarbeid in Duitsland, in duizenden personen	52
Tabel 2-11:	Verdeling van de mini-jobs over de takken van Nace Rev2	53
Tabel 2-12:	Bijdrage van de ééneurojobs aan de ontwikkeling van de binnenlandse werkgelegenheid en van de loonarbeid in Duitsland, in duizenden personen	54
Tabel 2-13:	Ontwikkeling van de werkgelegenheid en bijdrage van de takken OPQ, de dienstencheques en de mini-jobs, 2002-2011	54
Tabel 2-14:	Nationale EU2020-doelstellingen en situatie in 2011	58
Tabel 2-15:	Subdoelstellingen werkgelegenheid en situatie in 2011	59
Tabel 3-1:	Ontwikkeling van de uurloonkosten, van het bruto-uurloon en van het effect van de werkgeversbijdragen in de privésector in 2009-2010 en 2011-2012	64
Tabel 3-2:	Ramingen van de uitloonskosten en van indexatie 2013-2014	77
Tabel 3-3:	Analyse van het effect van de deelcomponenten van de gemiddelde arbeidsduur, internationale vergelijking, 1997-2014	82
Tabel 3-4:	Impliciete aanslagvoeten op de consumptie, het kapitaal en de loonarbeid: economie in haar geheel (2010)	85
Tabel 3-5:	Ontwikkeling van en vooruitzichten m.b.t. de loonsubsidies 1996-2012 (in miljoenen euro's)	94
Tabel 3-6:	Stijging van het nettoloon tegen vaste prijzen van 1996 tot 2011, in totaal en als gevolg van (para)fiscale veranderingen	96
Tabel 3-7:	Ontwikkeling van de effectieve aanslagvoet, in de veronderstelling dat de brutolonen van 1996 t.e.m. 2011 alleen de consumptieprijzen zouden zijn gevolgd	97
Tabel 3-8:	Verminderen van de sociale werkgeversbijdragen en loonsubsidies in procenten van de loonmassa in de privésector	99
Tabel 4-1:	Ontwikkeling en uitsplitsing van de financiële indicator van 2008 tot 2010 (sociale balans)	113
Tabel 4-2:	Alomvattende indicatoren voortgezette opleiding	115

Tabel 5-1:	Aanvraag handelsmerken en design.....	132
Tabel 5-2:	Groei van afzetmarkten gewogen volgens geografische structuur	137
Tabel 5-3:	Offshoring van materialen en diensten volgens regio van oorsprong.....	139
Tabel 5-4:	Vergelijking van het verloop van de uitvoer, de uitvoermarkten en de marktaandelen tussen 1995 en 2010 (in lopende prijzen, gemiddelde jaarlijkse groeivoet)	142
Tabel 5-5:	Evolutie marktaandelen in verschillende subperiodes	143
Tabel 5-6:	Uitsplitsing van de toegevoegde waarde in de niet-financiële vennootschappen.....	148
Tabel 5-7:	Veranderingspercentages van de uitgesplitste toegevoegde waarde in de niet-financiële vennootschappen (in procentpunten)	148
Tabel 5-8:	Impliciete aanslagvoeten voor kapitaal, arbeid en consumptie in 2010.....	150
Tabel 5-9:	Uitsplitsing van de ontwikkeling van de koopkracht van de particulieren (verandering tgov. het jaar voordien)	156

Inleiding

De wet van 26 juli 1996 tot bevordering van de werkgelegenheid en tot preventieve vrijwaring van het concurrentievermogen schrijft voor dat de Centrale Raad voor het Bedrijfsleven een Technisch verslag moet publiceren over de maximale beschikbare marges voor de loonkostenontwikkeling. Dezelfde wet schrijft een tweede verslag voor over de ontwikkeling van de werkgelegenheid en van de loonkosten, met als doel de aspecten van het structurele concurrentievermogen te analyseren. Het Technisch verslag werd op 21 december 2012 naar de Eerste minister gestuurd. Het huidige document is de technisch bijlage die erbij hoort.

De wet van 26 juli 1996 steunt aldus op twee pijlers, waarmee één doel wordt nagestreefd: de werkgelegenheid aanzwengelen. De eerste pijler is bedoeld om de loonkosten op macro-economisch niveau in de pas te doen blijven met die van drie landen: Frankrijk, Duitsland en Nederland. De tweede pijler van de wet betreft de structurele aspecten van het concurrentievermogen (innovatie...) en van de werkgelegenheid.

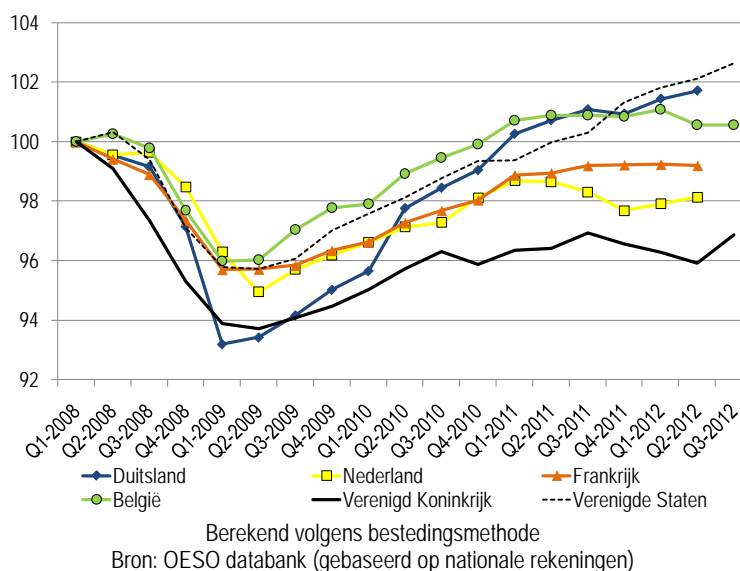
1 Macro economische context

1.1 Macro-economische conjunctuur

1.1.1 Sterk neerwaartse herziening vooruitzichten 2012

Hoewel de wereldeconomie er beter aan toe is dan tijdens 'de grote recessie' van 2008-09, is er alsnog geen sprake van een uitgesproken herstel. Terwijl het bbp in de opkomende landen en in het merendeel van de geïndustrialiseerde landen medio 2012 opnieuw het niveau oversteeg van bij de aanvang van de crisis, was dit nog niet het geval in de meeste landen van de Europese periferie, Frankrijk, Nederland, het VK en Japan. Indien de neerwaartse risico's uitblijven, dan zou er in de komende periode een matig herstel van de economie in de geavanceerde landen zijn. In de VS is de herneming van de economie het sterkst, onder impuls van een aantrekkende private consumptie. In de meeste opkomende landen blijft het bbp sterk groeien, ook al was er in China eind 2011 en in 2012 een tijdelijke groeivertraging. In een aantal regio's, met de eurozone op kop, zijn de gevolgen van de crisis evenwel nog sterk voelbaar, waardoor de economie hier zeer kwetsbaar blijft.

Grafiek 1-1: Ontwikkeling bbp per kwartaal in geselecteerde landen, 2008-2012 (in volume, 1e kwartaal 2008 = 100)

De recentste economische projecties voorzien een merkelijke verslechtering van de conjunctuur in België en de drie partnerlanden in 2012 t.o.v. de voorgaande jaren. Tabel 1-1 toont dat de vooruitzichten voor 2012 sterk achteruitgingen in de tweede helft van 2011. Terwijl de projecties van juni 2011 nog uitgingen van een verder conjunctuurherstel in 2012, hadden de vooruitzichten in december 2011 immers het grootste deel van de nu voorziene verzwakking reeds ingecalculeerd. De reden hiervoor is de achteruitgang van het economisch klimaat in de tweede helft van 2011, met als gevolg de conjunctuurvertraging in 2012. Dit was in de eerste plaats het gevolg van de escalatie van de problemen in de eurozone. Meer bepaald leidden hernieuwde zorgen omtrent de financierbaarheid van de overheidsschulden in de kwetsbare landen van de eurozone tot een stijging van de rentelasten op die schulden, een kredietverstrakking, in het bijzonder voor kmo's, een sterke achteruitgang van het ondernemers- en consumentenvertrouwen wat op zijn beurt een negatief effect had op de werkloosheid, de overheidsuitgaven, de bedrijfsinvesteringen en de private consumptie.

Tabel 1-1: Macro-economische context in de drie partnerlanden en in België

	2010	2011	Vooruitzichten voor 2012 volgens :				
			Oeso in		IMF in		Europese Commissie in
			juni 2011	december 2011	juni 2012	oktober 2012	november 2012
Duitsland							
bbp	3,7%	3,0%	2,5%	0,6%	1,2%	0,9%	0,8%
inflatie	1,2%	2,5%	1,7%	1,6%	2,3%	2,2%	2,1%
groei werkgelegenheid	0,5%	1,3%	0,6%	0,2%	0,9%		1,1%
werkloosheidsgraad	7,1%	5,9%	5,4%	5,7%	5,4%	5,2%	5,5%
Groei arbeidsproductiviteit	1,4%	1,4%	1,9%	0,4%	0,3%		-0,3%
Nederland							
bbp	1,6%	1,0%	1,9%	0,3%	-0,6%	-0,5%	-0,3%
inflatie	0,9%	2,5%	1,9%	2,2%	2,4%	2,2%	2,8%
groei werkgelegenheid	-0,4%	0,7%	0,7%	-0,1%	-0,3%		-0,2%
werkloosheidsgraad	4,5%	4,4%	4,0%	4,5%	5,3%	5,2%	5,4%
Groei arbeidsproductiviteit	2,2%	1,0%	1,2%	0,4%	-0,4%		-0,1%
Frankrijk							
bbp	1,7%	1,7%	2,1%	0,3%	0,6%	0,1%	0,2%
inflatie	1,7%	2,3%	1,6%	1,4%	2,4%	1,9%	2,3%
groei werkgelegenheid	-0,1%	0,5%	1,0%	0,1%	-0,1%		-0,1%
werkloosheidsgraad	9,8%	9,7%	8,7%	9,7%	9,8%	10,1%	10,2%
Groei arbeidsproductiviteit	1,3%	1,4%	1,1%	0,2%	0,7%		0,3%
België							
bbp	2,2%	2,0%	2,0%	0,5%	0,4%	0,0%	-0,2%
inflatie	2,3%	3,5%	2,4%	2,3%	2,9%	2,8%	2,6%
groei werkgelegenheid	0,8%	1,4%	0,9%	0,1%	0,1%		0,1%
werkloosheidsgraad	8,3%	7,2%	7,3%	7,3%	7,5%	7,4%	7,5%
Groei arbeidsproductiviteit	1,3%	-1,2%	1,1%	0,4%	0,3%		-0,3%

Bronnen: OECD Economic Outlook (juni 2012; december 2011 en juni 2011); voor 2010 en 2011: Nationale rekeningen (bbp, werkgelegenheid); Oeso (inflatie, arbeidsproductiviteit); Eurostat (geharmoniseerde werkloosheidsgraad, afkomstig van enquête naar de arbeidskrachten); IMF World Economic Outlook (oktober 2012); Europese Commissie, European Economic Forecast (herfst 2012)

In de loop van 2012 was er een verdere verslechtering van de economische vooruitzichten voor de beschouwde landen. Het IMF en de Europese Commissie (EC) wijten de verzwakking van het economisch klimaat in 2012 aan de opflakking van de problemen op de Europese financiële markten. Opnieuw leiden de blijvende spanningen op de markten voor overheidsschulden tot grote onzekerheid, met als gevolg een verlies aan vertrouwen en kredietverstrakking. De onverwachte uitdieping van de eurocrisis, die zich voordeed in het tweede kwartaal van 2012, zou liggen aan het lage vertrouwen op de financiële markten in het succes van de budgettaire en structurele maatregelen in de perifere landen en in de slagkracht van de ECB en van het EFSF en het ESM ingeval hun interventie noodzakelijk zou zijn. Het IMF onderstreept voorts dat de budgettaire saneringen een sterker multiplicatoreffect zouden hebben dan verwacht.

1.1.2 Vooruitzichten 2013 en 2014

Als gevolg van deze ontwikkelingen werden ook de vooruitzichten voor 2013 en 2014 neerwaarts herzien. Hoewel in 2013 nog steeds een herneming van de economie in de eurozone wordt verwacht, zal deze dus zwakker uitvallen dan eerder werd voorspeld. Volgens de EC zou de neergang van de Europese economie omslaan rond de jaarwisseling en zou ze in de loop van 2013 verder aantrekken. Het herstel zou worden aangedreven door een daling van de onzekerheid en een toename van het vertrouwen ingevolge de beleidsingrepen op de financiële markten, door het aanhoudend soepele monetair beleid, door verbeterde kredietvoorwaarden en door een stijging van de externe vraag onder invloed van de depreciatie van de effectieve nominale wisselkoers, de verbeterde concurrentiekracht en de verwachte versnelling van de wereldwijde groei. Naar het einde van de beschouwde periode toe zouden ook de structurele hervormingen en de uitvlakking van de onevenwichtigheden binnen de EU

een lichte bijdrage leveren aan de economische groei. Daartegenover staat dat de verdere schuldafbouw, de zwakke arbeidsmarkt en de voortzetting van de begrotingssaneringen op korte termijn blijven wegen op de groei. De EC en het IMF menen dat budgettaire saneringen in verscheidene lidstaten noodzakelijk zijn voor een herstel van de evenwichtigheden, ook al remmen ze in eerste instantie de groei in de EU af. Het IMF merkt op dat de landen die niet onder zware druk staan vanwege de financiële markten structurele budgettaire doelstellingen moeten nastreven en hun automatische stabilisatoren moeten laten werken. Landen met voldoende budgettaire ruimte zouden bovendien moeten bereid zijn om hun budgettaire inspanningen te matigen ingeval de groei lager zou uitvallen dan voorzien.

Tabel 1-2: Vooruitzichten wereldhandel en recentste economische vooruitzichten voor België en de drie partnerlanden (in volume)

	2012	2013	2014
Duitsland			
Groei bbp	0,8%	0,8%	2,0%
Inflatie	2,1%	1,9%	1,8%
werkloosheidsgraad	5,5%	5,6%	5,5%
Groei arbeidsproductiviteit	-0,3%	0,6%	1,6%
Nederland			
Groei bbp	-0,3%	0,3%	1,4%
Inflatie	2,8%	2,4%	1,6%
werkloosheidsgraad	5,2%	5,7%	5,3%
Groei arbeidsproductiviteit	-0,1%	0,9%	1,5%
Frankrijk			
Groei bbp	0,2%	0,4%	1,2%
Inflatie	2,3%	1,7%	1,7%
werkloosheidsgraad	10,2%	10,7%	10,7%
Groei arbeidsproductiviteit	0,3%	0,4%	0,6%
België			
Groei bbp	-0,2%	0,7%	1,6%
Inflatie	2,6%	1,8%	1,6%
werkloosheidsgraad	7,5%	7,7%	7,8%
Groei arbeidsproductiviteit	-0,3%	0,4%	1,1%
Groei wereldhandel	3,5%	4,3%	5,9%

Bron : Europese Commissie, European Economic Forecast (herfst 2012)

Aldus zou het bbp in de eurozone na een krimp in 2012 (-0,4%) vlak blijven in 2013 (+0,1%) om licht te groeien in 2014 (+1,4%). De zwakke groei volgt zowel uit een lage groei van het potentiële bbp als uit een negatieve outputkloof, die nog groter zou worden in 2013 en pas in 2014 zou verkleinen. Daarbij zouden er aanzienlijke verschillen blijven bestaan per land. Zowel in 2012 als in 2013 zou het Duitse bbp groeien met 0,8% waarmee dit land het best presteert van de beschouwde landen. In Frankrijk zou er een zeer lichte groei zijn in 2012 (+0,2%) terwijl het bbp in Nederland en België zou dalen met resp. 0,3% en 0,2%. Deze drie landen zouden in 2013 elk een zwakke groei doen optekenen. In 2014 zou er een lichte versnelling zijn van de bbp-groei, gaande van 1,2% in Frankrijk tot 2% in Duitsland. Bijgevolg zou de werkloosheidsgraad in België en de drie partnerlanden licht stijgen in 2013. In België zou de werkloosheidsgraad in 2014 nog lichtjes stijgen, terwijl hij in Duitsland en Nederland zou dalen.

De sterke herziening van de vooruitzichten sinds midden 2011 illustreert hoe onvoorziene schokken steeds aanleiding kunnen geven tot afwijkingen van de recentste projecties. Hoewel de onzekerheden volgens de EC zijn afgenomen sinds hun voorjaarsvooruitzichten, blijven deze vandaag uitzonderlijk groot. Veel hangt af van de ontwikkelingen op de financiële markten en van het ondernemers- en consumentenvertrouwen. In haar basisscenario gaat de EC ervan uit dat de beleidsmakers de crisis in

de eurozone kunnen bezweren via de voortzetting van hun crisisbeleid, waarbij de aangekondigde maatregelen zoals de creatie van een volwaardige bankenunie met succes worden geïmplementeerd. Dit zou het vertrouwen moeten herstellen opdat er een gunstig klimaat ontstaat voor meer economische groei. Dit scenario is evenwel onderworpen aan grote onzekerheden. Een beschouwing van de risico's t.a.v. de vooruitzichten van de EC in november is dan ook noodzakelijk voor een goed begrip van de macro-economische omgeving

1.2 Macro-economische risico's

Volgens het IMF en de EC zijn de risico's op een ernstige vertraging van de wereldeconomie verontrustend, blijft de heersende onzekerheid rond de vooruitzichten hoog en zijn de neerwaartse risico's dominant. De kans dat de mondiale groei in 2013 onder de 2% uitkomt, is fors groter geworden en volgens een raming van het risico door het IMF zou de graad van waarschijnlijkheid van een recessie in 2013 80% bedragen in de eurozone, terwijl het risico heel wat kleiner is in de Verenigde Staten en in Japan.

Het IMF heeft een pessimistisch scenario ontwikkeld waarin de risico's die wegen op de economische groei worden geconcretiseerd. Dit scenario geeft een groeiverschil voor de landen uit de kern van de eurozone van 1,73 procentpunt in 2013 en van 1,44 procentpunt in 2014. Dit groeiverschil stemt overeen met de groeimarges in de scenario's van de EC, die het foutenrisico in de voorspellingen voor de eurozone in haar geheel zo veel mogelijk beperken.

Financiële crisis

Volgens het IMF en de EC zouden de recente Europese maatregelen het risico op een escalatie van de eurocrisis indijken. De beslissing op 29 juni 2012 om het Europese stabiliteitsmechanisme (ESM) - die operationeel is sinds oktober 2012 - de mogelijkheid te geven om banken rechtstreeks te herkapitaliseren, na de oprichting van een gemeenschappelijk toezichtsmechanisme (GTM) voor de banken in de eurozone, zou nl. helpen om de nefaste wisselwerking tussen nationale banken en overheden door te knippen (cf. infra). Op 13 december bereikte de Europese Raad een akkoord over de oprichting van zo'n GTM. De ECB zal zijn toezichthoudende taken opnemen op 1 maart 2014 of, indien dit later is, 12 maanden na de inwerkingtreding van de betreffende wetgeving. Op de top van 13 en 14 december 2012 besliste de Europese Raad dat hij tegen eind maart 2013 overeenstemming moet bereiken over de richtlijnvoorstellen inzake herstel en afwikkeling en over depositogarantiestelsels. Daarnaast moet hij zo spoedig mogelijk in de eerste helft van 2013 een operationeel kader overeenkomen zodat het ESM op grond van een regulier besluit banken rechtstreeks kan herkapitaliseren wanneer het GTM wordt ingevoerd. Belangrijk is ook dat de Europese Commissie in de loop van 2013 een voorstel voor een gemeenschappelijk afwikkelingsmechanisme zal voorleggen voor de lidstaten die deelnemen aan het GTM, dat nog tijdens de lopende parlementaire zittingsperiode zou worden aangenomen (i.e. voor begin 2014). De aankondiging van Mario Draghi, de voorzitter van de ECB, op 2 augustus jl. dat de ECB bereid is om bijkomende maatregelen te nemen om de spreiding van de interestkoersen op de overheidsschulden binnen de eurozone te beperken kan de markten eveneens helpen kalmeren. De toespeling op het verdwijnen van de voorkeursstatus van de schulden in het bezit van het ECB lijkt eveneens gunstig voor de financiële markten. Ook het afschaffen van de voorkeursstatus van leningen van het Europese financiële stabiliteitsfonds (EFSF) en van het ESM zou het vertrouwen van de markten in leningen van de risicolanden verhogen. De aankondiging, begin september 2012, dat de ECB onbeperkt overheidsobligaties met een korte termijn kan opkopen op de secundaire markten op voorwaarde dat de betrokken overheden de begrotingsdoelstellingen die zijn opgelegd door de Europese Commissie naleven en dat zij financiële steun hebben gekregen uit het ESM zou de Europese financiële markten eveneens moeten kalmeren.

Om hiervoor in aanmerking te komen, dient een land dus steun aan te vragen bij het ESM en te voldoen aan de daarvoor gestelde voorwaarden.

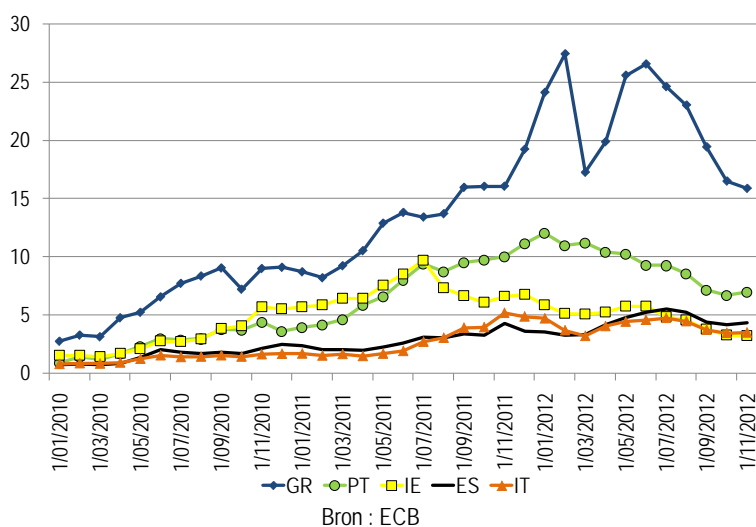
De verdere implementatie van de aangekondigde beleidsmaatregelen is volgens de EC van belang om een verergering van de problemen op de Europese financiële markten te voorkomen. Hoewel de recentste beslissingen van de Europese Raad dit onwaarschijnlijk maken, zou onvoldoende vooruitgang in de implementatie van de tot dusver gemaakte beleidsafspraken leiden tot een verder verlies aan vertrouwen, een sterkere schuldafbouw in de financiële sector, lagere investeringen en werkgelegenheid met een daling van het bbp tot gevolg.

Voor de EC en het IMF blijft het grootste risico voor de Europese economie de mogelijke escalatie van de schuldencrisis in de eurozone wegens het uitblijven van gepaste maatregelen. In het basisscenario van de EC wordt ervan uitgegaan dat de financiële markten zich zullen stabiliseren, waardoor het vertrouwen zou toenemen wat meteen ook een belangrijke basis voor het herstel zou vormen. Zoals o.m. blijkt uit de verregaande fragmentatie van de financiële markten in de eurozone, waarbij banken, bedrijven en zelfs gezinnen zoveel mogelijk proberen hun uitstaande schulden en kredieten per land in evenwicht te brengen, bestaat er echter een gevaar op een verdere ontsporing van de problemen waarvan de totale kosten zeer hoog zouden kunnen oplopen. Een dergelijk scenario zou kunnen volgen uit een verdere, aanhoudende financiële fragmentatie van de financiële markten binnen de eurozone, groeiende kapitaaltekorten bij de banken en een kapitaalvlucht naar buiten het eurogebied. Dit zou, in vergelijking met het referentiescenario, leiden tot een lagere kredietverlening, hogere nationale risicopremies in de perifere landen, nog meer overheidsbesparingen in de perifere landen en hogere risicopremies op alle bedrijfsleningen. Ook een verzwakking van de economie zou de Europese banken aanzienlijk verzwakken aangezien dit hun inkomsten zou reduceren, hun capaciteit voor schuldafbouw aantasten en zou leiden tot een hoger kredietrisico. Een negatief scenario kan ook in de hand worden gewerkt indien de risico's bij de banken en de overheden elkaar nog verder zouden versterken. Doordat de banken in de eurozone een groot aantal obligaties van hun nationale overheden in portefeuille hebben, riskeren zij grote verliezen wanneer de koers van die obligaties daalt. Hierdoor kunnen overheden worden gedwongen om hun banken financieel te ondersteunen, wat dan weer het vertrouwen in hun financiën en dus de koers van hun obligaties aantast. Dit leidt dan opnieuw tot verliezen bij lokale banken, wat verder overheidsingrijpen vereist met een neerwaartse spiraal tot gevolg. Een dergelijke vicieuze cirkel zou uiteraard nefast zijn voor de Europese economie. De aangekondigde Europese bankenunie kan een belangrijke stap zijn om dit te vermijden.

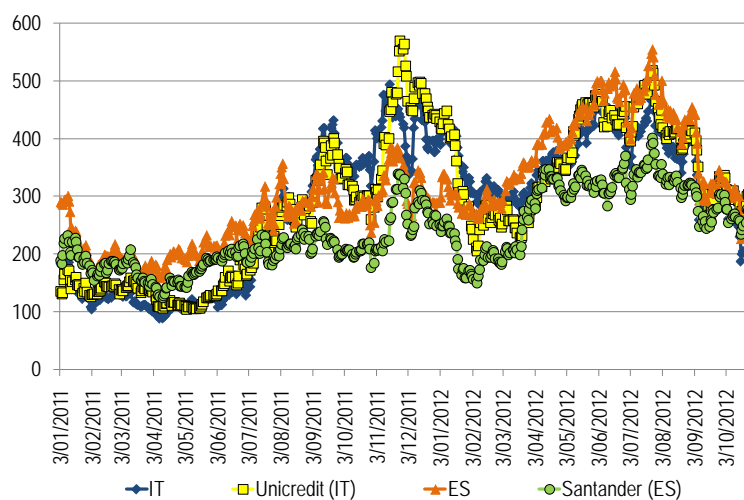
Volgens de EC zouden de economische vooruitzichten van de eurozone sneller kunnen opklaren dan verwacht ingevolge een herstel van het vertrouwen van de economische actoren dankzij een snelle stabilisering van de financiële markten. In het recentste 'global Financial stability report' van het IMF wordt stilgestaan bij de maatregelen die hiertoe vereist zouden zijn. Vooreerst zou er een sterker engagement moeten zijn om de reeds gemaakte politieke afspraken te implementeren. Dit engagement werd op de bijeenkomst van de Europese Raad op 13 en 14 december 2012 effectief versterkt. Op het nationale vlak dienen kwetsbare balansen versterkt te worden. Nationale overheden zouden een strikt budgettair beleid op middellange termijn moeten nastreven, waarbij landen met voldoende fiscale ruimte intussen hun automatische stabilisatoren moeten laten werken. Solvabele banken zouden waar nodig moeten worden geherkapitaliseerd terwijl insolvabele banken moeten worden ontbonden. Daarbij moet er een verdeling van de lasten zijn tussen de overheden, de aandeelhouders en andere schuldeisers. De conclusies van de Europese Raad van 13 en 14 december 2012 bepalen op dit vlak dat het gemeenschappelijk afwikkelingsmechanisme moet berusten op bijdragen van de financiële sector zelf, wat in de lijn ligt van de aanbevelingen van het IMF. Waar nodig moeten landen volgens het IMF opnieuw toegang zien te verkrijgen tot schuldfinanciering op lange termijn door middel van groeibevorderende structurele en institutionele hervormingen. Op het niveau van de eurozone zouden er stappen nodig zijn om de nefaste band tussen banken en overheden door te knippen. We zagen al

dat op dit vlak inmiddels belangrijke stappen zijn gezet. Het IMF besluit dat er voor een verbetering van de situatie in de eurozone dringend moet worden gewerkt aan een verdere monetaire, budgettaire en financiële integratie en geeft daarbij het voorbeeld van gemeenschappelijke leningen. Tot op zekere hoogte gaf de Europese Raad hieraan gevolg met de uittekening van een routekaart in december 2012 voor de voltooiing van de economische en monetaire unie, op basis van diepere integratie en versterkte solidariteit. Het IMF stelt dat de intensiteit van de groei- en spillovereffecten die zouden volgen uit een escalatie van de crisis afhankelijk is van de mate waarin dit het vertrouwen en de kapitaalstromen zou aantasten. Indien enkel de periferie van eurozone zou worden getroffen, dan zouden de effecten veel beperkter zijn dan als het vertrouwen in de integriteit van de EMU, en dus ook in de kernlanden, zou zijn aangetast.

Grafiek 1-2: Renteververschil met Duitsland op overheidsleningen met een resterende looptijd van 10 jaar (in procentpunten)

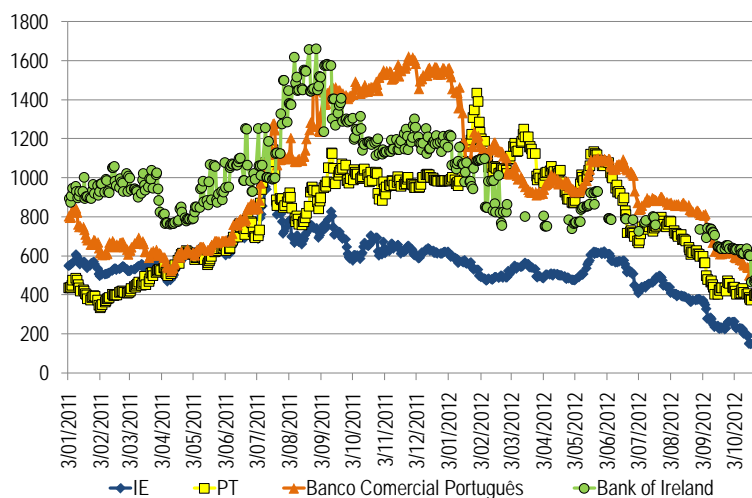
Een goede indicator van het vertrouwen op de financiële markten is het rendement dat de markt vraagt voor de aankoop van overheidsobligaties op de secundaire markt. Dit geeft immers het risico weer dat de markt waarneemt tegenover de financiën van die overheid en het gevaar van een mogelijk waardeverlies ingeval de EMU zou uiteenvallen. Grafiek 1-2 laat zien dat de langetermijnrente op obligaties van perifere landen nog steeds veel hoger is dan op Duitse overheidsobligaties. Er is de jongste maanden wel een verbetering. Daarnaast is het benodigde bedrag om zich in te dekken tegen de niet terugbetaling van een overheidslening in de beschouwde 'risicolanden' aanzienlijk gedaald sinds de Eurocrisis tijdens het tweede kwartaal van 2012 een piek bereikte (Grafiek 1-3 en Grafiek 1-4). De spread op leningen van de Spaanse overheid t.o.v. Duitsland was op 29 oktober 2012 zowat gehalveerd t.o.v. het hoogtepunt op 24 juli 2012. Vanwege de niet terugbetaling van een deel van zijn schulden in maart 2012 is er voor Griekenland, dat momenteel geen geld tegen een duurzame interestvoet kan ophalen op de private financiële markten, geen CDS-koers beschikbaar. De eerder beschreven ingrepen ter stabilisering van de financiële markten waren dus succesvol. Toch is het duidelijk dat de spanningen en de fragmentatie op de Europese financiële markten nog steeds hoog zijn. De sterke samenhang in de ontwikkeling van de CDS-koersen voor de nationale overheden en financiële instellingen bevestigt dat de markten tussen beide een gemeenschappelijk risico waarnemen. Het geeft ook aan dat er inderdaad een wisselwerking bestaat tussen de prestaties van de financiële instellingen en die van de overheden, met het risico op de eerder beschreven neerwaartse spiraal tot gevolg. Dit maakt het erg moeilijk om de financiële problemen hier op een nationaal niveau aan te pakken.

Grafiek 1-3: Spread CDS-koers in Italië en Spanje t.o.v. Duitsland¹

Noot: De hoogte van een CDS komt overeen met het gevraagde bedrag (in USD) om zich gedurende één jaar in te dekken tegen de niet terugbetaling van een lening op vijf jaar ter waarde van 10.000 USD.

Bron: NBB

Grafiek 1-4: Spread CDS-koers in Ierland en Portugal t.o.v. Duitsland

Bron: NBB

Schuldafbouw

In vele landen is de gezamenlijke publieke en private schuldgraad in de jaren voor de grote recessie aanzienlijk toegenomen. Een hoge schuldgraad kan in combinatie met andere factoren leiden tot hoge interestkosten indien het vertrouwen op de financiële markten zou dalen. In de huidige fase worden er schulden afgebouwd. Nu kan een snelle afbouw van de schulden een groot beslag leggen op de economische activiteit.

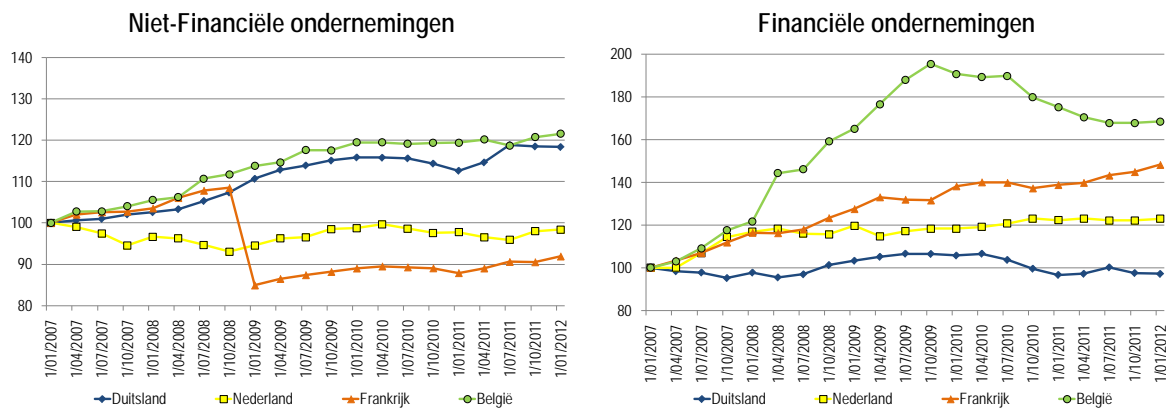
Tabel 1-3, Grafiek 1-5 en Grafiek 1-6 geven aan dat dit risico minder speelt in Duitsland, waar geen verdere daling van de private schuldgraad noodzakelijk lijkt¹. In Frankrijk en Nederland zien we daarentegen een gevoelige stijging van de private schuldgraad sinds 2000, welke sedert het uitbreken van de financiële crisis nauwelijks of niet werd gereduceerd. In België was er een gevoelige stijging van de schulden bij de huishoudens, maar die bevinden zich wel nog op een relatief laag niveau. We merken ook op dat de schuldgraad bij de financiële ondernemingen hier na een sterke toename in de voorgaande periode sinds eind 2009 gevoelig werd afgebouwd. Het terugdringen van de schuldgraad zou zwaar beslag kunnen leggen op het herstel van de economie. De inperking van de schulden bij huishoudens zou kunnen leiden tot een onverwacht hoge spaarquote of lage investeringen in vastgoed; schuldafbouw in de financiële sector zou de kredietverlening verder kunnen onderuithalen; en ook de besparingen bij de overheid zouden de groei sterker kunnen belasten dan voorzien. Het spreekt voor zich dat elke verzwakking van de economie het bovendien nog moeilijker maakt om de schuldgraad verder af te bouwen.

Tabel 1-3: Ontwikkeling van de schuldgraad in de private sector in België en in de drie partnerlanden

	Totale schuld van de huishoudens in verhouding tot het bbp			Totale schuld van de niet-financiële ondernemingen in verhouding tot het bbp			Totale schuld van de financiële ondernemingen in verhouding tot het bbp		
	2000	2007	2011	2000	2007	2011	2000	2007	2011
Duitsland	73,3%	63,3%	59,3%	54,1%	50,9%	49,8%	83,2%	88,1%	90,8%
Nederland	87,0%	118,2%	127,7%	99,5%	91,1%	96,1%	163,8%	277,9%	291,6%
Frankrijk	35,4%	48,2%	55,0%	65,8%	72,0%	82,7%	28,0%	57,7%	67,5%
België	39,7%	46,7%	54,3%	72,0%	67,2%	88,6%	41,3%	27,1%	30,1%

Geconsolideerde gegevens
Bron : NBB

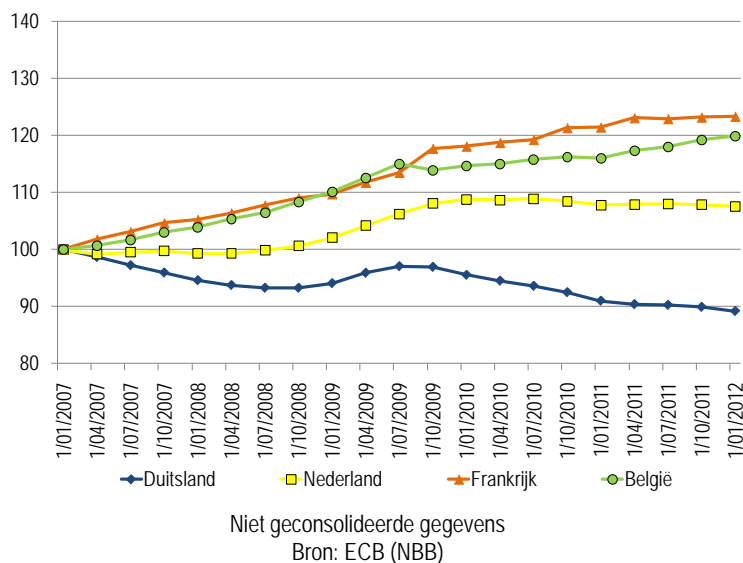
Grafiek 1-5: Ontwikkeling van de schuldgraad van financiële en niet-financiële ondernemingen in België en in de drie partnerlanden (in procent van het bbp, eerste kwartaal 2007 = 100)

Niet geconsolideerde gegevens
Bron: ECB (NBB)

¹ Bij het interpreteren van de gegevens over de niet-geconsolideerde schuld is grote voorzichtigheid geboden. Hierin worden de leningen die binnen elke categorie zijn verstrekt immers gerekend. Voor België heeft dit bv. tot gevolg dat leningen die binnen een bedrijf via een coördinatiecentrum worden verstrekt bij de schuldgraad van de niet-financiële ondernemingen worden meegerekend. Daarnaast kan de classificatie van een financiële onderneming verschillen per land. De sterke terugval van de schuldgraad van niet-financiële ondernemingen in Frankrijk bij de overgang van 2008 naar 2009, die ontbreekt in de reeks die het INSEE op zijn website publiceert, wijst op een breuk in de statistieken.

Grafiek 1-6: Ontwikkeling van de schuldgraad van huishoudens in België en in de drie partnerlanden (in procent van het bbp, eerste kwartaal 2007 = 100)

Budgettaire beleid VS

Om de huidige grote begrotingstekorten van de VS in te perken moeten de verschillende partijen er overeenkomen om de overheidsinkomsten op te trekken en de uitgaven te reduceren. Om het economisch herstel niet te fnuiken dienen deze besparingsmaatregelen evenwel geleidelijk, over een langere termijn te worden doorgevoerd. Op één januari 2013 werd er een eerste akkoord bereikt over de federale overheidsinkomsten, met een lichte stijging van de belastingontvangsten tot gevolg. Indien er geen akkoord wordt bereikt over de overheidsuitgaven, dan start er in maart 2013 automatisch een budgettaire verstrakking ter waarde van 600 miljard USD per jaar. Hoewel dit weinig waarschijnlijk is, zou dit de Amerikaanse en wereldwijde groei drukken. Aangezien de meeste actoren er vandaag van uitgaan dat er een akkoord zal worden bereikt, zou het uitblijven hiervan het vertrouwen gevoelig aantasten.

De huidige begrotingstekorten brengen daarnaast met zich mee dat het schuldenplafond, waarboven de federale overheid niet langer al zijn schulden zou kunnen aflossen, rond eind februari 2013 zal worden bereikt. Hoewel dit plafond doorgaans zonder politieke verwickelingen wordt opgetrokken, eisen Republikeinse leden van de Amerikaanse overheid deze keer dat er daarvoor eerst een akkoord over de controle van de overheidsuitgaven wordt bereikt. De onzekerheid betreffende het optrekken van het schuldenplafond is schadelijk voor de Amerikaanse economie en gaf in het verleden reeds aanleiding tot een daling van de kredietwaardigheid van de VS.

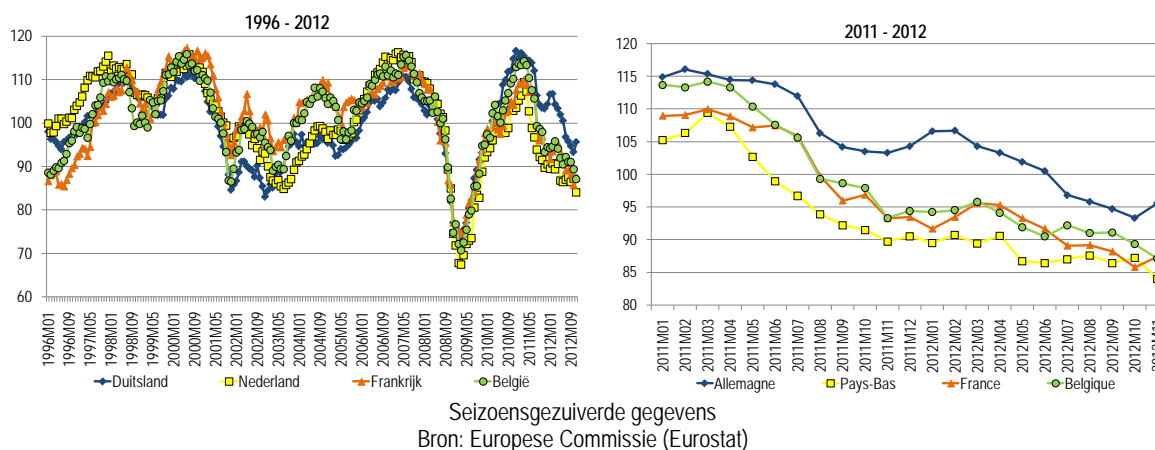
Olieprijsstijging

Volgens het IMF zou een stijging van de olieprijs met 50% van het bbp in de meeste regio's met 1% à 1,5% inperken. Daarnaast publiceerde de Oeso een overzicht van recente econometrische studies naar het effect van een olieprijsstijging op de inflatie. De meeste studies geven aan dat een stijging van de olieprijs met 10\$ per vat t.o.v. hun basisscenario de consumptieprijzen in de eurozone na twee jaar met iets meer dan 0,25 procentpunt zou doen toenemen t.o.v. het referentiescenario.

1.3 Het vertrouwen van de economische actoren

De vermindering van de onzekerheid en het herstel van het vertrouwen van de economische actoren zijn volgens de EC twee doorslaggevende elementen op weg naar nieuwe groei. De economische sentimentenindicatoren geven een goede indicatie van de staat van vertrouwen van de consumenten en van de ondernemingen. Aan de hand van die indicatoren krijgt men ook zicht op de conjunctuurontwikkeling in de komende zes maanden.

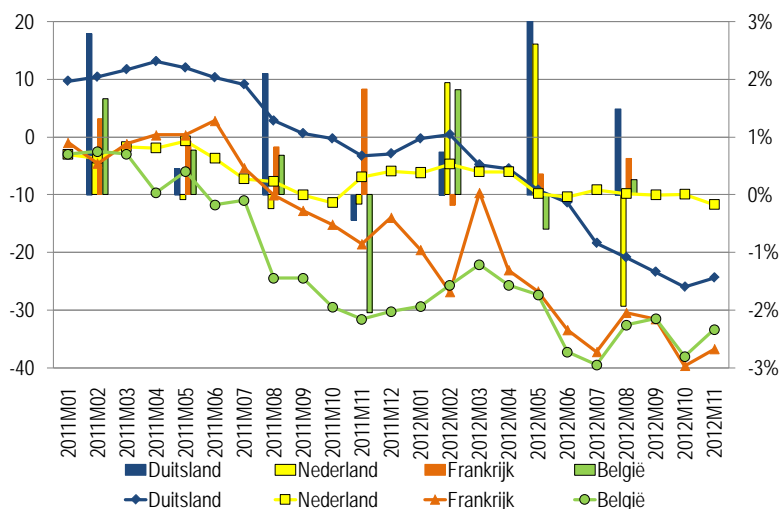
Grafiek 1-7: Economische sentimentenindicator in België en de drie partnerlanden

De economische sentimentenindicator, die wordt opgesteld door de Europese Commissie, combineert de enquêtes over het ondernemers- en consumentenvertrouwen om een globaal beeld van de economische activiteit te leveren. Volgens dit criterium overheerst het pessimisme in de vier beschouwde landen. Belangrijker is de ontwikkeling van deze indicator die, zeker in Frankrijk en Duitsland maar ook in België, negatief is. In deze landen valt dus niet uit te sluiten dat de economie zwakker presteert dan in het basisscenario is voorzien. Het vertrouwen blijft daarnaast op een uitzonderlijk laag peil, wat wijst op een aanhoudende negatieve stemming..

Volgens de EC zou het herstel van de economie in de EU vanaf begin 2013 grotendeels worden getrokken door een hogere netto export. Dit scenario valt moeilijk te rijmen met een daling van de exportorders eind 2012. Terwijl de exportorders in Nederland stabiel lijken, is er in Duitsland echter een duidelijke daling merkbaar in de jongste maanden. In Frankrijk en België is er een wisselvallig verloop van de exportorders. Opnieuw wijst dit op een relatieve verslechtering van de Duitse economie t.o.v. het referentiescenario. De herneming van de export in 2013 zou voor een groot deel worden gedragen door een hogere vraag vanwege de opkomende economieën. Volgens de EC geven recente onverwacht zwakke indicatoren over de economie in China en andere opkomende landen echter aan dat een herstel van de vraag vanuit deze landen niet vanzelfsprekend is. De herneming van de Europese netto export in 2013 blijft dus onzeker.

Grafiek 1-8: Exportorders in de verwerkende nijverheid en ontwikkeling van de goederen- en dienstenexport (per trimester; kwartaalgroei)

De hoeveelheid exportorders is gebaseerd op de enquêtes naar het ondernemersvertrouwen. Het betreft het verschil tussen het aantal respondenten op 100 dat een hoger dan normale hoeveelheid exportbestellingen heeft uitstaan en het aantal dat een lager dan normale hoeveelheid exportorders rapporteert.

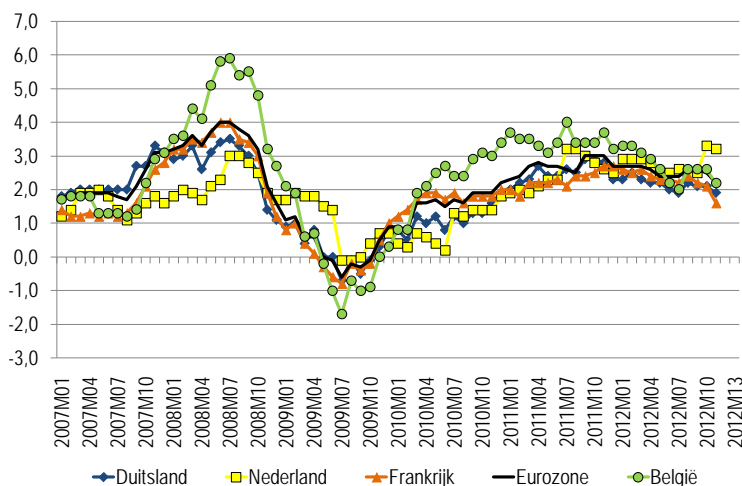
De kwartaalgroei van de export van goederen en diensten is afgebeeld als staafdiagram op de rechteras, in de middelste maand van het betreffende kwartaal. Aangepast voor werkdag- en seizoenseffecten.

Bron: Eurostat

1.4 Inflatie in België en in de buurlanden

1.4.1 Recente ontwikkeling van de inflatie

Grafiek 1-9: Ontwikkeling van de inflatie sinds 2008 in Duitsland, Nederland, Frankrijk, de eurozone en België (veranderingspercentage in vergelijking met dezelfde maand van het jaar voordien)

Bron: Eurostat, GICP, 20 december 2012

Sinds 2007 heeft de ontwikkeling van de inflatie in België dezelfde tendensen gevolgd als in zijn drie belangrijkste buurlanden, zij het met een grotere omvang of volatiliteit – zowel in neerwaartse als in opwaartse zin –, die de afgelopen maanden echter lijkt te tanen. Er kunnen vier grote perioden worden onderscheiden in de ontwikkeling van de inflatie sedert 2007.

In eerste instantie, vanaf het vierde kwartaal van 2007, stuwde de forse stijging van de grondstoffenprijzen de inflatie van België en van de eurozone naar een piek in juli 2008 (tot bijna 6% in België, tegenover 4% in de eurozone). De prijs per vat Brent-olie steeg van 58\$ in januari 2007 tot 94\$ in december en bereikte een piek in juli 2008 met 146\$.

Gedurende de twaalf daaropvolgende maanden vertraagde de stijging van de prijzen snel tot een bodempeil en tot negatieve waarden in juli 2009 (-1,7% in België en -0,6% in de eurozone). De wereldwijde economische crisis leidde destijds tot een inkrimping van de vraag naar grondstoffen op de internationale markten en, bijgevolg, tot een daling van de prijzen en van de inflatie. Voor een vat olie moest in december 2008 nog maar 36\$ worden betaald, na een duizelingwekkend verlies van 110\$ in 5 maanden tijd.

Vervolgens, van juli 2009 tot september 2011, versnelde de inflatie (tot een hoogtepunt van 4% in juli 2011 in België en van 3% van september tot november 2011 in de eurozone), onder de impuls van een nieuwe stijging van de olieprijsen.

Tot slot aarzelt de inflatie, sinds het einde van 2011, tussen een zekere stabilisering en een relatieve daling, zowel in België als in zijn buurlanden. De recentste beschikbare cijfers (voor september 2012) geven een inflatie aan van 2,6% voor België en de eurozone, van 2,2% in Duitsland, van 2,4% in Frankrijk en van 2,5% in Nederland.

Gedurende al die jaren en tot begin 2012 speelden vooral de energieproducten en de levensmiddelen een bepalende rol in de aanzienlijke opwaartse (2007-2008 en 2010-2011) en neerwaartse (2009) schommelingen.

Wat de recentere ontwikkeling betreft, bedroeg de inflatie volgens het Prijzenobservatorium² in het derde kwartaal van 2012, volgens berekeningen met behulp van het GICP, gemiddeld 2,4% (tegenover 2,5% in het tweede kwartaal en 3,2% in het eerste kwartaal van 2012). Die vertraging van de inflatie is voornamelijk te wijten aan de lagere inflatie voor energieproducten (die 4,4% bedroeg in het derde kwartaal van 2012 in vergelijking met een jaar voordien, 5,4% in het tweede kwartaal van 2012 in vergelijking met het tweede kwartaal van 2011 en 12,2% gemiddeld in het eerste kwartaal van 2012).

Ondanks de waardevermindering van de euro t.o.v. de dollar heeft de daling van de internationale olieprijsnoteringen tijdens het tweede kwartaal van 2012 bijna onmiddellijk aanleiding gegeven tot een vertraging van de inflatie voor brandstoffen (4,8 % in het tweede kwartaal, tegenover 10,2 % in het eerste kwartaal van 2012) en voor verwarmingsstookolie (7,3% in het tweede kwartaal, tegenover 17,7% in het eerste kwartaal van 2012). In het derde kwartaal, daarentegen, versnelde de inflatie voor brandstoffen (+6,8%) en voor verwarmingsstookolie (11%) opnieuw. Wat aardgas en elektriciteit betreft, stegen de prijzen tijdens het tweede en het derde kwartaal minder snel. Voor gas bedroeg de stijging resp. 11,6% en 4,6% (tegenover 16,4 % in het eerste kwartaal van 2012). Voor elektriciteit was dat resp. 1,2 % en -2,2% (tegenover 9,7 % in het eerste kwartaal van 2012).

In het derde kwartaal van 2012 droegen de diensten het meest bij aan de totale inflatie (ongeveer 1 procentpunt) en dus niet de energieproducten (0,5 procentpunt).

De onderliggende inflatie liep van het tweede tot het derde kwartaal van 2,1 % tot 1,9% terug: ondanks een hogere inflatie voor de diensten lieten de bewerkte levensmiddelen en de niet-energetische

---

² Prijzenobservatorium, Analyse van de prijzen, tweede en derde kwartaalverslag 2012 van het Instituut voor de Nationale Rekeningen, van resp. 25 juli 2012 en 31 oktober 2012

industriële goederen een lager stijgingspercentage van de prijzen optekenen dan in het tweede kwartaal. In het algemeen heeft de stijging van de prijzen van aardolie en van voedingsproducten op de mondiale markt een weerslag gehad op de ganse eurozone, maar in België was de versnelling of de vertraging meer uitgesproken. De NBB en het Prijzenobservatorium hadden voor 2011 een inflatieverschil tussen België en zijn drie belangrijkste buurlanden naar voren gebracht dat gemiddeld meer dan een procentpunt bedroeg, wat vooral wees op de grotere gevoeligheid van het geharmoniseerde indexcijfer van de consumptieprijzen (GICP) voor de grondstoffenprijzen in België, maar ook op een meer uitgesproken onderliggende inflatie³. De grotere invloed van de energiecomponent is m.n. te wijten aan een gevoeligheid van de energieproducten voor de noteringen van aardolie op de internationale markten, die in België sterker is dan in de buurlanden, aan een groter aandeel van die gevoeligste energieproducten in de consumptiekorf van de huishoudens, aan een lager peil van de accijnzen op die producten dan gemiddeld in de andere landen en, ten slotte, aan sommige kenmerken van de prijsvorming voor de energieproducten excl. de taksen (zie kadertekst over de ontwikkeling van de elektriciteits- en gasprijzen), die m.n. leidden tot een grotere en snellere transmissie in België van de grondstoffenprijzen naar de consumptieprijzen van gas en elektriciteit. Maar dat inflatieverschil wordt voortdurend kleiner. Volgens het Prijzenobservatorium⁴ is de inflatie tijdens het tweede en het derde kwartaal van 2012 immers zowel in België vertraagd (tot resp. 2,5% en 2,2%, tegenover 3,2% in het eerste kwartaal) als in onze belangrijkste buurlanden (Duitsland, Frankrijk en Nederland – met een gemiddelde van 2,2%, tegenover 2,5% in het eerste kwartaal van 2012). Maar de vertraging van de inflatie was meer uitgesproken in België, waardoor het inflatieverschil met de buurlanden – dat nog positief was met 0,2 procentpunt in het derde kwartaal – kleiner is geworden.

In België is de inflatie van de energieproducten sneller gedaald van het eerste tot het tweede kwartaal van 2012, nl. van 12,2% tot 5,4%, terwijl het stijgingstempo van de prijzen van de energieproducten gemiddeld in de buurlanden verminderde van 7,3% tot 4,9%. Van het tweede tot het derde kwartaal was de tendens dezelfde, met 4,4% in België en 5,8% in de buurlanden. De tijdelijke bevrozing van de indexering van de gas- en elektriciteitsprijzen en de daling van de federale bijdrage zouden een – neerwaartse – impact op de totale inflatie in België hebben gehad van 0,1 procentpunt in het tweede kwartaal van 2012 en van 0,12 procentpunt in het derde kwartaal. Wat daarentegen de onderliggende inflatie betreft, is het verschil lichtjes groter geworden: van 0,3 procentpunt in het eerste en het tweede kwartaal van 2012 is het opgelopen tot 0,4 procentpunt in het derde kwartaal. Volgens het Prijzenobservatorium lieten alle dienstencategorieën (vrijtijdsbesteding en lichaamsverzorging, huisvestingsdiensten, communicatie) een min of meer stabiel inflatiecijfer optekenen. Zo bleef de inflatie in de diensten voor het derde opeenvolgende kwartaal zo goed als op hetzelfde niveau, met een gemiddelde percentage van 2,6% in het derde kwartaal van 2012. Die productengroep droeg voor 1,0 procentpunt bij tot de totale inflatie, wat opnieuw de hoogste bijdrage is. De inflatie in de diensten is gemiddeld genomen stabiel gebleven in onze buurlanden, maar was minder hoog dan het inflatiepeil in België (1,6% voor onze buurlanden, tegenover 2,6% voor ons land).

In het derde kwartaal van 2012 bedroeg de inflatie voor de bewerkte levensmiddelen 2,7 %, wat een lichte vertraging is ten opzichte van het voorgaande kwartaal (2,9 %). Tussen juni en september 2012 lieten de voedingsgrondstoffenprijzen echter opnieuw een forse stijging (+5 %) optekenen en liepen ze zelfs op tot een recordniveau. Vooral de noteringen voor brood en granen en voor zuivelproducten hebben die recente stijging van de grondstoffenprijzen in de hand gewerkt. Wat de vergelijking met de andere landen betreft, is de inflatie voor de bewerkte levensmiddelen in België van juli tot september

---

³ D.w.z. exclusief de voedings- en energieproducten.

⁴ Prijzenobservatorium, Analyse van de prijzen, tweede kwartaalverslag 2012 van het Instituut voor de Nationale Rekeningen, 25 juli 2012 en derde kwartaalverslag 2012 van het Instituut voor de Nationale Rekeningen, 31 oktober 2012

2012 gestegen van 2,3% tot 3,0%, terwijl ze gemiddeld in onze buurlanden is teruggelopen van 2,3% tot 1,9%.

Als enige productgroep lieten de niet-bewerkte levensmiddelen, in vergelijking met het voorgaande kwartaal, een fors hogere inflatie optekenen in het derde kwartaal 2012 (4,1%, tegenover 3,0%). De inflatie voor de niet-bewerkte levensmiddelen is gemiddeld in de buurlanden eveneens versneld en kwam in dat kwartaal uit op 3,9% (3,4% in het voorgaande kwartaal), wat dus net iets lager is dan in België (4,1%). In Duitsland bedroeg de inflatie voor die categorie 5,1% (3,6% in het tweede kwartaal), in Frankrijk 3,4% (3,8% in het tweede kwartaal) en in Nederland 1,6% (0,5% in het tweede kwartaal).

Ten slotte zijn de consumptieprijzen van de heterogene groep van de niet-energetische industriële goederen gemiddeld met 0,7% gestegen van het derde kwartaal van 2011 tot hetzelfde kwartaal van 2012 (tegenover 1,1% in het voorafgaande kwartaal). In het derde kwartaal van 2012 kende de inflatie voor de niet-energetische industriële goederen gemiddeld in de buurlanden eveneens een vertraging en bedroeg ze 1,2% (tegenover 1,5% in het voorafgaande kwartaal), d.i. hoger dan in België (0,7%). De inflatie voor die categorie bedroeg 1,4% in Frankrijk (1,6% in het vorige kwartaal), 1,1% in Duitsland (1,5% in het voorafgaande kwartaal) en 0,8% in Nederland (net als in het vorige kwartaal), en bereikte voor de gezamenlijke buurlanden dus een hoger peil dan in België.

Regeringsmaatregelen die een impact kunnen hebben op de prijzen en de inflatie

Maatregelen voor de gas- en elektriciteitsmarkt

Tijdens de Ministerraad van 30 november 2012 heeft de regering een maatregel goedgekeurd m.b.t. de beheersing van de energieprijzen in 2013, teneinde een convergentie naar de gemiddelde prijzen in de buurlanden tot stand te brengen en ervoor te zorgen dat ze daarna eenzelfde ontwikkeling kennen. Aangezien de bevrozing van de prijzen op 31 december ten einde loopt, heeft de regering nieuwe indexeringsparameters goedgekeurd. Het enige element dat een rol kan spelen in de schommeling van de prijzen zal de reële ontwikkeling van de gas- en elektriciteitsprijzen zijn, en niet langer bijvoorbeeld de stijging van de loonkosten van de leveranciers, noch de olieprijs (wat gas betreft). Er wordt evenwel een overgangperiode van twee jaar toegestaan voor de leveranciers die zich gedeeltelijk baseren op de olieprijs. In 2013 is het toegestaan om, maximaal voor 50%, een variabele parameter te nemen die gebaseerd is op de olieprijs in de variabele prijsformule van de prijs voor "energie" of "commodity". In 2014 mag dat percentage nog maar 35% bedragen. Vanaf 2015 is het helemaal niet meer toegestaan de gasprijs te koppelen aan de olieprijs. De leveranciers zullen in de loop van de maand december overigens duidelijk hun prijzen moeten aankondigen.

Voorts werd de elektriciteitswet in overeenstemming gebracht met de bepalingen van het koninklijk besluit van 16 juli 2002 over de groenestroomcertificaten. Bovendien werd gepreciseerd dat de windturbineparken die hun elektriciteit injecteren op het distributienetwerk eveneens recht hebben op groenestroomcertificaten, waarmee een bestaande situatie wordt geregulariseerd. Die maatregelen kunnen een impact hebben op de prijzen voor de eindverbruiker, in zoverre dat de Ministerraad op 12 maart 2012 had beklemtoond dat de steun aan hernieuwbare energie een belangrijke impact had op de totale eindprijs, via de distributie- en de transporttarieven. De CREG, van haar kant, is van oordeel dat de invoering van een verplichting aan de vervoersnetbeheerder om groenestroomcertificaten afgeleverd door de federale en gewestelijke overheden aan te kopen tegen een minimumprijs en te verkopen, teneinde de afzet op de markt te verzekeren, tegen een minimumprijs, van een minimumvolume elektriciteit geproduceerd met aanwending van hernieuwbare energiebronnen, zou kunnen leiden tot een belangrijke stijging van de prijzen voor de transmissie van elektriciteit.

De Ministerraad van 30 november heeft een voorontwerp van wet houdende diverse bepalingen inzake energie goedgekeurd. Dat voorontwerp voert een aantal maatregelen uit het globale pakket van maatregelen voor de gas- en elektriciteitsmarkt uit. Zo worden eindafnemers van groene elektriciteit vanaf 1 januari 2013 niet langer vrijgesteld van de bijdrage aan het Kyotofonds en het Fonds voor de ontmanteling van de kerncentrales. Door de aankoop van oorspronggaranties in het buitenland – die als implicatie heeft dat de eindafnemers niet langer bijdragen aan de Belgische Kyotodoelstelling – was de vrijstelling niet meer verantwoord. In de nota van de Ministerraad van 12 maart 2012 werd anderzijds uiteengezet dat de vrijstelling er uiteindelijk toe leidde dat de kostprijs ter zake werd aangerekend aan een steeds beperktere groep afnemers. De afschaffing van die vrijstelling zal dan ook de eindprijs voor die groep evenzeer verlichten.

Wijziging van de samenstelling van de index (Ministerraad van 30 november 2012):

De regering wil de index nauwer laten aansluiten bij het werkelijke koopgedrag van de consumenten en neemt daartoe de volgende maatregelen:

- rekening houden met het marktaandeel van de verschillende prijsformules bij de berekening van het indexcijfer voor de telecomdiensten;
- gebruik van scangegevens van supermarkten voor het berekenen van de indexen voor de voedings- en huishoudartikelen;
- rekening houden met het prijseffect van solden;
- overstappen naar de betalingsbenadering voor vaste contracten van gas en elektriciteit;
- parallel met de betalingsbenadering voor vaste contracten voor gas en elektriciteit een vergelijkbaar systeem voor huisbrandolie.

Daarnaast zal de achtjaarlijkse herziening haar normaal beloop kennen.

Beter markttoezicht en hervorming van het mededingingsbeleid

Op voorstel van Johan Vande Lanotte, minister van Economie en Consumenten, heeft de Ministerraad dd. 7 december 2012 in tweede lezing een voorontwerp van wet goedgekeurd dat meer slagkracht geeft aan het Prijzenobservatorium en van de Mededingingsautoriteit een onafhankelijk en krachtiger orgaan zal maken. De bedoeling hiervan is te zorgen voor een gezonde werking van onze markt en ervoor te zorgen dat de consument een correcte prijs betaalt, en sneller en efficiënter te kunnen reageren in geval van abnormale prijsontwikkelingen, van vermoedens van prijsafspraken, of van problemen met de prijzen of de marges. De wet ter hervorming van de mededinging zal zo snel mogelijk worden voorgelegd aan het parlement.

Andere maatregelen :

Sinds 1 januari 2012 zijn de notarissen onderworpen aan de btw (21%) en werd de btw op een abonnement voor digitale televisie verhoogd van 12 tot 21%, wat mee heeft bijgedragen tot de stijging van de inflatie.

1.4.2 Vooruitzichten

Volgens het FPB⁵ zou de stijging van de consumptieprijzen in ons land nog 2,9% gemiddeld op jaarbasis bedragen in 2012 (tegenover 3,53% in 2011 en 2,19% in 2010), voornamelijk onder de invloed van de forse stijging van de energieprijzen, maar ook van de waardevermindering van de euro t.o.v. de dollar en van bepaalde verhogingen op het vlak van de indirecte belastingen. Voor 2013 en 2014 verwacht het een inflatie van resp. 1,6% en 1,8%.

Grafiek 1-10: Vooruitzichten m.b.t. het indexcijfer van de consumptieprijzen - groeipercentage jaar-op-jaar (vooruitzichten vanaf oktober 2012)

De onderstaande tabel geeft de inflatievooruitzichten van de Europese Commissie in haar "European Economic Forecast" van het najaar van 2012 voor de drie referentielanden weer, met vooruitzichten inzake de gemiddelde prijs per vat Brent-olie van 112,5\$ in 2012 ; 109,01\$ in 2013 en 103,1\$ in 2014.

Tabel 1-4: Ontwikkeling van de inflatie in de drie buurlanden (veranderingspercentage – jaargemiddelde) – vooruitzichten vanaf 2012

	2011	2012	2013	2014
Duitsland	2,50%	2,10%	1,90%	1,80%
Nederland	2,50%	2,80%	2,40%	1,60%
Frankrijk	2,30%	2,30%	1,70%	1,70%
Gewogen gemiddelde van de 3 buurlanden	2,42%	2,26%	1,88%	1,74%

Bron: EC, European Economic Forecast, najaar 2012 en berekeningen CRB

⁵ November 2012

Ontwikkeling van de elektriciteits- en gasprijzen in België

In België maken drie hoofdfactoren samen de prijzen voor de consument van elektriciteit en gas uit: de prijs die de energieleverancier factureert, het nettatarief voor de distributie en het transport en de openbare heffingen (taksen en bijdragen).

Tot in april 2011 voor elektriciteit en tot in juni 2011 voor gas veranderde de prijs van de leverancier maandelijks, op basis van de prijsontwikkeling van de energiegrondstoffen, waaronder aardolie en aardgas – de tarieven van de leveranciers werden in België immers maandelijks geïndexeerd op basis van een eerste parameter, t.w. de prijsontwikkeling van de energiegrondstoffen –, enerzijds en op basis van een synthetische parameter die een heel stel indicatoren omvatte, anderzijds. De weging van deze parameters verschilde sinds de liberalisering van de elektriciteits- en gasmarkten dd. 1 januari 2007 van de ene leverancier tot de andere. De herziening van de gasprijs kwam tot stand op basis van de – enigszins in de tijd verschillende en afgevlakte – ontwikkeling van de noteringen voor verwarmingsstookolie en, sinds 2007, van de referentieprijs van aardgas in Zeebrugge. Sommige leveranciers hanteerden (en hanteren nog steeds) ook de indexering van de oliekoersen. Tot in april 2011 waren de formules voor de tarifiering van elektriciteit, van hun kant, gedeeltelijk gebaseerd op de Nc-parameter, die was samengesteld uit de ontwikkeling van de olie- en de steenkoolprijzen en de bezettingsgraad van de Belgische kerncentrales, en op de Ne-parameter, die was samengesteld uit de ontwikkeling van de andere elementen dan de brandstoffen, waaronder de loonkosten en de materiaalkosten. De waarden van de Nc- en Ne-parameters werden maandelijks bekendgemaakt op de website van de CREG, maar die heeft in april 2011 besloten ze niet langer te publiceren, omdat ze van oordeel was dat de representativiteit ervan niet meer kon worden gegarandeerd. Sindsdien maakten sommige leveranciers nog gebruik van die parameters volgens dezelfde berekeningsmethoden als de CREG. Andere leveranciers hebben daarentegen hun eigen parameters ontwikkeld. De meeste leveranciers pasten nog elk maand hun veranderlijke tarieven aan, terwijl anderen ze elk kwartaal aanpasten. Hetzelfde geldt voor de gasparameters (meer bepaald de Igd-parameter voor de index voor gasdistributie en de parameters die de prijs van olieproducten weerspiegelen) die de CREG sinds juni 2011 niet langer publiceert omdat ze niet representatief zijn. Niettemin gebruikten alle leveranciers de Igd-parameter nog in de proportionele term van hun formule en twee leveranciers gebruikten die parameter nog bij de berekening van hun vaste vergoeding. De verbruiksprijzen van gas en elektriciteit verschilden dus naargelang van de wijzigingen in de parameters en van de wijzigingen van de tariefformules van de verschillende leveranciers.

Ingevolge de vaststelling dat België snellere prijsstijgingen voor elektriciteit en gas kende dan de buurlanden, heeft de regering besloten de elektriciteits- en gasprijzen te bevriezen gedurende een periode van maximum 9 maanden vanaf 1 april 2012, de tijd voor de Commissie voor de Regulering van de Elektriciteit en het Gas (CREG) om na te gaan of de prijsvormingsmechanismen gepast en gegrond zijn. Het betreft een beslissing die werd genomen in overeenstemming met het regeerakkoord van december 2011, die de invoering vooropstelde van “een ambitieus mededingingsbeleid, gericht op de sleutelsectoren van onze economie, en van een effectieve analyse en prijsbeheersing [...], teneinde de groei te ondersteunen, de inflatiedruk in te dammen, de competitiviteit van onze ondernemingen te verbeteren, een correcte en transparante prijsvorming te ondersteunen en de koopkracht van de burgers een duwtje in de rug te geven”. Langs die weg wilde de regering zich ervan vergewissen dat de prijsvormingsmechanismen geen kunstmatig hoge prijzen in stand houden en onderzoeken of het verschil in prijzen tussen België en de buurlanden wordt gerechtvaardigd door objectieve factoren (bijvoorbeeld de stijging van de productiekosten).

Het Prijzenobservatorium⁶ heeft de impact van die tijdelijke bevrozing van de opwaartse indexering van de elektriciteits- en gasprijzen vanaf 1 april 2012 op de inflatie van de energieproducten geraamd op -0,8 procentpunt voor elektriciteit en op -3,6 procentpunten voor gas.

De openbare heffingen worden jaarlijks herzien en vertonen grote verschillen tussen de drie gewesten. Ze omvatten o.a., wat elektriciteit betreft, de financiering van de aansluiting van de offshore windturbineparken (sinds 2008); de toeslag van de groenestroomcertificaten (sedert oktober 2008), de bijdrage die moet worden betaald voor hernieuwbare energie en warmtekrachtkoppeling en de federale bijdrage en, wat gas betreft, de wegenisretributie.

De bijdrage op energie en de btw staan eveneens vermeld op de energiefactuur van de consument en vormen ongeveer 18 % van de finale prijs van de residentiële afnemers in laagspanning. De federale bijdrage is van 2009 tot 2011 verdubbeld. Die stijging treft hoofdzakelijk de componenten: financiering van de verplichtingen die voortvloeien uit de denuclearisatie van sommige nucleaire sites en de financiering van het federaal beleid ter vermindering van de uitstoot van broeikasgassen. In 2012 hebben enkele regeringsmaatregelen evenwel de federale bijdrage verminderd (afschaffing verwarmingspremie, Kyoto-toeslag en vermindering toeslag beschermde klanten), wat een niet te verwaarlozen invloed heeft gehad op de elektriciteits- en gasprijzen, die zonder die maatregelen resp. 0,3 en 0,1 procentpunt hoger zouden zijn geweest tussen het derde kwartaal van 2011 en het derde kwartaal van 2012.

De gecumuleerde impact van die tijdelijke bevrozing van de opwaartse indexering van de elektriciteits- en gasprijzen en van de vermindering van de federale bijdrage vanaf 1 april 2012 werd door het Prijzenobservatorium geraamd⁷. De impact op de inflatie van de energieproducten en op de totale inflatie wordt geraamd op resp. 1,1 (waarvan 1,1 procentpunt voor elektriciteit en 3,7 procentpunten voor gas) en 0,12 procentpunt. Zonder die maatregelen zou de inflatie van de energieproducten in het derde kwartaal 5,5% hebben bedragen i.p.v. 4,4%.

Wat de distributietarieven betreft, is de CREG bevoegd om te bepalen met welke methodologie de tarieven van de elektriciteits- en aardgasdistributie kunnen worden vastgelegd. Tussen de verschillende netwerkbeheerders zijn grote tariefverschillen waarneembaar, die met diverse factoren verband houden (o.a. geografische en stedenbouwkundige voorwaarden). Het aandeel van de distributiekosten in de eindfactuur van de consument verschilt in België dan ook sterk van de ene stad of van de ene regio tot de andere. Voor het transport keurt de CREG sinds 2008 de tarieven die worden voorgesteld door de netwerkbeheerder goed voor een periode van 4 jaar (i.p.v. 1 jaar voorheen). Van 2007 tot 2012 is het distributienettarief voor elektriciteit gestegen met 71,69 % voor een Dc-typeklant⁸. Dat gemiddelde voor België is een weerspiegeling van de aanzienlijke verhoging in Vlaanderen van de distributienettarieven, die verband houdt met de stijging van de kosten van de openbare dienstverplichtingen (99,96 %). De stijging is minder sterk in Wallonië en in Brussel.

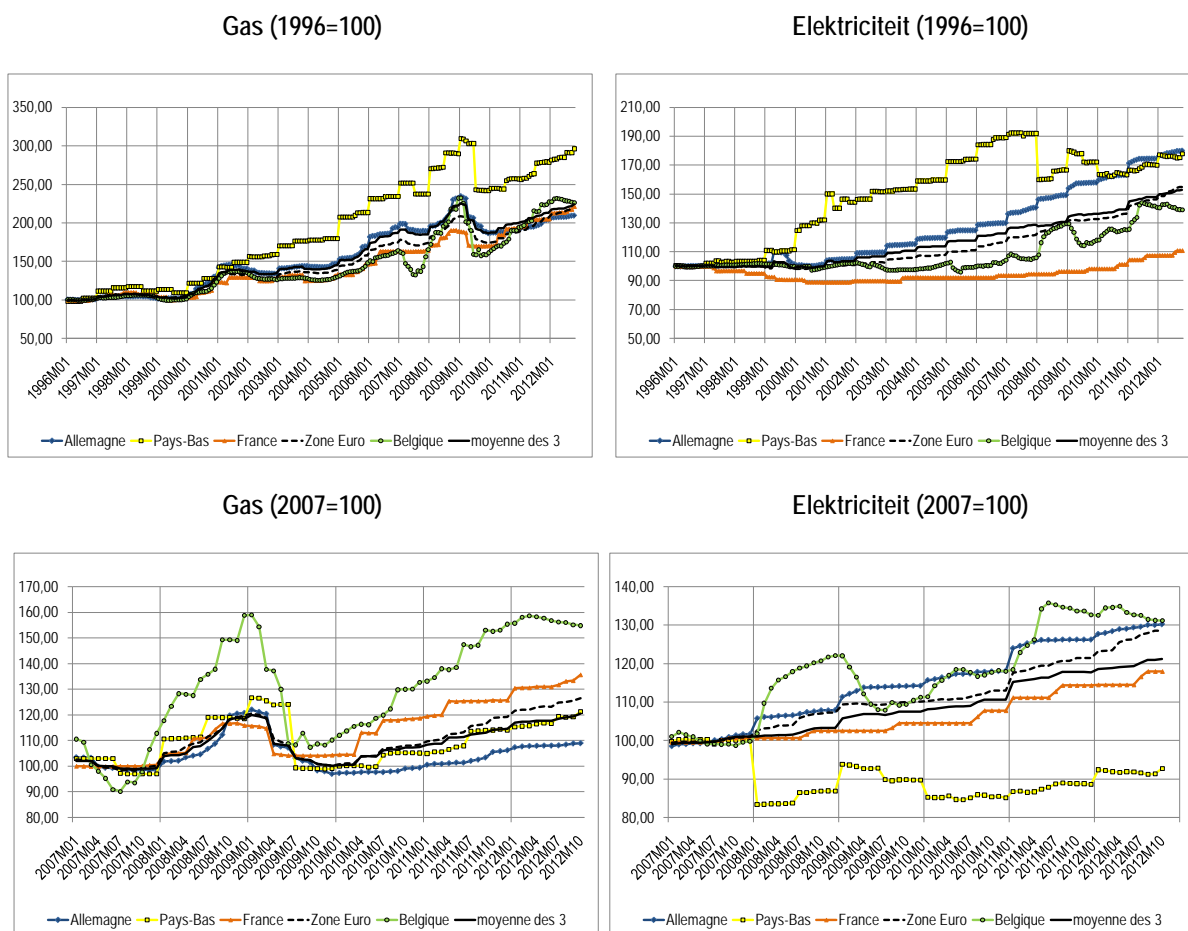
Zowel voor elektriciteit als voor gas zijn de nettarieven volgens het Prijzenobservatorium de afgelopen zes maanden stabiel gebleven.

⁶ Prijzenobservatorium, Analyse van de prijzen, derde kwartaalverslag 2012 van het Instituut voor de Nationale Rekeningen, 31 oktober 2012

⁷ Prijzenobservatorium, Analyse van de prijzen, derde kwartaalverslag 2012 van het Instituut voor de Nationale Rekeningen, 31 oktober 2012

⁸ Een Dc-klant is een residentiële klant met een verbruik van 3500 kWh per jaar die beschikt over een aansluitvermogen van 4 tot 9 kW en wordt bevoorrad via het laagspanningsnet (LS, <1kV). Dit klanttype stemt overeen met een huishouden met twee kinderen, dat over de typische elektrische huishoudtoestellen beschikt (verwarming met elektriciteit niet inbegrepen).

Grafiek 1-11: Ontwikkeling van de elektriciteits- en gasprijzen. GICP – Bruto-indexcijfers

Bron: Eurostat (oktober 2012)

Wat de gasprijzen betreft, heeft België van 1996 tot medio 2001 een ontwikkeling gekend die sterk geleek op de gemiddelde ontwikkeling in de drie buurlanden en in de eurozone. Van medio 2001 tot medio 2007 stegen de Belgische prijzen minder snel dan die van de referentielanden. Vervolgens kenden de Belgische prijzen tot einde 2008 een snellere stijging dan in de referentielanden. Van januari tot juni 2009 zijn de Belgische prijzen sneller gedaald dan in de referentielanden. Vervolgens stegen ze sneller tot aan het begin van 2012. Van april tot oktober 2012 (recentste beschikbare gegevens) zijn de Belgische prijzen teruggelopen, terwijl die in de referentielanden gemiddeld zijn blijven stijgen. In totaal zijn de Belgische prijzen van 1996 tot oktober 2012 iets sneller omhooggegaan dan in de referentielanden (+125,6%, tegenover 123,9%), maar sinds 2007 zijn ze heel wat sneller gestegen (+39,9%, tegenover 18,2%). Wat elektriciteit betreft, laten de Belgische prijzen, met 1996 als referentiejaar, een minder sterke stijging optekenen dan die in de referentielanden (+38,9% van januari 1996 tot oktober 2012 in België, tegenover +52,9% gemiddeld in de buurlanden). Als 2007 wordt gekozen als referentiejaar, dan komt daarentegen een snellere stijging van de Belgische prijzen in vergelijking met die in de buurlanden tot uiting (+29,7% van januari 1996 tot oktober 2012 in België, tegenover +22,3% gemiddeld in de buurlanden).

Volgens de CREG⁹ zijn de finale elektriciteitsprijzen voor de residentiële klanten van 2007 tot 2012 met 30,49% gestegen. Die stijging wordt verklaard door het distributienettarief (stijging van de kosten voor de openbare dienstverplichtingen, van de energiekosten ter compensatie van de netverliezen en de invoering van meerjarentarieven), openbare heffingen ("toeslag groenestroomcertificaten" en "financiering van de aansluiting van de offshore windturbineparken"), de bijdrage voor hernieuwbare energie, warmtekrachtkoppeling en de btw op die tarieven. Tijdens dezelfde periode is de finale prijs van aardgas voor de residentiële klant T2 gemiddeld met 38,40% gestegen. Die ontwikkelingen worden verklaard door het tarief van de leverancier (energieprijs is gestegen), het distributienettarief (verwerking van de tekorten van de afgelopen jaren, de toename van de openbare verplichtingen en de invoering van de meerjarentarieven), de openbare heffingen (verhoging van de federale bijdrage en van de toeslag beschermde klanten) en de btw op die tarieven.

Wat de vergelijking van de elektriciteitsprijzen met die in de buurlanden betreft¹⁰, in termen van niveau voor een all-inprijs, betaalt de Duitse residentiële klant de hoogste prijs (906,55 euro/jaar¹¹), gevolgd door zijn Belgische (842,11 euro), Nederlandse (679,64 euro) en, ten slotte, zijn Franse burenen (508,66 euro). In Duitsland is de energiecomponent minder duur dan in België (273,53, tegenover 334,86 euro/jaar), maar zijn de taksen hoger (281, tegenover 229 euro/jaar), met name met het oog op de financiering van hernieuwbare energie. In België zijn de kosten die verband houden met het net het hoogst (229 euro/jaar, tegenover 207 in Duitsland, 199 in Nederland en 169 in Frankrijk). Wat de gasprijzen (prijzen alles inbegrepen) betreft, betaalt de Nederlandse residentiële klant de hoogste prijs voor zijn gas (1794,95 euro/jaar¹²) – voornamelijk wegens de hoge taksen (397 euro/jaar, tegenover 95 euro in België, 27 euro in Frankrijk en 212 euro in Duitsland) –, gevolgd door de Belgische (1708,26 euro), de Franse (1537,41 euro) en, ten slotte, de Duitse klant (1527,76 euro). De energiecomponent is het duurst in ons land (989,07 euro/jaar, tegenover 922,17 euro in Nederland, 848,33 euro in Frankrijk en 771,19 euro in Duitsland).

1.5 Vooruitzichten van de overheidsfinanciën

Een bondig overzicht van de vooruitzichten inzake overheidsfinanciën voor de periode 2010-2017 wordt gegeven in Tabel 1-5 en is gebaseerd op de *Economische vooruitzichten 2010-2017* die het Federaal Planbureau in september jl. heeft geactualiseerd. De ramingen gaan uit van ongewijzigd beleid en houden dus géén rekening met de regeringsbeslissingen van het begrotingsconclaf eind oktober 2012 – begin november 2012¹³.

⁹ CREG, Studie (F)120906-CDC-1183 over de "componenten van de elektriciteits- en aardgasprijzen", september 2012

¹⁰ CREG, Overzicht en evolutie van de elektriciteits- en aardgasprijzen voor residentiële klanten en kmo's, oktober 2012. Die internationale vergelijking neemt de methodologie over die werd ontwikkeld door Frontier Economics in zijn rapport dat werd opgesteld voor de CREG: "International Comparison of Electricity and Gas Prices for Households", October 2011. De CREG heeft, voor deze versie, de methodologie verfijnd voor het jaar 2012.

¹¹ Prijs voor een residentiële klant die 3500 kWh afneemt

¹² Prijs voor een residentiële klant die 23260 kWh afneemt

¹³ De vooruitzichten houden evenmin rekening met de (eventuele) gevolgen van de kapitaalsverhoging bij de financiële groep Dexia die 5,5 miljard euro bedraagt, waarvan België 53% of 2,9 miljard euro voor zijn rekening neemt.

Tabel 1-5: Beknopt overzicht van de overheidsfinanciën van 2010 tot 2017, vooruitzichten bij ongewijzigd beleid, in procent van het bbp

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Ontvangsten	46,4%	47,1%	48,7%	48,5%	48,4%	48,3%	48,2%	48,3%
Fiscale en parafiscale ontvangsten	43,1%	43,5%	44,8%	44,8%	44,8%	44,8%	44,8%	44,9%
Niet-fiscale en niet-parafiscale ontvangsten	3,3%	3,6%	3,9%	3,7%	3,6%	3,5%	3,4%	3,4%
- Primaire uitgaven	46,8%	47,5%	48,2%	48,5%	48,3%	48,2%	48,1%	48,1%
Werkingskosten	13,9%	13,8%	14,0%	14,0%	13,9%	13,8%	13,6%	13,5%
Investeringskosten	1,7%	1,8%	1,9%	1,7%	1,6%	1,6%	1,6%	1,7%
Sociale uitgaven	24,9%	25,2%	25,9%	26,3%	26,5%	26,5%	26,6%	26,7%
Overige	6,3%	6,8%	6,4%	6,5%	6,4%	6,4%	6,3%	6,3%
= Primair saldo	-0,4%	-0,4%	0,5%	0,0%	0,0%	0,1%	0,2%	0,2%
- Rentelasten	3,4%	3,3%	3,4%	3,3%	3,3%	3,3%	3,4%	3,4%
= Effectief vorderingssaldo	-3,8%	-3,7%	-2,9%	-3,3%	-3,3%	-3,3%	-3,2%	-3,2%
<i>p.m. Structureel vorderingssaldo</i>	<i>-3,2%</i>	<i>-3,1%</i>	<i>-2,4%</i>	<i>-2,2%</i>	<i>-2,4%</i>	<i>-2,6%</i>	<i>-2,8%</i>	<i>-3,0%</i>
<i>p.m. Doelstelling voor het effectief vorderingssaldo volgens het Stabiliteitsprogramma van april 2012</i>			<i>-2,8%</i>	<i>-2,2%</i>	<i>-1,1%</i>			
Schuld	95,6%	97,8%	99,3%	99,7%	99,7%	99,5%	99,0%	98,4%

Bron: Federaal Planbureau (september 2012)

Voor alle overheidsgeledingen samen zou het tekort in 2012 -2,9% van het bbp bedragen. Het overheidstekort is hiermee 0,8 procentpunt lager dan in 2011. Dat is volgens het Federaal Planbureau het resultaat van een duidelijk restrictieve koers van de (initiële) begroting 2012 en van de voortzetting van het beleid van begrotingsconsolidatie dat reeds 3 jaar door de gefedereerde entiteiten is gevoerd. Deze begrotingskoers resulteerde in fors stijgende ontvangsten (plus 1,6% van het bbp) en in minder snel groeiende primaire uitgaven (plus 0,7% van het bbp). Tegelijk namen de rentelasten maar licht toe met 0,1% van het bbp tot 3,4% van het bbp. Het overheidstekort staat echter in belangrijke mate los van de conjunctuur. Het structureel tekort wordt voor dit jaar, volgens de methode van de Europese Commissie, namelijk geraamd op -2,4% van het bbp en blijft zo op een hoog niveau ten opzichte van het begin van de jaren 2000.

Het (effectieve) tekort zou volgens de middellangetermijnvooruitzichten van september jl. in 2013 bij ongewijzigd beleid toenemen tot -3,3% van het bbp. Dit is tegelijk het gevolg van tegenvallende ontvangsten (minus 0,2% van het bbp) en oplopende primaire uitgaven (plus 0,3% van het bbp). Daarna zou het tekort tot 2017, bij stabiel blijvende rentelasten, min of meer ongewijzigd blijven en dus buitensporig zijn in termen van het versterkte Stabiliteits- en Groeipact. Het Stabiliteitsprogramma van april 2012 beoogt echter een verdere afbouw van de tekorten op middellange termijn dat in 2015, op het einde van het voorgesteld pad, moet leiden tot een begrotingsevenwicht. Voor 2013 bedraagt de kloof met de begrotingsdoelstelling 1,1% van het bbp.

De overheidsschuld zou in 2012 toenemen tot 99,3% van het bbp. Een verbetering van het primair saldo zou volgens de vooruitzichten van het Planbureau dus niet volstaan om de schuldgraad te verminderen, vanwege enerzijds de zwakke nominale bbp-groei en anderzijds de steunplannen voor Griekenland, Ierland en Portugal in het kader van het Europees fonds voor financiële stabiliteit en de participaties van de Belgische staat in het Europees Stabiliteitsmechanisme. In 2013 zou de schuldgraad lichtjes stijgen om vervolgens geleidelijk af te nemen tot 98,4% van bbp in 2017, door het behoud van een bescheiden primair overschot en een impliciete rente die enigszins lager is dan de nominale economische groei.

Voor wat betreft de vooruitzichten van de overheidsfinanciën op lange termijn noteren we de gevolgen van de vergrijzing voor de evolutie van de sociale uitgaven. In de projecties die de Studiecommissie voor de vergrijzing dit jaar heeft gepubliceerd, evolueren de sociale uitgaven van 25,3% van het bbp in 2011 naar 31,4% van het bbp in 2060, d.i. een toename van 6,1% van het bbp. Naast de demografische ontwikkelingen wordt deze vergrijzingskost bepaald door de ontwikkelingen op de

arbeidsmarkt (cf. de werkgelegenheidsgraad), de productiviteitsgroei en de beslissingen inzake sociaal beleid (cf. de welvaartsaanpassingen van de sociale uitkeringen).

Tabel 1-6: Vorderingssaldo per bestuursniveau van 2010 tot 2017, vooruitzichten bij ongewijzigd beleid, in procent van het bbp

	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Gezamenlijke overheid	-3,7%	-2,9%	-3,3%	-3,3%	-3,3%	-3,2%	-3,2%
Entiteit I	-3,4%	-2,7%	-3,1%	-3,2%	-3,2%	-3,2%	-3,1%
Federale overheid	-3,4%	-2,7%	-3,1%	-3,2%	-1,6%	-1,6%	-1,5%
Sociale zekerheid	-0,1%	0,0%	0,0%	0,0%	-1,6%	-1,6%	-1,7%
Entiteit II	-0,3%	-0,2%	-0,2%	-0,1%	-0,1%	0,0%	0,0%
Gemeenschappen en gewesten	-0,2%	-0,1%	-0,2%	-0,1%	-0,1%	0,0%	0,1%
Lagere overheid	-0,1%	-0,1%	0,0%	0,1%	0,0%	0,0%	-0,1%

Bron: Federaal Planbureau (september 2012).

Bij de opsplitsing van het vorderingssaldo per bestuursniveau (zie Tabel 1-6) valt op dat het overheidstekort zich grotendeels situeert bij de federale overheid. Van het tekort in 2012, ten belope van 2,9% van het bbp, is de federale overheid verantwoordelijk voor 2,7% van het bbp. Tegelijk laat de sociale zekerheid een evenwicht optekenen niettegenstaande de uitgaven sneller groeien dan de eigen inkomsten. Dit evenwicht blijft behouden tot 2014 aangezien de federale overheid via een evenwichtsdotatie het tekort van de sociale zekerheid op zich neemt. Globaal blijft het tekort van Entiteit I op middellange termijn min of meer stabiel. Voor Entiteit II, d.i. de gemeenschappen, de gewesten en de lagere overheid, zijn de vooruitzichten gunstiger met een tekort van -0,2% van het bbp in 2012 dat geleidelijk evolueert naar een evenwicht in 2017. Op te merken valt dat deze vooruitzichten geen rekening houden met de gevolgen van de hervorming van de Bijzondere Financieringswet (BFW) en met de overdracht van bevoegdheden, die beslist werden in het kader van het Institutioneel Akkoord over de Zesde Staatshervorming, gezien dit akkoord gefinaliseerd moet worden ná de discussie over de sanering van de overheidsfinanciën.

Tabel 1-7: Evolutie van het vorderingssaldo en de overheidsschuld (in procent van het bbp) in de buurlanden, de Eurozone en België

	Vorderingssaldo					
	2007	2008	2009	2010	2011	2012 (raming)
Duitsland	0,2%	-0,1%	-3,2%	-4,1%	-0,8%	-0,2%
Nederland	0,2%	0,5%	-5,6%	-5,1%	-4,5%	-3,7%
Frankrijk	-2,7%	-3,3%	-7,5%	-7,1%	-5,2%	-4,5%
Eurozone	-0,7%	-2,1%	-6,3%	-6,2%	-4,1%	-3,3%
België	-0,1%	-1,0%	-5,5%	-3,8%	-3,7%	-3,0%
	Schuld					
	2007	2008	2009	2010	2011	2012 (raming)
Duitsland	65,2%	66,8%	74,5%	82,5%	80,5%	81,7%
Nederland	45,3%	58,5%	60,8%	63,1%	65,5%	68,8%
Frankrijk	64,2%	68,2%	79,2%	82,3%	86,0%	90,0%
Eurozone	66,4%	70,2%	80,0%	85,6%	88,1%	92,9%
België	84,0%	89,2%	95,7%	95,5%	97,8%	99,9%

Bron: Europese commissie (november)

Vanuit internationaal oogpunt kunnen we op basis van de resultaten in Tabel 1-7 stellen dat de Belgische overheidsfinanciën de crisis tot op heden relatief goed hebben weerstaan. Het overheidstekort nam in procent van het bbp van 2007 tot 2009 weliswaar toe, van -0,1% naar -5,5%, maar nam nadien sterk af, tot -3,7% in 2011. Voor 2012 raamde de Europese Commissie (november)

het tekort in België op -3,0% van het bbp. Dit is lager dan het gemiddelde in de Eurozone dat -3,3% van het bbp bedraagt. Van de buurlanden kent alleen Duitsland een lager overheidstekort, zijnde -0,2% van het bbp. Ook de toename van de schuldgraad bleef in België relatief beperkt. Hoewel de kloof aan het verkleinen is, blijft anno 2012 de overheidsschuld in procent van het bbp in België (99,9%) hoger dan in de buurlanden (tot 90,0% in Frankrijk) en in de Eurozone (92,9%).

Bronvermelding

CREG.

EUROPESE COMMISSIE, "European Economic Forecast ", najaar 2012.

EUROSTAT, GICP.

FEDERAAL PLANBUREAU, november 2012.

IMF, World Economic Outlook, oktober 2012.

IMF, World Economic Outlook Database, oktober 2012.

PRIJZENOBSERVATORIUM – Analyse van de prijzen. Tweede kwartaalverslag 2012 van het Instituut voor de Nationale Rekeningen (25 juli 2012) en derde kwartaalverslag 2012 van het Instituut voor de Nationale Rekeningen (31 oktober 2012).

WORLD BANK, Global Economic Prospects June 2012, Commodity annex.

WORLD BANK, Commodity Price Forecast, 10 september 2012

2 Arbeidsmarkt

Boordtabel

Jaar 2011 (gegevens EAK)	Duitsland	Nederland	Frankrijk	EU-15	Min EU-15	Max EU-15	België 2011	België 1996
WERKGELEGENHEIDSGRAAD								
20-64 jaar in personen	76,3%	77,0%	69,1%	69,7%	61,2%It	80,0%Se	67,3%	61,5%
in personen, 1996	67,2%	68,0%	65,4%	64,1%	55,1%It	75,5%Dk	61,5%	61,5%
Mannen	81,4%	82,6%	73,9%	76,0%	68,6%le	82,8%Se	73,0%	73,0%
Vrouwen	71,1%	71,4%	64,7%	63,4%	48,6%Gr	77,2%Se	61,5%	49,8%
Laaggeschoolden ²	57,3%	62,5%	55,0%	54,4%	44,8%le	64,4%Se	47,3%	45,6%
Gemiddeld geschoolden ²	76,2%	79,2%	70,1%	72,1%	56,7%Gr	81,1%Se	68,9%	65,8%
Hooggeschoolden ²	87,6%	86,8%	81,0%	82,2%	74,1%Gr	87,6%De	82,0%	82,0%
Nationaal ⁵	77,8%	77,7%	70,2%	70,4%	59,5%Gr	81,6%Se	68,7%	62,9%
EU-27 ⁵	73,9%	75,8%	70,2%	70,6%	57,3%Es	78,4%Uk	61,5%	n.d.
Buiten EU-27 ⁵	57,8%	52,2%	47,1%	57,8%	39,6%Be	66,5%Pt	39,6%	n.d.
55-64 jaar								
Totaal	59,9%	56,1%	41,4%	49,5%	37,9%It	72,3%Se	38,7%	21,8%
Mannen	67,0%	65,8%	44,0%	56,8%	44,0%Fr	75,7%Se	46,0%	32,2%
Vrouwen	53,0%	46,4%	39,0%	42,5%	27,3%Gr	68,9%Se	31,6%	12,0%
GEMIDDELTE LEEFTIJD VAN UITTREDING (2010)								
Totaal	62,4	n.d.	60,2	61,7 ³	60,2Fr	64,4Se	n.d.	n.d.
Mannen	62,2	n.d.	60,4	61,8 ³	60,4Fr	65 Se	n.d.	n.d.
Vrouwen	62,7	n.d.	59,8	61,6 ³	60It	63,7 Se	n.d.	n.d.
WERKLOOSHEIDSGRAAD (20-64 jaar)								
Totaal	5,9%	4,0%	8,9%	9,2%	3,9%At	21,1%Es	6,9% ¹	9,4%
Mannen	6,2%	4,1%	8,4%	9,2%	3,7%Lu	20,7%Es	6,9% ¹	7,3%
Vrouwen	5,6%	3,9%	9,4%	9,4%	3,9%NI	21,7%Es	7,0% ¹	12,2%
Laaggeschoolden ²	14,1%	5,7%	14,4%	15,9%	5,7%NI	28,2%Es	13,4% ¹	14,5%
Gemiddeld geschoolden ²	5,8%	4,0%	8,6%	8,1%	4,0%NI	21,0%Es	6,6% ¹	9,1%
Hooggeschoolden ²	2,5%	2,8%	5,4%	5,6%	2,4%At	14,0%Gr	3,8% ¹	4,2%
Nationaal	5,3%	3,7%	8,3%	8,5%	3,3%Lu	19,1%Es	6% ¹	8,3%
EU-27	7,4%	5,3% ⁴	8,0%	11,5%	5,3%NI [†]	28,7%Es	10,1% ¹	n.d.
Buiten EU-27	13,8%	13,4%	24,9%	19,7%	8,9%At	33,6%Es	27,7% ¹	n.d.
Langdurig (in % van de actieve bevolking, 15-64)	2,8%	1,5%	4,0%	4,1%	0,8%No	8,8%Gr	3,5% ¹	5,7%
ONDERWIJS								
Vroegijdige schoolverlaters	11,5%	9,1%	12,0%	-	6,2%Lu ⁴	26,5%Es	12,3%	12,9%
Aandeel van de hooggeschoolden 30-34 jaar	30,7%	41,1%	43,4%	-	20,3%It	49,4%le	42,6%	-
ATYPISCHE ARBEID (bij de loontrekkers, 20-64 jaar)								
Tijdelijke arbeid (15-64 jaar)	14,8%	18,2%	15,2%	14,2%	6,0%Uk	25,4%Es	8,9%	5,9%
Deeltijdse arbeid (in % van de totale werkgelegenheid, 15-64)	25,7%	48,5%	17,5%	21,7%	6,6%Gr	48,5%NI	24,7%	14,0%
Populatie met een tweede baan	4,7%	7,2%	3,4%	3,9%	1,3%It	8,6%Se	4,3%	2,6%
Ploegenarbeid	17,7%	8,7%	7,3%	15,5%	4,0%Dk	22,8%Se	7,5%	15,9%
Nachtarbeid	9,9%	8,7%	7,5%	8,4%	3,3%Pt	11,5%Uk	3,8%	5,1%

Noot 1: Aanwezigheid van een breuk in de reeks

Noot 2: Eurostat maakt gebruik van de ISCED 1997-indeling (Standard International Classification of Education), die met de navolgende definities overeenstemt:

Weinig geschoolden: niveau 0-2: diploma van het kleuteronderwijs, het basisonderwijs of het lager secundair onderwijs (eerste cyclus van het secundair onderwijs)

Gemiddeld geschoolden: niveau 3 en 4: diploma van het hoger secundair onderwijs (tweede cyclus) of postsecundair onderwijs dat geen hoger onderwijs is

Hooggeschoolden: niveau 5 en 6: diploma van het hoger onderwijs

Noot 3: Geraamd gegeven

Noot 4: Onbetrouwbaar gegeven

Noot 5: Gegevens op basis van de nationaliteit en niet van het geboorteland

Bron: Eurostat

2.1 Recente dynamiek van de werkgelegenheid in België en in de drie buurlanden

Zoals in het eerste hoofdstuk van dit verslag in detail werd uitgelegd, is de productiestijging die in 2010 werd ingezet zowel in België als in de drie buurlanden fors vertraagd in 2011 (zie Grafiek 2-1).

In de laatste twee kwartalen van 2011 werden ook minder banen gecreëerd (zie Grafiek 2-2), maar de jaarbalans voor de Belgische arbeidsmarkt bleef positief: +61.300 jobs¹⁴ of +1,4%¹⁵, tgv. +30.800 banen of +0,7% in 2010. Het arbeidsvolume, van zijn kant, nam in het begin van het jaar aanzienlijk toe, waardoor de jaargroei (1,9%) hoger lag dan die van het aantal banen (1,4%).

In Duitsland hield de vrij gestage toename van het aantal werkenden sedert het eerste kwartaal van 2010 aan in 2011 (+1,3%). In Frankrijk en Nederland werd weer een stijging van het aantal werkenden met resp. 0,5 en 0,7% opgetekend nadat het twee opeenvolgende jaren was gedaald.

De ontwikkelingen in België hadden tot gevolg dat het aantal werklozen en de werkloosheidsgraad daalden¹⁶. De werkgelegenheidsgraad van de 20- tot 64-jarigen ging evenwel ook lichtjes achteruit (67,3%) doordat de bevolking op arbeidsleeftijd sterker toenam.

In Frankrijk en Nederland bleef de werkloosheidsgraad (EAK, 20-64 jaar) stabiel met resp. 8,9 en 4 %. De werkgelegenheidsgraad steeg lichtjes in Nederland (van 76,8% in 2010 tot 77,0% in 2011) en bleef stabiel in Frankrijk (69,1%). In Duitsland, daarentegen, daalde de werkloosheidsgraad fors (van 7,1 tot 5,9%) en steeg de werkgelegenheidsgraad daardoor met 1,4 procentpunten (van 74,9 tot 76,3%). Deze laatste stijging is des te opmerkelijker omdat het aantal 20- tot 64-jarigen met 0,6% toenam, waarmee de trend van het voorbije decennium werd omgebogen (-2,2% sedert 1996).

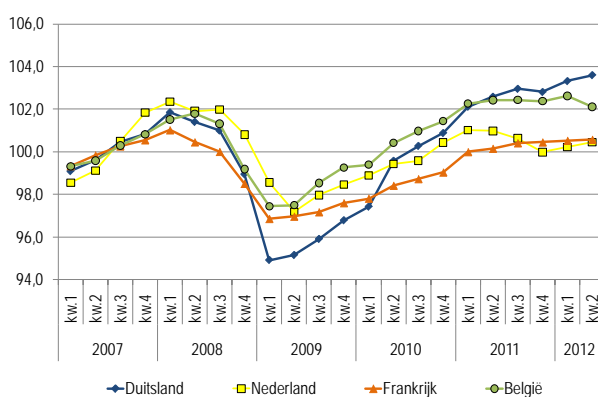
---

¹⁴ De cijfergegevens in de hele paragraaf komen uit de nationale rekeningen die op 20 juli 2012 werden gepubliceerd. Tenzij dit anders wordt gepreciseerd, gaat het om "werknemers" (dus zowel loontrekkenden als zelfstandigen), om "binnenlandse" werkgelegenheid (in tegenstelling tot "nationale") er om de economie in haar geheel.

¹⁵ Ter vergelijking: in het decennium vóór de crisis (1998-2008) bedroeg de gemiddelde jaargroei 1,2%.

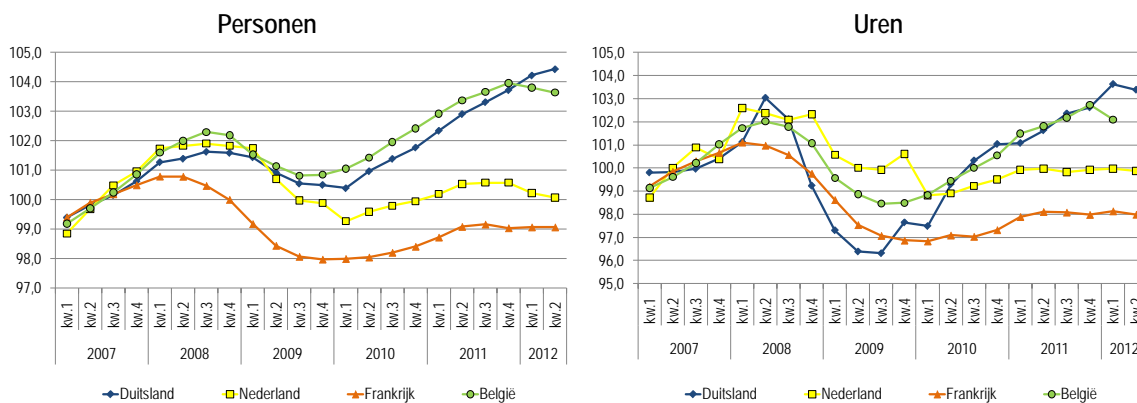
¹⁶ Er moet wel worden opgemerkt dat de vraag over de werkloosheid in de enquête naar de arbeidskrachten in 2011 werd gewijzigd: "Zoekt u een betrekking of betaalde activiteit?" werd vervangen door "Heeft u tijdens de referentiemaand, dus de referentieweek en de 3 weken die voorafgaan samen, een betrekking of betaalde activiteit gezocht?". Dit heeft een reeksbreuk veroorzaakt, waardoor de werkloosheidsgraad van 2010 (8,0%) niet volledig vergelijkbaar is met het cijfer van 2011 (6,9%). De administratieve gegevens wijzen evenwel ook op een daling van de werkloosheidsgraad (van de 15- tot 64-jarigen) van 12,5% in 2010 tot 11,9% in 2011 (zie FPB, 2012, p. 77).

Grafiek 2-1: Ontwikkeling van het bbp (index 2007 = 100)

Bron: nationale boekhoudingen (DESTATIS, CBS, INSEE en NBB)

Grafiek 2-2: Ontwikkeling van de loonarbeid in de hele economie (index 2007 = 100)

Bron: nationale boekhoudingen (DESTATIS, CBS, INSEE en NBB)

2.2 Recente bewegingen in België: de crisismaatregelen, het regeerakkoord en de relancestrategie

2.2.1 De crisismaatregelen

In 2009 en 2010 namen de federale autoriteiten tal van arbeidsmarktgerichte maatregelen om de crisis het hoofd te bieden. Ze hadden tot doel de impact van de tanende activiteit op de werkgelegenheid te beperken door de arbeidstijd flexibeler te maken, de loonkosten te verlagen of nog de herbestemming van de productiecapaciteit te bevorderen.¹⁷

De meest opvallende maatregel was ontegensprekelijk het Win-Winplan, dat een soort van uitbreiding van de 'Activa-maatregelen' was. Het doel van het plan bestond erin de werkloosheidsuitkeringen te activeren voor laag- of zeer laaggeschoolde -26-jarigen, bepaalde werkzoekenden ouder dan 50 jaar en langdurig werkzoekenden (1 tot 2 jaar). Volgens de RVA werden tijdens de toepassingsperiode, nl. van januari 2010 tot december 2011, 114.893 contracten gesloten (RVA, 2012, blz. 87). De meeste daarvan (42%) werden ondertekend door zeer laaggeschoolde jongeren (zonder diploma van het hoger

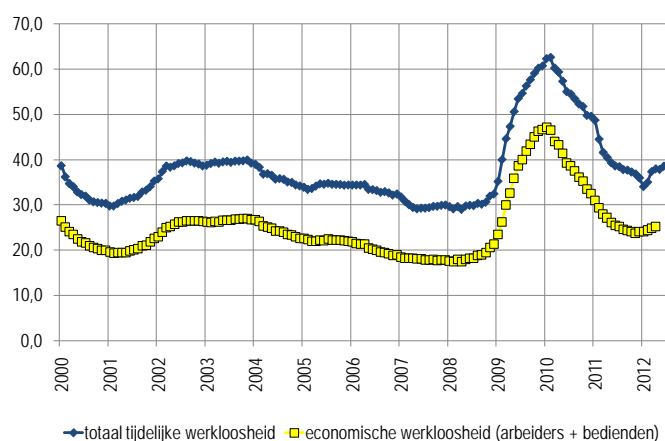
¹⁷ Alle crisismaatregelen werden in detail beschreven in het Technisch verslag van 2011 (CRB 2011-1200, blz. 53-56, zie website van de Raad).

secundair onderwijs); 20% werd gesloten door laaggeschoolde jongeren (met alleen een diploma van het hoger secundair onderwijs), 26% door personen die 1 tot 2 jaar werkloos waren en 12% door 50-plussers die minimum 6 maanden werkloos waren.

Zonder gegevens over de duur van de contracten kan de impact van het plan op de werkgelegenheidsgroei niet worden achterhaald. Voor een volwaardige evaluatie van die maatregel zou ook het buitenkans-effect moeten worden berekend, m.a.w. het aantal arbeidsplaatsen die onder het Win-Winstatuut werden gecreëerd, maar die ook zonder de maatregel zouden zijn opengesteld. Door het substitutie-effect (het feit dat een persoon die aanspraak kan maken op de subsidie wordt aangeworven i.p.v. iemand anders) kan bovendien een verschuiving van de arbeidsvraag hebben plaatsgemaakt. Niettemin blijkt het vast te staan dat, met gemiddeld 18.000 contracten per maand in 2010 en 49.000 per maand in 2011, deze maatregel niet te onderschatten is. Wat de kostprijs betreft, zijn er geen gegevens beschikbaar over het plan op zich, maar informatie van het Planbureau (zie ook hoofdstuk 3) wijst uit dat de bedragen voor activering (Activa + SINE) zijn gestegen van 230 miljoen euro in 2009 tot 362 miljoen in 2010 en 610 miljoen in 2011. Men kan veronderstellen dat die forse stijging hoofdzakelijk is toe te schrijven aan het Win-Winplan, aangezien het aantal begunstigden van de SINE- en Activa-maatregelen (zonder Win-win) daalt.

Hoewel het systeem van tijdelijke werkloosheid om economische redenen al vóór de crisis bestond, was het een belangrijke steunmaatregel in die moeilijke periode. Daarom heeft de regering het "stelsel van tijdelijke en collectieve volledige of gedeeltelijke schorsing van de uitvoering van de arbeidsovereenkomst" uitgebreid tot de bedienden. De oorspronkelijk tijdelijke maatregel werd in januari 2012 verlengd via de nieuwe regeling "schorsing bedienden ingevolge werkgebrek", waarbij de werkgever of eventueel het sectorale fonds voor bestaanszekerheid een supplement op de werkloosheidsuitkering betaalt. Zoals blijkt uit Grafiek 2-3 heeft het beroep op economische werkloosheid zich in 2011 genormaliseerd op een gemiddeld peil dat de niveaus van 2002 en 2003 benadert.

Grafiek 2-3: Tijdelijke werkloosheid en economische werkloosheid (arbeiders + bedienden), voortschrijdend gemiddelde over 12 maanden, in duizenden vte's

Noot: een "voortschrijdend gemiddelde over 12 maanden" geeft, voor elke maand, het resultaat van het gemiddelde van die maand en van de elf voorafgaande maanden weer. Concreet geeft het cijfer van bv. de maand december het gemiddelde van het ganse jaar aan. De voltijdequivalenten (vte's) worden bij benadering bepaald a.d.h.v. door de RVA berekende "begrotingseenheden", d.w.z. het aantal dagen waarvoor een uitkering wordt betaald in verhouding tot het aantal uitkeringsgerechtigde dagen over de hele maand.

Bron: RVA

De regeling werd in 2009 toegepast op 12.822 bedienden. In 2010 werd een hoogtepunt bereikt met 15.688 gevallen, maar nadien trad een neerwaartse trend op (5129 in 2011 en 2980 in de eerste helft van 2012). Een aanzienlijk percentage van de bedienden die in 2009 economisch werkloos waren,

bleef dat ook in een deel van 2010 (66%). In 2011 viel dat aandeel terug tot 15% en in de eerste helft van 2012 tot 9%.

Een andere maatregel die in januari 2012 werd verlengd, maar wel in een andere vorm, is de crisispremie voor ontslagen arbeiders. Deze premie bedroeg vroeger 1666 euro en was ofwel volledig ten laste van de RVA, ofwel ten laste van zowel de RVA als de werkgever. In de periode 2010-2011 werden in totaal 71.658 crisispremies uitgekeerd. Op 1 januari 2012 werd de premie vervangen door een "ontslaguitkering" van 1250 tot 3750 euro (afhankelijk van de anciënniteit van de arbeider). Deze uitkering wordt betaald door de RVA.

Bovendien is de uitbreiding van de doelgroep voor de bijdragevermindering in geval van herstructurering weer van toepassing sinds 1 juli 2011.¹⁸

Tabel 2-1 bevat alle crisismaatregelen, met vermelding van het aantal gevallen in de piekperiodes.

Tabel 2-1: Crisismaatregelen: gebruik en duur

	Pic			Commentaar
	Hoeveel ?	Eenheid	Wanneer ?	
A1 : tijdelijke collectieve arbeidsvermindering	1.931	ETP ¹	4° kwart 2009	25/06/2009 - 31/01/2011
A2 : crisistijdskrediet	2.666	personen ²	nov-09	25/06/2009 - 31/01/2011
A3 : tijdelijke crisiswerkloosheid bedienden	10.277	personen ²	janv-10	25/06/2009 - 31/12/2011
B1 : herstructureringskaart	n.b.	n.b.	n.b.	25/06/2009 -
B2 : doelgroepvermindering voor "mentors"	1,6	ETP ¹	3° kwart 2010	01/01/2010 - 31/12/2011
B3 : Win-Winplan	57.756	personen ²	4° kwart 2011	01/01/2010 - 31/12/2011
C1 : crisispremie	4.133	premies	maart 11	01/01/2010 - 31/12/2011

Noot 1: vte's = voltijdequivalenten

Noot 2: Het aantal personen wordt geraamd op basis van het aantal verrichte betalingen.

Noot 3: Alle crisismaatregelen zijn meer in detail beschreven in het Technisch verslag van 2011 (CRB 2011-1200, blz. 53-56, zie [site](#) van de Raad).

Bronnen: RVA en RSZ

2.2.2 Het regeerakkoord van december 2011: sociaal-economische en institutionele hervormingen

Benevens de bovengenoemde specifieke aanpassingen m.b.t. de opvolging van de crisismaatregelen, werden in 2011 diepgaandere hervormingen aangekondigd. Het regeerakkoord van 1 december 2011 voorziet nl. in een groot aantal organisatorische en structurele wijzigingen op de arbeidsmarkt.

De eerste groep wijzigingen zijn "sociaal-economische hervormingen" om de werking van de arbeidsmarkt en de houdbaarheid van de overheidsfinanciën te verbeteren. Het gaat hierbij onder meer om:

- de hervorming van het brugpensioen, dat wordt omgedoopt tot "werkloosheid met bedrijfstoeslag"; deze hervorming houdt meer bepaald een verstrenging van de voorwaarden voor toegang tot het voltijdse stelsel en de afschaffing van het halftijdse systeem in;

¹⁸ Deze uitbreiding heeft betrekking op de werknemers die werden ontslagen na het faillissement, de sluiting of de vereffening van hun onderneming. In die gevallen wordt hun ontslag gelijkgesteld met een ontslag wegens herstructurering, waardoor een toekomstige werkgever aanspraak kan maken op een verlaging van zijn sociale bijdragen.

- strengere toegangsvoorwaarden voor het tijdskrediet en de loopbaanonderbreking;
- de hervorming van het vervroegd pensioen en van de inaanmerkingneming ervan in de berekening van de gelijkgestelde dagen voor het pensioenbedrag;
- de hervorming van het systeem van de inschakelingsuitkeringen (de vroegere wachtuitkeringen). In het nieuwe systeem wordt de onbetaalde "beroepsinschakelingsstijd" (de vroegere wachttijd) verlengd tot een jaar, wordt de betaling van de uitkeringen gebonden aan de voorwaarde dat de actieve zoektocht naar werk van de jongere positief wordt geëvalueerd en wordt de uitkering beperkt in de tijd (36 maanden, met enkele mogelijke verlengingen).
- de hervorming van het werkloosheidsstelsel op basis van de arbeidsprestaties. Deze hervorming bestaat in een wijziging van de toegangsvoorwaarden (de referentieperiode waarin de betrokkene een minimum aantal maanden moet hebben gewerkt, wordt verlengd), van de toekenningsvoorwaarden (strengere voorwaarden voor "passende dienstbetrekking", meer en snellere controles op de zoektocht naar werk) en van de berekening van de uitkering (sterkere degressiviteit in de tijd en forfaitair systeem voor alle gezinsstatuten na een zekere periode). Voorts wordt de leeftijd voor de anciënniteitstoelage opgetrokken en wordt de uitkering verhoogd tijdens de eerste periode (65% i.p.v. 60% in de eerste drie maanden). De documentatienota CRB 2012-0899, die zich op de internetsite van de Raad bevindt, vergelijkt de werkloosheidsstelsels in België en in de drie buurlanden en gaat dieper in op de recente wijzigingen.
- de invoering, in overleg met de sociale partners, van een mechanisme van responsabilisering van de werkgevers als deze te veel hun toevlucht nemen tot tijdelijke werkloosheid. De programmawet van 20 april 2012 heeft in die zin al de procedure voor de aangifte van de dagen tijdelijke werkloosheid gewijzigd, wat de controles gemakkelijker zou moeten maken vanaf 1 augustus 2012.

Het tweede deel van de hervormingen uit het regeerakkoord vloeit voort uit het institutioneel akkoord. Voortaan zullen de gewesten bevoegd zijn voor de controle op de actieve en passieve beschikbaarheid van de werklozen. Het blijft evenwel de federale overheid die de regels en definities vastlegt inzake passende dienstbetrekking, actieve zoektocht naar werk, administratieve controle en sancties. Het akkoord voorziet ook in de regionalisering van de arbeidsmarktmaatregelen die gericht zijn op doelgroepen (omschrijving van de doelgroepen voor de verlaging van de sociale bijdragen, activering van de werkloosheidsuitkeringen, dienstencheques), van de arbeidsmarktbegeleiding (PWA's en art. 60 en 61) en van diverse andere maatregelen (waaronder de start- en stagebonus en het betaald educatief verlof).

Een groot deel van de sociaal-economische maatregelen zijn al in werking getreden (meer bepaald de hervorming van het systeem van de inschakelingsuitkeringen en van het werkloosheidsstelsel alsook de overschakeling op de "werkloosheid met bedrijfstoelage"). Een tabel met alle maatregelen en met de follow-up van hun toepassing is beschikbaar op de [site van de Raad](#).

Volgens de Studiecommissie voor de Vergrijzing (SCV, 2012, blz. 52-54) zouden de structurele hervormingen m.b.t. de pensioenen en de werkloosheidsuitkeringen de werkgelegenheidsgraad met 1 procentpunt doen stijgen tegen 2060. Dit zou vooral het geval zijn in de leeftijdsklasse van 55 tot 64 jaar (+5,6 procentpunten). Op korte termijn, daarentegen, zou de toename van het arbeidsaanbod niet onmiddellijk leiden tot meer banen, waardoor zowel de werkgelegenheidsgraad als de

werkloosheidsgraad met 0,5 procentpunt zouden stijgen tegen 2020. Op lange termijn zou de hervorming ook een groei van het bbp met 1,4 procentpunt meebrengen¹⁹.

2.2.3 De relancemaatregelen van juli 2012

In juli 2012 heeft de regering nieuwe maatregelen aangekondigd in het kader van haar "relancestrategie". Wat de werkgelegenheid betreft, gaat het om de navolgende maatregelen:

- voor de jongeren: 10.000 nieuwe stageplaatsen en activering van de inschakelingsuitkering; bevordering en ontplooiing van het stagesysteem bij de werkgevers; wijziging van de toegang tot werkloosheidsuitkeringen voor -26-jarigen; grotere verlaging van de sociale werkgeversbijdragen voor laag- en zeer laaggeschoolden; nieuwe verlaging voor gemiddeld geschoolden in de gemeenten met een hoge jongerenwerkloosheidsgraad;
- voor de ouderen: wijziging van de verlaging van de sociale bijdragen voor doelgroepen;
- bevordering van de voltijdarbeid: het relanceplan wil de structurele verlaging van de sociale bijdragen afstemmen op de arbeidstijd (hoe langer de arbeidstijd, hoe groter de verlaging);
- betere arbeidsverloning: aanpassing van de verlaging van de persoonlijke sociale bijdragen (werkbonus) en van het belastingkrediet;
- banencreatie: wijziging van de deelgroepenverlaging van de sociale bijdragen voor "eerste aanwervingen" en banencreatie in de federale gezondheidszorg.

Deze maatregelen zijn meer in detail beschreven op de internetsite van de [fod Werk, Arbeid en Sociaal overleg](#). Toen dit hoofdstuk werd opgesteld, waren ze nog niet omgezet in wetteksten en waren ze bijgevolg nog niet in werking.

Recente regionale maatregelen

Naast de bovengenoemde federale maatregelen werden de voorbije jaren ook diverse regionale maatregelen genomen.

Dit kader bespreekt niet alle maatregelen, maar bevat een aantal kernonderdelen van het regionale beleid.

Vlaanderen

In het verlengde van de Europese EU2020-strategie heeft Vlaanderen zijn project voor de toekomst uitgetekend via de strategie "Vlaanderen in Actie" (zie de site [Vlaanderen In Actie](#)). In 2009 heeft het "Pact 2020" deze strategie vaste vorm gegeven met 20 becijferde doelstellingen in diverse domeinen (welvaart en welzijn, economie, arbeidsmarkt, kwaliteit van het bestaan en overheidsbeheer).

Onder meer in het kader van die strategie hebben de sociale partners en de Vlaamse regering in februari 2012 een nieuw "[loopbaanakkoord](#)" gesloten, waarin de prioritaire actiesporen voor de arbeidsmarkt in 2012-2013 zijn gedefinieerd. Het akkoord behandelt drie transities die moeten worden verbeterd: van school naar werk, van werkloosheid naar werk en van een job naar een andere job. Het

¹⁹ De projecties van de SCV werden gerealiseerd "bij ongewijzigd beleid", wat betekent dat ze alleen rekening houden met de maatregelen die al werden getroffen.

bevat diverse maatregelen, waarvan sommige zijn toegespitst op laaggeschoolde jongeren (begeleiding bij de zoektocht naar werk, opzetten van werkervarings- en stageprojecten enz.).

Wallonië

In 2009 heeft het Waals gewest (samen met de federatie Wallonië-Brussel, aangezien sommige bevoegdheden communautair zijn) de opvolger van het Marshall-plan van 2005, nl. het "[Plan Marshall 2.vert](#)" ingevoerd.

Dit plan definieert 3 doelstellingen: "(vert.) het creëren van activiteit en werkgelegenheid prioritair houden; van opleiding en onderwijs de speerpunten voor toegang tot de arbeidsmarkt maken; Wallonië doen deelnemen aan de energierevolutie om de opportuniteiten van de duurzame ontwikkeling zo goed mogelijk te benutten".

Voorts bevat het 6 prioritaire krachtlijnen, elk met een reeks maatregelen en een budget.

Enkele recente maatregelen zijn: de individuele begeleiding van werkzoekenden (januari 2010), met bijzondere aandacht voor laaggeschoolde jongeren (-25 jaar); het nieuwe APE-plan (Aides à la Promotion de l'Emploi) voor de marktsector (juli 2012) dat (o.m. voor eerste aanwervingen) nieuwe werkgelegenheidssubsidies bevat; het Airbag-plan om de ontwikkeling van de zelfstandige arbeid te ondersteunen.

Brussel

In april 2011 hebben de sociale partners en de Brusselse regering het [Pact voor een Duurzame Stedelijke Groei](#) gesloten. Dit pact, dat later de naam "Brusselse New Deal" kreeg, heeft tot doel de toegang van de Brusselaars tot de arbeidsmarkt en de duurzame stedelijke groei te bevorderen, o.m. via de ontplooiing van banencreërende sectoren: handel en horeca, leefmilieu, internationale ontwikkeling en toerisme, non-profit, openbaar ambt en buurtdiensten en ten slotte de innoverende sectoren (zie BISA, 2012).

De voorbije jaren werd ook de klemtoon gelegd op de opvolging van de werkzoekenden. Zo werd in juni 2010 de procedure "Constructie van Beroepsproject" ingesteld voor de verplichte opvolging van de jonge werkzoekenden. Er wordt ook meer aandacht besteed aan opleidingen voor werkzoekenden, met name via het Taalplan. Ten slotte werd in juli 2011 een nieuw samenwerkingsakkoord met het Vlaams gewest gesloten om de mobiliteit van de Brusselse werkzoekenden te bevorderen.

2.3 Waarnemingen op middellange termijn: een banenintensieve groei in welbepaalde sectoren

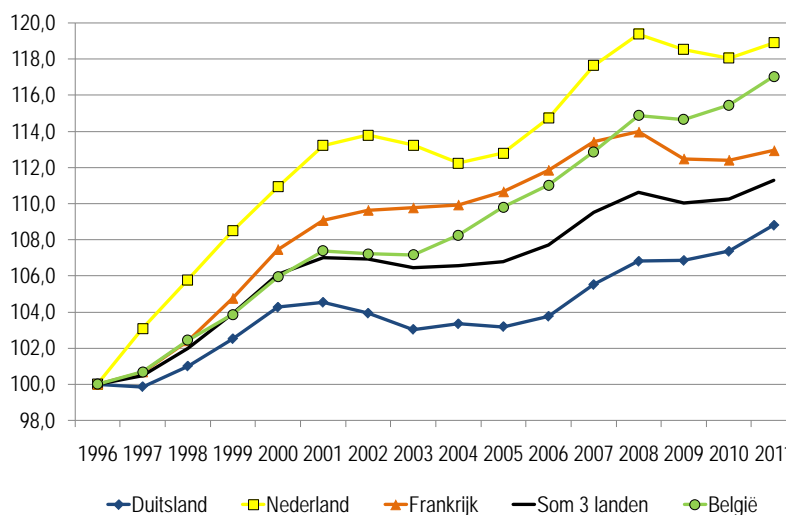
Na de recente ontwikkelingen op de arbeidsmarkt in de vorige twee punten komt nu de ontwikkeling op middellange termijn aan bod. De behandelde periode start in 1996 met de inwerkingtreding van de wet tot bevordering van de werkgelegenheid en tot preventieve vrijwaring van het concurrentievermogen. Meer gedetailleerde resultaten van deze analyse zullen binnenkort worden gepubliceerd in een documentatienota van het secretariaat die beschikbaar zal zijn op de site van de Raad.

Al jaren creëert België, ondanks de crisis en de periodes van groeivertraging, veel banen (in aantal werkende personen). Over de periode 1996-2011 blijkt de groei van de Belgische productie inderdaad zeer werkgelegenheidsintensief te zijn geweest in vergelijking met de buurlanden.

Tabel 2-2: Ontwikkeling van de totale binnenlandse werkgelegenheid (loontrekkers+zelfstandigen) en van de productie, 1996-2011

	Werkgelegenheid (personen)	BBP (volume)	Verhouding
Duitsland	8,8%	23,0%	0,38
Nederland	18,9%	36,8%	0,51
Frankrijk	12,9%	28,6%	0,45
Som 3 landen	11,3%		
België	17,0%	32,8%	0,52

Grafiek 2-4: Ontwikkeling van de totale binnenlandse werkgelegenheid (loontrekkers+zelfstandigen), 1996-2011

Bronnen: Werkgelegenheid: jaarlijkse nationale boekhoudingen (DESTATIS, CBS, INSEE en NBB); bbp: Eurostat

Op verzoek van de sociale gesprekspartners gaat dit deel van de nota nader in op die groei en meer bepaald op de rol van de overheidstakken, van de tak Menselijke gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening en van de dienstencheques. Als een werkgelegenheidsmaatregel wordt bekeken, beginnen de ontwikkelingsberekeningen altijd in het jaar vóór dat waarin de maatregel werd ingevoerd.

2.3.1 Ontwikkeling in de hele economie

Als we economie in haar geheel bekijken, blijkt dat het aantal werkende personen het meest is gestegen in Nederland (+19%). Deze groei komt grotendeels voor rekening van het aantal loontrekkers, dat met 22% is toegenomen. Ook in België is het aantal werkende personen fors gestegen (+17%), maar ons land presteert het best wat het arbeidsvolume van de loontrekkers betreft: +19%, tegenover een stijging met slechts 5% in de drie buurlanden. In Duitsland is de werkgelegenheid het minst gegroeid, met uitzondering van de zelfstandige arbeid, die er veel meer op vooruitging dan in de andere drie landen.

Tabel 2-3: Ontwikkeling van de werkgelegenheid, 1996-2011

	Binnenlandse Werkgelegenheid, personen						Uren	
	Totaal		Loontrekkers		Zelfstandigen		Loontrekkers	
Duitsland	3.328	9%	2.647	8%	681	18%	488	1%
Nederland	1.383	19%	1.334	22%	49	4%	1.314	15%
Frankrijk	3.079	13%	3.115	15%	-35	-1%	2.295	7%
Som 3 landen	7.790	11%	7.096	12%	695	9%	4.097	5%
België	662	17%	630	20%	31	4%	869	19%

Noot: in duizenden banen, in miljoenen uren en in percenten
Bronnen: jaarlijkse nationale boekhoudingen (DESTATIS, CBS, INSEE en NBB)

2.3.2 Bijdrage van de overheidstakken

Het resultaat van alleen de "particuliere" economie is enigszins verschillend. Als we louter de impact van de takken O "openbaar bestuur" en P "onderwijs" van Nace Rev2 in aanmerking nemen, krijgen we een resultaat dat nogal verschilt van het ene land tot het andere. Deze overheidstakken hebben het meest bijgedragen tot de groei in Nederland en vooral in België. In Duitsland en Frankrijk waren deze takken goed voor resp. slechts 3 en 2% van de totale stijging.

Aangezien de takken O en P betrekking hebben op loontrekkers, zijn de zelfstandigen niet opgenomen in de navolgende tabel. De 6de kolom, "bijdrage aan de groei" genoemd, geeft weer hoeveel procentpunten van de totale groei werden gecreëerd in de takken O en P. In Duitsland bv. werd van de 6,4% totale groei (kolom 4) 0,2 procentpunt gecreëerd in de takken O en P. Die 0,2 is 3% van 6,4 (aandeel in de groei, kolom 7).

Tabel 2-4: Groeibijdrage van de overheidstakken O en P (openbaar bestuur en onderwijs)

	periode	Volledige economie (loontrekkers)		Takken OP (loontrekkers)		
		jaarlijkse Δ	totale Δ	jaarlijkse Δ	bijdrage aan Δ	aandeel in Δ
Duitsland	1996-2010	0,5%	6,4%	0,1%	0,2%	3%
Nederland	1996-2011	1,4%	21,7%	1,1%	2,1%	10%
Frankrijk	1996-2010	1,0%	14,0%	0,1%	0,2%	2%
Som 3 landen	1996-2010	0,8%	10,5%	0,2%	0,4%	4%
België	1996-2011	1,3%	19,8%	1,1%	3,7%	19%

Noot: Δ staat voor "groei"
Bronnen: jaarlijkse nationale boekhoudingen (DESTATIS, CBS, INSEE en NBB)

Tabel 2-4 brengt aan het licht dat het aantal loontrekkers in de takken O en P in de 4 landen samen minder is gestegen dan in de hele economie. Deze overheidstakken hebben evenwel een groot aandeel in de totale werkgelegenheid: in België waren ze in 2011 goed voor bijna 20% van het aantal loontrekkers. Voor Nederland en vooral voor België impliceert dit een aanzienlijke bijdrage aan de totale groei: in ons land kwamen 3,7 van de 19,8 procentpunten groei (of 19% van de totale groei) van die takken.

2.3.3 Bijdrage van de tak Menselijke gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening

Men kan zich ook afvragen wat de bijdrage is van de non-profit-takken. Aangezien het bijzonder moeilijk is dit concept te definiëren, kan men zich beter concentreren op tak Q Menselijke gezondheidszorg en

maatschappelijke dienstverlening van Nace Rev2. Ook hier gaat het alleen om de loontrekkers. De termen "bijdrage aan de groei" en "aandeel in de groei" moeten worden begrepen zoals in de vorige tabel: de bijdrage aan de groei wordt uitgedrukt in procentpunten van de werkgelegenheid en het aandeel in de groei is alleen de verhouding tot de groei.

Tabel 2-5: Groeibijdrage van de non-profit Q (menselijke gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening)

	periode	Volledige economie (loontrekkers)		Tak Q (loontrekkers)		
		jaarlijkse Δ	totale Δ	jaarlijkse Δ	bijdrage aan Δ	aandeel in Δ
Duitsland	1996-2010	0,5%	6,4%	2,1%	2,7%	43%
Nederland	1996-2011	1,4%	21,7%	3,8%	8,0%	37%
Frankrijk	1996-2010	1,0%	14,0%	1,8%	3,1%	22%
Som 3 landen	1996-2010	0,8%	10,5%	2,2%	3,3%	32%
België	1996-2011	1,3%	19,8%	3,6%	5,8%	29%

Noot: Δ staat voor "groei"

Bronnen: jaarlijkse nationale boekhoudingen (DESTATIS, CBS, INSEE en NBB)

We zien dat de tak Menselijke gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening de voorbije 15 jaar in de 4 landen een belangrijke motor van de werkgelegenheid is geweest. In elk land steeg het aantal loontrekkers daar meer dan in de economie in haar geheel en de tak droeg dan ook fors bij aan de groei van de totale werkgelegenheid. In de drie buurlanden creëerde de tak gemiddeld 31,7% van het totale aantal nieuwe banen, maar er waren wel vrij grote verschillen tussen, enerzijds, Duitsland en Nederland (met forse aandelen van resp. 43 en 37%) en, anderzijds, Frankrijk (met een veel kleiner aandeel van 22%). In België was de tak goed voor bijna 6 procentpunten van de 19,8% nieuwe banen in de hele economie, wat overeenstemt met bijna 30% (29,5%).

2.3.4 Bijdrage van de dienstencheques

Het in 2004 ingevoerde systeem van de dienstencheques heeft tot doel "de buurtdiensten en -banen te bevorderen, arbeidsplaatsen te creëren en zwartwerk te bestrijden" (www.werk.belgie.be).

Particulieren kunnen dienstencheques kopen en ze bij erkende ondernemingen gebruiken om arbeidsuren in het kader van buurtdiensten (poetsen, strijken, boodschappen doen enz.) te betalen. De overheid subsidieert het systeem twee keer: ze kent een rechtstreekse subsidie toe aan de ondernemingen (voor elke dienstencheque die de gebruiker tegen 7,5 euro koopt, krijgt de onderneming 21,72 euro van de overheid, wat neerkomt op een subsidie van 14,22 euro²⁰) en verleent de gebruiker een vrijstelling van een deel van de kosten (30%, waardoor de aankoopprijs van een dienstencheque 5,25 euro bedraagt). In 2011 kostte deze maatregel 1424 miljoen euro en voor 2012 wordt de kostprijs op 1695 miljoen geraamd (zie Tabel 3-5). Dit systeem zou evenwel wijzigingen kunnen ondergaan, aangezien het regeerakkoord van 1 december 2011 het regionaliseert.²¹ Bovendien wordt de aankoopprijs in 2013 met 1 euro verhoogd.

Met dit systeem worden geregistreerde contracten gecreëerd voor alle werknemers, die bovendien diverse voordelen genieten (degelijke verloning, opleiding, pensioenbijdrage enz.).

²⁰ bedragen sinds februari 2012

²¹ Het akkoord voorziet echter in het "behoud op federaal vlak van de aspecten in verband met het arbeidsrecht, zoals die inzake de arbeidsvoorwaarden in de sector".

In de loop der jaren heeft het systeem sterk aan belang gewonnen: in 2011 namen er gemiddeld meer dan 100.000 werknemers aan deel.

Tabel 2-6: Aantal personen die werken met dienstencheques²²

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Aantal werknemers met dienstencheques	6.039	13.149	25.194	38.934	58.385	76.551	91.274	102.018

Noot: gegevens beschikbaar per kwartaal, jaarlijks gemiddelde

Bron: uittreksel RSZ-gegevens voor NBB

Er mogen dan wel veel personen in dit systeem werken, het gaat veel vaker over deeltijdse arbeid, waardoor het arbeidsvolume lager ligt dan in de andere takken van de economie. Volgens de RSZ schommelt de gemiddelde jaarlijkse arbeidsduur in die contracten tussen halftijds en 60%.

De overgrote meerderheid van de betrokken werknemers is opgenomen in de marktsector N Administratieve en ondersteunende diensten, minder dan een vijfde in tak Q Menselijke gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening en het kleine restant in de tak S Overige diensten.²³

Tabel 2-7: Bijdrage dienstenchequebanen aan de loonarbeid (in duizenden personen en miljoenen uren), 2003-2011

	2003	2004	2011	2003-2011
Dienstencheques (personen)	0	6	102	
Dienstencheques (uren) - <i>raming</i>		3	108	
Loontrekkers, volledige economie (personen)	3.472	3.512	3.809	9,7%
Loontrekkers, volledige economie (uren)	5.042	5.102	5.470	8,5%
2003-2011	Personen	Uren (<i>raming</i>)		
Bijdrage dienstencheques aan de groei	2,9%	2,1%		
Groeiaandeel dienstencheques	30,3%	25,3%		

Noot: De uren dienstenchequearbeid werden geraamd op basis van de waargenomen deeltijds gewerkte uren en een schatting van de voltijds gewerkte uren. Deze raming strookt niet volledig met de methodologie van de nationale rekeningen en is dus indicatief (cursief in de tabel).

Bronnen: RSZ (dienstencheques) en jaarlijkse nationale boekhouding (aantal werknemers)

De tabel brengt aan het licht dat het systeem van de dienstencheques in grote mate heeft bijgedragen aan de groei van de werkgelegenheid: van 2003 tot 2011 komt 30% van de groei van de loonarbeid en 25% van de toename van het arbeidsvolume voor zijn rekening.

²² Alle gegevens die in dit hoofdstuk betrekking hebben op de dienstencheques houden geen rekening met de werknemers die zijn geregistreerd bij de RSZPPO. Volgens het rapport van IDEA Consult (2011) waren deze laatsten slechts goed voor 4% van de dienstenchequebanen in 2010.

²³ Deze gegevens zijn het resultaat van een vergelijking van de verdeling van de banen in PC 322.01 naar Nace-tak met informatie van het Instituut voor de Nationale Rekeningen (2009).

2.3.5 Samenvatting

De werkgelegenheid is in België vrij sterk gestegen sedert 1996 en de tak Q Menselijke gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening had daar een groot aandeel in. Ook de bijdrage van de overheidstakken O en P en van de dienstenchequemaatregel was aanzienlijk. Samen waren ze goed voor 62% van de stijging van de loonarbeid in 15 jaar tijd.

Tabel 2-8: Ontwikkeling van de werkgelegenheid in België in personen, 1996-2011

Binnenlandse werkgelegenheid	17,0%
Loonarbeid	19,8%
waarvan: bijdrage takken O&P	3,7%
bijdrage van tak Q (excl. dienstencheques)	5,1%
bijdrage dienstencheques	3,2%
Ontwikkeling loonarbeid, excl. OPQ en dienstencheques	11,2%

Noot: Voor deze berekening moest het aandeel van de dienstenchequebanen in tak Q worden geraamd.
Bronnen: RSZ (dienstencheques) en jaarlijkse nationale boekhouding (werkgelegenheid)

In de drie buurlanden samen komt een groot deel van de werkgelegenheids groei voor rekening van de overheidstakken, maar vooral van de tak Menselijke gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening. Kenmerkend voor België zijn het grotere groeiaandeel van de overheidstakken en, zoals ook in Nederland, de forse bijdrage van de tak Menselijke gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening (resp. 5,8 en 8,0 procentpunten).

Tabel 2-9: Ontwikkeling van de werkgelegenheid en aandeel van de takken O, P en Q, 1996-2011, samenvatting

	Duitsland	Nederland	Frankrijk	Som van de 3	België
Totaal binnenlandse werkgelegenheid	8,8%	18,9%	12,9%	11,3%	17,0%
Loonarbeid	7,8%	21,7%	14,6%	11,6%	19,8%
Loonarbeid excl. OPQ	6,4%	15,7%	16,6%	10,7%	14,8%
Zelfstandige arbeid	17,6%	4,2%	-1,4%	9,3%	4,4%
Volume loonarbeid	1,0%	15,1%	7,2%	4,6%	18,9%
Verdeling ontwikkeling loonarbeid					
Ontwikkeling loonarbeid	100%	100%	100%	100%	100%
aandeel Δ overheidstakken (OP)	3%	10%	2%	4%	19%
aandeel Δ tak Q	43%	37%	22%	32%	29%
totale Δ voor rekening van OPQ	46%	47%	24%	36%	48%

Noot: Het groeiaandeel van de takken O, P en Q voor Duitsland, Frankrijk en de drie buurlanden samen werd berekend voor de periode 1996-2010.

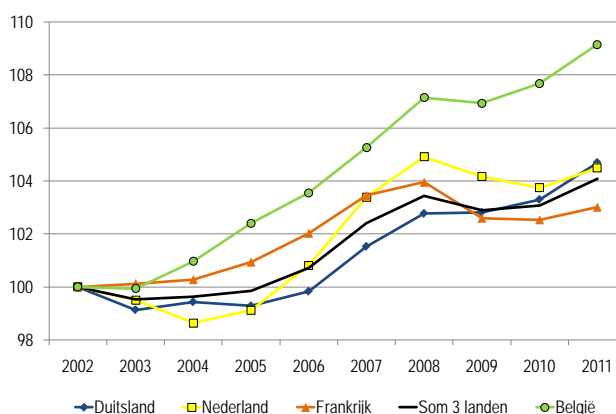
Bronnen: jaarlijkse nationale boekhoudingen (DESTATIS, CBS, INSEE en NBB)

Meer recente ontwikkeling: focus op de Duitse mini-jobs en ééneurojobs

Uit de totaalcijfers voor de periode 1996-2011 blijkt dat Duitsland het minder goed deed dan de andere drie landen, maar voor het recente verleden ziet de situatie er anders uit. Sinds het "dal" van 2005 ontwikkelt de Duitse werkgelegenheid zich vrij gelijklopend met de Belgische en de Nederlandse. Diverse maatregelen, waaronder de diepgaande Hartz-hervormingen in de periode 2002-2005, zijn daar natuurlijk niet vreemd aan.

Met 2002 als beginpunt ziet de ontwikkeling van de werkgelegenheid eruit als volgt:

Grafiek 2-5: Ontwikkeling van de totale binnenlandse werkgelegenheid (loontrekkers+zelfstandigen), 2002-2011

Bronnen: jaarlijkse nationale boekhoudingen (DESTATIS, CBS, INSEE en NBB)

In dit kader komen twee bijzondere werkgelegenheidsvormen aan bod die zich in Duitsland na die hervormingen hebben ontwikkeld en die op vandaag een groot aandeel hebben in de werkgelegenheidsgroei.

De mini-jobs

De mini-jobs zijn een soort van marginale werkgelegenheid die in hun huidige vorm bestaan sinds de tweede Hartz-hervorming van 2003.

Er bestaan twee typen: jobs met een laag loon (max. 400 euro per maand) en jobs van zeer korte duur (max. 2 maanden of 50 dagen per jaar).

Sedert de hervorming van 2003 is het aantal werkuren niet langer begrensd. Diverse mini-jobs mogen worden gecumuleerd, op voorwaarde dat de referentiedrempel (400 euro per maand, 2 maanden of 50 dagen per jaar) in totaal niet wordt overschreden. Een mini-job kan ook worden gecombineerd met een klassieke job of met andere inkomensvormen (pensioen, werkloosheidsuitkering²⁴ enz.). Hoewel dit veel minder courant is²⁵, kan ook zelfstandige arbeid als mini-job worden ingeschreven; in dit geval geniet de zelfstandige dezelfde bijzondere fiscale en parafiscale regeling.

²⁴ Caliendo et al. (2012) wijzen erop dat, als een mini-job wordt gecombineerd met een werkloosheidsuitkering, bepaalde grenzen qua inkomen en aantal werkuren moeten worden gerespecteerd om te vermijden dat de uitkering wordt verlaagd.

²⁵ Körner en Puch (2012) hebben het over minder dan 3,5% van het totale aantal mini-jobs.

De mini-jobs hebben als bijzonderheid dat ze voor de werknemer volledig zijn vrijgesteld van inkomstenbelastingen en sociale bijdragen. De werkgever neemt een deel van die bijdragen ten laste en betaalt ook een forfaitaire fiscale bijdrage. In totaal is de belastingwig voor dit soort van contracten evenwel veel lager dan voor een klassieke werknemer. Deze maatregel wordt uitvoeriger beschreven in een documentatienota van het secretariaat die nog moet verschijnen.

Mini-jobbers hebben geen recht op sociale zekerheid, ook al betalen de werkgevers de bijdragen. Ze kunnen wel aanspraak maken op een pensioen als ze vrijwillig het verschil betalen tussen de bijdrage die de werkgever voor hen betaalt en de som van de bijdragen van de werkgever en de werknemer in het normale stelsel (gewoonlijk 4,9% van het brutoloon).

Volgens de administratieve gegevens van de Bundesagentur für Arbeit hadden 7,8 miljoen personen een mini-job op 31 december 2011. De overgrote meerderheid had een mini-job met een laag loon; voor slechts 280.000 personen ging het om een job met een korte arbeidsduur. In 66% van de gevallen (5,1 miljoen personen) was de mini-job de enige baan van de betrokkenen. Hoewel sommigen daarvan andere inkomens hebben (zoals een werkloosheidsuitkering of een pensioen), zijn ze in de nationale boekhouding als "werkenden" geregistreerd.

De mini-jobs leveren dus een grote bijdrage aan de groei van de werkgelegenheid: ze zijn goed voor bijna 40% van de ontwikkeling van de binnenlandse werkgelegenheid sedert 2002 en voor meer dan de helft van de ontwikkeling van de loonarbeid.

Tabel 2-10: Bijdrage van de mini-jobs aan de ontwikkeling van de binnenlandse werkgelegenheid en van de loonarbeid in Duitsland, in duizenden personen

	2002	2003	2011	2002-2011		
				verandering	bijdrage Δ	aandeel Δ
Mini-jobs (<400€)	4.150	4.364	4.868	718	17,3%	
Totale binnenlandse werkgelegenheid	39.257	38.918	41.100	1.843	4,7%	39,0%
Loonarbeid	35.203	34.800	36.554	1.351	3,8%	53,1%
Aandeel totale werkgelegenheid	10,6%	11,2%	11,8%			
Aandeel loonarbeid	11,8%	12,5%	13,3%			

Noot 1: Δ staat voor "groei"

Noot 2: De tabel bevat alleen de mini-jobs met een laag loon en niet die van korte duur (geen gegevens beschikbaar) en vermeldt voorts alleen de personen die geen andere baan hebben om dubbele tellingen te vermijden. Het gaat om jaargemiddelden van driemaandelijke gegevens.

Bron: Bundesagentur für Arbeit Statistik

Aangezien alle mini-jobs deeltijdbanen zijn, zou hun bijdrage aan de ontwikkeling van de werkgelegenheid veel kleiner zijn als ze in arbeidsvolume zou worden berekend. De beschikbare gegevens maken de berekening van die bijdrage evenwel niet mogelijk. De enquête naar de arbeidskrachten (meer bepaald de Duitse microcensus) brengt niettemin aan het licht dat 36% van de ondervraagde mini-jobbers in 2011 verklaarden dat ze de week vóór de enquête 1 tot 9 uur hadden gewerkt en dat 34% sprak van 10 tot 14 uur.

Zoals blijkt uit Tabel 2-11 zijn de mini-jobs over tal van activiteitsdomeinen verspreid: men vindt er een groot aantal in de marktsector, maar ook in de non-profitsector en in de industrie zijn er heel wat.

Tabel 2-11: Verdeling van de mini-jobs over de takken van Nace Rev2

Tak Nace rev2		
Totaal :		5.131.034 personen
G	Handel	20%
N	Administratie en ondersteunende diensten	11%
I	Verschaffen van accommodatie en maaltijden	11%
Q	Menselijke gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening	9%
C	Industrie	9%
H	Vervoer en opslag	6%
M	Vrije beroepen en wetenschappelijke technische activiteiten	6%
S	Overige diensten	5%

Noot: De tabel bevat alleen de personen die geen andere baan hebben.

Bron: Bundesagentur für Arbeit Statistik, gegevens op 31 december 2011

De ééneurojobs

De "Arbeitsgelegenheit in der Mehraufwandsvariante", meer courant de "Ein-Euro-Job" genoemd, is een activeringsmaatregel die in 2005 werd ingevoerd (Hartz IV).

Het beginsel bestaat erin "werkervaringen" op te zetten voor UBII-werklozen²⁶. Deze werkervaringen moeten "van openbaar belang" zijn en "extra" worden ingevoerd, in die zin dat ze niet zouden bestaan zonder de maatregel (om alle concurrentie met klassieke jobs te vermijden). Het gaat dus om onbezoldigde "stages". Om precies te zijn, behouden de betrokkenen hun werkloosheidsuitkering en krijgen ze daarbovenop een compensatie van 1 tot 2 euro per uur (gemiddeld 1,25 euro, vandaar de naam van de maatregel, zie Hohmeyer en Wolff (2007, blz. 8)). Aangezien de gemiddelde arbeidsduur in zo'n programma 30 uur per week bedraagt, geeft dit een complement van zowat 145 euro per maand.

Ook deze personen worden in de nationale boekhouding als werkenden opgenomen.

De ééneurojobs dragen wel veel minder bij aan de groei van de Duitse werkgelegenheid dan de mini-jobs; sedert 2004 werden er 95.000 gecreëerd.

²⁶ Sedert de Hartz-hervormingen zijn de werkloosheidsuitkeringen en de sociale bijstand onder één noemer samengebracht, nl. Arbeitslosengeld II (UBII). Na één jaar werkloosheidsverzekering (UBI) krijgt een persoon die nog geen nieuwe job heeft gevonden een UBII-uitkering; deze is forfaitair en wordt niet meer berekend op basis van het laatste loon (zie Lestrade (2010), blz. 8).

Tabel 2-12: Bijdrage van de ééneurojobs aan de ontwikkeling van de binnenlandse werkgelegenheid en van de loonarbeid in Duitsland, in duizenden personen

	2004	2005	2011	2004-2011			
				verandering	bijdrage Δ	aandeel Δ	
Eéneurojobs	41	219	136	95	232%		
Totale binnenlandse werkgelegenheid	39.034	38.976	41.100	2.066	5,3%	0,2%	4,6%
Loonarbeid	34.777	34.559	36.554	1.777	5,1%	0,3%	5,4%
Aandeel totale werkgelegenheid	0,1%	0,6%	0,3%				
Aandeel loonarbeid	0,1%	0,6%	0,4%				

Noot 1: Δ staat voor "groei"

Noot 2: De 41.000 jobs in 2004 – dus vóór de invoering van de maatregel – zijn banen in het kader van analoge maatregelen als de ééneurojobs.

Bronnen: Destatis en Bundesagentur für Arbeit Statistik

Samenvatting

In Duitsland wordt de ontwikkeling van de loonarbeid sedert 2002 bijna uitsluitend bepaald door de takken OPQ (en dan vooral de tak Q Menselijke gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening) en de mini-jobs. Samen zijn ze immers goed voor 92% van de groei: 39% voor de takken OPQ en 53% voor de mini-jobs.

In België is het aandeel van de takken OPQ nog groter (meer dan 50%). De dienstenchequemaatregel zorgt voor 31% van de groei. Samen zijn ze goed voor 83% van de toename van de loonarbeid.

Tabel 2-13: Ontwikkeling van de werkgelegenheid en bijdrage van de takken OPQ, de dienstencheques en de mini-jobs, 2002-2011

	Duitsland		België	
Totale binnenlandse loonarbeid	4,7%		9,2%	
Loonarbeid	3,8%		9,6%	
waarvan: aandeel (bijdrage) takken OPQ (excl. dienstencheques en mini-jobs)	39%	(1,5)	52%	(5,7)
aandeel (bijdrage) dienstencheques			31%	(2,9)
aandeel (bijdrage) mini-jobs	53%	(2,0)		
Zelfstandige arbeid	12,1%		6,8%	
Volume loonarbeid	2,2%		8,4%	

Noot 1: Zoals in Tabel 2-8 werd het aandeel van de dienstenchequebanen in de tak Q geraamd (zie hoger voor de methodologie).

Dezelfde oefening werd gemaakt voor de mini-jobs op basis van de waarneming op 31 december 2011.

Noot 2: Aangezien de gegevens over de ééneurojobs niet per bedrijfstak worden gepubliceerd, kan hun bijdrage aan de loonarbeid buiten de takken OPQ niet worden geraamd. Vermits die jobs evenwel van openbaar belang en "extra" moeten zijn, zijn ze hoofdzakelijk geconcentreerd in de overheids- en in de non-profit-takken (Hohmeyer, 2009, blz. 10). We mogen er dus van uitgaan dat hun bijdrage aan de groei van de werkgelegenheid buiten de takken OPQ zeer klein is.

Bronnen: jaarlijkse nationale boekhoudingen (werkgelegenheid), RSZ (dienstencheques) en Bundesagentur für Arbeit Statistik (mini-jobs)

2.4 Werkloosheid, vergrijzing en spanningen

Zoals al in het eerste deel van dit hoofdstuk werd aangegeven, daalden zowel het aantal werklozen als de werkloosheidsgraad in 2011. Volgens het Federaal Planbureau waren er immers 628.000 werklozen, wat 26.000²⁷ minder was dan het jaar voordien.

Achter deze nettojaargegevens gaan aanzienlijke stromen schuil. Zo blijkt uit de analyse die de RVA in zijn jaarverslag heeft gemaakt (RVA, 2012, blz. 119) bv. dat bijna 35% van de personen met een werkloosheidsuitkering²⁸ in het tweede kwartaal van 2010 hetzelfde jaar nog werk vonden (bijna 176.000 personen). Deze uitstroom verschilt evenwel sterk naargelang van de kenmerken van de werkzoekenden: het aantal stijgt met het kwalificatiepeil en daalt met de leeftijd en de werkloosheidsduur (zie punt 2.5).

Voor de komende jaren verwacht men dat de recente structurele hervormingen – bij ongewijzigd beleid – de werkloosheid zullen doen stijgen. Tegen 2017 zou het arbeidsaanbod immers met zowat 57.600 personen toenemen (FPB, 2012, blz. 53), maar een deel onder hen zou niet onmiddellijk een job vinden, waardoor zowel het aantal werklozen als de werkloosheidsgraad zouden toenemen. Het is wel zo dat een steeds groter aandeel van die werklozen geen uitkering meer zou krijgen. De invoering van het nieuwe systeem van inschakelingsuitkeringen voor jonge schoolverlaters heeft immers tot gevolg dat, ondanks de stijging van het totale aantal werklozen, het aantal uitkeringsgerechtigde werklozen tegen 2017 met 20.300 zou dalen.

Vanaf 2012 vertraagt de groei van de bevolking op werkleefijd. Volgens de economische vooruitzichten van het Federaal Planbureau (FPB, 2012, blz. 56) is dit de impact van de vergrijzing: de cohorte die de arbeidsmarkt verlaat wordt groter dan die welke hem betreedt. We weten dat de vergrijzing het evenwicht in onze samenleving zal veranderen: minder personen op werkleefijd en dus minder personen die kunnen bijdragen aan de sociale zekerheid. In haar verslag van vorig jaar voorspelde de Studiecommissie voor de Vergrijzing (SCV, 2011, blz. 22) dat het aandeel van de 65-plussers in verhouding tot het aantal personen op werkleefijd (15-64 jaar) zou stijgen van 26,1% in 2010 tot 36,6% in 2030 en 42,4% in 2060. Bovendien zal de massale uitstroom een grote vervangingsbehoefte creëren.

Deze vervangingsbehoefte zal de komende jaren weliswaar worden getemperd door de nieuwe structurele hervormingen, maar de druk wordt steeds groter om de aanwezige arbeidskrachten in de samenleving zo goed mogelijk te benutten.

De onderlinge afstemming van de vraag naar en het aanbod van werk is in België evenwel al lang een probleem. De waarnemers op de arbeidsmarkt constateren immers al jaren (zie bv. CRB, 1998, blz. 32) een onbevredigde arbeidsvraag: bijna 8%²⁹ van de ondernemingen in de industrie beweren dat hun productie wordt belemmerd door een tekort aan geschoold personeel. Deze indicator voor de eerste drie kwartalen van 2012 ligt gemiddeld iets lager dan in 2011, maar wel veel hoger dan in 2010 en 2009.

---

²⁷ De definitie van "werkloze" berust bij het FPB voornamelijk op het begrip "niet-werkende werkzoekende". Dit cijfer omvat echter ook de oudere werklozen die zijn vrijgesteld van de verplichting om zich als werkzoekende in te schrijven (voor meer informatie over de definities verwijzen we naar de nota CRB 2009-1585 op de website van de Raad).

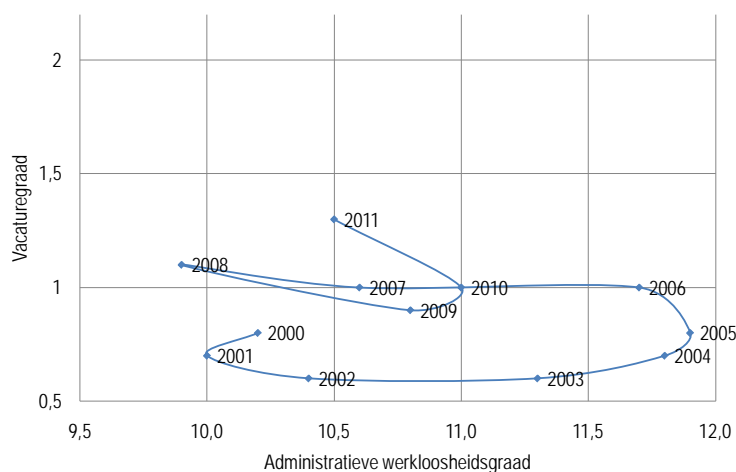
²⁸ Het gaat hier meer precies over de personen met een uitkering als volledig uitkeringsgerechtigde werklozen en niet om de deeltijds werkenden die een werkloosheidscomplement krijgen.

²⁹ De antwoorden van de ondernemingen worden gewogen voor hun toegevoegde waarde. De gegevens komen uit de conjunctuurenquête van de Nationale Bank van België (www.belgostat.be).

Voorts ontvingen de overheidsdiensten voor arbeidsbemiddeling (Forem, Actiris en VDAB) in 2011 meer werkaanbiedingen dan in 2010, toen ook al een stijging werd opgetekend na de forse terugval tijdens de crisis in 2009. De gemiddelde stijging in 2011³⁰ bedroeg 22% in Brussel, 17% in Vlaanderen en 7% in Wallonië (HRW, 2012, blz. 42). Begin 2012 trad ook hier evenwel een vertraging op en nam het aantal werkaanbiedingen af in de eerste vier maanden van het jaar.

De Hoge Raad voor de Werkgelegenheid heeft in zijn jaarverslag 2012 een grafiek gepubliceerd met het verband tussen de werkloosheidsgraad en de vacaturegraad³¹. Met deze "Beveridgecurve" kan de mismatch tussen de vraag naar en het aanbod van werk worden geïllustreerd. Elk punt op de curve geeft voor een welbepaald jaar de werkloosheidsgraad en de vacaturegraad weer. Er zijn twee mogelijke bewegingen: een beweging op de curve zelf weerspiegelt een conjunctuurverandering, waarbij beide graden een wijziging ondergaan (bij laagconjunctuur ligt de werkloosheidsgraad hoger en de vacaturegraad lager); een verschuiving van de curve betekent een structurele verandering: bij dezelfde werkloosheidsgraad is de vacaturegraad gestegen (of vice versa).

Grafiek 2-6: Beveridgecurve

Noot: De vacaturegraad is gebaseerd op de werkaanbiedingen uit het normale economisch circuit, excl. uitzendarbeid.

Bron: Hoge Raad voor de Werkgelegenheid (2012), blz. 45

Hoewel bij het uittekenen van die curve heel wat technische problemen rijzen (sommige gegevens moesten worden geraamd, meer bepaald die over de werkaanbiedingen van de Forem vóór 2009, zie HRW, blz. 41), mag men uitgaan van een algemene verschuiving van de curve naar boven. Dit betekent dat, voor een zelfde werkloosheidsgraad, de vacaturegraad stijgt. De mismatch tussen de vraag naar en het aanbod van werk wordt dus groter.

Er zijn diverse potentiële oorzaken van die mismatch: het probleem kan kwantitatief zijn (men vindt onvoldoende personen die dit soort van werk kunnen uitvoeren), het kan kwalitatief van aard zijn (de werkzoekenden hebben niet de vereiste kwalificatie) of het kan te maken hebben met de kenmerken van de werknemer (afkomst, leeftijd, houding op het werk) of met de arbeidsvoorwaarden. Soms komt daar nog de grote afstand bij tussen de zones met een hoge werkgelegenheidsgraad en de gebieden met overvloedige werkaanbiedingen. In die omstandigheden is een grote mobiliteit van de

³⁰ Het gaat hier om de aanbiedingen in het normale economisch circuit, excl. uitzendarbeid.

³¹ De vacaturegraad is de som van de werkaanbiedingen die op het einde van de maand beschikbaar zijn in elke dienst voor arbeidsbemiddeling, gedeeld door de beroepsbevolking.

werkzoekenden noodzakelijk opdat de vraag naar en het aanbod van werk op elkaar kunnen worden afgestemd.

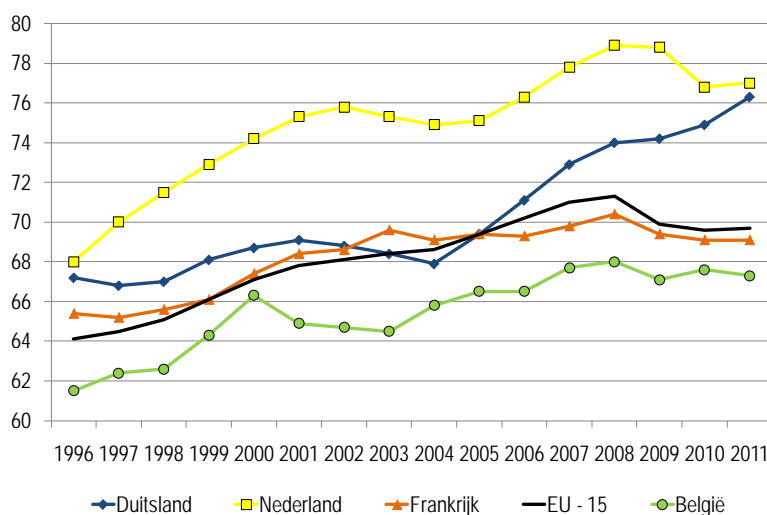
Om dit fenomeen beter te kunnen inschatten, maakt elk gewest een lijst van knelpuntberoepen, d.w.z. beroepen waarvoor de aanwervingen moeilijker en trager verlopen dan gemiddeld of zelfs geen resultaat opleveren³².

Deze problematiek wordt grondiger geanalyseerd in een documentatienota van het secretariaat, die op de internetsite van de Raad zal worden gepubliceerd.

2.5 De arbeidsmarkten in de EU2020-strategie

Ondanks de werkgelegenheidsintensiteit van het herstel (zie punt 2.1) en de gestage groei van de werkgelegenheid in de voorbije 15 jaar (zie punt 2.3), heeft België een lagere werkgelegenheidsgraad dan de andere Europese landen. Het verschil met de twee buurlanden Duitsland en Nederland is zelfs zeer groot.

Grafiek 2-7: Werkgelegenheidsgraad van de 20- tot 64-jarigen

Bron: EAK (Eurostat)

Het verschil is evenwel minder omvangrijk als we de werkgelegenheidsgraad van de 20- tot 64-jarigen in voltijdequivalenten uitdrukken: 60,7% voor België, 61,4% voor Nederland, 64,5% voor Frankrijk en 66% voor Duitsland³³.

³² De criteria om als knelpuntberoep te worden beschouwd, verschillen lichtjes van het ene gewest tot het andere. Samengevat worden ze bepaald door een minimum aantal ontvangen werkaanbiedingen, de invullingsgraad, de invullingsduur en/of de tijd dat een vacature openstaat. De lijsten die op basis van statistieken worden opgesteld, worden vervolgens gecorrigeerd door inschakelingsdeskundigen.

³³ Bron: EAK, berekening Steunpunt WSE.

Uitgedrukt in personen liep de werkgelegenheidsgraad in 2011 lichtjes terug tot 67,3%, wat nog ver onder de doelstelling ligt die België voor 2020 heeft vooropgesteld, nl. 73,2%, een doelstelling die zich evenwel onder de Europese benchmark van 75% bevindt.

We herinneren eraan dat in 2010 de nieuwe EU2020-strategie “voor een slimme, duurzame en inclusieve groei”, de opvolger van de Lissabon-strategie, werd ondertekend. Uitgaande van 10 geïntegreerde richtsnoeren stelt deze strategie 5 doelstellingen vast, waarvan er 3 betrekking hebben op de arbeidsmarkt:

- de werkgelegenheidsgraad van mannen en vrouwen van 20 tot 65 jaar optrekken tot 75% tegen 2020, dankzij een grotere participatie van de jongeren, de oudere werknemers en de laaggeschoolden en dankzij een betere integratie van de migranten die zich in een reguliere situatie bevinden;
- het aandeel van de jongeren die de school voortijdig verlaten³⁴, terugbrengen tot minder dan 10%;
- het aandeel van de 30- tot 34-jarigen die een cyclus van het hoger onderwijs hebben voltooid of een gelijkwaardig niveau hebben bereikt, verhogen tot 40%.

Elke doelstelling werd in de nationale hervormingsprogramma's omgezet in nationale doelstellingen.

Tabel 2-14: Nationale EU2020-doelstellingen en situatie in 2011

	Nationale doelstellingen		
	Werkgelegenheidsgraad 20-65	Niet-schoolg. Jongeren	30-34 met diploma hoger onderwijs
Duitsland	77%	10%	42%
Nederland	80%	8%	45%
Frankrijk	75%	9,5%	50% (17-33)
België	73,2%	9,5%	47%
EU	75%	10%	40%
	Waargenomen in 2011		
Duitsland	76,3%	11,5%	30,7%
Nederland	77,0%	9,1%	41,1%
Frankrijk	69,1%	12,0%	43,4%
België	67,3%	12,3%	42,6%
EU	68,6%	13,5%	34,6%

Noot: Frankrijk heeft ervoor gekozen de doelstelling aangaande het aandeel van de personen met een diploma van het hoger onderwijs te definiëren voor de leeftijdscategorie 17-33 jaar en niet voor de 30- tot 34-jarigen zoals in de EU2020-strategie.

Bronnen: Nationale hervormingsprogramma's en EAK (Eurostat)

We weten dat een bevolking geen homogene werkgelegenheidsgraad heeft; sommige groepen hebben het immers moeilijker om zich duurzaam in het arbeidsproces in te schakelen. Daarom besteedt de doelstelling m.b.t. de werkgelegenheidsgraad bijzondere aandacht aan de jongeren, de oudere werknemers, de laaggeschoolden en de allochtonen.

Deze vaststelling geldt voor alle Europese landen, maar in België zijn de integratieproblemen blijkbaar nog groter: de verhouding tussen de werkgelegenheidsgraad van die groepen en die van de hele bevolking is aanzienlijk kleiner dan in de EU-15 en dan in de 3 buurlanden.

³⁴ Jongeren die de school voortijdig hebben verlaten, zijn 18- tot 24-jarigen die noch een studie, noch een opleiding volgen en van wie het studieniveau niet hoger is dan het lager secundair onderwijs.

Daarom werden in ons land vier "subdoelstellingen" vastgelegd om de doelstelling m.b.t. de werkgelegenheidsgraad te bereiken:

- een werkgelegenheidsgraad van vrouwen³⁵ van 69,1% (nog altijd voor de 20- tot 64-jarigen);
- minder dan 8,2% jongeren (18-24 jaar) die noch een baan hebben, noch een opleiding volgen (NEET genoemd);
- een werkgelegenheidsgraad van werknemers van 55-64 jaar van minstens 50%;
- een verschil van max. 16,5 procentpunten tussen de werkgelegenheidsgraad van de Belgen (20-64 jaar) en die van de niet-EU-burgers uit dezelfde leeftijdscategorie.

In 2011 bedroegen die indicatoren:

Tabel 2-15: Subdoelstellingen werkgelegenheid en situatie in 2011

	Doelstelling (2020)	Situatie in 2011
Werkgelegenheidsgraad vrouwen (20-64 jaar)	69,1%	61,5%
Aandeel NEET	8,2%	11,8%
Werkgelegenheidsgraad 55-64-jarigen	50%	38,7%
Verskil tussen totale werkgelegenheidsgraad en werkgelegenheidsgraad niet-EU-burgers	16,5%	27,7%

Bronnen: NHP en Eurostat (EAK)

We zien dat de doelstellingen in 2011 nog lang niet waren bereikt. Erger is evenwel dat zowel de laaggeschoolde als de allochtone werknemers, die bovendien harder door de crisis werden getroffen dan gemiddeld in de economie, hun werkgelegenheidsgraad nog maar eens fors hebben zien dalen (met bijna 1 procentpunt) in 2011.

De werkgelegenheidsgraad van de jongeren³⁶, die samen met die van de tijdelijke werknemers het meest afkalfde tijdens de crisis, bleef met 44% stabiel. Hoewel een groot deel van de jongeren nog naar school gaat, bedraagt hun werkloosheidsgraad bijna het dubbele van die van de hele bevolking. Het gaat voor een deel om frictionele werkloosheid (de vraag naar en het aanbod van werk hebben tijd nodig om elkaar te vinden) en het nieuwe systeem van inschalingsuitkeringen, met een betere begeleiding van de jongeren, heeft precies tot doel die matching te bevorderen. Zoals blijkt uit het Nationaal Hervormingsprogramma (2012, blz. 19) nemen ook de gemeenschappen en de gewesten initiatieven om de stagemogelijkheden in bedrijven te ontwikkelen en de combinatie studie/werk te bevorderen. De relancestrategie die de regering in juli 2012 aankondigde, bevat ook een hoofdstuk over stages (zie punt 2.2.3). De verbetering van het onderwijssysteem en de afstemming van de diploma's op de gezochte vaardigheden zijn belangrijke hefboomen in deze materie. Onder meer in Nederland en Duitsland, waar het alternerend leren en werken veel meer wordt toegepast, is de overgang van school naar werk een veel groter succes. De werkloosheidsgraad van de jongeren in verhouding tot die van de rest van de bevolking ligt in die landen heel wat lager dan in België. Het secretariaat van de Raad werkt aan een nota over de verschillende systemen van beroepsopleiding.

³⁵ Hoewel de werkgelegenheidsgraad van de Belgische vrouwen inderdaad lager ligt dan die van de bevolking in haar geheel, is die ratio aanzienlijk groter dan voor de andere genoemde categorieën en evenaart hij de gemiddelde ratio in de EU-15.

³⁶ In dit punt zijn de jongeren 20 tot 24 jaar om coherent te zijn met de andere gegevens over de 20- tot 64-jarigen.

Alleen de werkgelegenheidsgraad van de senioren zit al jaren in de lift (+1,4 punt in 2011). Deze structurele tendens zou moeten worden ondersteund door de nieuwe hervormingen.

De regionalisering van de afbakening van de "doelgroepen" die recht geven op een verlaging van de sociale bijdragen en van het actieve arbeidsmarktbeleid (waaronder de activering van de werkloosheidsuitkering) zal de begeleiding van die achtergestelde groepen de komende jaren wellicht fors veranderen.

Bronvermelding

BRUSSELS INSTITUUT VOOR STATISTIEK EN ANALYSE (2012), *Conjunctuurbarometer van het Brussels hoofdstedelijk gewest*, april 2012, 56 blz.

BUNDESAGENTUR FÜR ARBEIT (2011), "Länderreport Deutschland", Stichtag 31. Dezember 2011.

CALIENDO M., S. KUUN en A. UHLENDORFF (2012), "Marginal Employment, Unemployment Duration and Job Match Quality", *IZA DP*, nr. 6499, april 2012, 32 blz.

CENTRALE RAAD VOOR HET BEDRIJFSLEVEN (1998), Technisch verslag van het secretariaat over de maximale beschikbare marges voor de loonkostenontwikkeling, CRB 1998-686, september 1998, 61 blz.

FEDERAAL PLANBUREAU (2012), *Economische vooruitzichten 2012-2017*, mei 2012, 178 blz.

HOGЕ RAAD VAN FINANCIËN, STUDIECOMMISSIE VOOR DE VERGRIJZING (2011), *Jaarverslag*, juni 2011, 84 blz.

HOGЕ RAAD VAN FINANCIËN, STUDIECOMMISSIE VOOR DE VERGRIJZING (2012), *Jaarverslag*, oktober 2012, 133 blz.

HOHMEYER K. en J. WOLFF (2007), "A fistful of Euros, does one-euro-job participation lead means-tested benefit recipients into regular job and out of unemployment benefit II receipt?", *IAB discussion paper*, nr.32, 29 blz.

HOHMEYER K. (2009), "Effectiveness of one-euro-jobs: do program characteristics matter?", *IAB discussion paper*, nr. 20, 60 blz.

IDEA CONSULT (2011), *Evaluatie van het stelsel van de dienstencheques voor buurtdiensten en -banen 2010*, juni 2011, 177 blz.

KORNER T. en K. PUCH (2012), "Measuring marginal employment in surveys and registers", *DESTATIS, Statistics and sciences*, jg.20, 144 blz.

LESTRADЕ, B. (2010), "Les réformes sociales Hartz IV à l'heure de la rigueur en Allemagne", *Note du CERFA*, nr. 75, juin 2010, 24 blz.

NATIONAAL HERVORMINGSPROGRAMMA (2012), België, april 2011, 132 blz.

NATIONALE BANK VAN BELGIË (2012), *Verslag 2011*, (hoofdstuk 3: Bedrijvigheid en arbeidsmarkt), blz. 48-80.

RVA (2012), *Jaarverslag*, 304 blz.

3 Loonvorming

3.1 Ontwikkeling tot 2012

De onderstaande tabel geeft de ontwikkeling van de uurloonkosten, van het bruto-uurloon en van het effect van de werkgeversbijdragen weer voor de perioden 2009-2010 en 2011-2012.

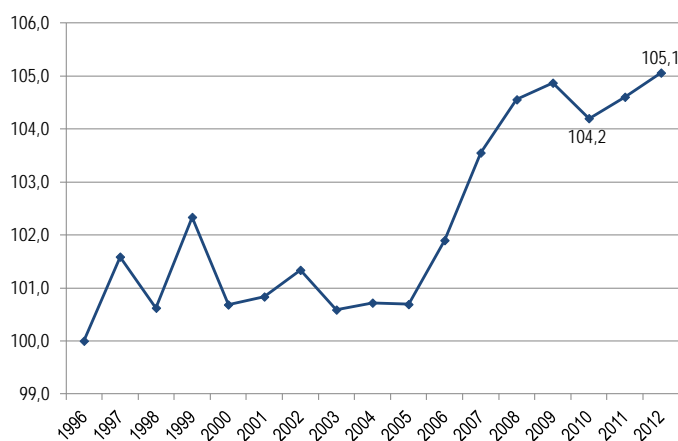
Tabel 3-1: Ontwikkeling van de uurloonkosten, van het bruto-uurloon en van het effect van de werkgeversbijdragen in de privésector in 2009-2010 en 2011-2012

	2009-2010	2011-2012 ^p
Duitsland		
Uurloonkosten	3,4%	6,4%
waarvan: -bruto-uurlonen	3,2%	7,0%
-effect van de sociale werkgeversbijdragen	0,3%	-0,6%
Nederland		
Uurloonkosten	4,1%	3,4%
waarvan: -bruto-uurlonen	3,7%	2,3%
-effect van de sociale werkgeversbijdragen	0,4%	1,1%
Frankrijk		
Uurloonkosten	4,3%	4,8%
waarvan: -bruto-uurlonen	4,4%	4,4%
-effect van de sociale werkgeversbijdragen	-0,1%	0,4%
Gemid.3		
Uurloonkosten	3,9%	5,5%
waarvan: -bruto-uurlonen	3,7%	5,4%
-effect van de sociale werkgeversbijdragen	0,1%	0,0%
België		
Uurloonkosten	3,5%	6,3%
waarvan: -bruto-uurlonen	3,0%	6,5%
-effect van de sociale werkgeversbijdragen	0,5%	-0,2%

Noot: Voor 2012 is het terrein dat van de economie in haar geheel.
Bronnen: DESTATIS, CBS, INSEE, INR, AMECO; berekeningen secretariaat CCE

De onderstaande grafiek geeft de relatieve ontwikkeling van de uurloonkosten in België in vergelijking met het gemiddelde van de drie referentielanden weer sinds 1996.

Grafiek 3-1: Relatieve ontwikkeling van de uurloonkosten België / Gemiddelde van de 3

Noot: Voor 2012 is het terrein dat van de economie in haar geheel.

Bronnen: DESTATIS, CBS, INSEE, INR, AMECO; berekeningen secretariaat CRB

3.2 Recente loonkostenontwikkeling en context van de loononderhandelingen in de drie buurlanden

3.2.1 Inleiding

Dit hoofdstuk heeft als doel in te spelen op de wens van de sociale partners om indicaties te krijgen over de toekomstige ontwikkeling van de lonen in de drie referentielanden (Frankrijk, Duitsland en Nederland). Daartoe wordt een analyse gemaakt van de recente ontwikkelingen van de variabelen die de loononderhandelingen kunnen beïnvloeden. Zo gaat bijzondere aandacht uit naar de veranderingen in het wetgevende kader, naar het economisch beleid (met name de economische beleidsindicatoren die de Europese Commissie als benchmark hanteert in het kader van de procedures van de EU 2020-strategie en van de macro-economische onevenwichtigheden) en naar de eerste resultaten van de onderhandelingen van 2012. Gepreciseerd moet worden dat dit hoofdstuk niet als doel heeft de economieën van de bestudeerde landen op exhaustieve wijze te beschrijven.

3.2.2 Duitsland

Institutioneel kader van de loonvorming

Bij het begin van de jaren negentig kende Duitsland meer decentralisatie en flexibiliteit in de loonvorming en in de vaststelling van de arbeidsvoorwaarden, om de ondernemingen in staat te stellen aan hun specifieke behoeften tegemoet te komen. Daardoor werden meer akkoorden op ondernemingsniveau gesloten en liep de dekkingsgraad van de onderhandelingen terug. Een specifieke vorm van decentralisatie zijn de afwijkingsclausules (of opening clauses, opting-out clauses, hardship clauses), waarmee het mogelijk is om in een periode van economische moeilijkheden of van competitieve problemen af te wijken van de op bedrijfstakniveau overeengekomen norm, om zo ontslagen te vermijden. Die clausules zijn vanaf het midden van de jaren negentig, in de nasleep van de economische malaise van 1993, een bijzonder belangrijke rol beginnen te spelen (Keune, 2012, blz. 9). Sindsdien bevatten alle belangrijke sectorale akkoorden afwijkingsclausules. In 2010 heeft 16% van de bedrijven met opening clauses die clausules gebruikt om aan de "job starters" lagere lonen te betalen dan de sectorale overeenkomst, heeft 14% de jaarlijkse bonus opgeschort of verminderd, heeft 13% de afgesproken loonstijgingen uitgesteld en heeft 9% het basisloon verminderd (Keune, 2012, blz. 7).

Na het uiteenspatten van de internetzeepbel in 2001 heeft Duitsland op de vertraging van de economie gereageerd door te kiezen voor een loonmatigingsbeleid, met als doel het concurrentievermogen van de economie te verhogen.

De Hartz-wetten, die in de periode 2003-2005 werden aangenomen, kwamen er als aanvulling bij dat beleid, om (vert.) “werk, zelfs als het slecht beloond wordt, boven inactiviteit te stellen”. Die wetten voorzien o.m. in steun voor de slecht betaalde banen d.m.v. vrijstellingen van sociale bijdragen, in strengere voorwaarden voor de werkloosheidsuitkeringen, in een verkorting van de looptijd van de uitkering van werklozen die ouder zijn dan 57 jaar enz. (Missions allemandes en France, 2011). Voorts werden ook maatregelen genomen om de werktijden flexibeler te maken: voorbeelden daarvan zijn de tijdspaarrekeningen, de flexibilisering van de wettelijke arbeidsduur, deeltijdarbeid en economische werkloosheid (Dietz, Stops en Walwei, 2011, blz. 17-21).

Economische beleidsdoelstellingen

EU 2020

Een van de (EU 2020-)doelstellingen van Duitsland bestaat erin een werkgelegenheidsgraad van 77% te bereiken. Van de drie referentielanden heeft Duitsland in 2011 zijn doel het dichtst benaderd, met een werkloosheidsgraad van 76,3% (Eurostat, 2012b).

Een kort onderzoek naar de ontwikkeling van de factoren die de werkgelegenheidsgraad beïnvloeden, geeft het volgende te zien:

- een stijging van de werkloosheidsgraad van na de hereniging tot in 1997, en ook van 2001 tot 2005, het jaar waarin hij piekt tot ruim 11%, d.i. het hoogste peil sinds de jaren 70. Vervolgens komt de gemiddelde werkloosheidsgraad in 2011 terug op zijn niveau van voor de hereniging (nl. 5,9%) (Eurostat, 2012a). Die daling heeft bijgedragen tot de stijging van de werkgelegenheidsgraad.
- een stijging van de activiteitsgraad³⁷ van 73,7% in 2005 tot 77,2% in 2011, die eveneens in aanzienlijke mate heeft bijgedragen aan de stijging van de werkgelegenheidsgraad³⁸ van 2000 tot 2011 (Oeso, 2012a).

Macro-economische onevenwichtigheden³⁹

In de bordtabel van de Europese Commissie komt duidelijk tot uiting dat, wat Duitsland betreft, het marktaandeelverlies bij de uitvoer van goederen beperkt is (-1,2% gemiddeld per jaar van 1995 tot 2011) en kleiner uitvalt dan voor de rest van de eurozone (NBB, 2012). De analyse van een andere indicator van het concurrentievermogen, nl. de reële effectieve ruilvoet op basis van de arbeidskosten per eenheid product in de verwerkende industrie, geeft aan dat deze na de hereniging is gestegen, wat betekent dat de Duitse economie aan concurrentievermogen inboet, m.a.w. dat de arbeidskosten per eenheid product in de verwerkende industrie, uitgedrukt in een gemeenschappelijke munt, in Duitsland

---

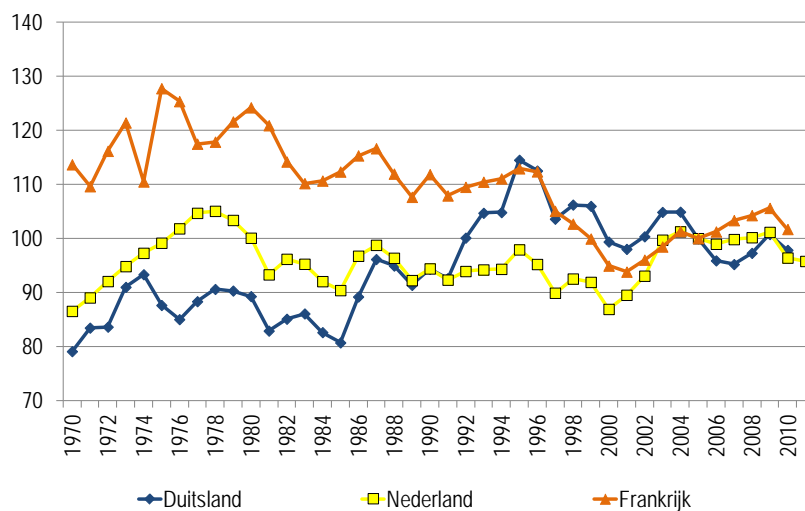
³⁷ Activiteitsgraad, 15- tot 64-jarigen, gezamenlijke personen.

³⁸ Werkgelegenheidsgraad, 15- tot 64-jarigen, gezamenlijke personen.

³⁹ De indicatoren die de Europese Commissie analyseert, betreffen alleen de kostencompetitiviteit van een economie. Voor een analyse van de elementen van structureel concurrentievermogen verwijzen we naar het hoofdstuk “Structureel concurrentievermogen” van het Technisch verslag 2011 (blz. 113 tot 144).

relatief sterker stijgen dan bij zijn handelspartners (zie Grafiek 3-2). Vanaf 1996 loopt die indicator integendeel geleidelijk terug, wat wijst op een toename van het concurrentievermogen.

Grafiek 3-2: Ontwikkeling van de indicator van de reële effectieve ruilvoet op basis van de relatieve arbeidskosten per eenheid product in de verwerkende industrie in Duitsland, Nederland, en Frankrijk van 1970 tot 2011 (basis 2005 = 100)

Bronnen: OCDE, 2012

Recente ontwikkeling van de lonen

De context van economische opleving leidde in 2011 tot lichtjes genereuzere loonakkoorden dan het jaar voordien. Gemiddeld bedroeg de collectief overeengekomen loonstijging immers 2%, tegenover slechts 1,7% in 2010. Niettemin kon die loonsverhoging de stijging van de prijzen niet volledig compenseren, aangezien de inflatie (ICP-concept) in 2011 fors versnelde en uitkwam op een groeipercentage van 2,3%, d.i. een cijfer dat dubbel zo hoog is als in 2010.

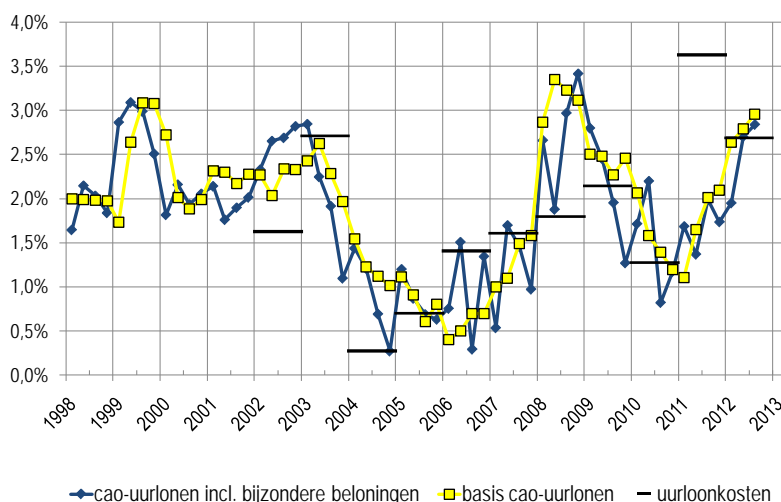
In Duitsland is er een horizontale coördinatie van de lonen: de eerste loononderhandelingen dienen als referentie voor de onderhandelingen in de andere takken en Länder. Voor de periode 2012-2013 is de in de staalnijverheid van Baden-Württemberg (een van de twee referenties, samen met Rijnland-Noord-Westfalen) overeengekomen loonstijging hoger dan voor de periode 2010-2011. De collectieve overeenkomst voorziet in 2012 immers in een stijging van de lonen van 4,3% over 12 maanden (van 1 mei 2012 tot 30 april 2013) voor de 800.000 betrokken loontrekkers, terwijl dat percentage in 2011 slechts 2,7% bedroeg (voor de periode van 1 april 2011 tot 31 maart 2012) (Dribbusch, 2010; Sackmann, 2012). Dat doet vermoeden dat de lonen in Duitsland in 2012-2013 sterker zullen stijgen dan in 2010-2011.

Genoteerd moet worden dat het recentste akkoord voor de staalnijverheid van Rijnland-Noord-Westfalen in een loonsverhoging van 3,8% voorziet voor de periode van 1 december 2011 tot 28 februari 2013 (tegenover een stijging van 3,6% voor de periode van 1 oktober 2010 tot 31 oktober 2011) (Fink, 2010, blz. 2). Die opwaartse tendens heeft een weerslag op de andere sectoren en Länder: er wordt immers vastgesteld dat de loonsverhogingen die al werden afgesproken voor 2012 en 2013 hoger zijn dan die van vorig jaar. Voor het eerste halfjaar van 2012 worden de overeengekomen loonstijgingen becijferd op 2,75% gemiddeld op jaarbasis (tegenover +2% in 2011). De nieuwe collectieve overeenkomsten die werden gesloten tijdens het eerste halfjaar van 2012 zijn van toepassing op ongeveer 38% van de loontrekkers die onder een collectieve overeenkomst vallen (Dribbusch, 2012). Te vermelden valt de afgesproken stijging van 4,5% over 19 maanden (een periode

die begint in juli of in augustus, naar gelang van de regio) voor 550.000 werknemers in de chemische industrie, en ook de 18.500 loontrekkers van Deutsche Telekom, die hun conventioneel loon zullen zien stijgen met meer dan 6% over twee jaar (in mei 2012 tekenden de vakbond Ver.di en Deutsche Telekom een overeenkomst van 24 maanden waarin een loonsverhoging van 6,5% wordt gegarandeerd, die zal worden uitgespreid in drie stappen: een retroactieve verhoging van 2,3% vanaf mei 2012, een stijging van 2,1% vanaf januari 2013 en een stijging van 2,1% vanaf september 2013) (Jurczyk, 2012).

Die versnelde groei van de afgesproken lonen wordt voornamelijk verklaard door de stijging van de prijzen bij het begin van 2012. Opgemerkt moet worden dat de gemiddelde duurtijd waarin die nieuwe akkoorden van toepassing zijn, korter uitvalt dan in 2011 (gemiddeld 17 maanden, tegenover 23). De collectieve overeenkomst van de metaalindustrie trekt het gemiddelde naar beneden, aangezien ze maar 13 maanden van toepassing is (Bispinck, 2012b, blz. 4; Deutsche Bundesbank, 2012, blz. 52-53; Bittencourt, 2010). De problematiek van de minimumlonen werd aangekaart tijdens de voorafgaande onderhandelingsperiode (2011), in een context waarin zowat 21% van de voltijdse werknemers een loon ontvangt dat minder bedraagt dan de "lagelonedrempel", die overeenstemt met twee derde van het mediaan loon, d.i. 9,15 euro bruto per uur. In Duitsland bestaat er weliswaar geen minimumloon dat geldt in alle bedrijfstakken, maar er zijn wel minimumlonen die van toepassing zijn in een bepaalde tak. De onderhandelingen in 2011 hebben geleid tot een stijging van het aantal takken waarin een minimumloon geldt en tot een opwaartse herziening van sommige al van kracht zijnde minimumlonen (bv. in de beveiligingsdiensten en in het bouwbedrijf). Voorts heeft het federale ministerie van Werk in december 2011 de verplichte invoering van een minimumloon voor de uitzendkrachten goedgekeurd (Bispinck, 2012a, blz. 13-15). Sinds 1 augustus 2012 is in een twaalfde bedrijfstak (vorming en voortgezette opleiding) een minimumloon van toepassing, wat neerkomt op 30.000 werknemers meer, voor een totaal van 4 miljoen loontrekkers die onder een minimumloonregeling vallen. Bovendien heeft minister Ursula von der Leyen het plan voorgesteld voor een minimumloon voor de sectoren van de economie die er geen hebben, ingevolge een akkoord tussen de CDU (partij van Merkel) en de CSU over de te volgen stappen voor de invoering van een minimumloon. Genoteerd moet worden dat de FDP (partij van de coalitie) het voorstel weinig overtuigend vindt; de toekomst van het minimumloon als wetsontwerp is dan ook onzeker (Missions allemandes en France, 2012; Ambassade van Frankrijk in Duitsland, 2012, blz. 2).

Grafiek 3-3: Uurloonontwikkeling in Duitsland

Bronnen : Statistisches Bundesamt; Oeso; Eurostat; berekeningen secretariaat

Ontwikkeling van de werkgeversbijdragen

Vanuit het oogpunt van de sociale lasten op de ondernemingen zal de verhoging van de bijdragevoet voor de gezondheidszorgverzekering (+0,1 procentpunt) tot 2,05% tegen het jaar 2013 meer dan gecompenseerd worden door de daling van de lasten die verband houden met het wettelijke pensioenstelsel (die zouden teruglopen van 19,9% in 2011 tot 19,6% in 2012 en tot 18,9% in 2013). Die laatste maatregel, die door het parlement op 23 oktober 2012 werd goedgekeurd, zou goed zijn voor een stimulans van ruim 6 miljard euro, die geacht wordt de daling van de Duitse groei tegen te gaan. (German Federal Ministry of Finance, 2012, blz. 21).

3.2.3 Nederland

Institutioneel kader van de loonvorming

In 1982 (Wassenaar-akkoorden) reageerde Nederland op een competitiviteitsprobleem door een forse loonmatiging in te voeren en wendde het aldus een devaluatie af (Borghans en Kriechel, 2007, blz. 7). Sindsdien wordt gebruik gemaakt van sociale pacts om de lonen te matigen. Dat was het geval van 1993 tot 1996, toen de nominale groei van de lonen terugliep van ruim 8% in 1993 tot 4% in 1995 en tot minder dan 0% in 1996. In 2003 werd een nieuw sociaal pact gesloten, dat een plafond van 2,5% instelde voor de stijging van de lonen in 2003 en de lonen bevroor in 2004 en 2005 (Johnston, 2009, blz. 31). Recentere sociale pacts (2008, 2010) staan voor loonmatiging via een groei van de lonen die niet boven de inflatie mag uitstijgen, of zelfs helemaal geen stijging van de nominale lonen (de zgn. "nullijn").

In het begrotingsakkoord 2013 van Nederland wordt de intentie te kennen gegeven om "de arbeidsmarkt te moderniseren". Dat komt in het stabiliteitsprogramma van Nederland tot uiting in een vereenvoudiging van de ontslagprocedures en in een vermindering van de ontslagkosten tegen het jaar 2014. Daarin vindt men ook een bevroering van de nominale lonen in de overheidssector gedurende twee jaar (vanaf 1 januari 2012). Het regeerakkoord schrijft tevens voor dat de bevroering van de lonen wordt uitgebreid tot de ambtenaren van de gezondheidszorg. Bovendien wordt ook een bevroering van de indexering van de schijven van de inkomstenbelasting (gedurende een jaar) aangekondigd, zodat de loonstijgingen een belastingheffing tegen een hogere marginale belastingvoet tot gevolg zouden kunnen hebben (Stability Programme of The Netherlands, blz. 10).

Economische beleidsdoelstellingen

EU 2020

Een van de (EU 2020-)doelstellingen van Nederland bestaat erin een werkgelegenheidsgraad van 80% te bereiken. In 2011 bedroeg de werkgelegenheidsgraad in Nederland 77% (Eurostat, 2012b).

Het Centraal Planbureau verwacht een stijging van de werkloosheid van 4,5% in 2011 tot 5,5% in 2012, waarna ze een hoogtepunt bereikt van 6% in 2013 en 2014 (Centraal Planbureau, 2012, blz. 14).

Onderstreept moet worden dat Nederland de laagste werkloosheidsgraad van de drie referentielanden heeft (4,4% in 2011), en ook de hoogste activiteitsgraad (78,37% in 2011) (Eurostat, 2012a, OCDE, 2012).

Macro-economische onevenwichtigheden

De Europese Commissie onderstreept dat het marktaandeelverlies bij de uitvoer, ondanks een stijging van de loonkosten per eenheid product sinds de crisis, klein was (European Commission, 2012a, blz. 17).

De reële effectieve ruilvoet op basis van de relatieve arbeidskosten per eenheid product in de verwerkende industrie stijgt van 2001 tot 2004, wat erop wijst dat Nederland aan concurrentievermogen inboet (zie Grafiek 2-1: Ontwikkeling van de indicator van de reële effectieve ruilvoet op basis van de relatieve arbeidskosten per eenheid product in de verwerkende industrie in Duitsland, Nederland en Frankrijk van 1970 tot 2011 (basis 2005 = 100)). Hij is vrij stabiel van 2004 tot 2009 en kent daarna een sterke daling van 2009 tot 2011 (wat wijst op een relatieve verbetering van het concurrentievermogen).

Recente ontwikkeling van de lonen

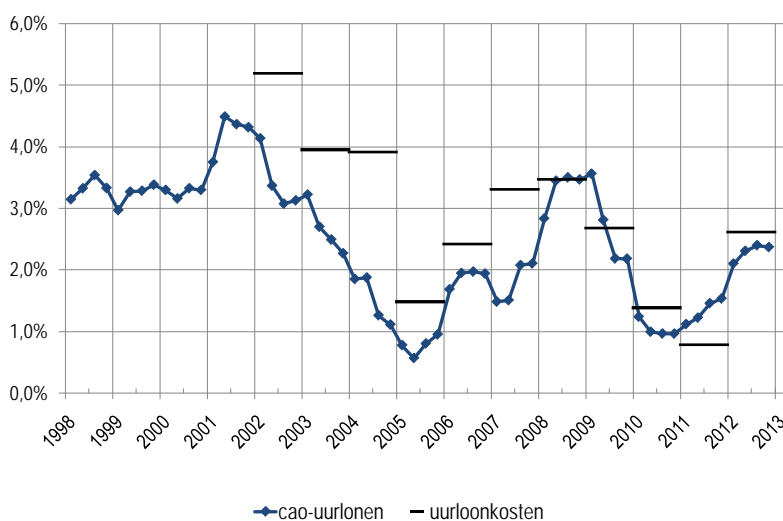
In 2011 bedroeg de collectief overeengekomen loonstijging in Nederland gemiddeld 1,1% (met inbegrip van de bijzondere beloningen⁴⁰), d.i. 0,2 procentpunt minder dan in 2010. Tussen de sectoren doen zich verschillen voor: zo schommelt dat percentage tussen 2,5% in de sector vervoer en communicatie en 0,1% in de overheidssector. Opgemerkt moet worden dat de via onderhandelingen afgesproken gemiddelde stijging minder bedraagt dan de inflatie, die in 2011 uitkomt op 2,3%. Het jaar 2011 kent dus de laagste stijging van de overeengekomen lonen sinds 2005. De verklaring hiervoor is de ongunstige situatie op de arbeidsmarkt, waarbij de effecten van de crisis met vertraging voelbaar worden (Hartog, 2012, blz. 9-13). Wat de loonstijgingen betreft die werden afgesloten (cao) in het eerste, het tweede en het derde kwartaal van 2012, die bedragen resp. 1,3%, 1,6% en 1,7% (de sterkste stijging van de cao-lonen sinds eind 2009). In totaal verwacht het Centraal Planbureau een nominale stijging van de cao-lonen van 1,75% in 2012. Al bij al blijft de stijging van de cao-lonen sinds twee jaar onder de inflatie (CBS, 2012a). Volgens het Centraal Planbureau wordt die gematigde groei van de lonen verklaard doordat rekening wordt gehouden met de stijging van de werkloosheid (van 4,4% in 2011 tot 5,25% in 2012) (Centraal Planbureau, 2012, blz. 71; CPB, 2012c, blz. 8). Hoewel dergelijke percentages inzake werkloosheidsgraad laag kunnen lijken in vergelijking met de andere Europese landen, moet men weten dat ze niet meer werden bereikt sinds het midden van de jaren negentig.

---

⁴⁰ Waaronder de vakantiepremies of de eindejaarspremies

Grafiek 3-4: Uurloonontwikkeling in Nederland

Bronnen: CPB (2012); CBS; OCDE, berekeningen van het secretariaat

Ontwikkeling van de werkgeversbijdragen

In 2011 hebben de verhoging van de werkgeversbijdrage aan de kas van de bedrijfstak⁴¹ en de verhoging van de pensioenpremie (van 7,05% tot 7,75%) de loonkosten doen stijgen (CBS, 2012d, blz. 13).

Het Nederlandse pensioenstelsel bestaat uit drie componenten: een eerste component is gesteund op een wet die toegang verschaft tot een door de staat betaald pensioen (aow), een tweede component is afkomstig van de bijdragen gedurende de beroepsloopbaan en een derde component, betreft de individueel getroffen schikkingen (die bovenop de eerste twee componenten komt) (CRB, 2012b). De tweede pijler van dat stelsel kampt met moeilijkheden ingevolge de financiële crisis en de vergrijzing van de bevolking. (Vert.) "Het activapeil van heel wat pensioeninstellingen is immers onder de door de regelgeving voorgeschreven drempel terechtgekomen" (onvoldoende kapitalisatie) (Høj, 2011, blz. 2). Bijgevolg werd de pensioenbijdrage ten laste van de werkgever in 2012 verhoogd. Hetzelfde jaar werden ook de verzekeringspremie van de werknemers en de ziekteverzekeringspremie verhoogd. In totaal is het door het Centraal Planbureau verwachte effect op de loonkosten gelijk aan een stijging van 0,75% in 2012 (CPB, 2012, blz. 72). Voor 2013 en 2014 zal de pensioenbijdrage allicht verminderen (CPB, 2012, blz. 95). Het CPB verwacht dat de gecombineerde toekomstige daling van de pensioenvergoedingen en van de bijdragen ten laste van de werkgever zal leiden tot hogere looneisen (CPB, 2012, blz. 9). Ten slotte zullen de lasten op het inkomen en op arbeid van 2013 tot 2017 met 4 miljard euro worden verminderd.

3.2.4 Frankrijk

Institutioneel kader van de loonvorming

Een sleutelperiode voor Frankrijk, wat het loonvormingsmechanisme betreft, was het begin van de jaren tachtig. Terwijl tot in 1982 de loonontwikkeling die van de prijzen volgde, werd vanaf dat moment immers rekening gehouden met de jaarlijkse inflatiedoelstelling, die in de staatsbegroting wordt

⁴¹ De werkgever stort een percentage van het loon van de werknemer in de kas van de bedrijfstak waartoe hij behoort.

opgenomen. Dat leidde tot een periode van desindexering van de lonen, waarin de aanpassing aan de prijzen niet meer onmiddellijk, maar met meer vertraging plaatsvond. Terzelfder tijd legden de wetten-Auroux een dubbele verplichting op om jaarlijks over de lonen te onderhandelen: op bedrijfstakniveau en op ondernemingsniveau (over de effectieve lonen). Onderstreept moet worden dat die verplichting op de onderhandelingen zelf slaat, en niet op het sluiten van een akkoord (Baraldi, Lamotte, 1994, blz. 152-154). Econometrisch gezien werd na 1982 een breuk vastgesteld in de dynamiek van aanpassing van de lonen aan de prijzen (Passeron en Romans, 2002, blz. 23-25).

Teneinde de lonen te flexibiliseren, stelde de wet-Fillon in 2004 de ondernemingen in staat "minder goed te doen" dan hetgeen op een hoger niveau werd overeengekomen (enkele uitzonderingen, waaronder het minimumloon (SMIC), niet te na gesproken) en moedigde de wet onderhandelingen op bedrijfsniveau aan. Dergelijke clausules worden in Frankrijk (in tegenstelling met Duitsland) echter zeer weinig gebruikt (Keune, 2010, blz. 4). Er kan dus niet worden bevestigd dat dit een impact heeft gehad op de loononderhandelingen en op de loonvorming.

In Frankrijk bestaat een minimumuurloon, waaronder geen enkele werknemer mag worden beloond (het 'SMIC'). In theorie heeft het SMIC vandaag drie bronnen van verhoging: het wordt jaarlijks (op 1 januari) verhoogd op basis van de ontwikkeling van het indexcijfer van de consumptieprijzen (excl. tabak). Die herwaardering wordt nog verhoogd met de helft van de groei van de loonkoopkracht⁴² (Salaire Horaire de Base d'un Ouvrier – basisuurloon van een arbeider). Indien het ICP, met uitzondering van tabak, in de loop van het jaar echter met minstens 2% is gestegen, dan wordt het SMIC onmiddellijk geherwaardeerd (het is dus mogelijk dat een herwaardering plaatsvindt in december, wanneer de stijgingsdrempel van het ICP is overschreden, en ook in januari, als gevolg van de jaarlijkse herwaardering; dat is precies wat is gebeurd in december 2011 en januari 2012). Een derde bron van verhoging van het SMIC is een 'coup de pouce', een duwtje in de rug waartoe wordt besloten door de regering (INSEE, 2012a). Een herwaardering van het SMIC heeft rechtstreekse effecten voor de werknemers van wie het loon het SMIC benadert, maar heeft ook een (min of meer groot) uitstralingseffect op de rest van het loonrooster. Volgens een studie van het INSEE zou een verhoging van het SMIC van 1% leiden tot een stijging van het gemiddelde loon van 0,11% (Passeron en Romans, 2002, blz. 27).

Vanaf 2006 begon een periode van matiging van het minimumloon. Tijdens zijn ambtsperiode bevroor Nicolas Sarkozy immers de ontwikkeling van het SMIC in reële termen, door geen enkel 'duwtje in de rug' uit te delen.

Economische beleidsdoelstellingen

EU 2020

Een van de (EU 2020-)doelstellingen van Frankrijk bestaat erin een werkgelegenheidsgraad van 75% te bereiken. In 2011 bedroeg de werkgelegenheidsgraad in Frankrijk 69,3% (Eurostat, 2012b). Van de drie referentielanden is Frankrijk het verst verwijderd van zijn doelstelling m.b.t. de werkgelegenheidsgraad.

---

⁴² De loonkoopkracht is de hoeveelheid goederen en diensten die men kan kopen met een looneenheid (INSEE, 2012b).

Genoteerd moet worden dat Frankrijk een hoge werkloosheidsgraad (9,3% in 2011) combineert met een activiteitsgraad die laag is in vergelijking met de twee andere referentielanden (70,3% in 2011) (OCDE, 2012; Eurostat, 2012a).

Macro-economische onevenwichtigheden

In februari 2012 publiceerde de Europese Commissie een eerste verslag over het waarschuwingsmechanisme, dat als doel heeft de lidstaten op te sporen waarvoor een grondige analyse van hun macro-economische ontwikkelingen noodzakelijk is (12, waaronder Frankrijk en België). Op basis van dat verslag ziet het ernaar uit dat Frankrijk gevaar voor ernstige macro-economische onevenwichtigheden loopt, die niet buitensporig zijn, maar toch moeten worden overwonnen. Ze zouden voortvloeien uit het verlies aan marktaandeel van het land bij de uitvoer en uit zijn hoge overheidsschuld. Zowel de kostencompetitiviteit als de niet aan de kosten verbonden competitiviteit liggen aan de basis van de verslechterde exportprestaties van Frankrijk.

Wat het concurrentievermogen betreft, merkt de Europese Commissie op dat Frankrijk o.m. behoefte heeft aan maatregelen die verband houden met de ontwikkeling van de productiekosten. In die zin kan ze zich goed vinden in de maatregelen die werden genomen om de stijging van de arbeidskosten, meer bepaald voor de laagst gekwalificeerden, te beperken, nl. de opschorting van de 'coup de pouce' voor het minimumloon sedert 2006⁴³ (European Commission, 2012a, blz. 5-29).

Voorts werd, naar aanleiding van de 'Grande Conférence Sociale' die plaatsvond in juli 2012, Louis Gallois (voormalig bestuurder van de Franse spoorwegmaatschappij SNCF en van de Europese luchtvaartgroep EADS) benoemd aan het hoofd van een werkgroep die maatregelen moet voorstellen om het concurrentievermogen van de Franse economie te verbeteren. Tijdens die conferentie werd immers naar voren gebracht dat de financiële crisis, maar ook de slechte kostencompetitiviteit van de Franse ondernemingen (hoge sociale lasten en arbeidsduurvermindering zonder vermindering van de maandlonen), hebben geleid tot een massale achteruitgang van de uitvoer van goederen en diensten. De plannen van heel wat ondernemingen om in de komende tijd tot ontslagen over te gaan (Air France-KLM: - 5122 arbeidsplaatsen tegen eind 2013; PSA: - 8000 arbeidsplaatsen, onzekerheid omtrent de site van Aulnay (sluiting tegen het jaar 2014?), - 1400 arbeidsplaatsen in Rennes) illustreren die vaststelling (Collet, 2012).

De ontwikkeling van de reële effectieve ruilvoet op basis van de relatieve arbeidskosten per eenheid product in de verwerkende industrie geeft een voortdurende stijging te zien van 2005 tot 2009 (terwijl in de andere twee referentielanden vanaf 2005 een daling intreedt), wat wijst op een relatief verlies aan kostencompetitiviteit. Nadien, vanaf het jaar 2010, loopt de indicator terug (zie Grafiek 2-1: Ontwikkeling van de indicator van de reële effectieve ruilvoet op basis van de relatieve arbeidskosten per eenheid product in de verwerkende industrie in Duitsland, Nederland en Frankrijk van 1970 tot 2011 (basis 2005 = 100)).

Recente ontwikkeling van de lonen

De loonsverhogingen die in 2011 via onderhandelingen werden afgesproken, waren kennelijk genereuzer dan in 2010, aangezien de onderhandelingen met betrekking tot verhogingen van minder dan 1% zo goed als verdwenen zijn (terwijl ze in 2010 een derde uitmaakten van de verhogingen van

---

⁴³ Voor de recente ontwikkelingen m.b.t. het 'SMIC', zie punt 4.3 Recentere ontwikkeling van de lonen.

de hiërarchische of gewaarborgde lonen⁴⁴) en de verhogingen tussen 1 en 2% nu de meerderheid vormen. Bovendien is het aandeel van de afgesproken verhogingen tussen 2 en 4% heel wat groter dan in 2010 (Dares, 2012a, blz. 334-335). De afgesproken loonsverhogingen zijn veelal hoger dan de herwaardering van het SMIC van januari (1,6%), maar lager dan de totale jaarlijkse stijging van het SMIC (3,7%, waarvan 2,1% afkomstig is van de automatische herwaardering op 1 december 2011 omdat het inflatieplafond van 2% was overschreden (Dares, 2012a, blz. 323)), en ze zijn vaak zelfs lager dan de inflatie, die in 2011 uitkwam op 2,3% (Dares, 2012a, blz. 323). Het gemiddelde van de verhogingen, dat werd gewogen volgens de personeelsaantallen van de sectoren die tot verhogingen overgingen, bedraagt immers 2,1% en de mediaanwaarde komt uit op 1,9%, alle categorieën samen (Dares, 2012a, blz. 336).

Tijdens zijn ambtsperiode had Nicolas Sarkozy geen enkele 'coup de pouce' aan het SMIC toegekend. Zijn opvolger brak met dat beleid en verhoogde het SMIC op 1 juli 2012 (+2%). Er moet echter worden onderstreept dat de coup de pouce geen permanente coup de pouce van 2% is, want het bevat ten dele een tegoed op de volgende wettelijke verhoging die gepland staat op 1 januari 2013. Aangezien de verhoging van januari wordt geraamd op 1,4%, bedraagt de reële verhoging van het SMIC in feite slechts 0,6% (Heyer en Plane, 2012, blz.1). Voorts heeft de nieuwe regering ook haar voornemen te kennen gegeven om de ontwikkeling van het SMIC op een nog onbekende wijze te koppelen aan de groei van het land.

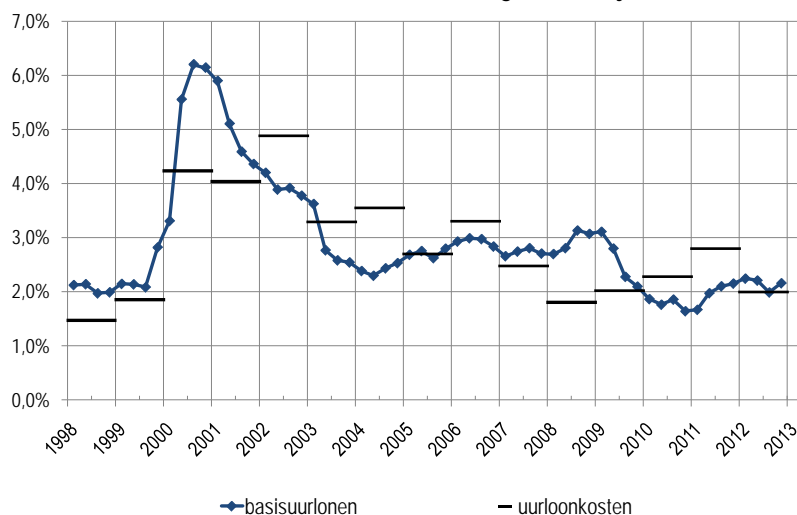
Na een vermindering van de loonverschillen (de verhogingen van de lonen aan de onderkant van het loonrooster werkten immers niet volledig over het ganse rooster door) ziet het ernaar uit dat die laatste zich van 2007 tot 2011 hebben gestabiliseerd. Het comité voor de opvolging van de collectieve onderhandelingen toont immers, meer bepaald sinds 2010, belangstelling voor het mee in rekening nemen van de herwaarderingen van het SMIC in de gezamenlijke loonroosters, om een vermindering van de loonverschillen te vermijden (Ministère du travail, de l'emploi, de la formation professionnelle et du dialogue social, 2012, blz. 51). Men mag dus geredelijk aannemen dat de stijgingen van het SMIC in de toekomst meer zullen worden verrekend in het loonrooster in zijn geheel.

Ten slotte zal de premie voor winstdeling die werd ingevoerd door de corrigerende financieringswet voor de sociale zekerheid voor 2011 van 28 juli 2011 tegen het jaar 2013 worden afgeschaft omdat ze onefficiënt bleek en te hoge kosten veroorzaakte voor de overheidsadministraties (nettokosten van 305 miljoen euro in 2012, volgens de impactstudie met betrekking tot die maatregel) (Ayrault, 2012, blz. 15; Institut Mouton et Les Echos, 2012). Het principe van die premie is dat ze ten goede komt aan de werknemers die behoren tot een onderneming of tot een groep die zijn of haar dividenden per aandeel heeft verhoogd in vergelijking met het gemiddelde van de dividenden van de voorafgaande twee jaar. De premie is verplicht voor de handelsvennootschappen met meer dan 50 werknemers en is facultatief voor de ondernemingen met minder dan 50 werknemers. Ze is vrijgesteld van sociale bijdragen en bijlagen tot een maximumbedrag van 1200 euro per loontrekker en per jaar (Dares, 2012a, blz. 171).

---

⁴⁴ In Frankrijk wordt op sectorniveau over twee types van minimumlonen onderhandeld. De hiërarchische minima zijn minima waarvan de samenstelling van het basisloon overeenstemt met die van het wettelijke minimumloon (SMIC), t.w. het basisloon en de productiviteits- of rendementspremies. De gewaarborgde minima hebben een ruimere samenstelling, want ze kunnen ook andere looncomponenten bevatten - die de wet betreffende het wettelijke minimumloon (SMIC) uitsluit -, nl. de forfaitaire premies, de anciënniteitspremies, de premies die verbonden zijn aan de geografische ligging of aan welbepaalde arbeidsvoorwaarden... (Dares, 2010, blz. 281).

Grafiek 3-5: Uurloonontwikkeling in Frankrijk

Bronnen: Minefi; OCDE; INSEE; eigen berekeningen van het secretariaat

Ontwikkeling van de werkgeversbijdragen

In antwoord op de Europese aanbevelingen inzake het concurrentievermogen werden de sociale lasten die wegen op de arbeidskosten in 2011 naar beneden herzien en werden ze gecompenseerd d.m.v. een verhoging van het normale btw-tarief en van de sociale heffingen op kapitaal (stabiliteitsprogramma van Frankrijk, blz. 47 en 53). De corrigerende financieringswet voor 2012 (die werd aangenomen in juli 2012) schrijft echter een opheffing voor van de belastingvermindering en van de vrijstellingen van sociale loon- en werkgeversbijdragen op de beloning van overuren en van aanvullende arbeidsuren; die maatregelen zijn respectievelijk op 1 augustus en op 1 september 2012 in werking getreden. Er wordt immers als argument naar voren geschoven dat de maatregel niet zou hebben bijgedragen tot een verhoging van de arbeidsduur en dat ze zelfs nefast zou zijn geweest voor de werkgelegenheid (aangezien de werkgevers overuren verkozen boven nieuwe arbeidskrachten). De maatregel zou echter wel meer ten goede zijn gekomen aan de erg kleine ondernemingen (met minder dan 20 werknemers), met 43% van het totale volume van overuren in 2010; om die reden zal de vrijstelling van sociale bijdragen voor die bedrijven blijven gelden (Levêque, 2012).

Om bovendien de uitbreiding van de mogelijkheden tot pensionering op de leeftijd van 60 jaar te financieren, zal vanaf 2012 een verhoging van de sociale "pensioenbijdragen" van kracht zijn (corrigerende financieringswet, blz. 12; blz. 22). Er zou een verhoging van 0,1% per jaar zijn gepland voor de pensioenbijdragen op het loon en van de patronale pensioenbijdragen tegen het jaar 2017 (d.w.z. 0,5 procentpunt ten laste van de werknemers en 0,5% ten laste van de werkgevers na vijf jaar) (Laurent, 2012).

Naar aanleiding van het uitbrengen van het verslag-Gallois is de regering op 6 november 2012 in conclaaf bijeengekomen. Na dat conclaaf heeft de Eerste minister het nationaal pact voor groei, concurrentievermogen en werkgelegenheid voorgesteld. De maatregelen zijn ingegeven door die in het verslag-Gallois, maar verschillen er lichtjes van en komen neer op wat volgt (Ayrault, 2012):

- Een vermindering van de arbeidskosten ten bedrage van 20 miljard euro, die ten uitvoer wordt gelegd over drie jaar en betrekking zal hebben op de lonen die tussen 1 en 2,5 maal het SMIC bedragen (d.i. een daling van ongeveer 6% van de arbeidskosten voor de lage lonen).

- De vermindering zal de vorm aannemen van een belastingkrediet, het "Crédit d'impôt pour la compétitivité et l'emploi" (CICE), met een onmiddellijk effect op de vennootschapsbelasting m.b.t. het boekjaar 2013 en, voor de kmo's die dat vragen, een schatkisteffect vanaf volgend jaar.
- Het bedrag van 20 miljard zal voor de helft worden gefinancierd door besparingen op de overheidsuitgaven. De andere helft zal worden gefinancierd door de herschikking van de btw-tarieven (tegen 2014) en de milieufiscaliteit (tegen 2016).
- Wat de btw betreft, zal de regering voorstellen dat het tussenliggende btw-tarief, dat m.n. betrekking heeft op de restauratie en de renovatiewerken aan woningen, wordt opgetrokken van de huidige 7% tot 10% en dat het normale btw-tarief wordt verhoogd van 19,6% tot 20%. In omgekeerde zin moet worden genoteerd dat het verlaagde btw-tarief, dat betrekking heeft op de levensnoodzakelijke producten, meer in het bijzonder op voedingsproducten, zal worden verlaagd van de huidige 5,5% tot 5%.

3.3 Vier scenario's inzake vooruitzichten

Aangezien de Oeso in haar economische vooruitzichten van de maand juni niet langer gegevens publiceert voor het jaar t+2, heeft het secretariaat van de Centrale Raad voor het Bedrijfsleven (CRB) de publicatie op 7 november 2012 van de "European Economic Forecast – Autumn 2012" van de Europese Commissie afgewacht om gegevens te produceren betreffende de loonkostenontwikkeling in de referentielidstaten (Duitsland, Frankrijk, Nederland) voor de jaren 2013 en 2014.

Op verzoek van de ondervoorzitters van de Raad heeft het secretariaat van de CRB, gelet op de grondige onzekerheid omtrent de ontwikkeling van de groei en van de inflatie, scenario's ontwikkeld die het mogelijk maken om het foutenrisico met betrekking tot de vooruitzichten voor de loonkostenontwikkeling in de referentielidstaten en van de indexering in België te beperken. Twee methoden werden ten uitvoer gelegd. Een eerste methode houdt rekening met de door de internationale instellingen ontwikkelde scenario's, die een licht foutenrisico vertonen inzake groei en ontwikkeling van de prijs per olievat. Een tweede methode houdt rekening met de fouten in de vooruitzichten die in het verleden werden waargenomen. Die verschillende scenario's zijn beschikbaar in de onderstaande tabel.

Tabel 3-2: Ramingen van de uitloonskosten en van indexatie 2013-2014

2013-2014	
Scenario 1 ⁽¹⁾	
- Gemiddelde van de 3	5,0%
- Indexering BE	3,7%
Scenario 2 ⁽²⁾	
- Gemiddelde van de 3	5,8%
- Indexering BE	4,9%
Scenario 3 ⁽³⁾	
- Gemiddelde van de 3	4,5%
- Indexering BE	3,5%
Scenario 4 ⁽⁴⁾	
- Gemiddelde van de 3	4,6%
- Indexering BE	4,3%

1) Op basis van de vooruitzichten voor de loonkosten per persoon van AMECO, gecorrigeerd door de extrapolaties van de arbeidsduur en een foutenrisico m.b.t. het economische beleid, en op de indexeringsvooruitzichten ;

(2) Op basis van scenario 1, maar rekening houdend met een olieprijs die 19% hoger is in 2013 en 40% hoger is in 2014;

(3) Op basis van scenario 1, maar rekening houdend met een economische groei die 1,74pp lager is in 2013 en 1,43 pp lager in 2014;

(4) Op basis van scenario 1 (maar niet gecorrigeerd voor het foutenrisico m.b.t. het economische beleid), met correctie door de historische gemiddelde fout in de vooruitzichten van de kosten per persoon van AMECO en de indexering van het Federaal Planbureau

3.3.1 Onderliggende methodologie voor de vier scenario's

Scenario 1: op basis van het centrale scenario van de EC

Loonkosten in de referentielanden (marge)

Algemeen beginsel

Er wordt uitgegaan van de groeivooruitzichten m.b.t. de loonkosten per persoon van de EC dd. 7 november 2012. Vervolgens worden die vooruitzichten gecorrigeerd om rekening te houden met de recentste ontwikkelingen in het loonbeleid in de referentielanden.

Inaanmerkingneming van de recentste ontwikkelingen in het loonbeleid

Om rekening te houden met de recentste ontwikkelingen in het loonbeleid (einde van de loonmatiging in Duitsland maar onzekerheid over de handhaving van het arbeidsmarktbeleid, en begin van een loonmatiging in Frankrijk en Nederland), wordt ervan uitgegaan dat de elasticiteit van de lonen tot de productiviteit van Duitsland in de loonequatie van het Federaal Planbureau (FPB) stijgt van 0,82 in 2012 tot 1 in 2015. Het effect van die loonbeleidsmaatregelen (de correctieterm) is dus het verschil tussen de vooruitzichten met eenheidselasticiteit en de vooruitzichten met een elasticiteit van minder dan 1.

Indexering

Wordt door het FPB geraamd op basis van de inflatievooruitzichten van de EC van 7 november 2012.

Scenario 2: Hogere olieprijs dan in scenario 1

Er wordt uitgegaan van een olieprijs die 19% hoger is in 2013 en 40% hoger in 2014. Volgens het IMF is er slechts 16% kans dat de prijs in werkelijkheid hoger uitvalt.

De impact van dat prijsverschil op de loonkosten in de buurlanden en de indexering in België wordt geraamd d.m.v. de elasticiteitsgegevens van het FPB (NEMESIS-model voor de buurlanden en HERMES-model voor de indexering). Om tot de vooruitzichten van dat scenario te komen, worden de vooruitzichten van scenario 1 gecorrigeerd voor de impact van het prijsverschil.

Scenario 3: Kleinere groei van het bbp dan in scenario 1

Er wordt uitgegaan van een groei van het bbp die 1,74% lager is in 2013 en 1,43% lager in 2014 (pessimistisch scenario van het IMF).

De impact van dat groeiverschil op de loonkosten in de buurlanden en de indexering in België wordt geraamd d.m.v. de elasticiteitsgegevens van het FPB (NEMESIS-model voor de buurlanden en HERMES-model voor de indexering). Om tot de vooruitzichten van dat scenario te komen, worden de vooruitzichten van scenario 1 gecorrigeerd voor de impact van het groeiverschil.

Scenario 4: Inaanmerkingneming van de fouten in de vooruitzichten uit het verleden

Om vooruitzichten voor de loonkosten in de referentielanden te produceren die met die fouten rekening houden, wordt uitgegaan van scenario 1 voor inaanmerkingneming van de recentste ontwikkelingen in het economische beleid en wordt een correctie aangebracht voor de fout in de vooruitzichten van de EC (over t+1 voor 2013 en over t+2 voor 2014).

Ook de indexeringsvooruitzichten worden gecorrigeerd voor de fout in de indexeringsvooruitzichten van het FPB.

3.4 Cao nr. 90

Ter uitvoering van het Interprofessioneel akkoord 2007-2008 (ankerpunt 3: niet-recurrente resultaatsgebonden voordelen) en van het gemeenschappelijke advies CRB-NAR van 20 december 2007 volgt de Centrale Raad voor het Bedrijfsleven het systeem van de niet-recurrente resultaatsgebonden voordelen op in het hoofdstuk Loonvorming van het Technisch verslag.

Pro memorie⁴⁵: dat systeem voorziet in de mogelijkheid om aan een bepaald beloningsbedrag als voorwaarde de verwezenlijking van (een) vooraf bepaalde collectieve doelstelling(en) te verbinden. Die "bonus" wordt dan vrijgesteld van de personenbelasting en van de persoonlijke sociale bijdragen, op voorwaarde dat het voordeel, in het jaar 2011, niet meer bedraagt dan 2358 euro netto per werknemer.

---

⁴⁵ Het systeem wordt uitvoeriger voorgesteld in de nota's CRB 2010-0395 en CRB 2011-0679, die kunnen worden geraadpleegd op de website van de Raad.

In dat geval is enkel een sociale werkgeversbijdrage van 33% verschuldigd. In 2012 bedraagt het maximumplafond 2430 euro.

3.4.1 Sectorakkoorden

Eind 2011 werden nog steeds binnen dezelfde zes paritaire (sub)comités sectorovereenkomsten gesloten.

Het systeem dat de comités 105 en 224 (non-ferrometalen) in 2008 hadden opgezet, werd in 2011 lichtjes gewijzigd: de gelijkgestelde perioden en de schaal van de premies werden aangepast. PC 301 (paritair comité voor het havenbedrijf), van zijn kant, heeft zijn systeem, dat in juni 2010 ten einde liep, verlengd. Het paritair subcomité 328.02 (stads- en streekvervoer van het Waalse gewest) heeft een plan dat nog steeds in werking is (in 2008 ondertekend voor onbepaalde duur). Dat plan werd in 2011 echter uitgebreid tot de "roulerende" werknemers, die regelmatige diensten verrichten voor rekening van de Société régionale wallonne des transports (SRWT), die onder het PC 140 (vervoer en logistiek) valt.

Het PC voor het gas- en elektriciteitsbedrijf (PC 326) heeft in 2009 een overeenkomst gesloten (dat nog steeds van kracht is), die diverse algemene regels bevat (bv. over de berekening "pro rata temporis" van de premie, de bepaling van de werknemers die al dan niet in het systeem worden opgenomen enz.), maar niet voorschrijft welke doelstellingen moeten worden bereikt en geen bonusbedrag vastlegt.

3.4.2 Bedrijfs-cao's en toetredingsakten

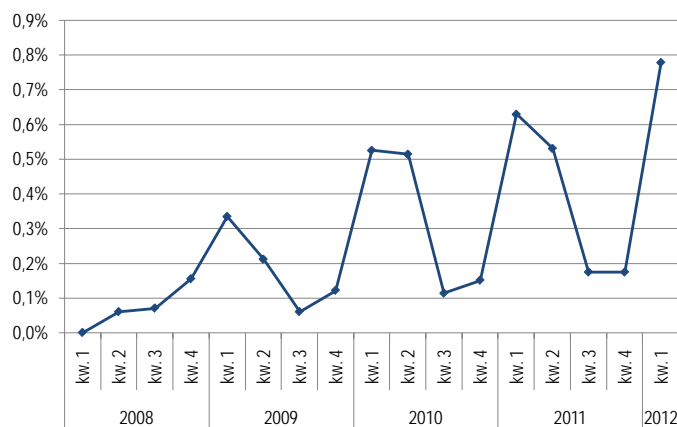
Het aantal bij de griffie van de fod Werkgelegenheid, Arbeid en Sociaal Overleg ingediende toetredingsakten steeg van 2615 in 2009 tot 3123 in 2010 en tot 3695 in 2011. Eind juli 2012 waren voor dit jaar 3362 toetredingsakten ingediend. Wat de bedrijfs-cao's betreft, bedroegen deze cijfers resp. 921, 1143 en 1347 en 424.

Er moet worden gepreciseerd dat de meeste toetredingsakten en cao's van korte duur (soms minder dan een jaar) zijn. Een zelfde onderneming kan dus elk jaar een nieuwe overeenkomst of zelfs meer dan één overeenkomst indienen (als de overeenkomst bv. betrekking heeft op verschillende werknemers of als de duur ervan minder dan een jaar bedraagt).

3.4.3 Impact op de ontwikkeling van de lonen

Wanneer de impact van de niet-recurrente resultaatsgebonden voordelen in verhouding tot de brutolonen wordt bekeken, blijkt dat de impact elk jaar in het eerste kwartaal geconcentreerd is. Die sterkere aanwezigheid in het begin van het jaar heeft te maken met de storting van de bonussen m.b.t. het jaar voordien. In het eerste kwartaal van 2012 bedroeg de piek 0,78% van de loonmassa. Als we het volledige jaar in beschouwing nemen, bedroegen de niet-recurrente bonussen in 2008 gemiddeld 0,08% van de bij de RSZ aangegeven brutolonen. In 2009 bedroeg dat aandeel 0,18% en in 2010 0,32%. In 2011 bedroeg het 0,37%.

Grafiek 3-6: Aandeel niet-recurrente resultaatgebonden voordelen (in % van het RSZ-brutoloon)

Bronnen : RSZ; eigen berekeningen secretariaat

Ontwikkeling van de arbeidsduur in de privésector:

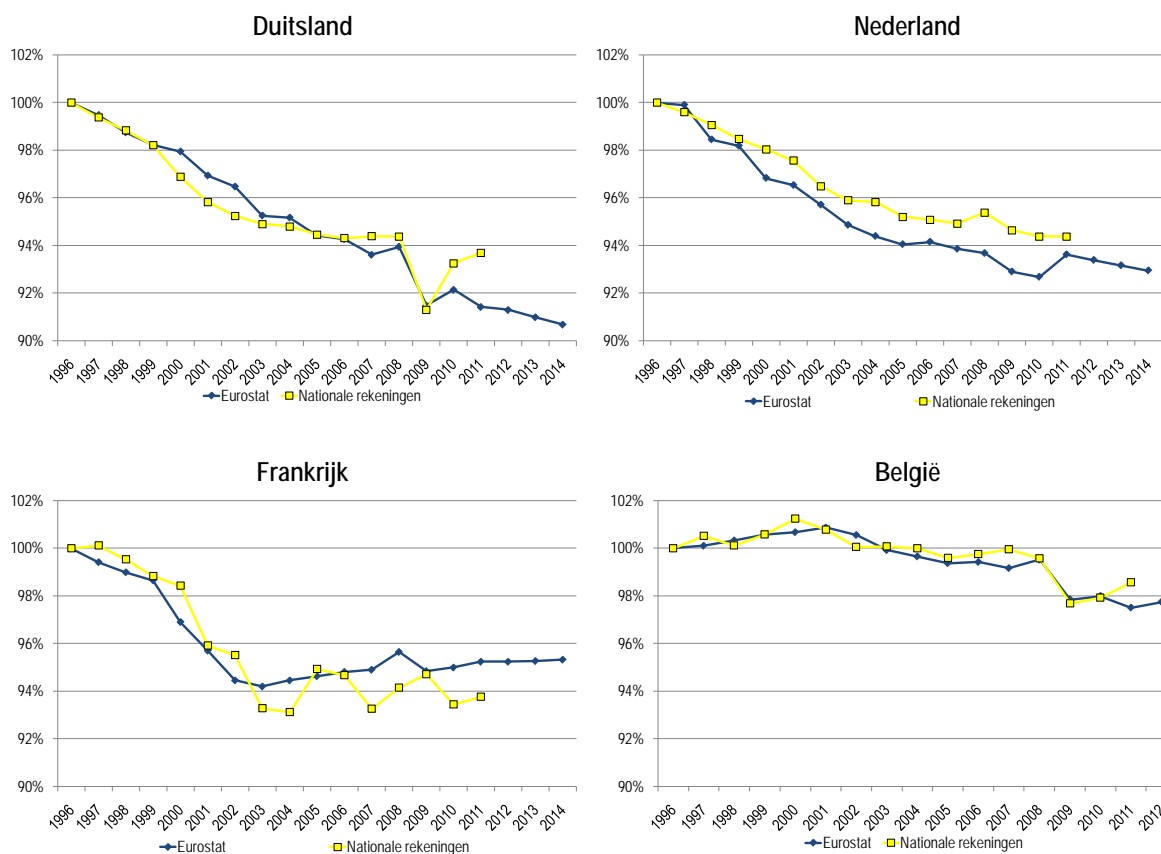
De opvolging van de ontwikkelingen in de gemiddelde arbeidsduur is één van de belangrijke taken van het CRB-secretariaat aangezien een aantal berekeningen uit het Technisch verslag daarop gebaseerd zijn.

De CRB heeft daarvoor nood aan internationaal vergelijkbare cijfers over de ontwikkeling van de gemiddelde arbeidsduur. De internationaal geharmoniseerde Enquête naar de arbeidskrachten verschaft gegevens over de normale en werkelijke wekelijkse arbeidsduur, voor de meeste landen beschikbaar sedert 1983. Pas sedert 2006 zijn voor de referentielanden continue gegevens beschikbaar over de 52 weken van een jaar, waardoor het in tegenstelling tot vroeger (enquête tijdens een of meerdere weken uit het voorjaar) mogelijk wordt de werkelijke arbeidsduur op basis van de EAK-gegevens op een coherente wijze te berekenen. Het secretariaat heeft in de afgelopen jaren een betere analyse kunnen maken van de relatie tussen de gebruikelijke en de werkelijke arbeidsduur. We verwijzen voor een uitgebreide analyse naar de documentatienota die binnenkort verschijnt.

De sedert 1995 gebruikte reeks m.b.t. de ontwikkeling van de gebruikelijke wekelijkse arbeidsduur om de jaarlijkse werkelijke arbeidsduur van werknemers, indertijd berekend door Eurostat, verder te zetten, wordt vanaf 2006 voortgezet met de ontwikkeling van de werkelijke arbeidsduur voor België en de drie referentielidstaten, dit volgens eenzelfde methodologie. Het concept gebruikelijke arbeidsduur is ruimer dan de wettelijke of conventionele arbeidsduur, aangezien het ook de gebruikelijke overuren bevat. In de werkelijke arbeidsduur zitten ook alle niet gebruikelijke gewerkte overuren maar ook alle niet gepresterde uren wegens ziekte, economische werkloosheid en alle andere afwezigheden...

Naast deze statistiek op basis van de Enquête naar de arbeidskrachten moeten in het kader van de nationale rekeningen (overeenkomstig het ESR95) verplicht statistieken worden gepubliceerd over het aantal gewerkte uren, opgesplitst naar bedrijfstak. De berekeningswijzen en -methoden in de diverse landen zijn echter in het afgelopen decennium regelmatig herzien. Toch is van een volledige harmonisatie nog geen sprake. Maar wat de evoluties over een langere periode beschouwd (zie Grafiek 3-7) stellen we wel vast dat op basis van de cijfers waarover we beschikken er geen al te grote systematische verschillen worden opgetekend tussen de twee bronnen. Op dit ogenblik kiest de CRB voor de meer vergelijkbare cijfers uit de EAK-enquête. De internationale ontwikkelingen op dit gebied worden verder op de voet gevolgd.

Grafiek 3-7: Ontwikkeling jaarlijkse arbeidsduur : EAK versus nationale bron

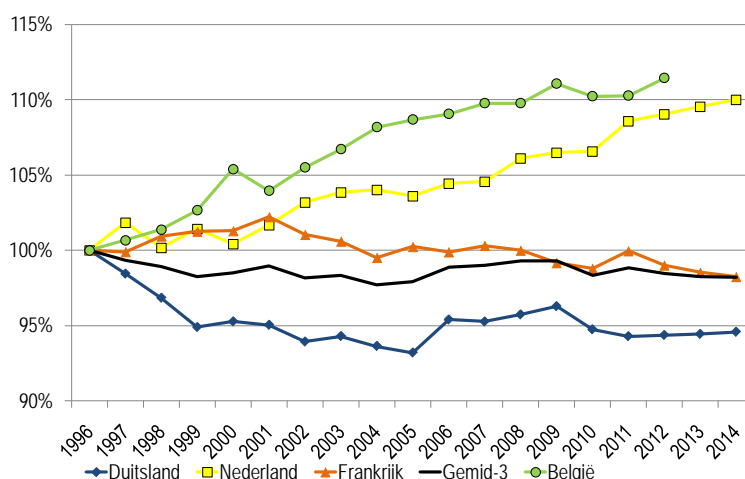

Bron : Eurostat, Enquêtes naar de arbeidskrachten, Projektgruppe Gemeinschaftsdiagnose, CBS, CPB, INSEE, INR, FPB; berekeningen secretariaat

De ontwikkeling van de arbeidsduur van werknemers in de privésector verschilt sterk tussen de landen. Over de volledige periode 1997-2012 beschouwd daalde de gemiddelde arbeidsduur in Nederland en Duitsland zowat uitsluitend door de zeer sterke toename van het deeltijdwerk (stijging % deeltijds werkenden). In Frankrijk, waar de gemiddelde arbeidsduur ook zeer sterk daalde, speelde voornamelijk de daling van de arbeidsduur van voltijdse werknemers (en dan vooral in de periode 2000-2002) een grote rol.

In Nederland en Duitsland steeg in diezelfde periode het deeltijdpercentage met ongeveer 10 procentpunten (van 39 % tot 51 % in Nederland, van 16 % tot 27 % in Duitsland). De jobs die werden gecreëerd in die periode waren dus hoofdzakelijk deeltijdse jobs (in Duitsland vertaalt dit het succes van de mini-jobs). In België daarentegen is het zo dat de toename van de arbeidsduur van voltijders en deeltijders (succes van de grote 4/5de jobs) het effect van het minder sterk gestegen aandeel deeltijders voor meer dan de helft heeft gecompenseerd. In Frankrijk is vanaf de invoering van de wetten op de 35-urenwerkweek het deeltijdpercentage sterk beginnen afnemen (van 18,2 % in 1999 tot 16,5 % in 2002) en pas sinds enkele jaren opnieuw lichtjes aan het toenemen, waardoor het effect van de deeltijdarbeid op de gemiddelde arbeidsduur in de periode 1997-2010 veel minder groot is dan in de overige landen (zie Tabel 3-3). Nogal wat deeltijders hebben trouwens de overstap naar een voltijdse 35-urenjob gemaakt.

Grafiek 3-8: Ontwikkeling van de gemiddelde arbeidsduur van deeltijders, internationale vergelijking 1997-2014

Bron : Eurostat, Enquêtes naar de arbeidskrachten, berekeningen van het secretariaat

De ontwikkeling van de gemiddelde arbeidsduur van deeltijders vertoonde in de referentielanden eveneens een zeer verschillend profiel (zie Grafiek 3-8 in vergelijking met de sterke toename van de gemiddelde arbeidsduur van deeltijders in België (zowat 10 % tussen 1996 en 2012). Daardoor is de bijdrage van de arbeidsduur van deeltijders tot de ontwikkeling van de gemiddelde arbeidsduur van alle werknemers sterk verschillend tussen de landen (zie effect arbeidsduur DT in Tabel 3-3). In Duitsland daalt de gemiddelde arbeidsduur van deeltijders vooral door de krachtige ontwikkeling van de zeer kleine jobs tussen 1996 en 2005, vandaar een zeer negatieve bijdrage van die component tot de gemiddelde arbeidsduur tijdens die periode. In andere landen zoals Nederland en België is de belangstelling van werknemers en het beleid meer gericht op de grote deeltijdse jobs (halftijdse en 1/5-loopbaanonderbreking en tijdskrediet), vandaar een positieve bijdrage. Opgemerkt moet worden dat, wat Nederland betreft, de groei van de gemiddelde arbeidsduur van de deeltijders van 2010 tot 2011 is versneld.

Tabel 3-3: Analyse van het effect van de deelcomponenten van de gemiddelde arbeidsduur, internationale vergelijking, 1997-2014

	effect van de deelcomponenten van de gemiddelde arbeidsduur van werknemers														
	alle werknemers			effect arbeidsduur VT			effect arbeidsduur DT			effect % deeltijd			resteffect		
	97-12	11-12	13-14	97-12	11-12	13-14	97-12	11-12	13-14	97-12	11-12	13-14	97-12	11-12	13-14
Duitsland	-8,7%	-0,9%	-0,7%	-1,4%	-0,3%	0,0%	-0,8%	-0,1%	0,0%	-6,6%	-0,5%	-0,7%	0,1%	0,0%	0,0%
Nederland	-6,2%	0,8%	-0,5%	0,0%	0,6%	-0,1%	2,7%	0,0%	0,3%	-8,2%	-0,6%	-0,7%	-0,7%	0,8%	0,0%
Frankrijk	-5,0%	0,3%	0,1%	-4,2%	0,1%	0,1%	-0,1%	0,0%	-0,1%	-0,7%	0,2%	0,0%	-0,1%	0,0%	0,0%
Gemid. 3	-7,1%	-0,2%	-0,4%	-2,4%	-0,1%	0,1%	-0,5%	0,0%	0,0%	-4,6%	-0,2%	-0,4%	0,3%	0,1%	0,0%
België	-2,3%	-0,2%	0,0%	1,5%	0,1%	0,4%	1,9%	0,0%	0,4%	-5,1%	-0,5%	-0,6%	-0,6%	0,2%	-0,2%

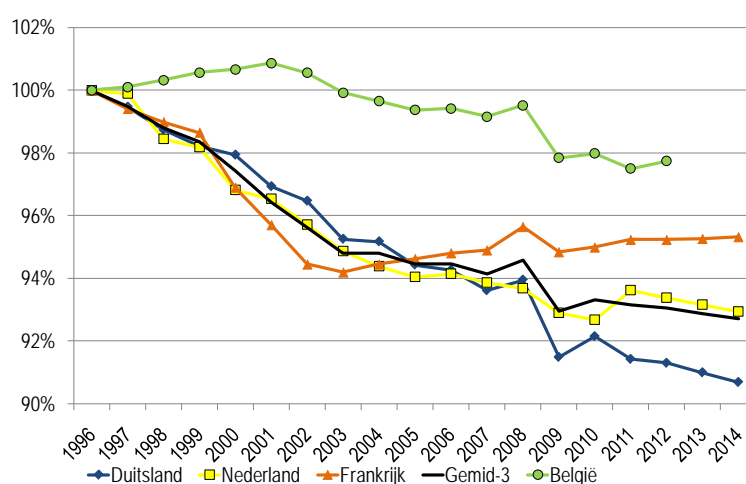
Bron : Eurostat, Enquêtes naar de arbeidskrachten, berekeningen van het secretariaat

De daling van de arbeidsduur van voltijders is hoofdzakelijk in Frankrijk (door de invoering van de 35-urenweek) een belangrijke verklarende factor van de globale daling van de gemiddelde arbeidsduur van werknemers, vooral in de periode tot en met 2002. Vanaf 2003-2004 is er in Frankrijk (maar ook in mindere mate in Duitsland) sprake van een lichte stijging van de arbeidsduur van voltijders gezien de versoepelingen van de wetgeving en akkoorden tussen sociale partners met betrekking tot de verhoging van de conventionele arbeidsduur of het toegelaten quotum overuren. De verdere versoepeling van de regels met betrekking tot de toegelaten overuren, die in 2007 en 2008 in werking

traden, zorgden in Frankrijk voor een verdere lichte stijging van de arbeidsduur van voltijders tussen 2007 en 2010. Meer onlangs werden nieuwe maatregelen inzake overuren genomen: de afschaffing van de belastingvermindering en van de vrijstellingen van sociale werknemers- en werkgeversbijdragen op de beloning van de overuren zijn op respectievelijk 1 augustus en 1 september 2012 in werking getreden.

In België stabiliseert de arbeidsduur van voltijders de afgelopen jaren na de sterke toename eind jaren negentig. In die tijd nam de arbeidsduur van voltijders sterk toe, voornamelijk in het Vlaamse gewest, door het structureffect van de toename van het aandeel hooggeschoolden (de gemiddelde arbeidsduur van hooggeschoolden ligt hoger en neemt ook meer dan gemiddeld toe in die periode), en in de bedrijfstakken waar de krapte op de arbeidsmarkt zich bijzonder liet voelen. De daling van de gemiddelde arbeidsduur van werknemers in de privésector werd door deze factoren sterk afgeremd.

Grafiek 3-9: Gemiddelde arbeidsduur van werknemers, internationale vergelijking, 1997-2014

Bron : Eurostat, fod Economie, directie Statistiek, Enquêtes naar de arbeidskrachten, berekeningen secretariaat

Voor Duitsland, waar de inzinking van de arbeidsduur door de crisis het grootst was, gaat het secretariaat uit van een inkrimping tijdens de periode 2013-2014, die enkel te wijten is aan de toename van het percentage deeltijders.

Voor Nederland zullen ook de toename van het aandeel van de deeltijdarbeid en, in mindere mate, de daling van de arbeidsduur van een voltijder allicht druk uitoefenen op de gemiddelde arbeidsduur. Waarschijnlijk zal dit echter ten dele worden gecompenseerd door een stijging van de arbeidsduur van een deeltijder.

In Frankrijk valt voor de komende jaren geen noemenswaardige verandering te melden.

Tot besluit verwacht het secretariaat dat de gemiddelde arbeidsduur in de referentielanden, na van 2008 tot 2009 fors te zijn teruggelopen en in 2010 een opleving te hebben gekend, een lichte neerwaartse tendens volgt, wat in hoofdzaak te wijten is aan de toename van het percentage deeltijders.

3.5 Impact van de (para)fiscaliteit op de arbeid

3.5.1 Ontwikkelingen en uitdagingen

De fiscaliteit en de parafiscaliteit spelen een belangrijke rol in de loonvorming, het werkgelegenheidsbeleid en het concurrentievermogen van de ondernemingen. Concreet beïnvloedt alles wat betrekking heeft op de sociale werkgeversbijdragen en de persoonlijke sociale bijdragen, op de personenbelasting en op de loonsubsidies de ontwikkeling van de loonkosten en van de koopkracht, de stimulansen voor de werknemers om deel te nemen aan de arbeidsmarkt en voor de werkgevers om mensen aan te werven en de rentabiliteit van de ondernemingen.

Het fiscale en parafiscale instrument werd en wordt nu in België nog altijd in ruime mate gehanteerd om de belastingwig en de loonvorming in opwaartse of in neerwaartse richting te beïnvloeden. In de jaren zeventig nam de belastingwig toe via de personenbelasting en van 1982 tot 1996 via de verhoging van de sociale werkgeversbijdragen. Sinds het einde van de jaren negentig vertoont de belastingwig een neerwaartse tendens als gevolg van het algemene beleid dat gericht is op de structurele verlaging van de werkgeversbijdragen en van de persoonlijke bijdragen en dat voorts gepaard gaat met verhogingen voor bepaalde doelgroepen, de hervorming van de personenbelasting die in 2001 werd ingevoerd en de specifieke of algemene loonsubsidies die de laatste jaren steeds meer in het leven werden geroepen.

Al deze (para)fiscale maatregelen werden genomen om te voldoen aan noodwendigheden inzake concurrentievermogen en werkgelegenheid die België, zoals ook heel wat andere Europese landen, ertoe hebben aangezet de heffingen op de lonen te verlagen. Deze verlaging heeft tot doel de loonkostenontwikkeling binnen de perken te houden, enerzijds en de activiteitsgraad en de werkgelegenheid van de laagst geschoolden te stimuleren, anderzijds. Weliswaar hebben deze maatregelen een gunstige invloed op de werkgelegenheidsgraad doordat ze de substitutie van arbeid door kapitaal afremmen, maar niettemin hebben ze een kostprijs voor de staatsbegroting en de begroting van de sociale zekerheid. Door de verlagingen van de sociale bijdragen verminderen immers ook de inkomsten van de sociale zekerheid, die nog voor bijna 70% op de factor arbeid berusten. Tegelijkertijd stijgen de uitgaven van de sociale zekerheid, onder meer door de toename van de uitgaven voor de gezondheidszorg en de dienstcheques. De alternatieve financiering van de sociale zekerheid komt tegemoet aan twee doelstellingen: de inkomsten en uitgaven van de begroting van de sociale zekerheid in evenwicht houden en terzelfder tijd de staatssubsidies beperken. Deze alternatieve financiering bestaat hoofdzakelijk uit een deel van de btw-inkomsten en maakt zowat 20% van de begrotingsinkomsten uit.

3.5.2 Arbeid, kapitaal en consumptie

In België waren de (para)fiscale inkomsten in 2010 goed voor 43,9% van het bbb⁴⁶. Deze gezamenlijke inkomsten dienen om de inkomens- of welzijnsverdeling bij te sturen en de productie van openbare goederen en diensten te financieren. Deze indicator hangt af van de tegenhangers op het vlak van de overheidsuitgaven: hij zal hoger zijn in een land waar de financiering van de pensioenen gebaseerd is op het herverdelingssysteem dan in een land waar de pensioenen door kapitalisatie worden gefinancierd en ook hoger in een land waar het gebruik van de infrastructuur gratis is dan in een land waar voor het gebruik moet worden betaald.

---

⁴⁶ Europese Commissie (2012), « Taxation trends in the European Union, 2012 edition »

De gezamenlijke belastinginkomsten komen van verschillende bronnen: heffingen op de consumptie, op het kapitaal en op de arbeid. In België en in een aantal andere Europese landen (Tsjechische Republiek, Denemarken, Duitsland, Estland, Spanje, Frankrijk, Italië, Letland, Nederland, Oostenrijk, Slovenië, Finland en Zweden) is meer dan 50% van de totale inkomsten afkomstig van de factor arbeid. De tijdens de periode 2000-2010 waargenomen tendensen wijzen in België op een inkrimping van het procentuele aandeel van de inkomsten in het bbp van 1,2 procentpunt. Deze inkrimping verhuult de forse daling in 2009 (-0,8%) en het herstel in 2010 (+0,5%). Van 2000 tot 2008 is deze inkrimping het resultaat van een daling van het aandeel in het bbp van de inkomsten uit de heffingen op de consumptie (-0,6 procentpunt) en op de arbeid (-0,6 procentpunt), terwijl het aandeel van de inkomsten uit de heffingen op het kapitaal toenam (+0,3 procentpunt). Van 2008 tot 2009 moet de inkrimping van het aandeel van de belastinginkomsten in het bbp bijna volledig worden toegeschreven aan het kleiner wordende aandeel van de inkomsten uit de heffingen op het kapitaal, meer bepaald die uit de vennootschapsbelasting (-0,8 procentpunt)⁴⁷. Het stijgende bbp-aandeel van de inkomsten in 2010 is toe te schrijven aan de toename van het aandeel van de inkomsten uit de heffingen op de consumptie (+0,3%) en op het kapitaal (+0,4%), terwijl het aandeel van de inkomsten uit de arbeid zeer lichtjes daalt (-0,1%).

De Europese Commissie berekent ook impliciete belastingvoeten op arbeid, kapitaal⁴⁸ en consumptie, die het aandeel van de heffingen op de loonmassa, op de vermogens en op de inkomsten uit eigendom en op de toegevoegde waarde weergeven⁴⁹.

Tabel 3-4: Impliciete aanslagvoeten op de consumptie, het kapitaal en de loonarbeid: economie in haar geheel (2010)

	Duitsland	Nederland	Frankrijk	Gem. 3	België
Consumptie	19,8%	27,0%	19,3%	20,5%	21,4%
Kapitaal	20,7%	12,5%	37,2%	26,1%	29,5%
Arbeid	37,4%	36,9%	41,0%	38,7%	42,5%
waarvan : Personenbelasting	11,7%	15,2%	10,3%	11,5%	17,4%
Persoonlijke bijdragen	12,4%	11,8%	7,4%	10,4%	8,4%
Werkgeversbijdragen	13,3%	9,9%	23,3%	16,8%	16,7%

Bron: Europese Commissie

⁴⁷ Dat het aandeel van de vennootschapsbelasting in het bbp van 2008 tot 2009 kleiner wordt, komt voornamelijk door een daling van de impliciete aanslagvoet van de vennootschapsbelasting, die wordt berekend op basis van de gegevens van de nationale boekhouding (deze aanslagvoet daalt van 21,6% tot 16,9%). Als men echter steunt op de belastingstatistieken, dan blijkt de daling van de impliciete aanslagvoet van de vennootschapsbelasting zich in werkelijkheid al in 2008 voor te doen. In 2009 kregen immers heel wat vennootschappen de voorafbetalingen die ze begin 2008 hadden verricht en waarin nog geen rekening was gehouden met de gevolgen van de crisis die aan het einde van het jaar zou optreden, terugbetaald. Aangezien die terugbetalingen in 2009 plaatsvonden, werden ze in de nationale rekeningen van 2009 geboekt, waardoor de vennootschapsbelasting van dat jaar lager uitviel. Uitgaande van de belastingstatistieken, die de terugbetalingen van de voorafbetalingen in de inkomsten van 2008, en dus niet in die van 2009 verwerken, daalt de impliciete aanslagvoet van de vennootschapsbelasting heel wat minder, nl. van 20,2% tot 19,9%. Van 2007 tot 2008, daarentegen, daalde diezelfde aanslagvoet van 25,6% tot 20,2%, terwijl de aanslagvoet op basis van de nationale rekeningen opliep van 21,0% tot 21,6%. Voor meer details verwijzen we naar CRB (2011) en naar Valenduc (2011).

⁴⁸ De impliciete belastingvoet op kapitaal weerspiegelt de fiscale druk op de vermogens en op de inkomsten uit eigendom. Het verschil tussen de impliciete belastingvoet op kapitaal en de impliciete belastingvoet op inkomsten uit kapitaal is dat de eerste de heffingen op de voorraad rijkdommen (onroerende voorheffing, taks op bedrijfswagens...) bevat, terwijl de tweede alleen de belastingen op de inkomsten omvat.

⁴⁹ Voor meer informatie over de definities en de berekeningen van die aanslagvoeten verwijzen we naar CRB (2011).

De impliciete belastingvoet op de loonarbeid kan worden uitgesplitst in drie heffingsbronnen: de personenbelasting⁵⁰, de sociale werkgeversbijdragen en de persoonlijke sociale bijdragen. In vergelijking met de referentielanden heeft België de zwaarste directe belastingen (personenbelasting). De sociale werkgeversbijdragen en de persoonlijke sociale bijdragen zijn in België daarentegen minder aanzienlijk dan gemiddeld in de drie referentielanden.

Achter deze macro-economische tarieven gaat een grote verscheidenheid van de (para)fiscale wig in de verdeling van de brutolonen schuil. Het is dan ook interessant zich te buigen over de situatie van bepaalde typeprofielen waarvan de heffingen afhangen van de gezinssamenstelling en van het inkomensniveau. Volgens de Oeso⁵¹ hebben alle Belgische profielen voordeel gehaald van de verlaging van de (para)fiscaliteit via de hervorming van de personenbelasting en de verlagingen van de sociale werkgeversbijdragen en van de persoonlijke sociale bijdragen. In 2011 bedroeg de belastingwig 35,5% voor alleenstaanden met twee kinderen die 67% van het gemiddelde loon ontvingen tot 60,7% voor alleenstaanden zonder kinderen met 167% van het gemiddelde loon. De ondergrens die door de Oeso in aanmerking wordt genomen (67% van het gemiddelde loon) maakt het niet mogelijk rekening te houden met de lage lonen, waarvoor de afgelopen tien jaar in ons land bijzondere inspanningen werden geleverd op het vlak van zowel de kosten als de koopkracht.

3.5.3 Maatregelen ter verlichting van de (para)fiscaliteit op de lonen

Het verband tussen de werkgelegenheid en het loonpeil is zeer complex. Dit komt vooral omdat het loon een inkomens- en een kostenzijde heeft. Op micro-economisch niveau zijn de lonen een grote kostenfactor voor de ondernemingen, maar op macro-economisch niveau vormen ze het hoofdbestanddeel van het gezinsinkomen en dus ook van de vraag die tot de hele economie wordt gericht. Deze twee zijden mogen nooit van elkaar worden losgemaakt om het macro-economische evenwicht en de macro-economische dynamiek te begrijpen en te vrijwaren.

Eenzijds brengt een buitensporige stijging van de arbeidskosten een dubbele substitutie mee die schadelijk is voor de werkgelegenheid: de vervanging van arbeid door kapitaal en de vervanging van laaggekwalificeerde arbeid, waarvan de productiviteit lager ligt dan het marktloon, door hooggekwalificeerde arbeid. Anderzijds kan een te grote verlaging van het loonpeil de binnenlandse vraag vertragen, waardoor ook de productie minder snel toeneemt, wat eveneens de werkgelegenheid schaadt.

Om de mensen financieel aan te moedigen om te gaan werken en de werkgevers tot aanwervingen aan te zetten, heeft de overheid de systemen van belastingen en sociale overdrachten gebruikt. In theorie zijn de beschikbare maatregelen: een verlaging van de sociale bijdragen – zowel voor de werknemers als voor de werkgevers, hetzij structureel, hetzij eenmalig – de ontwikkeling van maatregelen m.b.t. loonsubsidies en een hervorming van de personenbelasting. Een bijdragevermindering mag de vraag naar arbeid dan wel stimuleren, daar moet nog altijd een daarmee overeenstemmend aanbod tegenover staan. Zo niet, dan ontstaat een opwaartse druk op de brutolonen.

In België beantwoorden de maatregelen aan twee hoofdbekommernissen: het behoud van het concurrentievermogen van onze economie en de inschakeling van zwakke groepen op de

---

⁵⁰ De loonsubsidies hebben geen invloed op de impliciete aanslagvoet van de personenbelasting, aangezien ze in de nationale boekhouding worden beschouwd als subsidies voor de bedrijven en niet als verlagingen van de personenbelasting.

⁵¹ OECD (2011), *Taxing wages 2010*, OECD Publishing

arbeidsmarkt. Deze maatregelen beogen de verlaging van de arbeidskosten voor de werkgever en/of de verhoging van het nettoloon van de werknemer.

Krachtens het regeerakkoord van december 2011 krijgen de gewesten meer autonomie om bepaalde keuzen inzake arbeidskosten te maken.

Het regeerakkoord voorziet inderdaad in een nieuwe bevoegdheidsverdeling op het vlak van de werkgelegenheid. Deze overdracht is goed voor 4,4 miljard euro en de gewesten kunnen dit budget vrij aan hun werkgelegenheidsbeleid in ruime zin besteden. Wat de parafiscaliteit op arbeid betreft, worden de verlagingen van sociale bijdragen voor doelgroepen en de activering van de werkloosheidsuitkeringen overgedragen. De vrijstelling van doorstorten van de bedrijfsvoorheffing en de structurele bijdrageverlagingen blijven een federale bevoegdheid. Na de overdracht van de bevoegdheid in kwestie zal de federale autoriteit geen nieuwe doelgroepen meer invoeren. Ze behoudt wel beslissingsbevoegdheid m.b.t. de maatregelen inzake de loonkosten waarvoor ze bevoegd blijft.

Los van het regeerakkoord werden in het kader van de relancestrategie van juli 2012 tal van werkgelegenheidsmaatregelen genomen die o.m. de verlagingen van sociale bijdragen wijzigen. Diverse ontwerpen van koninklijke besluiten ter uitvoering van het tewerkstellingsplan werden al opgesteld en de inwerkingtreding is gepland voor 1 januari 2013. Ze concretiseren bepaalde prioriteiten van het tewerkstellingsplan, nl. de maatregelen betreffende de werkbonus, de doelgroepen, de verlaging van de sociale werkgeversbijdragen enz.

De verlagingen van de persoonlijke sociale bijdragen

Teneinde het nettoloon van de werknemers met een brutomaandloon dat onder een bepaald plafond ligt aantrekkelijker te maken, scheidt de werkbonus de mogelijkheid het verschuldigde bedrag van de persoonlijke socialezekerheidsbijdragen te verlagen. Deze maatregel is van toepassing op de werknemers met een laag loon en op sommige werknemers die het slachtoffer zijn van een herstructurering (zie verder).

De parameters van het werkbonussysteem, t.w. de benedengrens, de bovengrens en het maximumbedrag van de verlaging, zijn sinds 2000 geëvolueerd en passen zich automatisch aan de loonindexering aan. Bovendien werd het systeem uitgebreid, waardoor het meer werknemers (meer dan 40%) ten goede is gekomen.

Het systeem is van toepassing op alle werknemers met een brutoloon onder het vastgelegde plafond; dit bedroeg 2296,66 euro vóór de laatste indexering in februari 2012 en ligt nu op 2338,58 euro. Het plafond is gekoppeld aan de spilindex en wordt aangepast in de maand van de indexering.

De toegekende verlaging is maximaal voor het minimumloon en daalt naarmate het brutoloon stijgt. Zodra het plafond is bereikt, wordt geen verlaging meer toegekend. Het maximumbedrag van de verlaging is 175 euro voor bedienden en 189 euro voor arbeiders. Voor de werknemers met een minimumloon⁵² bedraagt de persoonlijke sociale bijdrage daardoor 0,20% voor arbeiders en 1,15% voor bedienden⁵³ (i.p.v. 13,07% voor de werknemers voor wie de verlaging niet geldt).

---

⁵² 1472,40 euro per maand voor de werknemers vanaf 21 jaar die geen beroepservaring hebben.

⁵³ 13,07% van 1472 = 192; voor de arbeiders: 192-189 = 3 en 3/1472 = 0,20%; voor de bedienden: 192-175 = 17 en 17/1472 = 1,15%.

Op 1 januari 2013 treedt een koninklijk besluit in werking dat de parameters van het werkbonussysteem verandert en zo een van de maatregelen van de relancestrategie van de regering ten uitvoer legt. Het ontwerp-kb kreeg op 30 oktober 2012 een gunstig advies van de Nationale Arbeidsraad⁵⁴. In dat advies wordt de kostprijs van de versterking van de werkbonus op 106 miljoen euro geraamd. Gelet op de extra inkomsten via de bedrijfsvoorheffing, zou de nettokostprijs van de maatregel evenwel 75 miljoen bedragen.

Voor de lonen die op of onder het minimumloon liggen, verandert niets. De verlaging is maximaal en bedraagt 175 euro voor bedienden en 189 voor arbeiders. Wat verandert, is de degressiviteit van de verlaging voor de lonen tussen het minimumloon en het plafond. In tegenstelling tot de huidige maatregel wordt deze degressiviteit constant tussen de twee grenzen. Concreet krijgen de loontrekkers een voordeel van maximum 20 euro bruto. Het voordeel is het grootst voor de brutomaandlonen rond 1797 euro. Boven het plafond zijn er geen wijzigingen. Er is geen verlaging en het tarief van de persoonlijke bijdragen blijft op 13,07%. Dankzij de geleidelijke degressiviteit van het systeem kunnen de lagelonen vallen worden beperkt en tracht men te vermijden dat de vooruitgang in de loopbaan wordt belemmerd. Door dit werkbonussysteem kunnen de werknemers met een laag loon weliswaar een hoger nettoloon ontvangen, maar het systeem vermindert ook de elasticiteit van het nettoloon in verhouding tot het brutoloon. Het niveau van het nettoloon is aantrekkelijker, maar de werknemers halen een minder groot nettovoordeel uit een stijging van het brutoloon.

Sinds 1 juli 2004 krijgen de werknemers die ingevolge een herstructurering werden ontslagen een vermindering van hun persoonlijke bijdrage van 133,33 euro per maand. De werknemer heeft recht op die vermindering als zijn referentiemaandloon bepaalde bedragen niet overschrijdt⁵⁵.

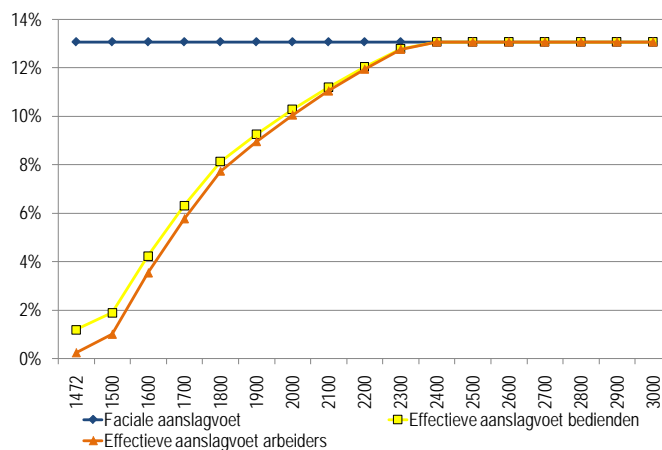
De economische herstellwet van 27 maart 2009 heeft de wettelijke bepalingen m.b.t. de herstructureringsmaatregelen aangepast om een antwoord te bieden op de recente ontwikkelingen. Dit heeft tot gevolg dat de ondersteuningsmaatregelen niet beperkt blijven tot de ontslagen werknemers, maar worden uitgebreid tot de werknemers van wie de overeenkomst niet werd verlengd en tot de uitzendkrachten die tijdens de herstructurering in de onderneming werkten. Een van de maatregelen om de impact van de crisis op de werkgelegenheid te beperken bestaat erin de toepassing van deze verlaging van de persoonlijke bijdragen tijdelijk uit te breiden tot de werknemers die tijdens de periode van 1 juli 2009 tot 31 januari 2011 worden ontslagen ingevolge een faillissement, een sluiting of een vereffening van een onderneming. Deze uitbreiding werd opnieuw ingevoerd voor een onbepaalde duur vanaf 1 juli 2011. De verlaging van de persoonlijke bijdragen gaat samen met de doelgroepverlaging van de werkgeversbijdragen in geval van herstructurering, die ook wordt verlengd. Grafiek 3-10 weerspiegelt de faciale en de effectieve voet van de persoonlijke sociale bijdragen volgens het peil van het brutomaandloon.

---

⁵⁴ advies nr. 1816

⁵⁵ 1956,90 euro voor -30-jarigen en 4080 euro voor +30-jarigen bij de inwerkingtreding

Grafiek 3-10: Faciale en effectieve voet van de persoonlijke sociale bijdragen volgens het peil van het brutomaandloon

Bronnen: RSZ, berekeningen secretariaat CRB

De verlagingen van de sociale werkgeversbijdragen

Sedert 1 januari 2004 werd het systeem van verlaging van de werkgeversbijdragen vereenvoudigd. Het steunt op het principe van een structurele vermindering voor allen (400 euro/kwartaal) om de arbeidskosten in het algemeen te verlichten, met een extra verlaging voor de lage lonen⁵⁶ (L<5870,71 euro/kwartaal) en de hoge lonen (L>12.240 euro/kwartaal). Het grensbedrag voor de hoge lonen werd in het tweede kwartaal van 2012 geïndexeerd, waardoor het van 12.000 op 12.240 euro werd gebracht.

De extra verlaging voor de lage lonen is een manier om de arbeidskosten van laaggeschoolde werknemers, die sedert het begin van de jaren tachtig zwak staan op de arbeidsmarkt, te verlichten. De verlaging van de werkgeversbijdragen voor de hoge lonen heeft tot doel de aanwerving van specialisten en wetenschappers te bevorderen en zo de hersenvlucht uit België te beperken.

Het plafond voor de extra verlaging die in het kader van de structurele verlagingen wordt toegekend aan de lage lonen was oorspronkelijk vastgesteld op 5310 euro per kwartaal. Met dit plafond kon iets meer dan 30% van de arbeidsplaatsen de extra verlaging voor de lage lonen genieten. Vanaf het eerste kwartaal van 2005 is dit plafond opgetrokken tot 5870,71 euro per kwartaal en kon iets meer dan 40% van de arbeidsplaatsen de extra verlaging genieten. Doordat daarna een wijziging van het plafond uitbleef, was het aandeel van de arbeidsplaatsen waarvoor deze extra verlaging geldt in 2009 opnieuw teruggelopen tot 27%. Sinds het tweede kwartaal van 2007 werd de formule voor de berekening van de extra verlaging gewijzigd ingevolge de verhoging van het minimumloon met 25 euro. Door deze wijziging zijn niet meer werknemers bij de maatregel betrokken, maar kan wel het verlies aan lastenverlagingen voor de werkgever worden gecompenseerd. In 2010, tijdens de crisisperiode, werd het plafond vastgelegd op 6030 euro en in 2010 en 2011 is het aandeel van de arbeidsplaatsen waarop deze extra verlaging van toepassing is gestegen tot 31%. Deze maatregel ter ondersteuning van de werkgelegenheid was evenwel beperkt in de tijd en liep ten einde op 1 januari 2012. Sedertdien bedraagt het plafond voor de lage lonen opnieuw 5870,71 euro, wat een daling van het aantal begunstigden in 2012 doet vermoeden. Volgens de ontwerpen van koninklijke besluiten zou dit plafond tot 6010 euro worden opgetrokken in 2013. Er wordt ook gepraat over alternatieven voor de versterking van de component lage lonen, maar die zijn nog niet opgenomen in het wetsontwerp m.b.t. het

⁵⁶ Er zijn andere plafonds voor de beschutte werkplaatsen en voor de sociale Maribel.

tewerkstellingsplan. Het gaat meer bepaald om een overdracht van minimum 55 miljoen euro (zie hieronder). Dit bedrag zou tot 95 miljoen kunnen worden verhoogd in overleg met de sociale partners.

Om deze maatregel te financieren, wordt eraan gedacht de (structurele en doelgroepgerichte) bijdrageverlagingen aan te passen in functie van de werktijd ten behoeve van een meer proportionele toepassing. De regering wil immers de voordelen van de bijdrageverlaging beperken voor deeltijdarbeid om de werkgevers ertoe aan te zetten meer voltijdse of 4/5-contracten aan te bieden. Het bedrag dat op die manier vrijkomt, zou volledig worden gebruikt om de structurele bijdrageverlaging voor de lage lonen te versterken. De NAR heeft hierover op 30 oktober 2012 advies uitgebracht⁵⁷.

Het systeem voorziet ook in extra verlagingen voor bepaalde doelgroepen waarvan de overheid de aanwerving wil bevorderen. Deze verlagingen zijn forfaitaire bedragen van 300, 400 of 1000 euro per kwartaal gedurende een gegeven periode en zijn cumuleerbaar met de structurele verlaging. De doelgroepen zijn de oudere werknemers, de eerste drie werknemers die een nieuwe werkgever aanwerft, de jonge werknemers, de werknemers die het slachtoffer zijn van een herstructurering, de langdurig werklozen en de werknemers die met een regeling van collectieve arbeidsduurverkortingen werken. De relancestrategie bevat nieuwe maatregelen voor de meeste van die doelgroepen. Hieronder geven we meer details.

Oudere werknemers: de verlaging van de werkgeversbijdragen wordt met bijna 50% opgetrokken om de indienstneming van oudere werknemers te bevorderen. Op dit ogenblik zijn de bijdrageverlagingen van toepassing voor 50-plussers, bedragen ze 50 euro per kwartaal en worden ze elk jaar met 50 euro verhoogd. De nieuwe maatregelen focussen op hogere leeftijdscategorieën. De bijdrageverlaging zal voortaan 400 euro per kwartaal bedragen vanaf 54 jaar, 1000 euro vanaf 58 jaar en 1500 euro vanaf 62 jaar. Een voorbeeld: voor een werknemer van 58 jaar kreeg een werkgever tot op heden een bijdrageverlaging van 450 euro; voortaan zal hij recht hebben op een verlaging van 1000 euro. Dit voordeel zal maar worden toegekend voor de werknemers met een kwartaalloon dat onder een bepaald peil ligt, hetwelk nu 12.240 euro bedraagt.

Jongeren: de algemene doelgroepverlaging voor jongeren met een laag loon wordt afgeschaft en vervangen door een regeling voor drie categorieën: zeer laaggeschoolde, laaggeschoolde en gemiddeld geschoolde jongeren. Deze drie doelgroepen worden geherdefinieerd en de bedoeling is de verlagingen van werkgeversbijdragen op te trekken om hun deelname aan het arbeidsproces te bevorderen. Hoe lager het kwalificatiepeil, hoe meer de verlaging wordt opgetrokken. Voor laaggeschoolde jongeren wordt de bijdragevermindering verhoogd van 1000 tot 1500 euro per kwartaal tijdens de eerste twee jaar en voor zeer laaggeschoolden tijdens de eerste drie jaar. Voor een gemiddeld geschoolde jongere bedraagt de verlaging 1000 euro per kwartaal in het eerste jaar en 400 euro in het tweede en derde jaar. Deze maatregel geldt voor jongeren met een loon van maximum 9000 euro per kwartaal.

De inwerkingtreding van deze twee maatregelen – voor oudere werknemers en jongeren – is gepland voor januari 2013.

Sedert 1 oktober 2012 is de aanwerving van de eerste drie werknemers minder duur. De verlaging van de werkgeversbijdragen wordt met bijna 50% opgetrokken. Voor de eerste vijf kwartalen bedragen de nieuwe verlagingen 1000 tot 1500 euro voor de eerste drie werknemers, tgv. 400 tot 1000 euro vroeger. Voor de volgende kwartalen bedraagt de bijdrageverlaging nu 1000 euro voor de eerste

---

⁵⁷ advies nr. 1815

werknemer, maar blijft ze op 400 euro voor de anderen. De begrotingskostprijs van deze maatregel wordt op 49 miljoen euro geraamd in 2013.

De relancestrategie is ook gericht op het creëren van een groot aantal stageplaatsen voor jongeren. Een van de voordelen voor de werkgevers is de bijdrageverlaging voor de mentors. Deze kunnen, onder bepaalde voorwaarden, door de ondernemingen worden aangewezen om stagiairs te begeleiden. De doelgroepvermindering voor mentors zal 800 euro per kwartaal bedragen. De maatregel treedt in werking in januari 2013.

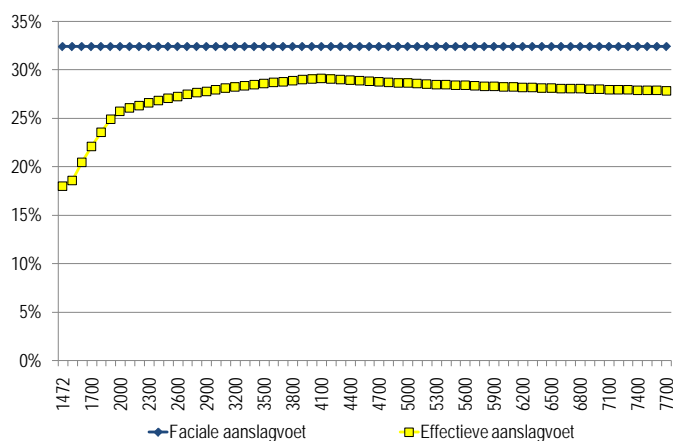
In het kader van de crisismaatregelen werden ook twee tijdelijke verlagingen ingevoerd. Dankzij de tijdelijke collectieve arbeidsduurverkorting en de vierdagenweek kan de werkgever, naargelang van de omvang van de arbeidsduurverkorting, een verlaging van de werkgeversbijdrage van 600 tot 1150 euro per kwartaal genieten. Deze verlaging, die in het derde kwartaal van 2009 van kracht is geworden, moest maar tot einde 2009 van toepassing zijn, maar werd verlengd tot 31 januari 2011. Dankzij de tweede crisisverlaging krijgt een opleidingsbedrijf (gewestelijke diensten voor arbeidsbemiddeling, sectorale opleidingsfondsen enz.) een bijdrageverlaging van 1000 euro per kwartaal indien hij een werknemer aanwerft die werd ontslagen ingevolge een herstructurering en indien deze het werk hervat als opleider of begeleider en tegelijk een door de RVA betaalde ervaringtoelage ontvangt. Deze maatregel is enkel van toepassing op indiensttredingen tijdens de periode van 1 januari 2010 tot 1 januari 2012. Naast die twee tijdelijke verlagingen werd de bijdragevermindering voor de doelgroep herstructurering uitgebreid tot de werknemers die tijdens de periode van 1 juli 2009 tot en met 31 januari 2011 werden ontslagen ingevolge een faillissement, een sluiting of een vereffening van een onderneming. Deze laatste maatregel is voor onbepaalde tijd verlengd.

In 2011 waren de totale socialebijdrageverlagingen voor de werkgevers goed voor 5,0 miljard euro en 3,5% van de loonmassa. Van dit bedrag ging 82,5% naar structurele verminderingen voor werknemers uit de privésector en de overige 17,5% naar extra verlagingen voor doelgroepen.

Dit systeem van verlaging van de sociale werkgeversbijdragen blijft nog altijd complex en mist duidelijkheid en eenvoud, hoewel het in 2004 werd geharmoniseerd. De faciale bijdragevoet voor de werkgevers is dezelfde voor iedereen (32,4% van het brutoloon), maar wordt in België door niemand betaald omdat alle werkgevers een structurele verlaging genieten en een extra verlaging wordt toegekend voor de lage en de hoge lonen en bijkomende verlagingen voor de doelgroepen. Het Belgische parafiscale systeem, dat lineair was, is zowel voor de sociale werkgeversbijdragen als voor de persoonlijke sociale bijdragen progressief geworden. De tarieven van de sociale bijdragen verschillen immers naargelang van het loonpeil en van de persoonlijke kenmerken van de werknemer. In sommige gevallen kunnen de sociale werkgeversbijdragen nihil bedragen.

Grafiek 3-11 geeft, naargelang van het peil van het brutomaandloon, de faciale voet van de werkgeversbijdragen en de huidige effectieve bijdragevoet weer.

Grafiek 3-11: Faciale en effectieve voet van de sociale werkgeversbijdragen volgens het peil van het brutomaandloon

Bronnen: RSZ, berekeningen secretariaat CRB

De verlaging van de werkgeversbijdragen heeft er in België toe bijgedragen dat, enerzijds, de jobcreatie werd gestimuleerd of de vernietiging van arbeidsplaatsen voor laaggeschoolden werd beperkt en, anderzijds, dat onze loonkosten in de pas bleven met de groei van de loonkosten in de drie buurlanden die als referentie werden genomen in de wet van 26 juli 1996. In België hebben de werkgeversbijdragen van 2001 tot 2003 een rol gespeeld in de stijging van de loonkosten. Van 2004 tot 2006 maakten ze integendeel een vertraging van de loonkostenstijging mogelijk. Van 2006 tot 2012 hebben de werkgeversbijdragen opnieuw de loonkostenstijging doen versnellen.

De hervorming van de personenbelasting

De tenuitvoerlegging van de hervorming van de personenbelasting werd gespreid over de periode die liep van de belastingjaren 2002 tot 2005 (inkomsten 2001-2004). Deze hervorming heeft de fiscale druk op de inkomens uit arbeid verlicht dankzij de verhoging van het tarief van de eerste schijf van de schaal van de forfaitaire beroepskosten, de verbreding van de middelste schijven van de schaal, de afschaffing van de hoogste marginale belastingvoeten en een betere inaanmerkingneming van de kinderen ten laste.

Deze hervorming zorgt voor meer financiële prikkels om weer de arbeidsmarkt te betreden. Desondanks blijft België een van de drie Europese landen (samen met Zweden en Frankrijk) waar arbeid het zwaarst wordt belast.

Ons belastingstelsel is evenwel nog steeds ingewikkeld en sneller progressief dan in de drie referentielanden. Er zij aan herinnerd dat een snelle progressiviteit van de tarieven van de personenbelasting voorzichtig moet worden geanalyseerd, aangezien sommige categorieën van werknemers hierdoor kunnen worden aangespoord om naar dit belastingstelsel over te schakelen door een vennootschap op te richten.

In 2011 werd een nieuw belastingkrediet ingevoerd om het nettoloon van de werknemers te verhogen door de stijging van het belastbaar inkomen onder invloed van de werkbonus te neutraliseren. Dit belastingkrediet, ook fiscale werkbonus genoemd, is een terugbetaalbaar bedrag dat overeenstemt met 5,7% van de bijdrageverlaging in het kader van de werkbonus die per belastingperiode wordt toegekend. Als de jaarlijkse 'werkbonusverlaging' voor een bediende met het minimumloon 2100 euro bedraagt, zal het belastingkrediet van die werknemer 120 euro bedragen (5,7% van 2100). Dit is overigens het maximumbedrag. Zoals de werkbonus, is het belastingkrediet degressief in functie van

het loonpeil. De relancestrategie van de regering voorziet in een verhoging van die fiscale werkbonus⁵⁸ tot 8,95% van de bijdrageverlaging in het kader van de werkbonus die per belastingperiode wordt toegekend, waarmee het maximale belastingkrediet voor een bediende op 188 euro komt te liggen.

Ten slotte werd in 2011 de forfaitaire verlaging van de bedrijfsvoorheffing die het Vlaams gewest aan zijn inwoners toekende, afgeschaft.

De loonsubsidies

In België bestaan een aantal loonsubsidies die worden uitgekeerd door hetzij de sociale zekerheid: sociale Maribel, activering van de werkloosheidsuitkeringen, dienstencheques, hetzij de gewesten: "oudere werknemers", tewerkstellingspremie, hetzij door de federale regering: premie voor nacht- en ploegenarbeid en voor overuren, algemene subsidie gekoppeld aan de twee recentste IPA's, subsidies m.b.t. de O&O-activiteiten en specifieke subsidies.

De loonsubsidies via de federale fiscaliteit worden d.m.v. een vrijstelling van bedrijfsvoorheffing toegekend. De werkgever houdt de volledige bedrijfsvoorheffing in op het belastbare loon, slechts een deel ervan wordt gestort in de openbare schatkist en de werkgever en /of de werknemer (overuren) behoudt(en) het andere deel. In de nationale rekeningen moet de volledige voorheffing in de loonkosten vervat blijven en wordt het niet doorgestorte gedeelte geboekt als een subsidie aan de ondernemingen. Vanuit het oogpunt van de nationale boekhouding heeft deze maatregel dus geen enkele impact op de loonkosten, maar wel op de productiekosten. In het IPA 2007-2008 werd aan de ondernemingen een vrijstelling van bedrijfsvoorheffing toegekend van 0,25% van de brutolonen teneinde een interprofessionele structurele looncorrectie van 0,15% van de totale loonkosten in te voeren. De uitzonderlijke overeenkomst die werd gesloten voor de jaren 2009 en 2010 schrijft voor dat deze vrijstelling wordt opgetrokken tot 0,75% op 1 januari 2009 en tot 1% op 1 januari 2010.

In het regeerakkoord van december 2011 wordt bepaald dat de mogelijkheid zal worden bestudeerd om de gedeeltelijke vrijstelling van doorstorten van de lineaire bedrijfsvoorheffing⁵⁹ van 1% naar de lage en middelhoge lonen te heroriënteren.

De loonsubsidie voor onderzoek werd in 2005 ingevoerd om O&O-initiatieven in de ondernemingen te stimuleren. Deze vrijstelling van betaling van de bedrijfsvoorheffing op de lonen van de onderzoekers werd op 1 januari 2009 opgetrokken van 65 tot 75%. De relancestrategie stelt een nieuwe verhoging tot 80% voor.

Sinds 1 juli 2005 genieten de eerste 65 overuren een vermindering van de bedrijfsvoorheffing op het overloon ten gunste van de werkgevers en de werknemers. De verlagingen van de bedrijfsvoorheffing zijn sinds het IPA 2007-2008 fors verhoogd, waarbij wel erover wordt gewaakt dat een overuur niet minder duur is dan een gewoon uur. Op 1 januari 2009 werd het aantal overuren die deze regeling genieten opgetrokken van 65 tot 100 en op 1 januari 2010 werd dat aantal verhoogd van 100 tot 130.

De subsidie voor ploegen- en nachtarbeid bestaat sinds 2004 en heeft tot doel de vernietiging van banen te vermijden teneinde het Belgische systeem meer in overeenstemming te brengen met dat in

---

⁵⁸ In het regeerakkoord was aanvankelijk bepaald dat de belastingvrije som van 200 euro voor de lage en middelhoge inkomens zou worden opgetrokken, maar die maatregel werd uiteindelijk omgevormd tot een versterking van de sociale en fiscale werkbonus (de fiscale is nog niet van toepassing) opdat de verhoging van de koopkracht meer evenredig met het loonpeil zou zijn.

⁵⁹ Met uitzondering van de vrijstelling voor overuren, nachtarbeid, ploegenarbeid en onderzoekers

bepaalde lidstaten en zo de overdracht van activiteiten naar het buitenland te voorkomen. De vrijstelling van bedrijfsvoorheffing was in april 2007 verhoogd van 5,63% tot 10,7% en bedraagt 15,6% sinds 1 juni 2009.

In het kader van de crisismaatregelen werd de activering van de werkloosheidsuitkeringen versterkt met de Win-Win-maatregel, een uitbreiding van het Activa-plan. Deze activering omvat een bijdrage van de RVA in het bedrag van het nettoloon dat de werkgever moet betalen wanneer deze een werknemer aanwerft die voordien een werkloosheidsuitkering ontving. Deze versterking komt op twee manieren tot stand: een versoepeling van de voorwaarden waaraan de werknemer moet voldoen (voor sommige jongeren is het niet langer noodzakelijk een werkloosheidsuitkering te ontvangen) en een verhoging van het bedrag van de bijdrage. Deze maatregel loopt af op 31 december 2011. Het Activa-plan is wel nog van toepassing en verleent o.m. verlagingen van werkgeversbijdragen voor langdurig werkzoekenden.

In 2007 bedroeg het budget voor deze loonsubsidies via de federale fiscaliteit 948 miljoen euro en in 2011 al 2684 miljoen. Voor 2012 wordt het bedrag op 2757 miljoen euro geraamd. Deze stijging moet voornamelijk worden toegeschreven aan de invoering van de algemene subsidie en aan de uitbreiding van de maatregelen ten gunste van nacht- en ploegenarbeid en overuren.

Tabel 3-5: Ontwikkeling van en vooruitzichten m.b.t. de loonsubsidies 1996-2012 (in miljoenen euro's)

	1996	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Verminderingen werkgeversbijdragen	1306	4779	4917	4722	4867	5001	4899
Loonsubsidies	19	2501	3238	3925	5003	5777	5977
Via sociale zekerheid	0	1528	1828	1995	2420	3028	3155
Sociale Maribel	0	637	664	688	750	870	889
Jongerenbonus (non-profit)	0	0	27	4	3	12	12
Alternatieve sociale Maribel	0	0	0	22	73	84	88
Activering	0	239	254	230	362	638	471
Dienstencheques	0	653	883	1051	1231	1424	1695
Via federaal niveau	0	948	1381	1900	2549	2710	2784
Nacht- en ploegenarbeid	0	599	701	758	916	978	1004
Overuren	0	74	87	88	114	123	126
Onderzoek en ontwikkeling	0	171	297	488	519	554	570
Algemene subsidie	0	53	208	470	889	934	960
Specifieke subsidies	0	51	88	97	110	121	125
Via gewestniveau	19	24	29	31	34	38	39
Oudere werklozen	0	10	15	17	20	24	24
Werkgelegenheidspremie	19	14	14	14	14	14	14
Totaal ten gunste van de werkgevers	1325	7279	8154	8647	9870	10778	10876
Verminderingen werknemersbijdragen	0	651	699	690	708	740	704

Bronnen: FPB, fod Financiën, raming secretariaat voor 2012

De loonsubsidies houden een overdracht naar de ondernemingen in. Voor de invoering van de algemene subsidie bleef 80% van de loonsubsidies via de federale fiscaliteit geconcentreerd in welbepaalde bedrijfstakken, waaronder de zakelijke dienstverlening, de scheikundige sector, de automobielsector, de voedingsindustrie en de ijzer- en metaalnijverheid. Doordat het aandeel van de algemene vermindering werd verhoogd, zijn de loonsubsidies almaar meer eenvormig verdeeld over de verschillende bedrijfstakken. De enveloppe voor 2011 was verdeeld als volgt: 37,2% voor ploegen- en nachtarbeid, 30,6% voor de algemene vermindering, 20,3% voor onderzoek, 4,3% voor overuren en 7,6% voor specifieke (sectorale) subsidies. De verdeling zou zo goed als identiek zijn in 2012⁶⁰.

3.5.4 De effecten van de maatregelen ter verlichting van de (para)fiscaliteit op de arbeidskosten en op de koopkracht

De veranderingen op het vlak van de (para)fiscaliteit hebben een onmiddellijke impact op het nettoloon, en dus op de koopkracht van de werknemers, alsook op de loonkosten voor de werkgevers. Bijgevolg wegen ze ook op de beslissingen m.b.t. de arbeidsparticipatie (arbeidsaanbod) en de aanwervingen (arbeidsvraag).

Wat de koopkracht van de werknemers betreft, heeft het secretariaat van de Centrale Raad voor het Bedrijfsleven, in samenwerking met de studiedienst van de fod Financiën, getracht zicht te krijgen op het effect van de (para)fiscale veranderingen op de ontwikkeling van het nettoloon tegen vaste prijzen sinds 1996. Hierover verschenen al twee documentatienota's (CRB, 2010a en 2010b) met resultaten tot 2009. Daaruit is gebleken dat de (para)fiscale veranderingen die in die periode werden ingevoerd, hebben geleid tot een verhoging van het nettoloon tegen vaste prijzen, ongeacht de gezinssamenstelling en het loonniveau. Dit betekent dus dat het nettoloon tegen vaste prijzen tijdens die periode hoe dan ook voor alle werknemers zou zijn gestegen, zelfs als de lonen alleen de ontwikkeling van de consumptieprijzen zouden hebben gevolgd. De omvang van deze stijging is uiteraard niet voor iedereen dezelfde, zoals blijkt uit Tabel 3-6, waarin bovenvermelde resultaten voor verschillende profielen zijn geactualiseerd tot 2011. De lage lonen (50% van het gemiddelde loon) kenden sinds 1996 de sterkste toename in koopkracht: van 13,4% tot 17,6%, naargelang de gezinssamenstelling, waarvan 11,3% tot 15,3% kan worden toegeschreven aan de (para)fiscale veranderingen. Voor de hogere lonen (100% en meer van het gemiddelde loon) viel de koopkrachttoename lager uit: van 5,1% tot 8,9%, waarvan 1,7% tot 5,4% kan worden toegeschreven aan de (para)fiscale veranderingen. Hieruit blijkt dus dat die veranderingen vooral gericht waren op de lage lonen.

---

⁶⁰ De voorspelde bedragen voor 2012 gaan uit van gelijke subsidies in 2011 en 2012.

Tabel 3-6: Stijging van het nettoloon tegen vaste prijzen van 1996 tot 2011, in totaal en als gevolg van (para)fiscale veranderingen

	Totale stijging (A)	Stijging als gevolg van (para)fiscale veranderingen (B)	(B) / (A)
Profielen zonder kinderen			
Alleenstaande 50%	15,3%	13,0%	84,6%
Alleenstaande 75%	7,1%	5,3%	74,7%
Alleenstaande 100%	6,1%	2,3%	38,3%
Alleenstaande 150%	6,1%	2,4%	38,8%
Alleenstaande 200%	6,4%	2,6%	39,7%
Alleenstaande 250%	7,6%	3,4%	44,7%
Koppel 50%	15,1%	12,7%	84,2%
Koppel 75%	5,6%	3,8%	67,1%
Koppel 100%	5,5%	2,0%	36,0%
Koppel 150%	5,4%	1,8%	33,7%
Koppel 200%	5,1%	1,7%	33,3%
Koppel 250%	5,8%	2,0%	35,2%
Koppel 50-50%	14,4%	12,1%	83,8%
Koppel 50%-100%	9,9%	6,6%	67,3%
Koppel 100%-100%	6,5%	2,8%	42,4%
Koppel 150%-150%	6,7%	2,9%	42,9%
Koppel 200%-200%	6,9%	3,0%	42,7%
Koppel 250%-250%	7,5%	3,4%	44,9%
Profielen met kinderen			
Alleenstaande 50%	13,4%	11,3%	84,3%
Alleenstaande 75%	6,3%	4,7%	74,1%
Alleenstaande 100%	5,3%	1,8%	34,6%
Alleenstaande 150%	5,5%	2,0%	36,2%
Alleenstaande 200%	5,9%	2,2%	37,7%
Alleenstaande 250%	7,1%	3,1%	43,5%
Koppel 50%	17,5%	14,0%	79,7%
Koppel 75%	9,9%	8,1%	82,1%
Koppel 100%	8,9%	5,4%	61,1%
Koppel 150%	8,0%	4,4%	55,3%
Koppel 200%	7,2%	3,8%	52,9%
Koppel 250%	7,6%	3,9%	50,8%
Koppel 50-50%	17,6%	15,3%	86,9%
Koppel 50%-100%	12,5%	9,2%	73,6%
Koppel 100%-100%	8,5%	4,8%	56,1%
Koppel 150%-150%	8,2%	4,4%	53,4%
Koppel 200%-200%	8,1%	4,1%	51,2%
Koppel 250%-250%	8,5%	4,4%	51,4%

Bron: fod Financiën - studiedienst

Dat de koopkrachtverbetering nauw samenhangt met de afname van de (para)fiscale druk valt ook af te leiden uit Tabel 3-7, die een overzicht geeft van hoe de effectieve aanslagvoet zich van 1996 tot 2011 zou hebben ontwikkeld in de veronderstelling dat de lonen enkel de inflatie zouden hebben gevolgd. Deze tabel onderscheidt drie periodes: van 1996 tot 2006 (CRB, 2010a), van 2006 tot 2009 (CRB, 2010b) en van 2009 tot 2011 (update).

Tabel 3-7: Ontwikkeling van de effectieve aanslagvoet, in de veronderstelling dat de brutolonen van 1996 t.e.m. 2011 alleen de consumptieprijzen zouden zijn gevolgd

	1996	2006	2009	2011	Vershil 1996-2011
Profielen zonder kinderen					
Alleenstaande 50%	26,0%	18,4%	15,9%	16,5%	-9,6%
Alleenstaande 75%	34,9%	32,2%	30,2%	31,4%	-3,4%
Alleenstaande 100%	40,5%	38,9%	38,5%	39,1%	-1,4%
Alleenstaande 150%	46,3%	44,8%	44,5%	45,1%	-1,2%
Alleenstaande 200%	49,9%	48,4%	48,3%	48,7%	-1,3%
Alleenstaande 250%	52,5%	50,8%	50,6%	50,9%	-1,6%
Koppel 50%	13,1%	4,7%	1,2%	2,1%	-11,0%
Koppel 75%	23,0%	21,3%	18,7%	20,1%	-2,9%
Koppel 100%	29,9%	28,7%	27,9%	28,5%	-1,3%
Koppel 150%	38,1%	36,9%	36,4%	37,0%	-1,1%
Koppel 200%	43,3%	42,2%	41,8%	42,4%	-0,9%
Koppel 250%	47,0%	45,8%	45,4%	45,9%	-1,1%
Koppel 50-50%	26,3%	19,4%	16,8%	17,4%	-8,9%
Koppel 50%-100%	36,1%	32,5%	31,4%	31,9%	-4,2%
Koppel 100%-100%	40,8%	39,0%	38,6%	39,2%	-1,6%
Koppel 150%-150%	46,3%	44,7%	44,3%	44,8%	-1,5%
Koppel 200%-200%	49,7%	48,1%	47,8%	48,2%	-1,5%
Koppel 250%-250%	52,1%	50,3%	50,2%	50,5%	-1,6%
Profielen met kinderen					
Alleenstaande 50%	16,7%	9,4%	6,3%	7,3%	-9,4%
Alleenstaande 75%	28,6%	26,2%	23,9%	25,3%	-3,3%
Alleenstaande 100%	35,8%	34,4%	33,9%	34,6%	-1,1%
Alleenstaande 150%	43,2%	41,8%	41,5%	42,1%	-1,1%
Alleenstaande 200%	47,6%	46,2%	46,0%	46,4%	-1,2%
Alleenstaande 250%	50,6%	49,0%	48,8%	49,1%	-1,5%
Koppel 50%	13,1%	2,5%	0,1%	0,3%	-12,8%
Koppel 75%	22,0%	16,9%	14,2%	15,8%	-6,3%
Koppel 100%	29,2%	25,5%	24,6%	25,3%	-3,8%
Koppel 150%	37,7%	34,8%	34,2%	34,9%	-2,7%
Koppel 200%	43,0%	40,6%	40,2%	40,8%	-2,2%
Koppel 250%	46,7%	44,6%	44,1%	44,7%	-2,0%
Koppel 50-50%	25,6%	16,2%	13,5%	14,3%	-11,3%
Koppel 50%-100%	37,6%	32,5%	31,4%	31,9%	-5,7%
Koppel 100%-100%	40,4%	37,4%	37,0%	37,6%	-2,8%
Koppel 150%-150%	46,1%	43,6%	43,3%	43,8%	-2,3%
Koppel 200%-200%	49,5%	47,3%	47,0%	47,4%	-2,1%
Koppel 250%-250%	52,0%	49,7%	49,5%	49,9%	-2,1%

Bron: fod Financiën – studiedienst

Over de periode 1996-2006 valt de daling van de (para)fiscale lasten het sterkst op voor de lage lonen, vervolgens voor de hoge lonen en ten slotte voor de gemiddelde lonen. Alle profielen hebben voordeel gehaald uit de herinvoering van de indexering van de belastingschalen en van de verlaging van de crisisbelasting. De (para)fiscale druk op de lage lonen werd bovendien gunstig beïnvloed door de invoering - en later de uitbreiding - van de werkbonus, door de verhoging van het tarief voor de eerste schijf van het barema van de forfaitaire beroepskosten en door de verbreding van de middelste schalen van het belastingbarema. De hoge lonen konden profiteren van de afschaffing van de hoogste marginale aanslagvoeten. De gemiddelde lonen, daarentegen, kenden de minst sterke daling van de effectieve aanslagvoet omdat noch de werkbonus, noch de afschaffing van de hogere marginale belastingvoeten hier van toepassing waren.

Van 2006 tot 2009 kwam de verdere verlaging van de (para)fiscale druk opnieuw vooral ten goede aan de lage lonen door de uitbreiding van de werkbonus, de verhoging van de belastingvrije som voor de lage en gemiddelde inkomens en de verbreding van de eerste schijf van het barema van de forfaitaire beroepskosten. De (para)fiscale lasten op de gemiddelde en hoge lonen daalden slechts in mindere mate.

Het verlagen van de (para)fiscale lasten op de lage lonen werd ook in recente jaren voortgezet met de invoering, vanaf april 2011, van een nieuwe belastingvermindering voor werknemers met een laag loon die reeds van de werkbonus konden genieten. De maatregel houdt een verhoging van het nettoloon met maximum 120 euro op jaarbasis in. Dit heeft echter niet verhinderd dat de effectieve aanslagvoet, ongeacht de gezinssamenstelling en het loonniveau, van 2009 tot 2011 lichtjes is gestegen. De verklaring hiervoor is te vinden in de indexering van de verschillende basisbedragen in de berekening van de personenbelasting, zoals de belastingvrije som, de belastingschalen en de maximumbedragen van belastingverminderingen. De indexering liep achter op de eigenlijke ontwikkeling van de consumptieprijzen: de basisbedragen namen van 2009 tot 2011 slechts toe met 2,1%, terwijl de consumptieprijzen stegen met 5,8%. Op lonen die met de consumptieprijzen meestegen, namen de verschuldigde belastingen hierdoor onevenredig toe en liep de effectieve aanslagvoet derhalve op, wat de koopkracht van de werknemers in de voorbije jaren heeft aangetast.

Op te merken valt dat de voorgestelde resultaten geen rekening houden met de (para)fiscale veranderingen die pas in 2013, in het kader van de van de relancestrategie, in werking zullen treden en de koopkracht van de werknemers zullen versterken. Het gaat om de verhoging van de werkbonus en van de nieuwe belastingvermindering die hieraan is gekoppeld.

Wat de arbeidskosten betreft, geeft Tabel 3-8 de verminderingen van de sociale werkgeversbijdragen en de loonsubsidies in percenten van de loonmassa voor de privésector van 1996 tot 2012 weer.

Tabel 3-8: Verminderings van de sociale werkgeversbijdragen en loonsubsidies in procenten van de loonmassa in de privésector

	1996	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Loonmassa (privésector)	83004	128420	135418	135198	137652	144082	148338
Vermindering werkgeversbijdragen	1306	4779	4917	4722	4867	5001	4899
Loonsubsidies via federaal niveau (excl. specifieke sectorale subsidies)	0	898	1293	1803	2439	2589	2659
Loonsubsidies via federaal niveau (excl. specifieke sectorale subsidies en O & O)	0	726	996	1315	1920	2034	2090
Vermindering werkgeversbijdragen in % LM	1,6%	3,7%	3,6%	3,5%	3,5%	3,5%	3,3%
Loonsubsidies via federaal niveau (excl. specifieke sectorale subsidies) in % LM	0,0%	0,7%	1,0%	1,3%	1,8%	1,8%	1,8%
Loonsubsidies via federaal niveau (excl. specifieke sectorale subsidies en O & O) in % LM	0,0%	0,6%	0,7%	1,0%	1,4%	1,4%	1,4%

Bronnen: FPB, fod Financiën

Bronvermelding

Wetteksten en teksten van het sociaal overleg

ONTWERPEN VAN KONINKLIJKE BESLUITEN van 4 oktober 2012 tot uitvoering van het tewerkstellingsplan, commissies Individuele arbeidsverhoudingen en Sociale zekerheid, Nationale Arbeidsraad, 38+51/D.12-43

VOORONTWERP VAN WET van 6 september 2012 houdende het tewerkstellingsplan, Relancestrategie, Nationale Arbeidsraad, werkgroep, G.T.-S.R.-R.S/D.12-2

NATIONALE ARBEIDSRAAD, advies nr. 1.814, september 2012

NATIONALE ARBEIDSRAAD, advies nr. 1.815, oktober 2012

NATIONALE ARBEIDSRAAD, advies nr. 1.816, oktober 2012

Monografieën, artikelen en andere

CENTRALE RAAD VOOR HET BEDRIJFSLEVEN – Secretariaat (2010a), "Effecten van de (para)fiscale veranderingen op de ontwikkeling van het nettoloon tegen constante prijzen (1996-2006)", *Documentatienota*, CRB 2010-0185, Brussel.

CENTRALE RAAD VOOR HET BEDRIJFSLEVEN – Secretariaat (2010b), "Effecten van de (para)fiscale veranderingen op de ontwikkeling van het nettoloon tegen constante prijzen van 1996 tot 2009: globalisatie van de resultaten", *Documentatienota*, CRB 2010-1261, Brussel.

CENTRALE RAAD VOOR HET BEDRIJFSLEVEN – Secretariaat (2012), *Opvolging regeerakkoord*, nuttige documenten, CRB 2012-0934, Brussel, Centrale Raad voor het Bedrijfsleven, 12 blz.

FEDERALE OVERHEIDSDIENST FINANCIEN, oktober 2012, *Fiscaal Memento*, nr. 24, <http://www.docufin.fgov.be>

REGEERAKKOORD, 1 december 2011, www.premier.be

RELANCESTRATEGIE, juli 2012, internetsite van de fod Werkgelegenheid, Arbeid en Sociaal overleg: <http://www.werk.belgie.be>

RELANCESTRATEGIE, oktober 2012, *Stand van zaken*, federale regering, www.premier.be

RSZ, 2012, *Administratieve instructies RSZ*, <https://www.socialsecurity.be>

AMBASSADE DE FRANCE EN ALLEMAGNE (2012), *Revue hebdomadaire de la presse allemande*, semaine du 20 au 27 avril 2012, 4 p.

AYRAULT, Jean-Marc (2012), *Pacte national pour la croissance, la compétitivité et l'emploi*, 50 p.

BARALDI, Laurence et Bruno LAMOTTE (1994), "La négociation des salaires en France : une perspective institutionnaliste", *Revue française d'économie*, Volume 9, N°4, pp. 137-167.

BISPINCK, Reinhard (2012b), *Tarifpolitischer Halbjahresbericht Eine Zwischenbilanz der Lohn- und Gehaltsrunde 2012*, Düsseldorf, WSI-Tarifarchiv, 34 p.

BORGHANS, Lex et Ben KRIECHEL (2007), "Wage structure and labor mobility in the Netherlands, 1999-2003", *Working Paper*, nr. 13210, National Bureau Of Economic Research, Cambridge, 34 p.

BIRCHEM, Nathalie et DANCER, Marie (2012), "Comment doper la compétitivité française", La-Croix.com, publié le 16 juillet 2012 et modifié le 26 juillet 2012, site Internet: http://www.la-croix.com/Actualite/S-informer/Economie/Comment-doper-la-competitivite-francaise-EG_-2012-07-16-831825

- BITTENCOURT, Valter (2010), "IG Metall gets 3.6 per cent wage rise for steel workers" dans International Metalworker's Federation, 30 septembre 2010, site Internet: <http://www.imfmetal.org/index.cfm?c=24184&l=2>
- CBS (2012a), *Lonen: cao-lonen gestegen in tweede kwartaal 2012*, 5 juillet 2012, site Internet: <http://www.cbs.nl/nl-NL/menu/themas/arbeid-sociale-zekerheid/publicaties/arbeidsmarkt-vogelvlucht/korte-termijn-ontw/2006-arbeidsmarkt-vv-lonen-art.htm>
- CBS (2012b), *Pension schemes involving employers' contributions*, site Internet: <http://www.cbs.nl/en-GB/menu/methoden/toelichtingen/alfabet/p/pension-schemes-involving-employers-contributions.htm>
- CBS (2012c), *Cao-loonstijging in derde kwartaal toegenomen*, site Internet: <http://www.cbs.nl/nl-NL/menu/themas/arbeid-sociale-zekerheid/publicaties/artikelen/archief/2012/2012-3709-wm.htm>
- CBS (2012d), "Cao-lonen 2011, de definitieve gegevens", *Sociaaleconomische trends*, 3e kwartaal 2012, pp. 9-19
- CENTRAAL PLANBUREAU (2012), *Centraal economisch plan 2012*, Den Haag, Sdu Uitgevers, 138 p.
- CENTRAAL PLANBUREAU (2012b), *MacroEconomische Verkenning 2013*, Den Haag, Sdu Uitgevers, 85 p.
- CENTRAAL PLANBUREAU (2012c), "Analyse economische effecten financieel kader Regeerakkoord, Uitgevoerd op verzoek van de informateurs", *CPB notitie*, 29 oktober 2012, 44 p.
- COLLET, Valérie (2012), « Air France veut supprimer 5122 emplois », *Le Figaro*, 21 juin 2012, site Internet : <http://www.lefigaro.fr/societes/2012/06/21/20005-20120621ARTFIG00513-air-france-va-detailler-son-plan-de-sortie-de-crise.php>
- DARES (2010), *La négociation collective en 2009*, Paris, Dares, 694 p.
- DIETZ, Martin, Michael STOPS et Ulrich WALWEI (2011), *Safeguarding jobs in times of crisis – Lessons from the German experience*, International Labour Organization, International Institute for labour studies, Genève, Suisse, 67 p.
- DRIBBUSCH, Heiner (2010), *New package of wage agreements for steel industry*, EIRO, site Internet: <http://www.eurofound.europa.eu/eiro/2010/10/articles/de1010019i.htm>
- DRIBBUSCH, Heiner (2012), *Interim report on 2012 bargaining round*, EIRO, site Internet: <http://www.eurofound.europa.eu/eiro/2012/07/articles/de1207029i.htm>
- EUROSTAT (2012a), Taux de chômage, moyennes annuelles, par sexe et par groupe d'âge (%) [une_rt_a], dernière mise à jour le 31/07/2012, téléchargé le 17/08/2012
- EUROSTAT (2012b), Europe 2020 indicators, dernière mise à jour le 20/08/2012, consulté le 20/08/2012, site Internet: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/europe_2020_indicators/headline_indicators
- EUROPEAN COMMISSION (2012a), *Alert Mechanism Report, Report prepared in accordance with Articles 3 and 4 of the Regulation on the prevention and correction of macro-economic imbalances*, Bruxelles, Commission Européenne, 20 p.
- EUROPEAN COMMISSION (2012b), *European economy, Occasional Papers*, nr. 105, July 2012 *Macroeconomic imbalances - France*, European Commission Directorate-General for Economic and Financial Affairs, Bruxelles, 29p.
- FINK, Uwe (2010), *Agreement reached in North Rhine-Westphalia*, IG Metall Wage Policy Department, 2 p.
- GALLOIS, Louis (2012), *Pacte pour la compétitivité de l'industrie française, Rapport au Premier ministre*, Commissariat général à l'investissement, Paris, 67 p.
- GERMAN FEDERAL MINISTRY OF FINANCE (2012), *German Stability Programme 2012 Update*, Federal Ministry of Finances, 44 p.
- HARTOG, Monique (2012), "Cao-lonen 2011, de definitieve gegevens", *Sociaaleconomische trends*, 3e kwartaal 2012, Centraal Bureau Voor de Statistiek, pp. 9-19
- HEYER, Eric, Mathieu PLANE (2012), « Quelles conséquences économiques d'un coup de pouce au Smic ? », *OFCE les notes*, nr. 22, 17 juillet 2012, 6 p.

HEYER, Eric, Mathieu PLANE et Xavier TIMBEAU (2012), « Evaluation du projet économique du quinquennat 2012-2017 », *OFCE les notes*, nr. 23, 26 juillet 2012, 126 p.

HORNY, Gérard (2012), *Comment mettre un terme à la désindustrialisation?*, publié le 11 juillet 2012 et mis à jour le 13 juillet 2012, Slate.fr, site Internet: <http://www.slate.fr/story/59181/competitivite-desindustrialisation-emploi>

HØJ, Jens (2011), "Making the Dutch Pension System Less Vulnerable to Financial Crises", *OECD Economics Department Working Papers*, nr. 832, OECD Publishing. <http://dx.doi.org/10.1787/5kgkdg5fxd3-en>

INSEE (2012a), *Salaires minimum de croissance / SMIC*, site Internet: <http://www.insee.fr/fr/methodes/default.asp?page=definitions/salaire-min-interprof-croiss.htm>

INSEE (2012b), *Définitions et méthodes*, Pouvoir d'achat du salaire, site Internet: <http://www.insee.fr/fr/methodes/default.asp?page=definitions/pouvoir-achat-salaire.htm>

JANSSEN, Ronald (2009), "Lessons from the 2000-2007 german experiment in wage moderation", *ETUC, Collective Bargaining Information bulletin*, nr. 3, Bruxelles, 6 p.

JOHNSTON, Alison (2009), "Wage policy in Austria and the Netherlands under EMU - A change in performance or the continuation of the status-quo?", *Working Paper*, nr. 07, European Trade Union Institute, Bruxelles, 43 p.

PROJEKTGRUPPE GEMEINSCHAFTSDIAGNOSE (2012a), *Joint economic forecasts, Deutsche Konjunktur im Aufwind – Europäische Schuldenkrise schwelt weiter, Frühjahr 2012*, IFO, Munich, 78 p.

PROJEKTGRUPPE GEMEINSCHAFTSDIAGNOSE (2012b), *Joint economic forecasts, Eurokrise dämpft Konjunktur – Stabilitätsrisiken bleiben hoch, Frühjahr 2012*, IFO, Munich, 78 p.

JURCZYK, Jan (2012), *Tarifrunde Telekom: höhere Löhne und mehr Sicherheit für T-Systems-Beschäftigte*, 15 mai 2012, site Internet: <http://www.verdi.de/presse/pressemitteilungen/++co++2abc6c5c-9e9a-11e1-67a2-0019b9e321e1>

KEUNE, Maarten (2010), *Derogation clauses on wages in sectoral collective agreements in seven European countries*, Eurofound, 12 p.

LAURENT, Agnès (2012), "Retraites: pourquoi le gouvernement en fait plus que prévu" *L'Express*, publié le 6 juin 2012, site Internet: http://lexpansion.lexpress.fr/economie/retraites-un-petit-plus-avant-les-legislatives_299331.html

LEVEQUE, Emilie (2012), "La polémique sur la défiscalisation des heures sup' rebondit" *L'express.fr*, 6 juillet 2012, site Internet: http://lexpansion.lexpress.fr/economie/polemique-sur-la-defiscalisation-des-heures-sup_311215.html

MINISTERE DU TRAVAIL, DE L'EMPLOI, DE LA FORMATION PROFESSIONNELLE ET DU DIALOGUE SOCIAL (2012), Table Ronde Salaires, Dossier documentaire "Assurer des systèmes de rémunération justes et efficaces", 70 p.

MISSIONS ALLEMANDES EN FRANCE (2012), *Rémunérations : 2012 sourit aux salariés allemands*, 11 juillet 2012, site Internet : http://www.allemagne.diplo.de/Vertretung/frankreich/fr/_pr/nq/2012-07/2012-07-11-salaire-pm.html

MISSIONS ALLEMANDES EN FRANCE (2011), *Les lois Hartz*, 12 décembre 2011, site Internet: <http://www.allemagne.diplo.de/Vertretung/frankreich/fr/03-cidal/09-dossiers/arbeitsmarkt/02-loi-hartz-seite.html>

PASSERON, Vladimir et Fabrice ROMANS (2002), "Prévoir l'évolution des salaires en France", *Note de conjoncture*, mars 2002, Insee, Paris, pp. 23-34

PROJET DE LOI DE FINANCES POUR 2013 (2012a), *Solidaires et responsables pour une France plus juste*, 23 p.

PROJET DE LOI DE FINANCES POUR 2013 (2012b), *Remettre la justice au cœur du système fiscal*, 38 p.

SACKMANN, Hendrik (2012), "UPDATE 3-German IG Metall get highest pay rise in 20 years", Reuters.com, 18 mai 2012, site Internet: <http://www.reuters.com/article/2012/05/19/us-germany-wages-idUSBRE84I01020120519>

STABILITY PROGRAMME OF THE NETHERLANDS (2012), *April 2012 (update)*, 44 p.

PROGRAMME DE STABILITE DE LA FRANCE 2012-2016 (2012), Avril 2012, 72 p.

VOLKSKRANT (2012), "De 'nullijn': een handige crisismaatregel", *de Volkskrant.nl*, 30 mars 2012, site Internet: <http://www.volkskrant.nl/vk/nl/9824/Op-naar-de-verkiezingen/article/detail/3233466/2012/03/30/De-nullijn-een-handige-crisismaatregel.dhtml>

STRATÉGIE DE RELANCE, juillet 2012, site internet du SPF Emploi, Travail et Concertation sociale : <http://www.emploi.belgique.be>

STRATÉGIE DE RELANCE, octobre 2012, *Etat des lieux*, Gouvernement fédéral, site Internet : www.premier.be

4 Opleiding en vorming

Boordtabel van de sociale partners

		1998	2000	2002	2004	2006	2008	2009	2010	2011 ^P
I. Investering van de werkgevers ten gunste van de voortgezette opleiding										
SOCIALE BALANSEN										
Formele voortgezette opleiding		1,24%	1,34%	1,17%	1,09%	1,08%	1,15%	1,06%	1,02%	1,04%
Formele en informele voortgezette opleiding + bijdragen		n.b.	n.b.	n.b.	n.b.	n.b.	1,68%	1,56%	1,53%	1,54%
Formele en informele voortgezette opleiding ondernemingen > 10 werknemers, CK + bijdragen		n.b.	n.b.	n.b.	n.b.	n.b.	1,88%	1,72%	1,70%	1,72%
II. Participatiegraad										
SOCIALE BALANSEN										
	Gemiddelde	29,6%	32,3%	31,7%	32,7%	32,50%	31,8%	32,6%	32,7%	34,0%
Formele opleiding	Mannen	28,6%	32,3%	31,9%	32,6%	33,20%	32,5%	33,5%	33,4%	34,9%
	Vrouwen	28,4%	30,2%	31,6%	32,7%	32,70%	30,8%	32,3%	33,0%	34,5%
Informele opleiding	Gemiddelde	n.b.	n.b.	n.b.	n.b.	n.b.	15,1%	17,4%	18,6%	19,1%
	Mannen	n.b.	n.b.	n.b.	n.b.	n.b.	14,1%	16,9%	18,3%	18,8%
	Vrouwen	n.b.	n.b.	n.b.	n.b.	n.b.	16,5%	18,6%	19,6%	20,5%
ENQUÊTE NAAR DE ARBEIDSKRACHTEN										
Alle opleidingsvormen		n.b.	n.b.	n.b.	n.b.	22,7%	22,0%	22,9%	22,0%	22,6%
waarvan: met financiële tegemoetkoming van de werkgever		n.b.	n.b.	n.b.	n.b.	16,60%	17,0%	17,7%	17,1%	17,6%
Structurele Lissabon-indicator (alle opleidingen, 24-65 jaar, referentieperiode van 4 weken)	Gemiddelde	4,4%	6,2%	6,0%	8,6%	7,5%	6,8%	6,8%	7,2%	7,1%
	Mannen	5,0%	6,7%	5,9%	8,7%	7,4%	6,4%	6,4%	7,0%	6,7%
	Vrouwen	3,8%	5,7%	6,0%	8,5%	7,6%	7,2%	7,2%	7,4%	7,4%
III. Opleidingsuren in % van de gewerkte uren										
Formele opleiding		0,72%	0,82%	0,73%	0,69%	0,71%	0,76%	0,71%	0,66%	0,67%
Informele opleiding		n.b.	n.b.	n.b.	n.b.	n.b.	0,32%	0,35%	0,37%	0,39%
IV. Opleidingsuren per deelnemer										
Formele opleiding	Gemiddelde	34,9	36,2	31,8	29,5	29,6	32,9	29	26,7	25,9
	Mannen	39,7	41,1	36	32,8	33,3	36,4	n.b.	n.b.	n.b.
	Vrouwen	26,7	27,3	25,1	24,4	24,2	27,8	n.b.	n.b.	n.b.
Informele opleiding		n.b.	n.b.	n.b.	n.b.	n.b.	29,7	27,1	26,7	27,2
V. Investering van de werkgevers ten gunste van de initiële opleiding										
		n.b.	n.b.	n.b.	n.b.	n.b.	0,074%	0,077%	0,068%	0,077%

n.b. = niet beschikbaar

2011p: De gegevens voor 2011 uit de sociale balans zijn voorlopige gegevens uit de beperkte populatie die de NBB analyseert.

*De naar geslacht uitgesplitste participatiegraden worden berekend op basis van een noemer (totale werkgelegenheid van mannen of van vrouwen - participatiegraad (gemiddelde totale werkgelegenheid) eind van het jaar) die verschilt van de noemer die wordt gebruikt voor de berekening van de gemiddelde

De gemiddelde graad en het gemiddelde van de graden voor mannen en voor vrouwen vertonen dan ook lichte verschillen.

Boordtabel : internationale vergelijking

	Duitsland	Nederland	Frankrijk	Gem.-3	Max EU-15	Min EU-15	België
I. Investeringen van de werkgevers ten gunste van de werknemers							
CVTS-enquête 1993	1,2%	1,8%	2%	1,6%	2% Fr	0,7% Pt	1,4%
CVTS-enquête 1999	1,5%	2,8%	2,4%	2%	3% Dk	0,9% Gr	1,6%
CVTS-enquête 2005	1,3%	2%	2,3%	1,8%	2,7% Dk	0,6% Gr	1,6%
II. Participatiegraad formele opleiding alle ondernemingen							
CVTS-enquête 1993	24%	26%	37%	29%	43% Ir	13% Pt Gr	25%
CVTS-enquête 1999	32%	41%	46%	38%	61% Su	15% Gr	41%
CVTS-enquête 2005	30%	34%	46%	37%	49% Lu	14% Gr	40%
III. Participatiegraad formele opleiding opleidende ondernemingen							
CVTS-enquête 1993							
CVTS-enquête 1999	36%	44%	51%	42%	63% Su	34% Gr	54%
CVTS-enquête 2005	39%	39%	50%	43%	60% Lu	28% Gr	51%
IV. Participatiegraad minder formele en informele opleiding							
CVTS-enquête 2005							
Opleiding op de werkplek	26%	11%	n.d.	n.d.	26% Al	4% Gr	21%
Colleges en workshops	10%	6%	n.d.	n.d.	38% Dk	2% Gr	8%
Kwaliteitsopleidingscirkels	5%	4%	n.d.	n.d.	6% Be, At, Dk	1% It	6%
Zelfstudie	12%	5%	n.d.	n.d.	14% Dk	0% Gr	6%
Roulatie van arbeidsposten	1%	1%	n.d.	n.d.	12% Su	1% Al Gr P-B Pt	3%
V. Opleidingsuren per deelnemer							
CVTS-enquête 1999	27	37	36	31	42 Es	27 Al	31
CVTS-enquête 2005	30	36	28	30	36 Fr	25 Gr Fi	31

De ontwikkeling van een innovatieve economie is een noodzakelijke uitdaging die heel wat mogelijkheden biedt, maar die ook tot gevolg heeft dat sommigen hun vaardigheden moeten vervolmaken of aanpassen, terwijl anderen zich noodgedwongen moeten omscholen of het moeilijk krijgen om zich in te schakelen in het arbeidsproces. Een van de manieren om de beroepsloopbanen veilig te stellen is de totstandbrenging van een daadwerkelijke cultuur van levenslange vorming. Deze cultuur van voortgezette opleiding zal er evenwel niet vanzelf komen; ze vereist eigen financieringsmechanismen die worden bepaald door opleidingsdoelstellingen op het vlak van productiviteit, loonontwikkeling, vervolmaking en aanpassing, beheer van de vaardigheden en van de interne mobiliteit, inschakelings- en herinschakelingsmaatregelen. De ontwikkeling van de opleidingscultuur vereist inspanningen van zowel de ondernemingen als de individuen en de overheid. Deze inspanningen mogen niet louter financieel zijn, maar moeten ook bestaan in de democratisering van de toegang tot opleiding, een positieve benadering van het leerlingwezen en de invoering van zeer gerichte beleidsmaatregelen om de deelneming van bepaalde doelgroepen – op het niveau van zowel de ondernemingen als de werknemers – die tot op heden buiten de praktijk van de voortgezette opleiding vielen te stimuleren.

4.1 Voordelen en verantwoordelijkheid

Op macro-economisch niveau zijn onderwijs en opleiding de belangrijkste hefboomen van de economische groei dankzij hun positieve impact op de productiviteit en op de werkgelegenheidsgraad. Op micro-economisch niveau speelt de basisopleiding een belangrijke rol voor de positionering van de individuen op de arbeidsmarkt. Uit de grote verschillen in werkloosheidsgraad tussen de kwalificatieniveaus blijkt dat onderwijs en opleiding belangrijk zijn voor de inschakeling en de duurzame aanwezigheid op de arbeidsmarkt.

Tijdens de beroepsloopbaan biedt voortgezette opleiding de mogelijkheid de nieuwe technieken te beheersen en zich aan te passen aan de kwalitatieve veranderingen op de arbeidsmarkt. Ze speelt een rol in het beheer van de vaardigheden en garandeert steeds meer de inzetbaarheid van de werknemers. Ze wordt ook als een belangrijk instrument in de strijd tegen de werkloosheid beschouwd omdat ze zorgt voor de inschakeling van jongeren of de herinschakeling van werkzoekenden in het arbeidsproces.

Onderwijs en opleiding hebben cruciale opdrachten in vier grote domeinen: productiviteit en groei, inzetbaarheid en aanpassing, beheer van vaardigheden en interne mobiliteit, inschakeling en herinschakeling. De hamvraag is dan wie in ons land verantwoordelijk is voor onderwijs en opleiding: de overheid, de individuen, de ondernemingen? Wat onderwijs betreft, is dit duidelijk de overheid, maar op het niveau van de voortgezette opleiding zijn de antwoorden talrijk en complex.

De vele doelstellingen van de voortgezette opleiding impliceren een gedeelde verantwoordelijkheid van de ondernemingen, de individuen en de overheid. De realiteit van de voortgezette opleiding is immers zeer rijk en gevarieerd: het kan gaan om de voortgezette opleiding van werkzoekenden of van werknemers; de opleiding kan al dan niet verband houden met de bestaande of de toekomstige job van de werknemer; ze kan bedoeld zijn om de werknemer aan te passen aan een nieuwe technologie of om een carrièrewending mogelijk te maken. Enerzijds investeert de overheid in de voortgezette opleiding

van werknemers en werkzoekenden op federaal⁶¹, gemeenschaps- en gewestniveau⁶² en anderzijds hebben de sociale gesprekspartners unaniem beslist dat deze verantwoordelijkheid zowel bij de ondernemingen als bij de werknemers ligt.

4.2 *Verbintenissen van de sociale partners*

De sociale partners zijn het eens geworden over 3 doelstellingen inzake voortgezette opleiding: een financiële doelstelling van 1,9% teneinde over de middelen te beschikken om een cultuur van voortgezette opleiding te ontwikkelen; een participatiegraad van 50% tegen 2010 om de toegang tot opleiding democratischer te maken⁶³; een bijdrage van 0,10% voor risicogroepen waarmee een deel van de middelen voor voortgezette opleiding wordt uitgetrokken voor groepen die een bijzonder hoog risico lopen op de arbeidsmarkt.

Het thema voortgezette opleiding duikt op in het Interprofessioneel akkoord van 1986. In 1990 bepaalt het akkoord dat elk paritair comité 0,10% van de brutolonen moet betalen voor werk voor en opleiding van risicogroepen. In 1998 beslissen de sociale partners unaniem bijkomende inspanningen op het vlak van voortgezette opleiding te leveren om België na verloop van zes jaar op het gemiddelde niveau van de drie buurlanden te brengen, nl. van 1,2 tot 1,9% van de loonkosten. Het gaat om een totale inspanning, die niet uniform in alle sectoren moet worden gerealiseerd, noch wat de bedragen, noch wat de toepassingsregels betreft.

De doelstelling werd bepaald op basis van de ramingen van de resultaten van onze drie buurlanden in de CVTS I-enquête (1993), die als indicator de financiële investeringen in formele voortgezette opleiding van de ondernemingen met meer dan tien werknemers uit de privésector neemt. De definitieve resultaten geven een gemiddelde van 1,6% voor de drie buurlanden. Aangezien de enquête maar om de vijf jaar wordt uitgevoerd, kon ze niet worden gebruikt voor de jaarlijkse evaluatie van de verbintenissen tussen de sociale partners. Deze enquête blijft evenwel de enige referentie voor een internationale vergelijking van de opleidingsinspanningen.

De sociale balans, die sedert 1996 elk jaar beschikbaar is, maakt het daarentegen mogelijk dezelfde indicator als de CVTS-enquête te verkrijgen voor alle ondernemingen van de privésector, ook die met minder dan tien werknemers. De sociale partners hebben er dan ook unaniem voor gekozen zich op de sociale balans te baseren voor de evaluatie van hun verbintenissen.

Destijds worden een aantal reserves geuit t.a.v. de sociale balans omdat bepaalde ondernemingen die in voortgezette opleiding investeren dit gedeelte van de sociale balans duidelijk niet invullen⁶⁴ en de

---

⁶¹ Inzake voortgezette opleiding is de federale regering enkel nog bevoegd voor het betaald educatief verlof. Via het beleid dat deze regering voert, beïnvloedt ze evenwel ook de praktijk van de voortgezette opleiding. Denken we maar aan het sanctiemechanisme in het Generatiepact en aan het Plan inzake de actieve begeleiding en opvolging van werklozen.

⁶² Op het niveau van de gemeenschappen en de gewesten moet een onderscheid worden gemaakt tussen, enerzijds, de acties die hoofdzakelijk zijn gericht op de werkzoekenden en die worden beheerd door de Forem, de VDAB en Bruxelles formation en, anderzijds, de maatregelen die de ondernemingen stimuleren en steunen in hun opleidingsinspanningen (opleidingscheques, crédit d'adaptation, cheques talen en ICT, ondernemerschapsportefeuille).

⁶³ De verhoging van de participatiegraad impliceert evenwel niet automatisch dat de toegang tot opleiding democratischer wordt.

⁶⁴ De sociale balans heeft een wettelijk bindend karakter, maar de ondernemingen die ze niet indienen, worden niet gestraft. In 2007 (oud formulier) vulde 10% van de ondernemingen van de door de NBB geanalyseerde beperkte populatie de rubriek Opleiding in. In 2008 vulde zowat 19,5% van dezelfde beperkte populatie het nieuwe formulier van de sociale balans in. Bij

meeste ondernemingen de bijdragen voor risicogroepen en/of voor de sectorale fondsen niet bij hun opleidingskosten vermelden. De evaluatie van de opleidingskosten van de ondernemingen wordt dan ook onvolledig geacht. De kosten die in aanmerking moeten worden genomen in de sociale balans omvatten immers de directe kosten van formele voortgezette opleiding en de bijdragen ter financiering van deze opleidingen met aftrek van de subsidies. Een onderzoek van de sociale balansen wijst uit dat de ondernemingen vaak componenten vergeten in de berekening die ze zelf moeten uitvoeren. Dit zet de precieze evaluatie van de inspanningen op de helling.

In de volgende akkoorden wordt de doelstelling bevestigd en menen de sociale partners dat de opleidingsinspanningen van de ondernemingen en de sectoren met precisie moeten kunnen worden geraamd. Tijdens de Nationale Werkgelegenheidsconferentie van 2003 is een van de thema's de kwalitatieve en kwantitatieve verbetering van de opleidingen. De sociale gesprekspartners formuleren een aantal voorstellen om alle actoren ertoe aan te zetten het opleidingsniveau in het belang van de werknemers en de ondernemingen te verbeteren. Ze bevestigen de doelstelling van 1998 en bereiken een akkoord om, in de lijn van de Europese richtlijnen, de participatie van de werknemers aan voortgezette beroepsopleiding in de onderneming te verhogen. De doelstelling is een participatiegraad van 50% tegen 2010. Ze besluiten ook een eenvoudig meetinstrument te ontwikkelen dat een getrouw beeld moet geven van alle opleidingsinspanningen. De gemengde commissie CRB/NAR Opleidingsindicator maakt een bordtabel op die een totaalbeeld geeft van de opleidingsinspanningen.

De financiële doelstelling van de sociale partners wordt opgenomen in het Generatiepact (2005) en wordt voortaan gecontroleerd. Als de totale inspanningen op het vlak van voortgezette opleiding niet minstens 1,9% van de totale loonmassa van de ondernemingen uit de privésector bedragen, moeten de ondernemingen van de sectoren die onvoldoende opleidingsinspanningen leveren een aanvullende bijdrage van 0,05% betalen aan het Fonds betaald educatief verlof.

In de Gemeenschappelijke verklaring van de leden van de Groep van 10 voor een meer concurrerende economie ten voordele van de werkgelegenheid constateren de sociale partners wat volgt: "Inzake vorming werden niet alle vroegere engagementen gerealiseerd. Ze engageren zich ertoe om deze achterstand in te halen en van vorming een centraal thema tijdens de sectorale onderhandelingen 2007-2008 te maken. Trouwens, het nieuwe meetinstrument zal toelaten om nauwkeuriger de reële vormingsinspanningen van werkgevers en werknemers te meten. Opleiding mag trouwens niet alleen in financiële termen worden benaderd; zij moet evenzeer worden beschouwd vanuit het oogpunt van de mate waarin de werknemers eraan deelnemen. Deze nieuwe opvolgingsmethode zal bovendien toelaten die zwakten en gebreken inzake het te voeren vormingsbeleid te ontdekken."

In het Interprofessioneel akkoord van 2006 voor de periode 2007-2008 herinneren de sociale partners eraan dat opleiding de verantwoordelijkheid is van twee partijen, nl. de werkgever en de werknemer. In het verlengde van het Pact vragen ze de sectoren hun verantwoordelijkheid op zich te nemen om de inspanningen (jaarlijkse verhoging van de financiële investeringen met 0,1 procentpunt of van de participatiegraad met 5 procentpunten) te vergroten zolang de algemene doelstelling van 1,9% niet is bereikt. Ze komen ook overeen dat de brutobijdragen van de werkgevers voor het Fonds betaald educatief verlof en voor de sectorale opleidingsfondsen voortaan in aanmerking zullen worden genomen om na te gaan of de algemene doelstelling van 1,9% is bereikt.

---

de invoering van het nieuwe formulier werd een informatiecampagne gevoerd t.a.v. alle ondernemingen. In 2009 vulde ca. 21,1% van de ondernemingen van de beperkte populatie het formulier in, in 2010 was dat 24,3% en in 2011 was dat 26,5%.

De wil om een eenvoudig instrument te ontwikkelen dat een duidelijk beeld geeft van alle opleidingsinspanningen leidt tot een bordtabel, die een aangepaste en vereenvoudigde sociale balans vereist, welke op 1 december 2008 in werking treedt. Deze nieuwe versie maakt het mogelijk, enerzijds, alle kosten van de ondernemingen voor formele voortgezette opleiding beter in aanmerking te nemen en, anderzijds, een duidelijker kwantitatief beeld te krijgen van de nog vrij onbekende materie van de minder formele en informele voortgezette opleiding.

4.3 Van het interprofessionele naar het sectorniveau⁶⁵

Deze doelstellingen werden vastgelegd op het interprofessionele niveau van het sociaal overleg en de oproep tot responsabilisering van de sectoren wordt in elk interprofessioneel akkoord herhaald. De sectorale beleidsmaatregelen en strategieën zijn overigens zeer uiteenlopend. De gegevens van de sociale balansen, die de berekening van kwantitatieve indicatoren inzake formele voortgezette opleiding mogelijk maken, bevestigen deze grote heterogeniteit op het niveau van de bedrijfstakken⁶⁶. Deze heterogeniteit wordt bepaald door zowel de intensiteit van de behoeften als andere factoren, zoals de kwalificatiestructuur van de sector, de technologieën die in de sector worden gebruikt, de gemiddelde omvang van de ondernemingen, de leeftijdsstructuur van de sector, de al dan niet grote aanwezigheid van knelpuntberoepen, de opleidingsstrategie, de structuur van de opleidingsactiviteiten in de bedrijfstakken en de aard van de opleidingsverstrekkers.

Op sectorniveau zijn de belangrijkste actoren inzake voortgezette opleiding de sectorale fondsen. Ze centraliseren en beheren paritair de bijdragen ten voordele van werk voor en opleiding van risicogroepen wanneer een collectieve overeenkomst daarin voorziet⁶⁷. Deze fondsen kunnen ook worden gefinancierd met een extra bijdrage van de ondernemingen voor de vorming van de werknemers. De financiering komt niet alleen van de ondernemingen, aangezien de fondsen ook samenwerken met de deelstaten - die hun een budget kunnen toekennen in het kader van specifieke projecten - en met het Europees Sociaal Fonds. Uit een aggregatie van de gegevens voor de belangrijkste fondsen van de privésector kan worden afgeleid dat 77% van de middelen komt van bijdragen van de ondernemingen, 3,2% van het Europees Sociaal Fonds, 4,4% van de overheid, 6,1% van eigen middelen en 9,1% van andere bronnen.

Deze fondsen coördineren en stimuleren de opleidingsinspanningen van de sectoren om de werkgelegenheid aan te moedigen en de vaardigheden van de werknemers in stand te houden en te ontwikkelen door de kwaliteit van de opleidingen te garanderen.

Het principe dat de fondsen vandaag meestal toepassen is de solidarisering van hun middelen om zich als volwaardige dienstverleners op het vlak van opleiding voor ondernemingen van de sector te positioneren. Enkele fondsen werken nog op basis van het systeem van "billijke return", wat inhoudt dat ze de bijdrage van de onderneming terugbetalen als deze opleidingsactiviteiten kan aantonen.

---

⁶⁵ Voor meer informatie verwijzen we de lezer naar de nota "Opleidingsinspanningen van de bedrijfstakken en de sectoren" (CRB 2008-873) op de site van de Centrale Raad voor het Bedrijfsleven.

⁶⁶ Deze heterogeniteit is geen typisch Belgisch kenmerk. Volgens de CVTS-enquête komt ze in dezelfde mate voor in alle andere landen van het Europa met 15, ongeacht het gemiddelde peil van investeringen in formele voortgezette opleiding. Ze geldt ook voor de minder formele en informele voortgezette opleiding.

⁶⁷ Als het paritaire beheer in geen enkele collectieve overeenkomst is geregeld, wordt de opbrengst van de bijdrage toegewezen aan het budget voor het algemene beheer van de RSZ. Een derde mogelijkheid is dat een overeenkomst wordt gesloten in de onderneming, die dan zelf individuele projecten inzake werk voor en opleiding van risicogroepen ontwikkelt.

De sectorale fondsen geven dus raad, sensibiliseren, coördineren, bieden financiële steun en beheren, maar ze fungeren ook als katalysator van de samenwerkingen tussen de verschillende actoren van de voortgezette opleiding. Alle actoren op het vlak van voortgezette opleiding nemen in meer of mindere mate deel aan deze samenwerkingen. Door hun vele partnerschappen smeden de fondsen banden tussen alle actoren van de voortgezette opleiding.

Door onderling samen te werken⁶⁸, creëren de opleidingsfondsen een partnerschap tussen alle sectoren; door samen te werken met het onderwijs ondersteunen ze het fundamentele belang van de nauwe band die tussen beide moet bestaan opdat, enerzijds, de ondernemingen kunnen rekenen op gekwalificeerde werknemers met geschikte vaardigheden en, anderzijds, de individuen zich in een veiliggestelde en kwaliteitsvolle beroepsloopbaan kunnen ontwikkelen. De opleidingsfondsen werken ook samen met de gewesten en de gemeenschappen, het onderwijs voor sociale promotie, het alternerend onderwijs, de Forem, de VDAB, Bruxelles formation, de "Missions régionales pour l'emploi", de OCMW's en de "centres de compétences et de références".

Deze vele samenwerkingsvormen en de structurering van hun activiteiten hebben de fondsen er impliciet toe aangezet een rol te spelen die in België nog niet bestond, nl. een scharnierfunctie tussen het onderwijs, de voortgezette opleiding en de arbeidsmarkt. Deze spontane beweging is ontstaan uit de creativiteit van de actoren en zorgt ervoor dat de middelen van de privésector en de overheid worden samengebracht en dat synergismen ontstaan tussen alle actoren op het gebied van voortgezette opleiding.

Met hun activiteiten bereiken de opleidingsfondsen jaarlijks 15 tot 40% van de werknemers van hun sector. Volgens de CVTS III-enquête doen de ondernemingen voor 10% van hun opleidingsuren een beroep op de opleidingsfondsen, voor 45% op privé-instellingen en voor 12,5% op overheidsinstanties⁶⁹.

Door alle middelen binnen een sector samen te brengen, kunnen sommige belemmeringen (kosten, termijnen, angst een werknemer waarin de onderneming heeft geïnvesteerd te verliezen...) voor de invoering van een dynamisch beleid van voortgezette opleiding worden weggenomen. Toch is er nog geen doeltreffend mechanisme voor de veranderingen van sector (reconversies) naar het voorbeeld van wat eind de jaren '50 bestond.

4.4 Van verbintenissen tot resultaten

De jaarlijkse opvolging van de indicatoren waarborgt een monitoring van de doelstellingen en geeft de actoren een signaal m.b.t. de ontwikkelde strategieën inzake voortgezette opleiding. De belangrijkste bronnen die worden gebruikt zijn: de CVTS-enquête voor Europese vergelijkingen; de Enquête naar de arbeidskrachten, op basis waarvan de structurele Lissabon-indicator wordt opgesteld; de sociale balans, die het jaarlijks mogelijk maakt de kwantitatieve basisindicatoren te berekenen op het gebied

---

⁶⁸ Al deze samenwerkingen kunnen worden geformaliseerd. De samenwerkingen met de deelstaten en de overheid zijn vaak het voorwerp van kaderovereenkomsten; andere formele akkoorden kunnen worden aangegaan met het alternerend onderwijs en nog andere samenwerkingen zijn informeel.

⁶⁹ Deze resultaten kunnen sterk verschillen van de ene sector tot de andere in het licht van de aan- of afwezigheid van een fonds, zijn dynamisme en de gewoonten van de ondernemingen. De resultaten vertonen grote verschillen in functie van de omvang van de ondernemingen: kleine ondernemingen doen vaker een beroep op overheidsinstanties en sectorale fondsen, terwijl grote ondernemingen vaker privé-instellingen aanspreken.

van formele opleiding en, voor het eerst, inzake minder formele en informele opleiding vanaf het jaar 2008.

4.4.1 Structurele indicator van Lissabon

Op Europees niveau – in het kader van de reflectie over het stimuleren van groei en werkgelegenheid door een op kennis en innovatie gebaseerde economie⁷⁰ te ontwikkelen, wordt vanaf 2000 bijzondere aandacht besteed aan onderwijs en aan opleiding, via opeenvolgende strategische plannen: “Onderwijs en opleiding 2010” in het kader van de strategie van Lissabon, en vervolgens “Onderwijs en opleiding 2020” sinds de ontwikkeling van de EU 2020-strategie.

In het kader van een reeks indicatoren en referentiecriteriën die de vooruitgang van de lidstaten op het vlak van onderwijs en opleiding moeten meten, heeft die bijzondere aandacht, wat opleiding en levenslang leren betreft, geleid tot de ontwikkeling van de structurele Lissabonindicator. Die indicator meet de graad van participatie aan alle vormen van voortgezette opleiding tijdens de vier weken die de Enquête naar de arbeidskrachten voorafgaan. Hij betreft de volwassenen van 25 tot 64 jaar, ongeacht hun statuut (werknemers, werkzoekenden, inactieven) en de verzamelde informatie heeft betrekking op alle onderwijs- en opleidingsvormen, of ze nu al dan niet relevant zijn voor de huidige of toekomstige job van de betrokkene. Het beoogde doel voor 2010 was 12,5%, maar dat werd niet bereikt. Volgens de nieuwe doelstelling die nu is vastgesteld, moet in 2020 een participatiegraad van 15% worden gehaald.

Van 1997 tot 2004 steeg de Lissabonindicator voor België van 3 tot 8,6% en volgde hij daarmee dezelfde trend en hetzelfde peil als het gemiddelde van de drie. Van 2005 tot 2009 liep hij terug tot 6,8%. Door deze dalende tendens heeft de Belgische indicator afgehaakt t.a.v. het gemiddelde van de drie, dat in 2009 8,1% bedroeg. Deze indicator gaf vervolgens in 2010 in België een lichte stijging tot 7,2% te zien, terwijl hij in de drie referentielanden op een daling wees. Van 2010 tot 2011 werd nochtans een tegengestelde ontwikkeling waargenomen: de indicator stagneerde in België op 7,1%, terwijl hij in de drie buurlanden lichtjes steeg. Hierdoor bereikte het gemiddelde van de drie 8% in 2011, tegenover 7,7% het jaar voordien.

4.4.2 Formele voortgezette opleiding

Financiële indicator

Van 1996 t.e.m. 2007 had de rubriek Opleiding van de sociale balans alleen betrekking op de inspanningen inzake formele voortgezette opleiding. Van 1997 tot 2000 stegen de financiële inspanningen van de ondernemingen voor formele voortgezette opleiding van 1,13 tot 1,34%. Van 2000 tot 2003 zijn de inspanningen jaar na jaar verminderd, wat erop lijkt te wijzen dat deze investeringen procyclisch van aard zijn.

---

⁷⁰ In het kader hiervan heeft de EU in feite drie prioriteiten gedefinieerd. Naast de ontwikkeling van een op kennis en innovatie gebaseerde economie komt het erop neer te zorgen voor (2) een groenere, competitievere economie waarin efficiënter met hulpbronnen wordt omgesprongen en (3) een economie met veel werkgelegenheid en economische, sociale en territoriale cohesie. Om de doelstellingen te halen die in het kader van deze strategie werden vastgelegd, werden diverse beleidsinitiatieven genomen. Een ervan heeft betrekking op de nieuwe vaardigheden voor de jobs van morgen: “New Skills and New Jobs”. Dit initiatief heeft tot doel beter te anticiperen op de vaardigheden die de Europese burgers en de ondernemingen nodig zullen hebben, onze onderwijs- en opleidingssystemen te hervormen en de beleidvoering inzake werkgelegenheid en onderwijs beter te coördineren. Voor meer informatie, zie documentatienota CRB 2011-0081: “Nieuwe vaardigheden voor nieuwe beroepen”.

De financiële opleidingsinspanningen zijn duidelijk conjunctuurgevoelig. Het kan paradoxaal lijken dat de intensiteit van de vormingsactiviteiten procyclisch is, aangezien de werknemers meer beschikbaar zijn in periodes met vertraagde activiteit. Omdat de opleidingsactiviteiten als uitgaven en niet als afschrijfbaar investeringen worden geboekt, zijn de ondernemingen echter geneigd meer opleidingen te organiseren als de conjunctuur goed is. In recessieperiodes zouden deze opleidingskosten immers drukken op resultaten die al lager liggen dan werd verwacht. De ondernemingen zouden in zo'n geval maar al te graag een beroep doen op financiële steun van de overheid om de opleidingskosten te beperken, waardoor de financiële inspanningen voor opleiding, waarin deze subsidies niet zijn begrepen, zouden afnemen.

In een periode van hoogconjunctuur is het normaal dat de opleidingsuitgaven stijgen, aangezien meer werknemers worden angeworven, die moeten worden opgeleid. In een periode van laagconjunctuur worden alle uitgaven, dus ook die voor opleiding, teruggedrongen. Toch zijn periodes van minder activiteit gunstig voor de voortgezette opleiding om eenvoudige redenen van organisatie, maar ook van strategie. Wanneer veel arbeiders tijdelijk werkloos zijn om economische redenen maakt opleiding het immers mogelijk, enerzijds, hun vaardigheden in stand te houden en, anderzijds, in afwachting van het economische herstel een heroriënteringsstrategie voor te bereiden in een sectorale context waarin de werkgelegenheids- en ontwikkelingsvooruitzichten zijn veranderd.

In 2004 groeide het bbp met 3% en bleven de opleidingsinspanningen stabiel. Van 2006 tot 2008 namen de financiële inspanningen weer lichtjes toe, maar ze bleven nog altijd zeer dicht bij het peil van 1997. Voor 2008 ziet het ernaar uit dat de financiële indicator niet werd beïnvloed door de crisis die einde 2008 uitbrak, maar vanaf 2009 zijn de effecten duidelijk. De indicator daalt van 1,15% tot 1,06%. Een analyse van de cijfers voor de populatie van de opleidende ondernemingen toont aan dat de investeringen van de ondernemingen in formele en informele voortgezette opleiding in 2009 zijn teruggelopen. In 2010 wordt die tendens bevestigd, want opnieuw gaan de financiële inspanningen van de opleidende ondernemingen, d.w.z. van die welke minstens één rubriek m.b.t. opleiding in hun sociale balans hebben ingevuld, voor formele opleidingen achteruit. Er moet echter worden opgemerkt dat de financiële inspanningen van die ondernemingen voor informele opleidingen van hun kant wel lichtjes zijn toegenomen van 2009 tot 2010.

Tabel 4-1: Ontwikkeling en uitsplitsing van de financiële indicator van 2008 tot 2010 (sociale balans)

	2008	2009	2010
Aantal opleidende ondernemingen	19347	23138	24170
Financiële indicator formele opleiding totaal ondernemingen	1,15%	1,06%	1,02%
Financiële indicator formele opleiding opleidende ondernemingen	1,59%	1,42%	1,35%
Financiële indicator informele opleiding totaal ondernemingen	0,40%	0,37%	0,39%
Financiële indicator informele opleiding opleidende ondernemingen	0,55%	0,50%	0,52%

Noot: opleidende ondernemingen: ondernemingen waarvan minstens één rubriek betreffende opleiding in de sociale balans is ingevuld
Bron: Balanscentrale

Volgens de voorlopige cijfers van de NBB is het aantal ondernemingen die de sociale balans hebben ingevuld in 2011 binnen de steekproef aanzienlijk gestegen. De duur van de opleidingen is verder verminderd, maar dankzij een toename van de financiële investeringen wordt het aandeel van opgeleide werknemers iets groter. Het is nog te vroeg om de cijfers van 2011 van de gezamenlijke opleidende ondernemingen te analyseren.

Participatiegraad

Een financiële indicator maakt het niet mogelijk alle relevante parameters inzake voortgezette opleiding te beoordelen. Sommige ondernemingen organiseren immers opleidingsacties voor hun personeel

zonder uitgaven te doen. Bepaalde werkgevers doen enkel een beroep op operatoren die gratis opleidingen verstrekken. De verscheidenheid van het opleidingsaanbod biedt de werkgevers de mogelijkheid het voordeligste aanbod aan te nemen. Ze kunnen ook de organisatie en de duur van de opleiding herzien. Ook al zijn de middelen die in een beleid worden geïnvesteerd één van de belangrijkste gegevens voor de evaluatie ervan, in dit welbepaalde geval geeft deze indicator geen enkele informatie over de graad van participatie aan de opleiding, de democratisering van de toegang tot opleiding, de arbeidstijd die aan opleiding wordt besteed, het aantal opleidingsuren per deelnemer, het soort van opleiding, de organisatie en de kwaliteit van de opleidingen. Tijdens de Nationale Werkgelegenheidsconferentie in 2003 verbonden de sociale partners zich ertoe de participatiegraad in 2010 op te trekken tot 50%, waarbij ze duidelijk onderstreepten dat dit impliceert dat jaarlijks 60.000 werknemers extra een opleiding volgen.

In meer dan tien jaar tijd is de graad van participatie aan formele voortgezette opleiding gestegen van 30,4% in 1999 tot 32,3% in 2000, om uit te komen op 32,7% in 2010. Voor 2011 wordt op basis van de gegevens van de beperkte populatie van de Balanscentrale een participatiegraad van 34% verwacht. Er bestaan verschillen tussen de sectoren en de werknemers wat de participatie aan opleidingen betreft. Uit de CVTS-enquête en de Enquête naar de arbeidskrachten blijkt immers dat de toegang tot opleiding afhangt van verschillende individuele of structurele variabelen. Op structureel niveau is het zo dat de bedrijfssector waarin de werknemer werkt en de omvang van de onderneming de kansen om toegang tot opleiding te krijgen, beïnvloeden. Op individueel niveau vertoont de toegang tot opleiding blijkbaar weer genderdiscriminatie, terwijl deze miniem was tot in 2006. Bovendien volgen mannen meestal langere opleidingen dan vrouwen. De opleidingen zijn ook nog altijd meer toegankelijk voor werknemers onder de 45 jaar. De grootste discriminatie doet zich voor op het vlak van de kwalificatie van de werknemers. Hoe beter de werknemers geschoold zijn, hoe meer kansen ze krijgen om een opleiding te volgen.

Opleidingsuren

Van 1998 tot 2011 (voorlopige gegevens voor 2011) wordt een daling van het gemiddelde aantal opleidingsuren per werknemer vastgesteld, nl. van ca. 35 uren tot iets minder dan 26 uren.

Het aantal opleidingsuren per werknemer, uitgedrukt als percentage van het aantal gewerkte uren, daalt van zijn kant van 0,72% in 1998 tot 0,67% in 2011.

4.4.3 Minder formele en informele voortgezette opleiding

Vroeger was de enige beschikbare informatie over minder formele en informele voortgezette opleiding afkomstig van de CVTS III-enquête. Volgens deze bron⁷¹, wat België betreft, organiseerde 48% van de ondernemingen formele voortgezette opleidingen en 55% minder formele en informele voortgezette opleidingen in 2005. Een sectorale uitsplitsing brengt een aanzienlijke heterogeniteit aan het licht. Opleiding op de werkplek komt het vaakst voor (gemiddeld 41% van de ondernemingen); deelneming aan colleges en workshops geldt voor 36% van de ondernemingen; zelfstudie, roulatie van werkposten en opleidings- en kwaliteitscirkels komen ten slotte in resp. 17%, 13% en 13% van de ondernemingen voor. In 2005 nam 21% van de werknemers deel aan een opleiding op de werkplek, 8% aan colleges en workshops, 6% aan opleidings- en kwaliteitscirkels en zelfstudie en 3% aan opleiding via roulatie van werkposten.

---

⁷¹ Bron: Eurostat, maart 2012

Dankzij de nieuwe sociale balans is het voortaan mogelijk de ontwikkeling van de financiële inspanningen, van de participatiegraad en van het aantal opleidingsuren m.b.t. minder formele en informele voortgezette opleiding te volgen. In vergelijking met het jaar 2009 komt uit de cijfers voor 2010 een stijging van zowel de investeringen als de participatiegraad naar voren. We constateren, aan de hand van de voorlopige gegevens, dat de graad van participatie aan een informele opleiding nog lichtjes stijgt van 18,6% in 2010 tot 19,1% in 2011, terwijl de hieraan bestede investeringen constant blijven, t.w. 0,39% van de loonmassa.

4.4.4 Alomvattende indicatoren voor de voortgezette opleiding van werknemers⁷²

Sedert 2008 kunnen dankzij het nieuwe formulier van de sociale balans financiële gegevens worden verkregen over de minder formele en informele voortgezette opleiding. Op basis daarvan berekent het secretariaat van de Raad twee alomvattende indicatoren waarin de financiële inspanningen ten gunste van formele opleiding en de financiële inspanningen ten gunste van minder formele en informele opleiding vervat zijn, met verrekening van de ontbrekende bijdragen⁷³ van de ondernemingen voor het BEV, de risicogroepen en de opleidingsfondsen. Een eerste indicator wordt berekend voor de gezamenlijke ondernemingen en een tweede indicator wordt opgebouwd voor de gezamenlijke ondernemingen met meer dan 10 werknemers van de sectoren C+K+O⁷⁴ (populatie die de CVTS-enquête in aanmerking neemt).

Tabel 4-2: Alomvattende indicatoren voortgezette opleiding

	2008	2009	2010	2011 ^p
Formele en informele voortgezette opleiding + bijdragen	1,68%	1,56%	1,53%	1,54%
Formele en informele voortgezette opleiding ondernemingen > 10 werknemers, CK + O + bijdragen	1,88%	1,72%	1,70%	1,72%

Bron: eigen berekeningen – de gegevens voor 2011 zijn voorlopige gegevens op basis van een beperkte populatie

Volgens de voorlopige gegevens voor 2011 komt de eerste alomvattende indicator, met daarin de formele voortgezette opleiding (1,04%), de minder formele en informele voortgezette opleiding (0,39%) en de verrekenende bijdragen⁷⁵ (0,102%), uit op 1,54%. De tweede alomvattende indicator, die betrekking heeft op de ondernemingen met meer dan tien werknemers, bedraagt van zijn kant 1,72%⁷⁶.

⁷² Voor meer informatie over de manier waarop deze alomvattende indicatoren werden berekend, verwijzen we de lezer naar de methodologische nota over voortgezette opleiding op de site van de Centrale Raad voor het Bedrijfsleven (CRB 2009-1419).

⁷³ De sociale partners zijn in het kader van het IPA 2007-2008 overeengekomen om de brutobijdragen van de werkgevers aan het fonds betaald educatief verlof en aan de sectorale opleidingsfondsen voortaan in aanmerking te nemen. Dit betekent dat de ontbrekende bijdragen worden verrekend naar 2008 zonder daarom wijzigingen aan te brengen in de subsidies die in het nieuwe formulier van de sociale balans werden ingevoerd.

⁷⁴ De sectoren C-K+O zijn de extractieve industrie, de verwerkende industrie, de productie en distributie van elektriciteit, gas en water, het bouwbedrijf, de groothandel, de detailhandel, de horeca, het vervoer, post en telecommunicatie, financiën en verzekeringen, vastgoed, diensten aan bedrijven, gemeenschapsvoorzieningen en sociaal-culturele en persoonlijke diensten.

⁷⁵ De totale bijdragen van de ondernemingen voor voortgezette opleiding werden door het secretariaat op 0,156% van de loonmassa geraamd in 2011. Die raming is gelijk aan de som, voor de privésector in zijn geheel, 1) van de betaalde bijdragen voor betaald educatief verlof, 2) van de bijdragen die elk PC heeft betaald voor de opleiding van de risicogroepen en 3) van de bijdragen die elk PC heeft betaald voor de opleiding van de werknemers van de sector. Die som wordt vervolgens uitgedrukt als percentage van de totale loonmassa van de privésector voor 2011. Aangezien de ondernemingen in 2011 in de sociale balansen een bedrag hebben ingeschreven dat overeenkomt met 0,055% van de loonmassa, moet er dus nog 0,102% van de loonmassa in worden verrekend om met al deze bijdragen rekening te houden (0,156 – 0,055).

⁷⁶ Om de financiële inspanningen van de ondernemingen met meer dan 10 werknemers uit de sectoren C-K+O voor formele, minder formele en informele opleiding te berekenen, moet men in verschillende fasen te werk gaan. Men moet de

4.4.5 Initiële opleiding

De nieuwe sociale balans verstrekt ook informatie over de initiële opleiding, maar deze moet voorzichtig worden beoordeeld omdat sommige ondernemingen in deze tabel blijkbaar de opleidingen van hun nieuwe werknemers hebben ingevuld, terwijl het hier gaat om alternerende opleidingen (leerlingen en stagiairs).

Volgens de voorlopige gegevens van 2011 blijven de indicatoren van initiële opleiding stabiel in vergelijking met het jaar 2010 wat de totale investeringen (0,077% van de loonmassa), de participatie (1,1% van de werknemers) en de opleidingsuren als percentage van de gewerkte uren (0,22%) betreft. Er wordt evenwel een aanzienlijke toename vastgesteld van de kosten van initiële opleiding per uur en per deelnemer, terwijl het aantal opleidingsuren per deelnemer van zijn kant op gelijkaardige wijze daalt (261,5 uren gemiddeld). Die sterk uiteenlopende ontwikkelingen verklaren waarom de participatiegraad en de totale investeringen, ondanks de stijging van de opleidingskosten per uur, niet zijn verminderd.

4.5 Sanctiemechanisme

In 2005 heeft de regering de financiële doelstelling van de sociale partners opgenomen in het Generatiepact. Een van de hoofdstukken bevat een sanctiemechanisme op sectorniveau zolang de doelstelling van 1,9% niet is bereikt⁷⁷. Als deze financiële doelstelling niet wordt bereikt, wordt de sectoren die onvoldoende extra inspanningen leveren een boete⁷⁸ opgelegd ten gunste van het betaald educatief verlof. De praktische toepassingsregels van dit sanctiemechanisme werden meermaals herzien, waardoor de wetteksten moesten worden gewijzigd⁷⁹.

Aanvankelijk werd bepaald dat de eerste op die manier geëvalueerde inspanningen die het sanctiemechanisme in werking konden stellen die van 2007 zouden zijn. Door de laattijdige publicatie van de regelgeving m.b.t. de sancties (december 2007) konden de sectoren de cao's voor 2007 evenwel niet aanpassen, waardoor voor 2007 geen sancties konden worden opgelegd.

financiële indicator m.b.t. de formele opleiding voor de ondernemingen van de CVTS-populatie nemen (1,19% volgens de voorlopige gegevens 2011), waaraan de financiële indicator m.b.t. de minder formele en informele opleiding in de ondernemingen met meer dan 10 werknemers uit de sectoren C-K+O, die door de NBB wordt berekend (0,43%), en de correctie om alle bijdragen van de ondernemingen in aanmerking te nemen (0,102%), moeten worden toegevoegd.

⁷⁷ Art.30, §3: Indien de sociale partners in het kader van het interprofessioneel akkoord een unaniem advies uitbrengen waarin staat dat zij van oordeel zijn dat een bijkomende analyse nodig is omdat het verschil tussen de op basis van het eerste lid bedoeld technische verslag vastgestelde globale inspanning enerzijds en de te realiseren 1,9 pct. van de loonmassa anderzijds dermate beperkt is, zal de vaststelling gebeuren op basis van een bijkomende bevestiging van de vormingsgegevens door de Nationale Bank. Deze bijkomende vaststelling dient te worden gegeven uiterlijk in de loop van het derde kwartaal van het jaar volgend op dat waarin het verslag werd uitgebracht.

⁷⁸ Als de totale inspanningen op het vlak van voortgezette opleiding niet minstens 1,9% van de totale loonmassa bedragen, moeten de ondernemingen van de sectoren die onvoldoende opleidingsinspanningen leveren een aanvullende bijdrage van 0,05% ten gunste van het betaald educatief verlof betalen. Er werd nu in een vrijstelling van die sanctie voorzien voor de ondernemingen die behoren tot de gesanctioneerde sectoren, maar die individuele inspanningen ten gunste van opleiding hebben geleverd die als voldoende worden beoordeeld. Voorts werd ook bepaald dat die aanvullende bijdrage kan worden verhoogd ten belope van 0,15% van de loonmassa.

⁷⁹ Het gaat om de wet van 23 december 2005 en om het koninklijk besluit van 11 oktober 2007 tot invoering van een bijkomende werkgeversbijdrage ten bate van de financiering van het betaald educatief verlof voor de werkgevers die behoren tot sectoren die onvoldoende opleidingsinspanningen realiseren in uitvoering van artikel 30 van de wet van 23 december 2005 betreffende het generatiepact. De laatste wijziging aan deze wet werd in 2012 doorgevoerd. Deze teksten leggen de verschillende fasen van het mechanisme vast en de timing die voortaan van kracht is.

2008 was dus het eerste jaar waarvoor het sanctiemechanisme werd geactiveerd bij ministerieel besluit, in zoverre de minister, op basis van de cijfers van het Technisch verslag van de CRB, vaststelde dat de totale vormingsinspanningen niet minstens 1,9% van de totale loonmassa van de ondernemingen bedroegen.

Het sanctiemechanisme werd op basis van die vaststelling in werking gesteld bij ministerieel besluit, dat op 26 april 2011 werd bekendgemaakt. Dat besluit legde voor het eerst een geldboete op aan de sectoren die voor de jaren 2008 en 2009 onvoldoende inspanningen inzake voortgezette opleiding hadden geleverd. De lijst van die sectoren werd opgesteld op basis van de lijst in het advies dat de Nationale Arbeidsraad en de Centrale Raad voor het Bedrijfsleven op 26 januari 2011 uitbrachten over de evaluatie van de bijkomende sectorale opleidingsinspanningen.⁸⁰

Voor het jaar 2010 werd de lijst van de sectoren waaraan een geldboete werd opgelegd, opgesteld op basis van de lijst in het advies dat de Nationale Arbeidsraad en de Centrale Raad voor het Bedrijfsleven op 28 november 2011 uitbrachten over de evaluatie van de bijkomende sectorale opleidingsinspanningen.

Wat ten slotte de lijst van sectoren voor het jaar 2011 betreft, hebben de Nationale Arbeidsraad en de Centrale Raad voor het Bedrijfsleven op 30 oktober 2012 hun advies uitgebracht.

De laatste wijziging van de wet betreffende het Generatiepact werd in 2012 doorgevoerd. De eigenlijke essentie van artikel 30 werd weliswaar behouden (handhaving van de totale financiële doelstelling van 1,9% van de loonmassa van de ondernemingen van de privésector, en een sanctie voor de sectoren die onvoldoende inspanningen hebben geleverd zolang de totale doelstelling niet werd bereikt), maar het mechanisme voor de evaluatie van de opleidingsinspanningen werd aangepast om rekening te houden met de werkelijk door de sectoren geleverde opleidingsinspanningen.

Op basis van een sectorale evaluatie wordt de sanctie voortaan in twee gevallen voorgeschreven.

Eenzijds, wanneer wordt vastgesteld dat er geen sectorale cao werd gesloten m.b.t. de bijkomende opleidingsinspanningen die conform is met de wet. Concreet zijn de sectoren die onvoldoende inspanningen leveren dan die waarvoor, voor het jaar waarop de evaluatie betrekking heeft, geen cao van kracht is die voorziet in:

- ofwel een jaarlijkse toename van de opleidingsinspanningen met minstens 0,1 procentpunt van de totale jaarlijkse loonmassa van de ondernemingen van de sector;
- ofwel een jaarlijkse toename van de participatiegraad inzake opleiding met 5 procentpunten.

De cao moet aangeven voor welke optie wordt gekozen en welke maatregelen ter zake zullen worden genomen. Ze moet uiterlijk 1 september van het jaar waarin de cao in werking treedt worden neergelegd op de griffie van de algemene directie Collectieve arbeidsbetrekkingen van de federale overheidsdienst Werkgelegenheid, Arbeid en Sociaal overleg.

Anderzijds zijn de sectoren die onvoldoende inspanningen leveren ook die welke een conforme sectorale cao hebben gesloten op basis van de hierboven beschreven criteria, maar die de cao niet daadwerkelijk ten uitvoer hebben gelegd.

---

⁸⁰ Zie CRB 2011-0088, <http://www.ccecrb.fgov.be/txt/nl/doc11-88.pdf>

Die tweede vaststelling berust op de hantering van een mechanisme voor de evaluatie van de effectieve inspanningen, in vergelijking met de doelstellingen die de sociale partners in het verlengde van het Generatiepact hebben vooropgesteld.

Voorts wordt voortaan aan een onderneming van een gesanctioneerde sector de mogelijkheid geboden om niet te worden gesanctioneerd indien die onderneming inspanningen heeft geleverd die als voldoende worden beoordeeld. Aldus zal de onderneming die voldoende inspanningen heeft geleverd, zowel ingeval er geen conforme sectorale cao bestaat als indien er wel een conforme cao is, maar de sector die niet ten uitvoer heeft gelegd, op grond van een evaluatie van haar effectieve individuele opleidingsinspanningen kunnen worden vrijgesteld van de op haar sector toegepaste sanctie.

Bronvermelding

CENTRALE RAAD VOOR HET BEDRIJFSLEVEN (2007), *Evaluatie van de inspanningen inzake voortgezette beroepsopleiding ten gunste van de risicogroepen en de werknemers uit de privésector*, CRB 2007-855, augustus 2007.

CENTRALE RAAD VOOR HET BEDRIJFSLEVEN (2007), *Voortgezette beroepsopleiding in België: voordelen, organisatie en uitdagingen*, CRB 2007-854, augustus 2007.

CENTRALE RAAD VOOR HET BEDRIJFSLEVEN (2008), *Voortgezette beroepsopleiding: Inspanningen van de bedrijfstakken en de sectoren*, CRB 2008-873 DEF, september 2008.

CENTRALE RAAD VOOR HET BEDRIJFSLEVEN (2009), *Methodologische nota over de globale indicatoren inzake voortgezette opleiding*, CRB 2009-1491, november 2009.

CENTRALE RAAD VOOR HET BEDRIJFSLEVEN en NATIONALE ARBEIDSRAAD (2004), *Vaststellen van een vormingsindicator*, 38/D.04-40, CRB 2004-675.

EUROPESE COMMISSIE (2002), *Enquête naar de voortgezette beroepsopleidingen (CVTS II)*.

FEDERALE OVERHEIDSDIENST ECONOMIE (2007), *Vormingsinspanningen van de Belgische ondernemingen: resultaten van de CVTS-enquête 2005*, september 2007.

FEDERALE OVERHEIDSDIENST WERKGELEGENHEID, ARBEID EN SOCIAAL OVERLEG (2009), *Nieuwe of voortgezette sectorale cao's Risicogroepen en permanente vorming 2007-2008*, september 2008.

NATIONALE BANK VAN BELGIE (2008), *Toelichtingsnota met betrekking tot de opleidingsactiviteiten opgenomen in de sociale balans*, april 2008, via internetadres: http://www.nbb.be/DOC/BA/SocialBalance/Notice_Formations_NL_4%20avril%202008.pdf

NATIONALE BANK VAN BELGIE (2008), "De sociale balans 2007", *Economisch tijdschrift*, december 2008.

NATIONALE BANK VAN BELGIE (CD-rom) (2012), *Balanscentrale, 2006-2010*.

NBB (2008), *Modellen van de sociale balans voor de boekjaren afgesloten vanaf 1 december 2008*, via internetadres:

http://www.nbb.be/pub/03_00_00_00_00/03_04_00_00_00/03_04_01_00_00/03_04_01_08_00.htm?l=n

5 Structureel concurrentievermogen

Boordtabel

I. ECONOMISCHE STRUCTUUR	DE	NL	FR	gem.3	EU-15	BE	best1	best2	best3
1. BBP per capita tegen koopkrachtpariteit, EU15 = 100 (2010) ⁽¹⁾	109	119	97	106	100	107	LU 249	VS 135	NL 119
2. Aandeel nominale toegevoegde waarde, 2008 ⁽²⁾									
Totaal	100%	100%	100%	100%	...	100%			
Verwerkende nijverheid	22,7%	13,7%	12,1%	17,5%	...	15,4%	DE 22,6%	FI 22,4%	AU 20,4%
High tech en medium-high tech verwerkende nijverheid	13,2%	4,9%	4,7%	8,9%	...	6,3%	DE 13,2%	FI 10,9%	AU 8,7%
Medium-low tech verwerkende nijverheid	5,1%	3,3%	3,6%	4,3%	...	4,5%	AU 5,7%	IT 5,4%	FI 5,2%
Low tech verwerkende nijverheid	4,4%	5,5%	3,8%	4,3%	...	4,8%	FI 6,3%	IT 6,2%	AU 6,0%
Diensten	47,3%	49,0%	52,8%	49,7%	...	52,2%	GR 53,5%	FR 52,8%	BE 52,2%
Kennisintensieve high tech diensten	3,9%	4,9%	5,5%	4,7%	...	4,4%	FR 5,5%	NL 4,9%	FI 4,8%
Kennisintensieve financiële diensten	3,6%	5,7%	4,6%	4,2%	...	5,2%	US 7,6%	DK 6,0%	NL 5,7%
Kennisintensieve marktdiensten	24,4%	20,1%	26,7%	24,7%	...	22,8%	FR 26,7%	US 24,4%	DE 24,4%
Niet-kennisintensieve marktdiensten	15,4%	18,3%	16,1%	16,0%	...	19,8%	GR 25,7%	ES 21,9%	AU 21,6%
Quartaire sectoren	22,2%	23,6%	24,7%	23,3%	...	23,9%	DK 26,8%	SE 25,3%	GR 25,2%
Andere sectoren	7,9%	13,7%	10,0%	9,4%	...	8,5%	ES 16,6%	NL 13,7%	FI 12,8%

opmerking: er zijn niet voor alle EU-landen data beschikbaar voor 2008

(1) Eurostat, Jaarlijkse nationale rekeningen, bbp per inwoner in PPP

(2) Eigen berekeningen op basis van OECD.StatExtracts, Industrie and services, Structural Analysis (STAN) Database

II. METEN VAN CREATIEVE PROCESSEN	DE	NL	FR	Gem.3	EU-15	BE	best1	best2	best3
Metten van inputs									
1. Totale binnenlandse O&O-uitgaven als % BBP, 2010 ⁽¹⁾	2,80%	1,85%	2,24%	2,47%	2,10%	2,01%	FI 3,9%	SE 3,39	DK 3,07%
2. O&O-inspanning van de private sector als % BBP, 2009 ⁽¹⁾									
O&O gefinancierd door de binnenlandse ondernemingen ⁽¹⁾	1,87%	0,82%	1,18%	1,48%	1,15%	1,19%	FI 2,67%	SE 2,12%	DE 1,87%
O&O gefinancierd door de sector van de ondernemingen (binnenlandse + buitenlandse) * ⁽¹⁾	...	...	1,28%	...	...	1,35%	FI 2,83%	SE 2,41%	DK 2,04%
O&O gefinancierd door de private sector *, ** ⁽¹⁾	...	...	1,30%	...	...	1,37%	FI 2,87%	SE 2,50%	DK 2,14%
* slechts voor beperkt aantal landen cijfers beschikbaar over financiering door buitenlandse ondernemingen: BE, DK, IE, ES, FR, AT, PT, FI, SE en VK									
** private sector = ondernemingen (binnenlands + buitenlands) + private non profitsector									
Intramurale O&O-uitgaven van ondernemingen in België als percentage van de toegevoegde waarde, 2008 ⁽²⁾									
Medium-high tech en high tech verwerkende nijverheid	12,9%	12,9%*	...	...	...	14,3%	SE 22,3%*	VS 21,8%*	FI 18,1%*
Medium-low tech verwerkende nijverheid	...	...	...	...	...	2,6%*	FI 3,1%*	AT 2,9%*	SE 2,7%*
Low tech verwerkende nijverheid	0,9%*	1,2%*	...	...	...	1,6%	SE 2,2%*	FI 2,1%	BE 1,6%
Diensten (incl. overheidsdiensten)	0,3%	0,3%*	...	...	...	0,5%	LU 1%*	AT 0,9%	FI 0,9%
* cijfers voor 2007									
3. O&O-inspanning van de overheid									
O&O gefinancierd door de binnenlandse publieke administraties als % BBP (2009) ⁽¹⁾	0,84%	0,75%	0,87%	0,84%	0,72%	0,51%	SE 0,99%	AT 0,95%	FI 0,94%
4. Concentratie ondernemingsuitgaven in België									
aandeel van 10 belangrijkste O&O-ondernemingen ⁽³⁾	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
	39,6%	35,6%	32,8%	32,0%	31,1%	32,7%	32,7%	34,1%	33,8%
5. Absorptievermogen									
Totaal aantal per 1000 personen tussen 20 en 29 jaar (2010) ⁽⁴⁾ :									
- dat afstudeert in het hoger onderwijs	49,8	47,8	78**	60,5	64,8*	75,9	IE 86,5	DK 85,1	VK 83,6
- dat afstudeert in een W&T-richting hoger onderwijs	14,8	9,2	20,4**	16,3	16,3*	12,2	FI 24,2	NL 20,4	IE 20,1

* eigen berekening; gewogen gemiddelde van EU-15 landen zonder IT met BBP-cijfers als gewichten.

** cijfers voor 2009

(1) Eurostat, Wetenschap en technologie, intramurale O&O-uitgaven naar uitvoeringssector en financieringsbron

(2) OECD, StatExtracts, STAN Indicators, R&D intensities of manufacturing sectors

(3) POD Wetenschapbeleid

(4) Eurostat, Onderwijs en opleiding, afgestudeerden hoger onderwijs

	DE	NL	FR	Gem.3	EU-15	BE	best1	best2	best3
Verspreiding en toepassing van kennis									
1. Samenwerking van bedrijven met andere innovatieactoren ⁽¹⁾									
% innoverende bedrijven dat heeft samengewerkt met (2010) :									
- alle samenwerkingsvormen	24,3%	33,5%	36,1%	30,0%	27,8*	42,3%	AT 51%	BE 42,3%	FI 39,8%
- instelling hoger onderwijs	13,9%	8,3%	12,9%	12,9%	11,7*	16,9%	FI 30,3%	AT 21,8%	BE 16,9%
- publieke onderzoekinstelling	5,9%	6,6%	10,1%	7,6%	7,2*	9,3%	FI 23,3%	DK 10,5%	FR 10,1%
* eigen berekening, gewogen gemiddelde van EU-15 landen zonder VK en GR met BBP-cijfers als gewichten.									
2. O&O-financiering door het bedrijfsleven in totale O&O-uitgaven uitgevoerd door ⁽²⁾ :									
- instellingen hoger onderwijs (2009)	14,3%	8,2%	1,8%	8,7%	6,5%	11,0%	DE 14,3%	BE 11%	NL 8,2%
- overheidssector (2009)	9,8%	32,4%	7,2%	11,5%	9,1%	7,7%	NL 32,4%	FI 13,6%	DE 9,8%
3. Marktgerichtheid (% innoverende bedrijven waarvoor klanten een belangrijke informatiebron zijn voor innovatieprojecten, 2008) ⁽¹⁾									
	44,0%	26,8%	23,1%	33,8%	28,8*	27,1%	LU 46,9%	DE 44%	FI 38,1%
* eigen berekening, gewogen gemiddelde van BE, DE, ES, FR, IT, LU, NL, PT en FI met bbp-cijfers als gewichten.									
4. Ondernemerschap									
TEA (2011) ⁽³⁾	5,6%	8,2%	5,7%	5,9%	6,2*	5,7%	NL 8,2%	GR 8%	PT 7,5%
TEA-innovation (2011) ⁽³⁾	1,4%	2,4%	2,1%	1,8%	1,8*	1,4%	IE 2,6%	GR 2,6%	NL 2,4%
TEA-jobcreatie (2009-2011) ⁽³⁾	0,4%	0,8%	0,6%	0,5%	0,5*	0,4%	IE 1,2%	NL 0,8%	FR 0,6%
TEA-internationalisatie (2011) ⁽³⁾	0,9%	1,2%	1,0%	1,0%	1,1*	2,1%	BE 2,1%	IE 1,7%	UK 1,5%
* gewogen gemiddelde van DK, BE, DE, ES, FR, SE, FI, UK, PT, IE, GR, NL									

(1) Eurostat, Wetenschap en technologie, CIS2010

(2) Eurostat, Wetenschap en technologie, intramuraal O&O-uitgaven naar uitvoeringssector en financieringsbron

(3) Global Entrepreneurship Monitor 2011 (Global Report)

	DE	NL	FR	gem.3	EU-15	BE	best1	best2	best3
Meten van outputs									
1. Octrooiaanvragen (Belgische uitvinder, per miljoen inwoners)									
- octrooiaanvragen bij EPO (2010) ⁽¹⁾	265,6	193,4	135,1	206,6	144,6*	130,5	SE 306,7	DE 265,6	DK 241,7
- high-tech octrooiaanvragen bij EPO (2009) ⁽¹⁾	19,5	18,7	17,7	18,7	12,7*	18,5	SE 22,2	FI 19,7	DE 19,5
* eigen berekening, gewogen gemiddelde van EU-15 landen met bbp-cijfers als gewichten									
2. Technische en niet-technische innovatie ⁽²⁾									
% totale omzet gerealiseerd door nieuwe producten/diensten, enkel nieuw voor onderneming, 2010									
- innovatieve ondernemingen	17,1%	9,1%	15,7%	15,6%	14,9%*	8,1%	ES 20,7%	DE 17,1%	FR 15,7%
% totale omzet gerealiseerd door nieuwe producten/diensten, nieuw voor markt, 2010									
- innovatieve ondernemingen	5,3%	9,5%	4,8%	5,6%	9,2%*	7,5%	ES 18,2%	IT 15,3%	FI 13,3%
* eigen berekening, gewogen gemiddelde van EU15 zonder GR, DK en VK met bbp-cijfers als gewichten									
% bedrijven dat een procesinnovatie doorvoerde (2010)									
	29,5%	32,0%	23,4%	27,4%	27,6%*	34,3%	PT 39,2%	BE 34,3%	IE 32,9%
* eigen berekening, gewogen gemiddelde van EU15 zonder GR en VK met bbp-cijfers als gewichten									
% bedrijven dat een marketing en/of organisatorische innovatie doorvoerde, 2010									
	61,6%	38,1%	44,0%	52,0%	44,6%	43,0%	DE 61,6%	LU 60%	PT 48%
3. High tech export ⁽³⁾									
aandeel van high tech export in totale export (2009)	14,0%	18,4%	19,7%	16,7%	13,6%*	8,8%	LU 41,8%	IE 22,1%	FR 19,7%

* eigen berekening, gewogen gemiddelde van EU15 met bbp-cijfers als gewichten

(1) Eurostat, Wetenschap en technologie, octrooien neergelegd bij het EPO

(2) Eurostat, Wetenschap en technologie, CIS2010

(3) Eurostat, Wetenschap en technologie, high-tech export

5.1 *Verandering in economische realiteit*

De geschiedenis van de economische ontwikkeling toont een continue opeenvolging van fasen, waarin telkens op een andere manier wordt geconcurrerd. Het trappenmodel, dat internationaal gebruik wordt en vertaald werd naar de Belgische context door Sleuwaegen en De Backer, onderscheidt drie verschillende ontwikkelingsfasen.

In een eerste fase wordt vooral gebruik gemaakt van het voordeel van goedkope productiefactoren. Zo steunt de industrialisatie op de transfer van overvloedig aanwezige, weinig opgeleide mankracht van de landbouw naar de industrie. Deze transfer van goedkope productiefactoren liet de voor deze ontwikkelingsfase vereiste financiering van kapitaalaccumulatie toe. Opkomende economieën zoals China en India bevinden zich momenteel in deze ontwikkelingsfase. Ze maken gebruik van hun lage kosten en goedkope productiefactoren zoals arbeid en land om vooral gestandaardiseerde goederen en diensten te produceren. Tegenover deze goedkope productiefactoren staan wel minder strenge sociale en milieunormen. Dit blijkt onder meer uit het feit dat deze landen minder internationale arbeidsstandaarden ratificeerden en dat de standaarden die ze ratificeerden niet altijd even goed worden nageleefd (ILO 2009a, ILO 2009b, OECD 2007b). Ook de kwaliteit/veiligheid van de producten die ze produceren, voldoet vaak niet aan de Europese standaarden (cf. bijvoorbeeld EC, 2009).

In een tweede ontwikkelingsfase zijn productiefactoren niet meer zo goedkoop. Om hieraan tegemoet te komen, wordt daarom gestreefd naar meer efficiëntie bij het produceren zodat de kosten per eenheid product toch onder controle blijven. We spreken van een efficiëntiegedreven economie. In een dergelijke economie zijn goederen en diensten ook steeds minder gestandaardiseerd. Er wordt gebruik gemaakt van een hoogopgeleide beroepsbevolking die leergierig is naar technologische vernieuwing en die bereid is om efficiënte technologische ontwikkelingen onmiddellijk op te pikken en te gebruiken. Ook internationale openheid draagt via enorme schaalvoordelen veel bij tot de verhoogde efficiëntie. De meeste economieën uit het Westen bevinden zich momenteel in deze ontwikkelingsfase.

Deze manier van concurreren heeft in België geresulteerd in een zeer productieve, maar ook sterk kapitaal- en schaalintensieve industrie. De voorbije decennia hield de sterke arbeidsproductiviteit België bij de top van de economisch welvarende landen. Vandaag is dat voordeel echter lang niet meer zo overtuigend. Zoals in vele andere ontwikkelde landen, botst deze strategie tegen de grenzen van de technologische mogelijkheden aan. Het wordt steeds moeilijker om verdere efficiëntieverbeteringen te realiseren.

Daarnaast wordt de concurrentie alsmaar groter door de toenemende globalisering. Door het wegvallen van handelsbarrières, vooruitgang op het vlak van ICT en dalende transportkosten worden Belgische bedrijven geconfronteerd met concurrenten uit de hele wereld. En deze concurrenten staan ook niet stil. Zo zetten een aantal nieuwe spelers in de wereldeconomie - bv. China en India – ook meer en meer de stap naar een efficiëntiegedreven economie. Deze landen beschikken nog altijd over goedkope productiefactoren, maar steeds meer ook over een goed opgeleide beroepsbevolking met een sterke drang naar technologische vernieuwing. Ook op het vlak van O&O zijn deze landen aan een sterke inhaalbeweging bezig. Zo groeide de O&O-intensiteit van China (exclusief Hong Kong) tussen 2001 en 2008 met ongeveer 55% van 0,95% tot 1,47% (vergeleken met 1,97% in België in 2008). Het gevolg is dat onze voorsprong op het vlak van technologie, productiviteit en kennis afneemt.

Ten slotte zijn er ook ontwikkelingen aan de vraagzijde die het huidige concurrentiemodel onder druk zetten. Zo hebben de opkomende economieën tegenwoordig de meest dynamische afzetmarkten. De vraag naar finale goederen en diensten - een belangrijke locatiefactor voor internationale ondernemingen - groeit in deze landen nog heel sterk in tegenstelling tot de Europese afzetmarkt, die

stilaan verzadigd raakt. Een tweede tendens langs de vraagzijde is de steeds groter wordende verscheidenheid in consumentenvoorkeuren en een toenemende vraag naar gespecialiseerde en geïndividualiseerde producten die zoveel mogelijk aansluiten bij de persoonlijke levensstijl. Indien bedrijven willen competitief blijven, is het belangrijk dat ze hun aanbod hierop afstemmen.

De hierboven beschreven ontwikkelingen langs aanbod- en vraagzijde zetten het huidige concurrentiemodel steeds meer onder druk en dwingen westerse economieën om de overstap te maken naar de derde ontwikkelingsfase: de creatieve economie. In een dergelijk model ligt de nadruk veel minder op prijzen en veel meer op kwaliteit, innovatie en creativiteit, onder meer door de ontwikkeling van nieuwe sectoren. Het belang van dit laatste blijkt heel duidelijk uit de ICT-sector, die tussen 1991 en 2005 grotendeels verantwoordelijk was voor de hogere productiviteitsgroei van de verwerkende nijverheid in de VS in vergelijking met Europa en België (NBB, 2008). De belangrijke rol die de ICT snel heeft verworven in de VS toont hoe belangrijk het is voor een economie om zich aan te passen aan nieuwe, potentieel dynamische activiteiten.

In het algemeen zijn, voor ontwikkelde landen, de kennisintensieve, hoogtechnologische sectoren inderdaad de sterkste groeiers en zijn ze derhalve cruciaal voor het groeipotentieel van de economie en dus ook voor de werkgelegenheid. Een analyse van de Belgische economische structuur leert echter dat we momenteel nog sterk gespecialiseerd zijn in (medium-)low tech/(medium-)low skill-sectoren, waarvoor de wereldwijde concurrentie, onder andere van lagelonenlanden, voornamelijk op het niveau en op de ontwikkeling van de prijzen speelt. Het gaat m.a.w. om sectoren die het meest onder druk staan door de wereldwijde concurrentie en dus op het vlak van werkgelegenheid weinig perspectieven bieden.

Een sterkere positie en een hoger marktaandeel in de meer kennisintensieve sectoren is dan ook cruciaal. Waar in het verleden vooral het verschil gemaakt werd door efficiëntiegedreven productiviteitsstijgingen, moeten we in de toekomst veel meer het verschil maken door onze kennis en wat ermee gebeurt. Een inputfactor die onlosmakelijk verbonden is met kennis, is het onderwijs (Onderwijs). Onderwijs produceert immers de 'skills' die kennis kunnen produceren en absorberen. Kennis alleen is echter niet voldoende voor economische groei. Drie creatieve processen, die onderling interageren, zijn belangrijke katalysatoren in dit proces. Zo is het belangrijk dat kennis ook omgezet wordt in nieuwe producten en processen. Er is met andere woorden nood aan innovatie (5.3 Innovatie). Vervolgens is er nood aan ondernemerschap om innovatie af te stemmen op marktopportunities en om te evolueren naar creatieve sectoren en segmenten (5.4 Ondernemerschap). En ten slotte is internationalisatie van activiteiten een derde noodzakelijk proces in een creatieve economie (0

Internationalisatie). Door te internationaliseren kunnen bedrijven immers nieuwe en groeiende afzetmarkten bereiken, schaalvoordelen realiseren... Bovendien is de evolutie van het aantal exportbedrijven van bijzonder belang om de dynamiek van de exportwaarde op lange termijn te verklaren (NBB, secretariaat CRB en FPB (2011)). De drie bovengenoemde processen hebben een effect op het Belgische aandeel in de wereldexport (5.6 Ontwikkeling marktaandelen), op de Belgische kostenstructuur (5.7 Kostenstructuur) en op het loonaandeel (5.8 Verdeling van de rijkdom).

5.2 Onderwijs

In een creatieve economie is menselijk kapitaal een cruciale inputfactor, niet alleen met het oog op de productie van nieuwe kennis, maar ook op het zinvol gebruiken van bestaande kennis. Mede door vooruitgang op het vlak van ICT is informatie immers overvloedig aanwezig. Het kunnen onderscheiden van relevante informatie, het herkennen van patronen in informatie, het interpreteren en decoderen van informatie... zijn dan ook belangrijke competenties in een kenniseconomie. Het onderwijs heeft ook een belangrijke rol te spelen in het stimuleren van de ondernemerszin (cf. infra) en van de openheid van de maatschappij voor verandering, twee belangrijke randvoorwaarden voor innovatie.

België is een land dat veel overheidsmiddelen besteedt aan onderwijs; een groot deel hiervan gaat naar het basis- en het secundair onderwijs. De PISA-enquête geeft een idee van de output van ons onderwijs. Het is een grootschalige, driejaarlijkse internationale studie die de kennis en vaardigheden van 15-jarigen test. De laatst beschikbare resultaten dateren van 2009. Volgens deze enquête scoort België significant beter dan het OESO-gemiddelde. Binnen België doet Vlaanderen het echter beduidend beter dan de Franstalige gemeenschap. Beide gemeenschappen kennen wel een aanzienlijke mate van sociale ongelijkheid: de band tussen het sociaaleconomische milieu van de leerlingen en hun resultaten is in België relatief hoog: In België wordt 19,3% van de variatie in leesprestaties verklaard door de economische, sociale en culturele achtergrond van de leerling tegen 14% gemiddeld in de OESO (OESO, 2010). Daarnaast scoren leerlingen met een migrantenachtergrond ook een stuk zwakker dan autochtone leerlingen, ook wanneer rekening gehouden wordt met de verschillen in socio-economische situatie. Er dient dan ook te worden voortgewerkt aan een systeem dat gelijke onderwijskansen voor iedereen garandeert. In een creatieve economie is het immers nog belangrijker dat geen enkel talent verspild wordt.

Uit de meest recente CIS-enquête⁸¹ blijkt dat 'een gebrek aan gekwalificeerd personeel' in België een belangrijke hinderpaal is voor innovatie. Tijdens de gesprekken die de CRB met het bedrijfsleven organiseerde in het kader van zijn werkzaamheden rond octrooien en rond 'industry-sciencerelaties' werd in dit kader meermaals gewezen op het dreigend tekort aan wetenschappelijk en technologisch geschoold personeel. Het betreft zowel technisch afgestudeerden uit het secundair onderwijs als uit W&T-richtingen in het hoger onderwijs. Binnen het technisch secundair onderwijs gaat veel potentieel verloren door het watervalstelsel. Veel leerlingen beginnen in het ASO en wanneer dit niet lukt, 'zakken' ze naar het technisch of beroepsonderwijs. Technische richtingen zijn daardoor vaak tweede of derde keus. Een gevolg is een relatief groot aantal gedemotiveerde leerlingen dat op 18 jaar de schoolbanken verlaat zonder diploma (in 2010 had 12,3% van de 18- tot 24-jarigen geen diploma lager secundair onderwijs). Het is dan ook belangrijk dat de technische opleidingen uit het secundair onderwijs geherwaardeerd worden. Ook in het hoger onderwijs zijn W&T-richtingen weinig populair: het aandeel studenten dat voor W&T-richtingen kiest, is in België lager dan gemiddeld in de EU-15. Bovendien was er tussen 2000 en 2009 een dalende tendens van dit aandeel: het aandeel afgestudeerden in de domeinen wiskunde, wetenschappen en technologie in het totaal aantal afgestudeerden daalde van 18,9% in 2000 tot 16,1% in 2010.

Een speciale groep van afstudeerrichtingen in het hoger onderwijs, zijn de voortgezette opleidingen (waaronder de doctoraten). Op het vlak van het aantal W&T-doctoraten per 1000 personen tussen 25 en 34 jaar scoort België lager dan gemiddeld in de EU15⁸². Vooral het verschil met Zweden, Finland,

⁸¹ De Community Innovation Survey is een instrument waarmee de innovatie-inspanningen in de EU in kaart gebracht worden.

⁸² Gewogen gemiddelde van landen waarvoor cijfers beschikbaar waren voor 2010 (EU15 zonder IT en FR).

het VK, Duitsland en Oostenrijk is groot. De tewerkstelling van dit type van afgestudeerden is bepalend voor de capaciteit van een land om nieuwe kennis en innovatie te genereren.

Zoals in de meeste landen werkt ook in België het gros van de houders van een doctoraat in het hoger onderwijs of voor de overheidssector. Een peiling naar de carrièrewensen van onderzoekers die nog bezig zijn met hun doctoraat geeft ook dat het grootste deel (75%) graag aan de universiteit wil blijven. De interesse voor de industrie is een stuk lager: 'slechts' 24,5% van de onderzoekers die bezig zijn met een doctoraat geeft aan dat ze graag in de industrie willen werken, al verschilt dit resultaat wel duidelijk volgens wetenschapsdomein. In dit kader pleitten Boosten en Vandevelde (presentatie Boosten en Vandevelde voor de CRB op 22 mei 2012) voor een verdere bewustmaking van doctorandi van de verschillende mogelijkheden na een doctoraat. Dit is belangrijk, immers een goed werkend innovatiesysteem vereist voldoende doorstroming van kennis tussen de verschillende innovatieactoren, onder andere tussen onderzoeksinstituten en bedrijfsleven. Aangezien kennis voor een belangrijk deel niet-codificeerbaar is – in de hoofden van de mensen zit – is dergelijke mobiliteit van personen tussen de academische en de bedrijfswereld een ideaal kanaal voor kennistransfer (Spithoven en Vandecandelaere, 2009a; CRB, 2009).

Wanneer niet gekeken wordt naar de verwachtingen van doctoraatsstudenten maar naar de effectieve tewerkstelling van doctoraatshouders, zien we dat ongeveer een derde tewerkgesteld is in het bedrijfsleven. Dit is vergelijkbaar met Denemarken, Nederland en de VS. Een vergelijking van de functies die doctoraatshouders uitoefenen, leert dat in België ongeveer 66% een onderzoeksfunctie uitoefent. Dit is vergelijkbaar met Noorwegen (66%), Nederland (64%) en Spanje (61%). Wel opvallend is dat wanneer gepeild wordt naar de mate waarin de job van doctoraatshouders gerelateerd is aan hun doctoraat, in België slechts 71% van de ondervraagde doctoraatshouders aangeeft dat er een relatie is, vergeleken met 92% in de VS, 81% in Nederland, 98% in Portugal en 84% in Spanje (CDH-enquête 2010).

Kennis op zich en doorstroming ervan zijn natuurlijk niet voldoende. Het is belangrijk dat kennis via innovatie, ondernemerschap en internationalisatie wordt omgezet in economische groei. Deze creatieve processen worden hieronder meer in detail besproken.

5.3 Innovatie

Zoals hierboven al werd vermeld, wordt het voor westerse landen steeds moeilijker om te concurreren met prijzen. Innovatie wordt dan ook als het middel bij uitstek beschouwd om het concurrentievermogen van deze economieën te bevorderen. Dit blijkt duidelijk uit de EU2020-strategie die het creëren van betere voorwaarden voor onderzoek, ontwikkeling en innovatie naar voor schuift als een van haar kerndoelen.

Er zijn natuurlijk verschillende vormen van innovatie. Een eerste vorm is procesinnovatie. Dit betreft nieuwe of duidelijk technologisch verbeterde productieprocessen met een zichtbaar effect op output, productkwaliteit of kosten. Uit verschillende innovatie-enquêtes (CIS-enquête) blijkt dat België reeds verschillende jaren sterk presteert op dit vlak: zo was het percentage bedrijven dat een procesinnovatie doorvoerde in de periode 2006-2008 gelijk aan 33,4% en in de periode 2008-2010 gelijk aan 34,3%, telkens hoger dan het gemiddelde van de EU15 dat in deze periodes respectievelijk 30% en 27,6% bedroeg. Dit suggereert dat België nog in belangrijke mate concurreert door bestaande producten efficiënter te produceren en zo productiviteitsstijgingen te realiseren (de tweede fase van het trappenmodel van economische ontwikkeling). De vraag is echter of we hiermee in de toekomst nog het verschil kunnen maken. De top van de efficiëntieverbeteringen lijkt stilaan in zicht. Het

concurrentievermogen van de Belgische economie hangt in de nabije toekomst meer en meer af van het vermogen om superieure producten en diensten te vervaardigen en te verkopen.

Het is daarom ook belangrijk om, naast het verbeteren van bestaande productieprocessen, ook nieuwe producten en diensten te ontwikkelen waarvoor (internationale) klanten bereid zijn om een meerprijs te betalen. Op die manier kan een stap worden gezet naar de volgende trap van het ontwikkelingsmodel. Uit de jongste CIS-enquête blijkt dat het aantal Belgische bedrijven dat stelt een productinnovatie te hebben doorgevoerd iets hoger is dan gemiddeld in de EU15. Ze lijken er echter minder in te slagen om deze producten om te zetten in commerciële successen.

Het percentage van de omzet dat wordt gerealiseerd door de verkoop van nieuwe of verbeterde producten is in België lager dan gemiddeld in de EU-15, zowel wat betreft de omzet gerealiseerd door echt nieuwe producten (nieuw voor de markt) als de omzet gerealiseerd door producten die enkel nieuw zijn voor de onderneming. Bovenstaande cijfers slaan allemaal op technologische innovatie. Voor veel bestaande producten en diensten geldt echter dat ze voorlopig aan het einde van hun technologische verbetering zijn gekomen. Veel beter kan niet meer. Wat nog wel kan, is deze producten en diensten van andere te onderscheiden door er een grotere betekeniswaarde of symboolwaarde aan te verbinden (Devoldere en Sleuwaegen(2009), blz. 39). Deze symboolwaarde wordt voor meer en meer consumenten een belangrijke toegevoegde waarde. De consument is immers altijd al op zoek geweest naar creatieve industriële producten en diensten waarmee hij zich kan onderscheiden. In de toekomst zal de groei steeds meer afhangen van de mate waarin we in staat zijn meer diensten en producten met een dergelijke symbolische meerwaarde op de markt te brengen. Niet-technologische aspecten, zoals een mooi design, een goede marketing... spelen hierin een belangrijke rol. Onderstaande tabel bekijkt het aantal nieuw aangevraagde handelsmerken en design uitgedrukt als percentage van het bbp. Voor handelsmerken scoort België in lijn met het gemiddelde van de EU15, voor design is de score iets lager dan het gemiddelde van de EU15. Voor beide indicatoren bevindt België zich wel in de onderste helft van de rangschikking van EU15-landen.

Tabel 5-1: Aanvraag handelsmerken en design

handelsmerk		design	
GR	1,62	GR	0,4
FR	4,09	IE	2,14
PT	4,68	UK	2,59
UK	4,88	ES	3,39
IT	5,23	BE	3,8
IE	5,99	FR	3,98
BE	6,03	NL	4,38
FI	6,15	PT	5
ES	6,48	FI	5,05
SE	7,25	SE	5,18
NL	7,46	LU	6,11
DK	7,49	IT	6,86
DE	7,64	DK	7,43
AT	9,87	DE	7,9
LU	12,41	AT	8,45
gemiddelde EU15	5,96	gemiddelde EU15	4,20

Noot : aantal nieuwe aanvragen voor gemeenschaps- handelsmerken of design (op Europees niveau) / bbp in miljard PPP euro's
 Het gemiddelde van de EU15 werd gewogen op basis van de bbp's.
 Bron: EC(2012), Innovation Union Scoreboard 2011

Volgens de meest recente CIS-enquête is het percentage bedrijven dat een niet-technologische (marketing- en/of organisatorische) innovatie doorvoerde in België iets lager dan gemiddeld in de EU15 en lager dan gemiddeld in de buurlanden. Wil België de noodzakelijke overstap maken naar een creatieve economie, dan moet ook deze niet-technologische innovatie-inspanning verder worden opgedreven. De creatieve industrie, zoals architectuur, mode, audiovisuele sector, muziek, reclame en communicatie... kan hierin een belangrijke rol spelen. Bakhshi, H. et al. (2008) vonden indicaties dat linken met de creatieve industrie een positief effect heeft op innovatie. De uitdaging bestaat er dan ook in om naar een creatieve economie te evolueren door de rol van de culturele en creatieve industrieën te versterken als katalysator voor innovatie en structurele verandering (EC (2010b), blz. 8).

Maar innovatie en creativiteit vereisen ook een innovatiecultuur, zowel binnen de bedrijven, de overheid als de ganse maatschappij (IPA 2007-2008). Binnen de bedrijven is het daarom nodig om werknemers zoveel mogelijk te betrekken bij het innovatieproces. Werknemers beschikken immers vaak over nuttige informatie op dit vlak (bv. ervaring met voorkeuren van klanten, kennis over het productieproces...).

Naast interne bronnen vereist innovatie ook steeds meer interactie met externe kennisbronnen. Zo kunnen bijvoorbeeld ook klanten en leveranciers over heel wat nuttige informatie beschikken. Maar ook kennisinstellingen winnen aan belang. De kennis die nodig is voor innovatie wordt immers steeds complexer, waardoor het voor bedrijven alsmaar moeilijker wordt om alle kennis zelf te genereren. Uit onderzoek blijkt dan ook dat samenwerken met kennisinstellingen een positief effect heeft op de innovatieprestatie van bedrijven (Veugelers, 2008).

De prestatie van België op het vlak van samenwerking (met kennisinstellingen) voor innovatie is beter dan gemiddeld in de EU-15. Deze relatief goede score neemt niet weg dat er landen zijn die het op dit vlak nog beter doen. Opvallend is bijvoorbeeld de sterke prestatie van een land als Finland, waar ongeveer 30% van de innovatieve bedrijven in de periode 2008-2010 samenwerkte met een universiteit of met een instelling hoger onderwijs (vergeleken met 16,9% in België). Bovendien bestaat er in België

zowel vanuit de publieke sector, de ondernemingen als de kennisinstellingen een sterke vraag om de kennisrelaties tussen wetenschap en het bedrijfsleven verder te versterken. In dit kader zette de Centrale Raad voor het Bedrijfsleven samen met de pod Federaal Wetenschapsbeleid een werkgroep op om dit thema meer in detail te bestuderen. Deze werkzaamheden resulteerden in een advies betreffende het versterken van kennisuitwisseling tussen de onderzoekswereld en het bedrijfsleven (CRB, 2009a).

Kennis moet dus niet noodzakelijk allemaal van binnen het bedrijf komen. Opdat een bedrijf externe kennis zou kunnen gebruiken, heeft het evenwel een zekere absorptiecapaciteit nodig. En bedrijven die zelf kennis verwerven – zelf aan O&O doen – hebben ook doorgaans een grotere absorptiecapaciteit.

Niet alle bedrijven hebben de mogelijkheid om zelf aan O&O te doen. Zoals in de meeste landen zijn de O&O-uitgaven in België sterk geconcentreerd bij grote bedrijven. Typisch voor de Belgische situatie is echter dat het voornamelijk om dochterondernemingen van buitenlandse bedrijven gaat. Dit maakt ons land extra kwetsbaar in een tijdperk van globalisering, waarin ook O&O-activiteiten steeds mobieler worden. Ook meer dan 70% van de octrooiaanvragen is in België geconcentreerd binnen de groep van buitenlandse ondernemingen (EC (2003)). Gezien het belang van octrooien, zeker in de huidige context van wereldwijde verspreiding van kennis, formuleerde de CRB eind december 2007 het advies 'Werk maken van een gemeenschapsoctrooi en van een sterkere octrooicultuur in België'.

Los van de concentratie van de O&O-inspanningen, is het niveau van de O&O-uitgaven in België ook nog ver verwijderd van de 3%-doelstelling, die werd herbevestigd in de EU2020-strategie en die door België werd overgenomen in het Nationaal Hervormingsprogramma voor 2011. Met deze doelstelling wil België tegen 2020 3% van haar BBP besteden aan O&O. In 2010 bedroeg de O&O-intensiteit in België 2,01%, iets lager dan de gemiddelde O&O-intensiteit in de EU15 (2,1%), en nog ver verwijderd van de 3%-doelstelling.

Indien België tegen 2020 de 3%-doelstelling wil bereiken, zullen de O&O-uitgaven in 2020 15,49 miljard moeten bedragen (Kanselarij, 2011). In 2009 bedroegen ze 6,9 miljard (voorlopige cijfer voor 2010: 7,14 miljard). Indien België tegen 2020 3% van het bbp aan O&O wil besteden, betekent dit een gemiddelde jaarlijkse groei van 7,6% vanaf 2009 (of 8,1% op basis van het voorlopig cijfer voor 2010). Deze inspanning moet verdeeld worden over de publieke sector en de private sector. De 3%-doelstelling bepaalt dat 2/3 moet gefinancierd worden door de private sector en 1/3 door de publieke sector. Uitgedrukt als percentage van het BBP financiert de private sector in België in 2009 1,37% en de publieke sector 0,65%⁸³, respectievelijk 68% en 32% van de totale O&O-uitgaven in België.

Beide sectoren presteren dus onder de norm: de private sector behaalt 68,5% van haar doelstelling vergeleken met 65% voor de publieke sector. Er dient wel opgemerkt te worden dat bovengenoemde cijfers voor de publieke sector enkel rekening houden met de directe uitgaven voor O&O, met andere woorden enkel met de subsidies en niet met de fiscale maatregelen ten voordele van O&O. Dit is een Europese afspraak en geldt dus ook voor de cijfers van de andere landen, maar het neemt natuurlijk niet weg dat het een onderschatting is van de werkelijke overheidsinspanning op het vlak van O&O. De fiscale maatregelen ter stimulering van O&O worden immers steeds belangrijker in België: ze evolueerden van 0,02% van het BBP in 2005 naar 0,14% in 2010. Volgens de schattingen in het

---

⁸³ Het aandeel van de private sector werd berekend als het aandeel van de binnenlandse en buitenlandse ondernemingen en private non-profitinstellingen. De publieke sector bestaat uit binnenlandse en buitenlandse overheden (EC en internationale organisaties) en instellingen hoger onderwijs.

nationaal hervormingsprogramma voor België van 2012 zal deze maatregel tegen 2020 ongeveer 0,18% BBP-bijdrage leveren aan de 3%-doelstelling.

Naast de overheid zal ook een extra inspanning nodig zijn van de private sector. De O&O-intensiteit in de private sector wordt natuurlijk in belangrijke mate bepaald door de structuur van de economie. Zo wordt de hoge O&O-intensiteit van Finland in hoge mate bepaald door de sterke specialisatie in ICT – vooral in mobiele communicatietechnologie – die hoge O&O-uitgaven vereist (Mathieu en van Pottelsberghe, 2008). De sterke specialisatie van België in laag- en medium-laagtechnologische sectoren is op dit vlak een nadeel. Binnen deze sectoren zijn wel een aantal segmenten met hoogtechnologische zaken bezig (denk aan het technisch textiel), maar gemiddeld gezien is de O&O-intensiteit in deze sectoren een stuk lager dan in de hoogtechnologische sectoren. Het streven naar de 3%-doelstelling is dan ook in grote mate een streven naar een wijziging – op lange termijn – van de industriële structuur. Ondernemerschap is hierbij cruciaal.

5.4 Ondernemerschap

De groei die een land kan realiseren is in belangrijke mate afhankelijk van de economische structuur. Hoog ontwikkelde landen specialiseren zich gemiddeld meer in de productie van hoogtechnologische en kennisintensieve producten en diensten. Een sterkere specialisatie in dit soort activiteiten en producten leidt tot een hogere toekomstige groei (Hausmann et al. (2007)). Uit verschillende bronnen blijkt dat het aandeel van kennisgerelateerde sectoren in België nog relatief laag is, al scoren de diensten op dit vlak wel iets beter dan de verwerkende nijverheid (Sleuwaegen en Peeters (2012)). Bovendien was de groei van het aandeel van de tewerkstelling in kennisgerelateerde sectoren in België over de periode 1996-2008 lager dan gemiddeld in Europa.

De sterke specialisatie van België in traditionele sectoren dient wel genuanceerd te worden. Binnen deze sectoren worden deelmarkten en niches met een hogere toegevoegde waarde wel steeds belangrijker (bv. technisch textiel, convenience and health food, bioplastics binnen de kunststoffensector...). Het is belangrijk dat dit soort segmenten binnen bestaande sectoren, evenals nieuwe sectoren met volledig nieuwe producten en diensten, zich verder ontwikkelen. Ondernemerschap – het proces dat innovatieve producten en diensten op de markt brengt – is hiervoor cruciaal.

Wanneer we de levensloop van een nieuw product of dienst bekijken, kunnen we twee fasen onderscheiden. In een eerste fase moeten de nieuwe 'spelregels' worden ontdekt, met vallen en opstaan. Nieuwe toetreders, starters en kleine bedrijven zijn hiervoor ideaal geschikt. In dit stadium neemt het aantal bedrijven dat een product of dienst produceert dan ook typisch toe. Dit vindt plaats tot op het moment dat één of enkele van de bedrijven de 'spelregels' kan/kunnen vastleggen (bv. een dominant design). Vanaf dat moment start het tweede stadium in de levensloop van een product of dienst: het stadium van de consolidatie, waarbij vooral gezocht wordt naar efficiëntieverbeteringen door rationalisatie en schaalvoordelen (Thurik, 2007).

Een efficiëntiegedreven economie bevindt zich in het tweede stadium van de levensloop van een nieuw product of dienst. Bij de overgang naar de creatieve economie/kenniseconomie, starten we echter opnieuw in de eerste fase, een fase waarin ondernemerschap cruciaal is. Inderdaad, ondernemerschap kan worden gezien als een katalysator voor innovatie. Oudere, grotere bedrijven ondervinden immers vaak moeilijkheden om te stoppen met oudere technologieën en om te onderkennen dat men niet langer kan drijven op oude successen; fundamentele veranderingen botsen er vaak op interne weerstand, met als gevolg dat potentieel interessante kennis ongebruikt in de kast blijft liggen. Nieuwe ondernemingen kunnen door hun kleine schaal vaak flexibeler inspelen op veranderingen. Ze hebben per definitie geen traditie en moeten dus minder interne weerstand overwinnen. Bovendien is het ontbreken van een traditie vaak een belangrijke stimulerende factor voor het zien van 'nieuwe combinaties' die mogelijk leiden tot innovatie.

Bovenop de geschetste voordelen, ondervinden startende ondernemingen in deze fase ook minder nadeel van hun kleine schaal. De nadruk ligt immers op snelheid, innovatie, productdifferentiatie en minder op de laagste kosten per eenheid (waarvoor een optimale schaal wel heel belangrijk was). Bovendien zorgen bepaalde technologische ontwikkelingen (bv. ICT) ervoor dat de optimale schaal kleiner wordt.

Het beeld voor ondernemerschap in België hangt af van de gebruikte indicator voor de opstartgraad en van de referentiegroep. Uit verschillende bronnen (bv. Sels et al., 2010; GEM(2012)) blijkt echter dat er duidelijk een probleem is met ambitieus ondernemerschap; dit is ondernemerschap dat in belangrijke mate bijdraagt aan groei, innovatie, internationalisering en werkgelegenheid. Dit houdt in dat, zoals in heel wat andere Europese landen, relatief weinig van de opgestarte ondernemingen ook effectief doorgroeit en tewerkstelling creëert. Inderdaad, Veugelers (2009) maakte een lijst van leidende innovatoren op basis van marktkapitalisatie en O&O-uitgaven in 2007. Van de Europese bedrijven op deze lijst was ongeveer 85% opgericht voor 1925 en slechts 2% na 1975. Van de Amerikaanse bedrijven uit de lijst was meer dan 20% opgericht na 1975.

Gegeven het belang van dit innovatief ondernemerschap voor de vernieuwing van het economische weefsel, en dus voor innovatie, groei en tewerkstelling, zette de CRB rond dit thema een werkgroep op die de knelpunten voor ondernemerschap meer in detail onderzocht. Het rapport van deze werkgroep is te vinden op <http://www.ccecrb.fgov.be/txt/nl/doc10-1158.pdf>. Op basis van het rapport van deze werkgroep formuleerden de sociale partners in september 2011 een beleidsadvies. In dit advies pleiten ze voor voldoende financiering voor ondernemerschap; een sterkere ondernemerscultuur; voldoende prikkels voor ondernemerschap; het bevorderen van internationaal ondernemerschap; meer samenwerking tussen buitenlandse MNO's en lokale ondernemingen; aandacht voor specifieke doelgroepen (vrouwen en personen afkomstig uit niet-Europese landen) en een vlotte overdracht voor stoppende ondernemingen.

5.5 Internationalisatie

De globalisering van de economie maakt dat bedrijven meer concurrentie krijgen op hun thuismarkt. Dit geldt des te meer in een open economie als België, met een hoge aanwezigheid van buitenlandse bedrijven. Tegelijk opent de globalisering nieuwe perspectieven. Internationalisatie van activiteiten zal via schaafeffecten, toegang tot nieuwe markten, toegang tot nieuwe kennis, toegang tot goedkopere productiefactoren... immers ook bijdragen tot een beter concurrentievermogen. In bepaalde gevallen kan internationalisatie op lange termijn voor ondernemingen zelfs noodzakelijk zijn om te groeien en te overleven (Onkelinx, 2008).

Internationalisatie is een multidimensionaal begrip. Bedrijven kunnen op verschillende manieren internationaliseren. Een veel voorkomende vorm is export. Exporteren wordt ook meer en meer noodzakelijk. De steeds grotere verscheidenheid aan consumentenvoorkeuren en de toenemende vraag naar gespecialiseerde en geïndividualiseerde producten die zoveel mogelijk bij de persoonlijke levensstijl aansluiten, doen de markt voor massaproducten immers uiteenvallen in vele segmenten. Door deze strategie van productdifferentiatie en door de relatief kleine omvang van de Belgische markt wordt export nodig om schaalvoordelen te realiseren en zo winstgevend te kunnen opereren. Dit geldt zeker voor hoogtechnologische bedrijven met hoge O&O-kosten.

Exporteren is echter niet vanzelfsprekend. Er dienen een aantal 'sunk costs' of opstapkosten te worden gemaakt om te kunnen exporteren (bv. marktstudies, opzetten distributienetwerk, aanpassen van producten aan buitenlandse voorkeuren of normen,...). De exportwaarde is dan ook vrij geconcentreerd bij een beperkt aantal bedrijven: in 2010 was 11,2% van de exporterende ondernemingen⁸⁴ in de verwerkende nijverheid verantwoordelijk voor 80% van de totale exportwaarde van goederen (berekeningen NBB). De exportresultaten van België berusten dan ook op een relatief beperkt aantal grote ondernemingen.

Binnen de groep van grote ondernemingen⁸⁵ was in 2010 85,4% actief op het vlak van export. Dit aandeel daalt met de grootte van de onderneming: binnen de groep van middelgrote en kleine ondernemingen betreft het respectievelijk 75,5% en 12,8% (berekeningen NBB).

Bij de ondernemingen die starten met exporteren spelen de kmo's een belangrijke rol: 50% van de nieuwe export – export door ondernemingen die nog niet exporteerden in 2000 en wel exporteerden in 2010 – werd gerealiseerd door kmo's. Sleuwaegen en Peeters (2012) vonden dat 19% van deze kmo's ondernemingen betreft die op jonge leeftijd (minder dan 5 jaar) startten met exporteren op grote⁸⁶ schaal (born globals). Het belang van de born globals is sterk verbonden met de voortschrijdende globalisering, waardoor sommige bedrijfstakken heel open geworden zijn. De globalisering met een verruiming van de relevante markten naar de wereldmarkt en een scherpere concurrentie verklaren tevens waarom kmo's reeds vroeg in hun bestaan moeten internationaliseren.

Kmo's die starten met export zijn belangrijk, niet alleen omdat ze nieuwe export genereren, maar ook omdat ze sneller groeien in toegevoegde waarde en werkgelegenheid. Zeker de born globals zijn

---

⁸⁴ Een onderneming wordt beschouwd als exporterend als het totaal van haar export naar EU27 landen hoger is dan 1.000.000 euro (in prijzen van 2006) of als haar export naar niet-EU27 landen hoger is dan 100.000 euro (in prijzen van 2006).

⁸⁵ Grote ondernemingen worden hier gedefinieerd als ondernemingen met 250 werknemers of meer, de middelgrote ondernemingen hebben tussen de 49 en 250 werknemers en de kleine ondernemingen hebben minder dan 50 werknemers.

⁸⁶ De Born Globals exporteren naar minimum 5 landen waarvan minstens één buiten de EU.

belangrijke drivers van deze nieuwe export (Sleuwaegen en Peeters (2012)). Verontrustend is wel dat de toetredingsgraad van het aantal exporterende ondernemingen over de periode 1997-2010 in de verwerkende nijverheid een structurele daling kende (13,2% in 1997 versus 9,3% in 2010) tegenover de uittredingsgraad die over deze periode steeg (8,5% in 1997 versus 10,4% in 2010) (berekeningen NBB).

Naast de concentratie van het aantal exporteurs, is ook de concentratie van afzetmarkten opvallend. De drie buurlanden waren in 2011 goed voor 47% van de afzet. In het algemeen is België nog altijd sterk gericht op de oude lidstaten van de EU-15 (68% van de totale export in 2011) en minder op groeiemarkten zoals de nieuwe EU-lidstaten, de BRIC-landen en de Aziatische tijgers. De NBB bekeek in welke mate de afzetmarkten van België meer of minder dynamisch zijn dan van een aantal andere Europese landen. De resultaten worden weergegeven in onderstaande tabel voor drie verschillende periodes

Tabel 5-2: Groei van afzetmarkten gewogen volgens geografische structuur

1995-2000		2000-2005		2005-2010	
NL	10,5%	IE	3,2%	IE	3,4%
BE	10,7%	ES	3,8%	PT	4,3%
ES	10,7%	GB	4,0%	NL	4,4%
GR	10,9%	NL	4,2%	GB	4,6%
AT	11,0%	BE	4,5%	ES	4,8%
SE	11,0%	FR	4,6%	SE	4,9%
IT	11,1%	PT	4,6%	BE	5,1%
FI	11,2%	SE	4,6%	FR	5,1%
FR	11,2%	IT	4,8%	DE	5,2%
PT	11,3%	AT	5,0%	IT	5,5%
DE	11,4%	DE	5,1%	AT	5,5%
GB	11,6%	FI	5,4%	GR	5,8%
IE	11,7%	GR	6,2%	FI	6,4%

Vertaling: evolutie van de import (in euro) van +/- 240 partnerlanden gewogen volgens de geografische structuur van de export van goederen van België volgens de gegevens van de buitenlandse handel (nationaal concept).

Bron: NBB

Uit Tabel 5-2 blijkt dat voor de meeste recente periode (2005-2010) Finland, Griekenland, Oostenrijk, Italië, Duitsland en Frankrijk exporteren naar landen waarvan de importvraag over deze periode gemiddeld sneller groeide dan de importvraag van de partnerlanden van België. De geografische structuur van onze export lijkt dus minder gunstig dan in deze landen. Over de verschillende periodes lijkt de relatieve positie van België voor deze variabele wel te verbeteren.

Ten slotte betreft de concentratie ook meer en meer een beperkt aantal sectoren. Vooral in de innovatieve sectoren (telecom, machinebouw, elektronica, informatica en bureaumaterialen) moest België over de periode 2000-2011 aandeel prijsgeven in de wereldhandel en groei t.o.v. de Europese concurrenten. Slechts in enkele sectorgroepen kan een toename voor goederen vastgesteld worden. Vooral minerale brandstoffen, chemie en farmacie maken een opmerkelijke groei door (Sleuwaegen en Peeters, 2012).

Het grootste deel van de export betreft ook goederen. Dit is in de meeste landen zo, maar het aandeel van de dienstenexport in de totale export is in België lager dan gemiddeld in de eurozone. Het is nochtans ook belangrijk om voldoende actief te zijn op het vlak van export van diensten. De groei van de kennisintensieve marktdiensten werd tot nu toe vooral getrokken door de sterke dynamiek van de 'diensten aan bedrijven', een gevolg van een doorgedreven outsourcing van niet-kernactiviteiten door

de industrie. Opdat deze activiteiten verder zouden kunnen groeien, is er nood aan industriële groei en/of (toenemende) export van deze dienstenactiviteiten.

Het relatief lage aandeel van de dienstenexport in de totale export neemt niet weg dat de buitenlandse dienstenhandel van België toeneemt en dat de ontwikkeling ervan overeenstemt met de mondiale ontwikkelingen. Zo is het aandeel van de uitvoer in de waarde van België in de wereldwijde dienstenhandel tijdens de periode 1996-2010 stabiel gebleven en om en bij de 2,3% blijven schommelen, ondanks de opkomst van nieuwe economische polen. Tijdens diezelfde periode is het aandeel van Duitsland in de mondiale uitvoer van diensten lichtjes toegenomen tot 6,8%, terwijl de aandelen van Nederland en Frankrijk teruggevallen zijn van resp. 3,7% en 6,8% tot resp. 2,7% en 4,2% (Duprez (2011), blz. 63).

Volgens Duprez (2011) is de centrale positie van België in de Europese economische structuur een van de belangrijkste factoren die hebben bijgedragen tot de goede resultaten van het dienstenverkeer van België. Die centrale positie bevorderde een geografische intermediatierol, waardoor vervoer en logistieke diensten konden worden uitgebreid. Daartegenover staat een meer bescheiden ontwikkeling van een aantal groeistimulerende diensten, zoals de diensten in verband met informatie- en communicatietechnologieën en de diensten die creativiteit vergen (zoals R&D of octrooien) (Duprez (2011), blz. 73).

Export is echter niet de enige manier om te internationaliseren. We zien dat bedrijven hun aanbodketen en bedrijfsprocessen steeds meer op transnationale basis organiseren, met toenemende handelsstromen als gevolg. Het insourcen van inputs vanuit het buitenland wordt vaak offshoring genoemd. Dit proces werd gefaciliteerd door de sterke daling van transportkosten. Bovendien zorgde de snelle technologische vooruitgang op het vlak van ICT voor een sterke daling van de kost van het organiseren en coördineren van complexe activiteiten over lange afstanden.

Een belangrijke reden voor een geografische spreiding van de waardeketen is het inspelen op internationale verschillen in materiaal- en loonkosten. Schwab (2012) verwacht echter dat in de toekomst ook de vraag een dominantere rol zal spelen. In veel opkomende landen wordt er een middenklasse gecreëerd, wat van deze landen een markt maakt van nieuwe klanten. Daarnaast zijn locatiebeslissingen ook meer en meer kennisgerelateerd: geografische spreiding behelst in toenemende mate ook onderzoek en ontwikkeling.

Verscheidene indicatoren wijzen erop dat België sterk actief is op het vlak van offshoring. De Backer en Yamano (2012) berekenden op basis van input-output informatie het aandeel van de ingevoerde intermediaire inputs in de totale intermediaire inputs. Ze vonden dat op 38 OESO-landen België de 7de plaats inneemt wat het offshoren in de verwerkende nijverheid betreft, voor de diensten gaat het zelfs om de zesde plaats. De grote aanwezigheid van buitenlandse multinationale ondernemingen zal hier zeker een rol in spelen.

Hertveldt en Michel (2012) onderzochten het proces van offshoring meer in detail voor België. Ze maakten hierbij een onderscheid tussen het offshoren van materialen (bv. geïntegreerde elektronische circuits voor computers) en het offshoren van diensten (bv. boekhouddiensten, wettelijk advies...). Er werd tevens bekeken uit welke regio de materialen werden geoffshored. Het betreft: een groep van 22 OESO-landen; de CEEC, een groep van 10 Centraal- en Oost-Europese landen; en Azië, 8 nieuw geïndustrialiseerde Aziatische economieën evenals China en India.

Tabel 5-3: Offshoring van materialen en diensten volgens regio van oorsprong

	Offshoring van materialen		Offshoring van diensten	
	2007	Groei 1995-2007	2007	Groei 1995-2007
Verwerkende nijverheid				
Totaal	38,3%	0,6%	1,9%	8,7%
OESO	32,1%	-0,1%	1,8%	8,4%
CEEC	2,0%	11,2%	0,1%	11,9%
Azië	1,8%	6,2%	0,0%	16,5%
Marktdiensten				
Totaal	7,5%	3,6%	5,7%	4,9%
OESO	6,4%	3,0%	5,2%	4,6%
CEEC	0,3%	17,3%	0,2%	8,9%
Azië	0,5%	8,0%	0,1%	11,0%

Noot: offshoring werd bekeken als het aandeel van de geïmporteerde intermediaire goederen in de totale niet-energetische inputs
Bron: Hertveldt en Michel (2012), blz. 13

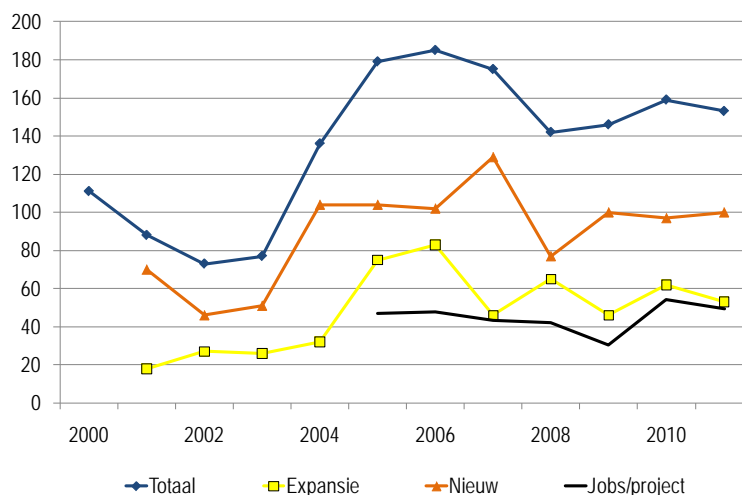
Uit Tabel 5-3 blijkt dat het offshoren van materialen in 1995 al hoog is, maar relatief weinig groeit over de beschouwde periode. Het omgekeerde geldt voor het offshoren van diensten. Opvallend is dat het offshoren naar OESO-landen domineert, zowel wat betreft het offshoren van materialen als van diensten. Dit neemt niet weg dat het offshoren naar Centraal- en Oost-Europese landen en naar Azië sterk groeide tussen 1995 en 2007.

Offshoring van activiteiten naar lagelonenlanden doet westerse landen vrezen voor massaal jobverlies. Dit moet echter genuanceerd worden. Zo vonden Coucke en Sleuwaegen (2005) dat Belgische bedrijven die niet deelnemen aan deze verhoogde productie-efficiëntie binnen een transnationaal netwerk en die aldus geen uitbestedingsactiviteiten ontwikkelen betreffende hun nevenactiviteiten, een verhoogde kans op uittrekking vertonen. Offshoring kan dus de overlevingskansen van bedrijven verhogen. Bovendien vinden de meeste studies op macroniveau geen evidentie voor jobverlies door offshoring (cf. Michel (2009) voor een analyse voor België voor de periode 1995-2003). Dit neemt natuurlijk niet weg dat bepaalde typen van werknemers en bepaalde sectoren wel getroffen worden. Zo vonden Hertveldt en Michel (2012) over de periode 1995-2007 een duidelijk effect van offshoring op de kwalificatiestructuur van de vraag naar arbeid. De OESO (2007) stelt dan ook dat de uitdaging van de globalisering niet is 'hoe het totaal niveau van werkgelegenheid verdedigen' – dat typisch niet aangetast wordt door globalisering, maar wel 'hoe bepaalde groepen opnieuw integreren in de arbeidsmarkt'. In dezelfde tekst benadrukt ze wel dat de winsten van de globalisering zullen afhangen van de snelheid waarmee en de mate waarin een land middelen heralloceert naar sectoren en activiteiten waarin het een comparatief voordeel heeft.

Naast de internationalisatiebeweging van onze eigen bedrijven, is het in een creatieve regio ook belangrijk om buitenlandse ondernemingen aan te trekken. Buitenlandse investeringen brengen extra financiële middelen naar de regio en creëren werkgelegenheid. Het betreft directe jobcreatie, maar ook indirecte jobcreatie via bijvoorbeeld toeleveringsopportunities voor lokale bedrijven.

De investeringsbarometer van Ernst & Young bekijkt de directe buitenlandse investeringen die nieuwe banen scheppen in het kader van nieuwe of uitbreidingsprojecten van buitenlandse ondernemingen. Hieronder wordt de evolutie weergegeven van het aantal investeringsprojecten in België tussen 2000 en 2011.

Grafiek 5-1: Evolutie van het aantal investeringsprojecten in België

Noot: Het aantal 'jobs per project' betreft enkel die projecten waarvoor een cijfer voor het aantal jobs beschikbaar was. .
Bron: Ernst & Young (2012)

Na een hoogtepunt van het totaal aantal investeringsprojecten in 2006 zien we de volgende twee jaar een sterke daling die daarna niet meer wordt goedgemaakt. Het aandeel van ons land in het totaal aantal Europese projecten daalde de jongste 5 jaar van 4,7% naar 3,9%.

Binnen het totaal aantal investeringen zijn de echt nieuwe of greenfieldinvesteringen een belangrijke graadmeter voor de aantrekkelijkheid van een land. Tussen 2007 en 2008 kende België een sterke terugval van het aantal greenfieldprojecten. Daarna werd een herstel vastgesteld tot op het niveau van 2006.

De kleine gemiddelde omvang van de buitenlandse directe investeringen in België kan verklaard worden door het grote aandeel van projecten in Sales & Marketing, die meestal kleinschalig zijn. Daarnaast trok België in 2011 vooral nieuwe productievevestigingen en logistieke centra aan. Sinds 2005 vormen deze drie sectoren de top drie van de directe buitenlandse investeringen in België.

Het aantal R&D-investeringen is in absolute termen vrij laag maar nam, na een sterke daling in 2006 (van 12 naar 4 investeringsprojecten), relatief gezien tussen 2006 en 2011 sterk toe (van 4 investeringsprojecten naar 10). Dit type van investeringen is heel belangrijk omdat ze voor grote kennispillovers naar de lokale economie kunnen zorgen. Dit vereist wel een goed werkend innovatiesysteem, met voldoende absorptiecapaciteit van de lokale ondernemingen en voldoende interactie tussen de buitenlandse en lokale innovatieactoren.

Positief is ook dat het aantal investeringsprojecten afkomstig uit de BRIC-landen tussen 2005 en 2011 – met uitzondering van een terugval in 2009 – stelselmatig toenam. In 2011 betrof het 11,8% van het totaal aantal projecten.

5.6 Ontwikkeling marktaandeelen

De hierboven besproken processen hebben een effect op de competitiviteit van een land. Het concurrentievermogen van een land wordt vaak gemeten in functie van de handelsprestaties van dat land, die onder meer tot uiting komen in de lopende rekeningen van de betalingsbalans. Er dient onmiddellijk een kanttekening bij deze benadering te worden gemaakt. Zo is een tijdelijk tekort op de lopende rekeningen niet noodzakelijk negatief. Het betekent enkel dat de binnenlandse bestedingen van de gezinnen, de ondernemingen en de overheid hoger liggen dan het beschikbaar inkomen. Niettemin moet worden bekeken of het negatieve saldo duurzaam is op lange termijn. Anders gezegd, tekorten van een land tegenover het buitenland moeten op lange termijn kunnen worden terugbetaald.

Nadat het saldo op de lopende rekeningen in België in 2002 een hoogtepunt bereikte van 5,9% van het bbp zien we daarna een dalende tendens. Was het gemiddelde overschot op de lopende rekeningen over de periode 2000-2005 nog 4,6% dan daalde dit in de periode 2006-2011 naar 2,4%. België is niet het enige land met een daling van het saldo op de lopende rekeningen. Een aantal landen als Duitsland, Oostenrijk, Denemarken en Zweden zagen het saldo op hun lopende rekeningen wel toenemen tussen deze twee periodes.

Een belangrijk onderdeel van de lopende rekeningen is de handelsbalans. Ook voor deze indicator zien we een dalende tendens sinds 2002 met als dieptepunt het crisisjaar 2008. De daling van het saldo op de handelsbalans gaat gepaard met een verslechtering van de ruilvoet tussen 2002 en 2011. Ondanks de forse prijsstijging van heel wat grondstoffen en minerale brandstoffen sinds 2004 was de verslechtering van de ruilvoet in de periode voor 2008 wel vrij gering. De reden hiervoor was het gunstige economische klimaat voor 2008 dat ervoor zorgde dat deze prijsstijgingen konden worden verrekend in de exportprijs van andere producten, met name kunststoffen en staalproducten. Met de verslechtering van het economische klimaat was dit in 2008, 2010 en 2011 niet meer het geval, waardoor de ruilvoet in deze jaren sterk verslechterde.

De inkomstzijde van de handelsbalans wordt bepaald door de export. Een analyse van de Belgische export van goederen toont dat deze stijgt, maar wel in mindere mate dan de wereldexport. Dit geldt voor de meeste ontwikkelde landen en weerspiegelt de inhaalbeweging van de opkomende economieën. Over de periode 1995-2011 nam de nominale waarde van de export van België echter ook minder snel toe dan gemiddeld in een referentiegroep van 12 Europese landen⁸⁷: een gemiddelde jaarlijkse groei van 4,7% per jaar vergeleken met 5,8% in de referentiegroep. Vooral over de periode 1995-2003 steeg de waarde van de goederenexport van de referentiegroep sneller dan in België. De gemiddelde jaarlijkse groei van de export in België over de periode 2003-2011 was quasi vergelijkbaar met deze in de referentiegroep. Opvallend is de sterke prestatie van Nederland en Duitsland over de periode 2003-2010.

Een mogelijke verklaring voor de tragere exportgroei in België is dat de exportstructuur van België minder aangepast is aan de wereldvraag. Zo is het mogelijk dat België in vergelijking met de referentiegroep exporteert naar geografisch minder dynamische afzetmarkten en/of minder dynamische producten exporteert. Hieronder wordt bekeken in hoeverre deze factoren de zwakkere exportgroei van België kunnen verklaren.

---

⁸⁷ Het betreft NL, IE, ES, AT, DE, FI, SE, GR, PT, IT, FR en VK.

Tabel 5-4: Vergelijking van het verloop van de uitvoer, de uitvoermarkten en de marktaandelen tussen 1995 en 2010 (in lopende prijzen, gemiddelde jaarlijkse groeiwoet)

	België	Referentiegebied	Verskil (in pp)
Uitvoer	4,2%	5,3%	-1,1
Geografisch gewogen wereldmarkten	6,7%	6,9%	-0,2
Winst (+)/verlies (-) aan marktaandelen_correctie geo	-2,4%	-1,4%	-1,0
Naar product gewogen wereldmarkten	7,1%	7,0%	0,1
Winst (+)/verlies (-) aan marktaandelen_correctie prod	-2,7%	-1,6%	-1,1

Bron: Berekeningen NBB op basis van de Statistieken Buitenlandse Handel

De rij "geografisch gewogen wereldmarkten" geeft de groei weer van de invoer vanuit de geografische handelspartners, gewogen op basis van hun belang in de uitvoer van het beschouwde land (België of het referentiegebied). Uit de cijfers blijkt dat over de periode 1995-2010 de invoervraag van de geografische afzetmarkten van België iets minder snel groeit dan de import vanuit de afzetmarkten van de referentiegroep: 6,7% versus 6,9%. Met andere woorden, het tragere groeipercentage van de Belgische uitvoer in vergelijking met de referentiegroep over de periode 1995-2010 vloeit ten belope van 0,2 procentpunt voort uit een ongunstige geografische structuur. Landen waarvan de invoervraag vanwege hun afzetmarkten over de periode 1995-2010 jaarlijks gemiddeld sneller groeide dan 7% zijn: FI, GR, DE, AT en IT. In vergelijking met deze landen is België nog meer gericht op de oude lidstaten van de EU-15 (en op de buurlanden in het bijzonder) en minder op groeiemarkten zoals de nieuwe EU-lidstaten, de BRIC-landen en de Aziatische tijgers.

Naast de geografische structuur van onze export kan ook de productstructuur een effect hebben op de exportprestatie. De 'naar product gewogen wereldmarkten' toont de groei van de invoer van producten op wereldvlak, gewogen op basis van hun belang in de uitvoer van het beschouwde land (België of de referentiegroep). Tabel 5-4 toont dat over de periode 1995-2010 de vraag naar Belgische exportproducten iets sneller steeg dan de vraag naar exportproducten van de referentiegroep (gemiddeld 7,1% versus 7% per jaar). In vergelijking met de exportstructuur van de referentiegroep was de productstructuur van onze export over deze periode m.a.w. iets meer aangepast aan de wereldvraag. Er dient wel een onderscheid gemaakt te worden tussen verschillende subperiodes. Over de periode 1995-2000 was er een negatief producteffect grotendeels verklaard door de overspecialisatie van België in bepaalde regressieve producten – i.e. producten voor de welke de vraag op wereldvlak minder snel steeg dan de totale wereldinvoer, zoals wegvoertuigen, chemische producten, diamant en overige basisproducten - en de onderspecialisatie in diverse progressieve producten - zoals machines en werktuigen en in telecommunicatie. Over de periode 2001-2008 zien we daarentegen een positief producteffect. Volgens de Baugnet, Burggraave et al. (2010) is dit voor een deel te verklaren door de krachtige vraag van de opkomende landen naar halffabricaten rond het midden van de jaren 2000. Ze wijzen er echter op dat een even gunstige situatie als toen zich niet meer zal voordoen; de opkomende landen zijn voor de producten in kwestie immers volop hun eigen productiecapaciteit aan het ontwikkelen. De cijfers tonen voor België voor de periode 2008-2010 dan ook een licht negatief producteffect vergeleken met de referentiegroep. Het valt af te wachten of deze trend zich de komende jaren doorzet.

Wanneer we de evolutie van de export corrigeren voor de evolutie van de vraag vanuit de partnerlanden (de vraag berekend op basis van de geografische structuur of op basis van de productstructuur) bekomen we de evolutie van het marktaandeel. Tabel 1-4 toont zowel in België als in het referentiegebied een verlies aan marktaandeel. Met andere woorden, de export steeg in beide gebieden minder snel dan zou kunnen verwacht worden op basis van de groei van het marktpotentieel (groei van import van handelspartners of groei van importvraag naar nationale producten). In België was het verschil echter meer uitgesproken.

Met andere woorden, de geografische en productspecialisatie van de Belgische export verklaren weliswaar een deel van de tragere groei van de Belgische export in vergelijking met de referentiegroep, maar het grootste deel van het verschil in evolutie over de periode 1995-2010 komt neer op een groter verlies aan marktaandeel voor België.

Er moet wel opnieuw een onderscheid gemaakt worden tussen verschillende subperiodes. Zo zien we een groot verlies aan marktaandeel over de periode 1995-2000 (zowel wanneer gecorrigeerd wordt voor de geografische specialisatie als voor de productspecialisatie), het marktaandeel blijft relatief goed op peil tussen 2000 en 2005, maar kent daarna opnieuw een sterke daling. In de eerste en derde periode is het verlies aan marktaandeel ook groter dan in de referentiezone.

Tabel 5-5: Evolutie marktaandelen in verschillende subperiodes

	Correctie_prod		Correctie_geo	
	BE	ref	BE	ref
1995-2000	-3,8%	-1,1%	-3,4%	-0,4%
2000-2005	-0,3%	-0,9%	-0,5%	-1,5%
2005-2010	-3,8%	-2,7%	-3,2%	-2,2%

Bron: eigen berekeningen op basis data NBB

Baugnet, Burggraeve et al. (2010) onderzochten in hoeverre het verlies van de marktaandelen naar volume voor goederen en diensten over de periode 1995-2008 kan verklaard worden door de relatieve beweging van de uitvoerprijzen in het bewuste land ten opzichte van de prijzen van de concurrenten. Econometrische analyse suggereert maar een beperkt effect. Baugnet, Burggraeve et al. (2010) merken echter zelf op dat deze resultaten voorzichtig moeten worden geïnterpreteerd. Het bekijken van verschillen inzake relatieve prijzen op macro-economisch niveau heeft immers enkel zin als de internationale referentieprijzen betrekking heeft op een korf van in termen van kwaliteit en specialisatie vergelijkbare goederen. In de praktijk specialiseren landen zich echter in bepaalde bedrijfstakken en zijn goederenmarkten veeleer heterogeen. Additionele analyses op het niveau van de bedrijfstak of de onderneming zijn daarom nodig.

Dat prijzen wel degelijk een invloed hebben op de competitiviteit van een land wordt ondersteund door een analyse van het Planbureau (Kegels, 2009). In deze studie ligt de focus op reële toegevoegde waarde in plaats van op export. Enkel kijken naar de ontwikkeling van het exportaandeel heeft immers als nadeel dat een land aan exportaandeel kan winnen terwijl de lokale toegevoegde waarde daalt, bv. omdat exporterende bedrijven meer en meer uitbesteden aan het buitenland. Uit paragraaf 4.5 bleek al dat België heel actief is op het vlak van offshoring. Het is daarom ook nuttig om te kijken naar de ontwikkeling van het aandeel van België in de creatie van de wereldwijde rijkdom.

Een analyse waarbij 'de wereld' vervangen wordt door de EU-15 toont dat het aandeel van de Belgische verwerkende nijverheid in de Europese verwerkende nijverheid over de periode 1996-2007 sterk daalde. Tussen 1996 en 2007 daalde het aandeel van de Belgische verwerkende nijverheid in de Europese verwerkende nijverheid (gemeten in reële toegevoegde waarde) met 4,4%. Frankrijk kon over dezelfde periode haar aandeel min of meer stabiel houden (daling met 0,2%) en Duitsland en Nederland konden hun aandeel zelfs verhogen (respectievelijk +1,6% en +2,9%)⁸⁸. Tijdens de crisisjaren 2008 en 2009 kon België haar aandeel in de Europese toegevoegde waarde wel sterk

⁸⁸ Eigen berekeningen op basis van data uit de EUKLEMS-databank.

verbeteren, al was er in 2010 opnieuw een daling⁸⁹. Het valt af te wachten hoe de lange termijn trend zich ontwikkelt. Wat het aandeel van de Belgische marktdiensten in de Europese toegevoegde waarde betreft, zien we een sterke daling tussen 1996 en 2001. Daarna was weliswaar een stijging merkbaar, maar in 2009 bleef het aandeel 3,5% lager dan in 1996⁹⁰. Van de buurlanden slaagde enkel Nederland erin om zijn aandeel over de periode 1996-2009 te verhogen (+ 6,5 procent). Opvallend is de sterke daling van het aandeel van de Duitse marktdiensten over deze periode (- 7,5%). In Frankrijk was er een lichtere daling (- 2,5%).

Op basis van een econometrische analyse – die in tegenstelling tot het onderzoek van de NBB wel gebruik maakt van sectordata – vond Kegels (2009) een duidelijk negatief verband tussen de verandering in relatieve toegevoegde waarde en de verandering in de relatieve prijs van de toegevoegde waarde. Zoals gezien de sterkere homogeniteit van producten en de grotere internationale concurrentie kan worden verwacht, is de relatieve prijselasticiteit een stuk hoger voor de verwerkende nijverheid dan voor de marktdiensten. Een diepere analyse toont dat vooral de ontwikkeling van de relatieve eenheidskosten van arbeid belangrijk is voor de ontwikkeling van de relatieve positie van België. De relatieve eenheidskosten van arbeid zijn afhankelijk van de relatieve loonkosten en de relatieve uurproductiviteit. Zowel de relatieve loonkosten als de relatieve uurproductiviteit hebben een significante invloed op de relatieve positie van de Belgische verwerkende nijverheid. Op lange termijn lijkt de relatieve uurproductiviteit wel een grotere impact te hebben dan de relatieve loonkosten. Over de periode 1996-2007 steeg de uurproductiviteit in de verwerkende nijverheid in België met 36%, versus 49,9% in Frankrijk, 43,6% in Nederland en 41,3% in Duitsland. In de marktdiensten (exclusief post en telecommunicatie) steeg de uurproductiviteit in België tussen 1996 en 2007 met 14%, vergeleken met 27% in Nederland, 16% in Frankrijk en 8% in Duitsland. De uurproductiviteit kan op haar beurt verder worden opgesplitst in 3 effecten: 1) het effect ten gevolge van een toename van de kapitaalintensiteit, 2) het effect ten gevolge van een verandering in samenstelling van de groep van werknemers (bv. verandering in opleidingsniveau) en 3) de totale factorproductiviteit (TFP). Deze laatste component wordt berekend als restfactor en geeft de algemene efficiëntie aan waarmee de productiefactoren arbeid en kapitaal worden gecombineerd.

Voorals deze laatste factor, de ontwikkeling van de relatieve TFP, lijkt belangrijk voor de relatieve positie van zowel de verwerkende nijverheid als de marktdiensten (Kegels (2009)). De determinanten van de TFP zijn nog niet volledig bekend, maar innovatie speelt zeker een belangrijke rol. Deze bevinding bevestigt nogmaals de noodzaak om de stap te zetten van een efficiëntiegedreven naar een creatieve economie indien België zijn competitiviteit wil behouden/verhogen.

5.7 *Kostenstructuur*

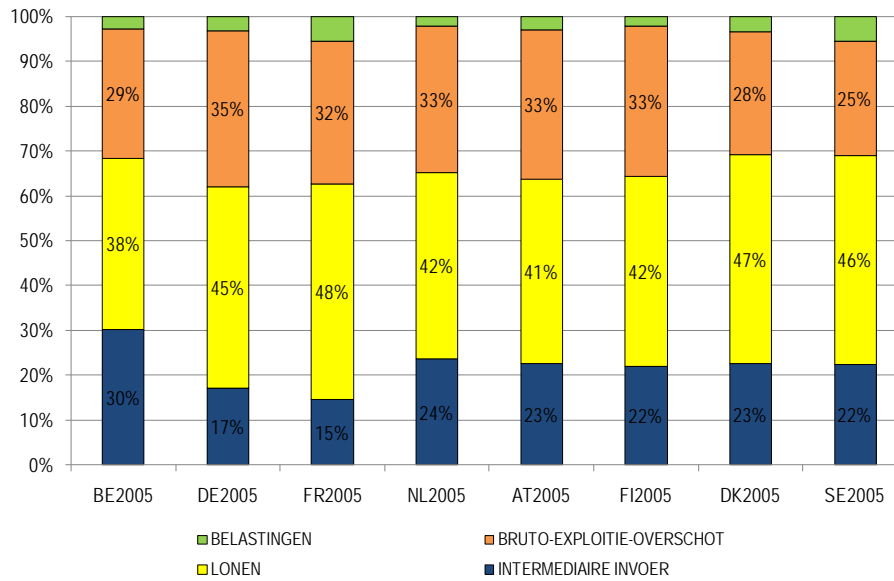
De hoge graad van internationalisatie van de Belgische economie (cf. supra) heeft een belangrijk effect op de kostenstructuur van ons land. Een analyse van de input-outputtabellen voor het jaar 2005 leert dat de ingevoerde intermediaire input in België net geen derde van de totale productiekosten bedraagt. Dit is het hoogste cijfer van alle referentielanden. Parallel daarmee is het aandeel van de toegevoegde waarde daarin kleiner.

---

⁸⁹ Eigen berekeningen op basis van data uit EUROSTAT (nationale rekeningen).

⁹⁰ Eigen berekeningen op basis van data uit EUROSTAT (nationale rekeningen).

Grafiek 5-2: Internationale vergelijking van de kostenstructuur

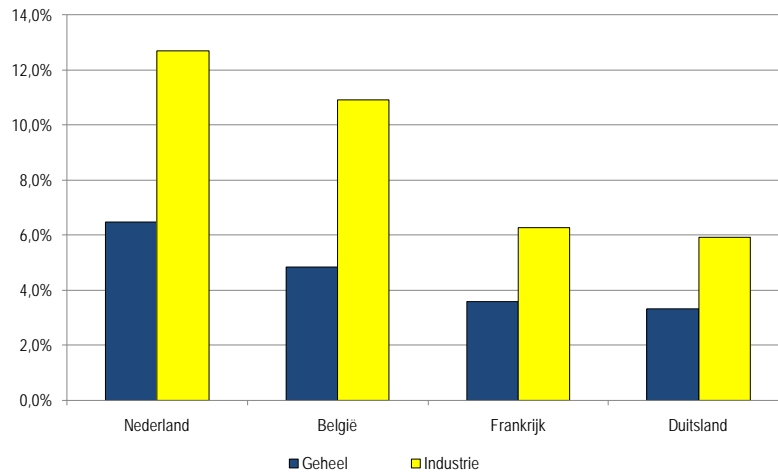

Bron: NBB

Een belangrijke intermediaire input die vaak wordt ingevoerd is energie. In België bedraagt deze 4,9% van de totale productiekosten (10,9% wanneer enkel gekeken wordt naar de verwerkende nijverheid). Dit is lager dan in Nederland maar hoger dan in Duitsland en Frankrijk. Het grotere aandeel van het intermediair energieverbruik in de productiekosten in Nederland wordt voornamelijk verklaard door een hoger energieverbruik binnen de sectoren vervaardiging van cokes, geraffineerde aardolieproducten en splijt- en kweekstoffen (Nace 23), productie en distributie van elektriciteit, gas, stoom en warm water (Nace 40), visserij (Nace 05) en chemie (Nace 24).

Van 2000 tot 2005 is het aandeel van energie in de productiekosten in de verschillende landen aanzienlijk toegenomen, nl. van 5,4% tot 6,5% in Nederland, van 4,4% tot 4,9% in België, van 3,1% tot 3,6% in Frankrijk en van 2,6% tot 3,3% in Duitsland. Dezelfde waarneming is mogelijk wat de verwerkende nijverheid betreft. Deze waargenomen toename wordt ten dele verklaard door de stijging van de energieprijzen, die in 2005 heel wat hoger waren dan in 2000. Brentolie kostte in 2000 gemiddeld 24,69\$, tegenover 54,8\$ in 2005. Er zij aan herinnerd dat het prijseffect in de input-outputtabellen niet kan worden geneutraliseerd, aangezien ze tegen lopende prijzen worden berekend.

Grafiek 5-3: Aandeel van energie in de productiekosten van de economie in haar geheel en van de verwerkende nijverheid (2005)

Bron: NBB

Van 1970 tot 2008 is het aandeel van de invoer in de kostenstructuur toegenomen. Dit kan het gevolg zijn van toenemende importprijzen of van een stijging van de geïmporteerde hoeveelheid. Omdat de input-outputtabellen enkel nominale cijfers weergeven, wordt hieronder gekeken naar het aandeel van de import in de finale vraag, waarvoor zowel nominale als reële cijfers beschikbaar zijn. De finale vraag is de som van de consumptie, de investeringen, de overheidsbestedingen, de export en de voorraden van een land. Anders dan bij de productiekosten wordt bij de finale vraag niet alleen de invoer van intermediaire goederen, maar ook die van finale goederen in rekening genomen.

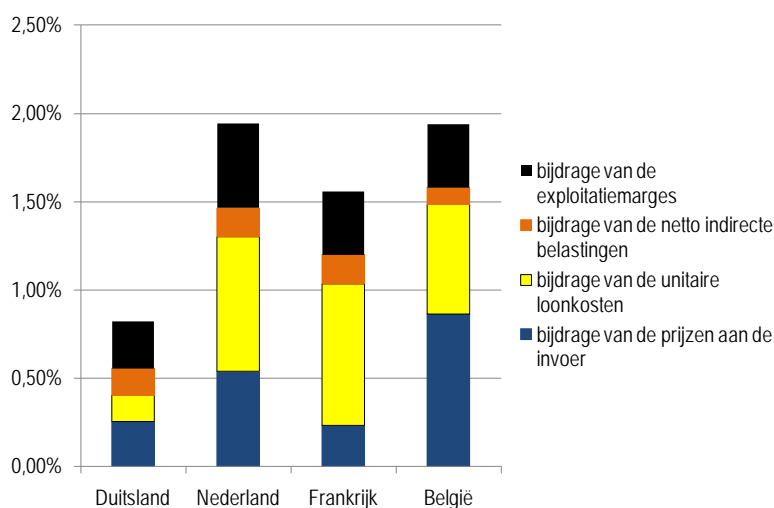
Een vergelijking van de importprijzen met de prijzen van de finale vraag leert dat het stijgende aandeel van de import in de finale vraag niet kan worden verklaard door een prijseffect. Over de periode 1970-2008 stegen de gemiddelde importprijzen minder snel dan de prijzen van de finale vraag. Sinds het begin van de jaren negentig lag de groeivoet van de importprijzen zelfs systematisch onder de groeivoet van de prijzen van de finale vraag.

Het toenemende aandeel van de import in de finale vraag is dus te wijten aan de sterke toename van de import in volume. Een eerste verklaring hiervoor is de integratie van een aantal nieuwe economieën met lage lonen in de wereldhandel. Deze ontwikkeling zorgde voor een toenemende import – vooral van arbeidsintensieve goederen – uit deze landen. Zo wordt bv. opgemerkt dat de invoeraandelen die afkomstig zijn uit China, de nieuwe lidstaten van de EU en India gemiddeld zijn gegroeid met resp. 10%, 8% en 3% per jaar van 1995 tot 2008, terwijl het aandeel van de invoer afkomstig van de EU-lidstaten gemiddeld met 0,8% per jaar is verminderd. Niettemin moet worden gepreciseerd dat het aandeel van de invoer uit deze landen in 2008 bescheiden is gebleven (3% voor China, 1% voor India en 3,5% voor de nieuwe EU-lidstaten). Het gros van de handel gebeurt dus met andere ontwikkelde landen. Gezien de gelijkaardige factorvoorwaarden van deze landen doet de handel zich vooral binnen sectoren voor (intrasectoraal), in plaats van tussen de sectoren. De landen proberen op die manier schaalvoordelen tot stand te brengen. De intrasectorale handel stelt de landen immers in staat het aantal door hen vervaardigde producten te verminderen en aldus schaalvoordelen te genieten en terzelfder tijd de mogelijkheid te behouden om een breed gamma aan producten te verbruiken die ten dele worden ingevoerd. Naast het verlangen om schaalvoordelen te realiseren, kan de toenemende intrasectorale handel ook worden verklaard door offshoring: bedrijven proberen efficiëntiewinsten te boeken door het opzetten van een alomvattende structuur waarbij activiteiten gevestigd worden op de meest optimale locatie.

Niet alleen het aandeel van de import in de finale vraag stijgt. Hetzelfde geldt voor het aandeel van de export in de finale vraag. Uit de analyse van de kostenstructuur van de componenten van de finale vraag blijkt dat de invoer precies binnen de uitvoer het aanzienlijkst is (ruim 60%). Genoteerd moet worden dat alleen al het aandeel van de intermediaire invoer meer dan 40% van de kosten van de uitvoer uitmaakte. Dit toont aan dat een aanzienlijk deel van de intermediaire goederen in het nationale productieproces terecht komt, waarna ze vervolgens worden uitgevoerd.

Het hoge (en stijgende) aandeel van de import in de kostenstructuur van de finale vraag heeft tot gevolg dat de ontwikkeling van de prijzen van de finale vraag in België sterk bepaald wordt door de importprijzen. In de periode 1996-2011 werd immers ca 44% van de prijsstijging van de finale vraag veroorzaakt door de invoerprijzen. In Duitsland, Nederland en Frankrijk bedroeg dit percentage resp. 31%, 28% en 15%. De keerzijde hiervan is dat het aandeel van de bijdrage van de eigen productiekosten relatief laag ligt.

Grafiek 5-4: Ontwikkeling van de bijdrage van de productiekosten aan de ontwikkeling van de deflator van de finale vraag van 1996 tot 2011

Bron: Ameco; eigen berekeningen secretariaat.

5.8 Verdeling van de rijkdom

De manier waarop de rijkdom in een economie wordt verdeeld, beïnvloedt zowel de billijkheid als de efficiëntie en heeft aldus een invloed op de sociale samenhang en op de economische groei.

De verdeling van de rijkdom voltrekt zich via de primaire verdeling en de secundaire herverdeling van de inkomens.

5.8.1 Primaire verdeling van de inkomens

De toegevoegde waarde wordt gecreëerd door de combinatie van de productiefactoren kapitaal en arbeid. In ruil voor hun bijdrage tot de economische activiteit ontvangen deze productiefactoren een vergoeding. De vergoeding van de factor arbeid stemt overeen met wat in de nationale boekhouding de beloning van de werknemers wordt genoemd. Die beloning bevat het brutoloon en de sociale werkgeversbijdragen. De vergoeding van de factor kapitaal stemt overeen met het bruto-

exploitatieoverschot, dat wordt verkregen door de beloning van de werknemers af te trekken van de toegevoegde waarde⁹¹. Het bruto-exploitatieoverschot wordt hoofdzakelijk gebruikt voor de betaling van de belastingen (de vennootschapsbelasting en de belastingen op de productie min subsidies), de aandeelhouders (via de dividenden) en de schuldeisers (via de rentelasten) en voor de financiering van de investeringen.

Tabel 5-6 geeft het procentuele aandeel van de belangrijkste uitgavenposten⁹² van de niet-financiële vennootschappen in hun toegevoegde waarde weer. Tabel 5-7 toont de veranderingspercentages van deze uitgaven tijdens 4 subperiodes: 1995-2005 (voor de invoering van de hervorming van de notionele interesten), 2005-2008 (voor de daling van de toegevoegde waarde in 2009), 2008-2009 (periode waarin de toegevoegde waarde daalt in de niet-financiële vennootschappen) en 2009-2011 (herstel van de groei van de toegevoegde waarde).

Tabel 5-6: Uitsplitsing van de toegevoegde waarde in de niet-financiële vennootschappen

	1996	2005	2008	2009	2010	2011
Beloning van werknemers	64,6%	61,9%	62,9%	65,3%	63,6%	63,5%
Netto uitgekeerde renten	1,2%	0,7%	-0,3%	-0,9%	-1,2%	-1,3%
Netto uitgekeerde dividenden	7,2%	9,5%	10,6%	13,9%	9,5%	9,5%
Belastingen min subsidies	4,6%	4,7%	4,0%	2,3%	2,2%	2,3%
Investeringen in vaste activa (bruto)	20,9%	21,8%	23,4%	21,9%	20,6%	21,8%
Veranderingen in voorraden	0,8%	2,4%	3,1%	-1,8%	1,1%	2,0%
Andere uitgaven	-0,8%	-4,3%	-1,7%	0,5%	0,5%	0,3%
Vorderingenoverschot of -tekort	1,5%	3,4%	-2,0%	-1,3%	3,7%	1,9%

Bronnen: INR, berekeningen CRB

Tabel 5-7: Veranderingspercentages van de uitgesplitste toegevoegde waarde in de niet-financiële vennootschappen (in procentpunten)

	1996-2011	1996-2008	2008-2009	2009-2010	2010-2011
Beloning van werknemers	-1,1%	0,9%	2,4%	-1,6%	-0,2%
Netto uitgekeerde renten	-2,5%	-1,0%	-0,6%	-0,3%	-0,1%
Netto uitgekeerde dividenden	2,3%	1,1%	3,3%	-4,4%	-0,1%
Belastingen min subsidies	-2,3%	-0,7%	-1,7%	-0,2%	0,2%
Investeringen in vaste activa (bruto)	0,8%	1,6%	-1,5%	-1,3%	1,2%
Veranderingen in voorraden	1,2%	0,7%	-4,9%	2,9%	0,9%
Andere uitgaven	1,1%	2,6%	2,2%	-0,1%	-0,1%
Vorderingenoverschot of -tekort	0,4%	-5,4%	0,7%	5,0%	-1,8%

Bronnen: INR, berekeningen CRB

⁹¹ In het ESR95-systeem valt de toegevoegde waarde uiteen in drie componenten: de beloning van de werknemers, het bruto-exploitatieoverschot en de belastingen op de productie min subsidies. Om te vereenvoudigen zijn deze belastingen min subsidies hier opgenomen in het bruto-exploitatieoverschot.

⁹² De andere uitgaven omvatten de inkomens onttrokken aan de quasivennootschappen, de ingehouden winsten op directe buitenlandse investeringen min de ontvangen winsten, de inkomens uit vermogen toegerekend aan de polishouders min de ontvangen inkomens, de inkomens uit grond en minerale reserves min de ontvangen inkomens, de sociale uitkeringen excl. de sociale overdrachten in natura, de overige inkomensoverdrachten, de nettokapitaaloverdrachten, de correctie voor mutaties in voorzieningen pensioenverzekering en het saldo aan- en verkopen van niet-geproduceerde niet-financiële activa.

Van 1996 tot 2008 nemen de investeringsgraad (bruto-investeringen in vaste activa/toegevoegde waarde), het aandeel van de voorraden en het aandeel van de netto uitgekeerde dividenden toe. Dit gaat ten koste van het aandeel van de beloning van werknemers (vóór 2005) en van de netto uitgekeerde renten. In totaal zijn de uitgaven sterker gegroeid dan de toegevoegde waarde, waardoor het vorderingensaldo is verslechterd, nl. van een vorderingenoverschot in 1996 naar een vorderingstekort vanaf 1998 (behalve in 2005 en 2007). Dit betekent dat de vennootschappen sinds 1998 een deel van hun uitgaven met externe financiering moeten bekostigen, hetzij door aandelen uit te geven, hetzij door schulden aan te gaan.

Van 2008 tot 2009 stijgt het aandeel van de lonen en van de dividenden fors (met resp. 2,4 en 3,3%). De verklaring daarvoor ligt in het feit dat de beloning van de werknemers en de netto uitgekeerde dividenden blijven toenemen ondanks de daling van de toegevoegde waarde door de economische crisis. Dat het loonaandeel in de toegevoegde waarde van de niet-financiële vennootschappen stijgt, komt enerzijds doordat de lonen in heel wat sectoren jaarlijks worden geïndexeerd op basis van de stijging van het gezondheidsindexcijfer van het jaar voordien - en 2008 was een jaar met een hoge inflatie - en anderzijds doordat tijdens de crisis massaal een beroep werd gedaan op economische werkloosheid, waardoor het aantal gewerkte uren per werknemer is gedaald. Een aantal looncomponenten worden evenwel los van het aantal gewerkte uren betaald (jaarpremies, vakantiegeld enz.), wat de uurloonkosten doet toenemen. Ten slotte worden in 2009 heel wat ontslagpremies uitbetaald, wat mee bijdraagt tot een groei van de loonmassa⁹³. Ondanks het groter wordende aandeel van de lonen en de dividenden verslechtert het vorderingensaldo niet en dat is o.m. te danken aan de verkoop van de voorraden, de daling van de investeringsgraad en het geslonken aandeel van de belastingen min subsidies⁹⁴.

Het herstel van de groei van de TW in 2010 en 2011 gaat niet gepaard met een equivalente stijging van de beloning van werknemers en de dividenden, waarvan de aandelen in de TW dalen met resp. 1,8 en 4,5%. Hoewel de voorraden meer toenemen dan de toegevoegde waarde, kunnen de niet-financiële vennootschappen daardoor hun vorderingensaldo verhogen en weer positief maken, wat hun de mogelijkheid zou moeten bieden investeringen zelf te financieren of schulden af te betalen.

5.8.2 Secundaire herverdeling van de inkomens

De secundaire herverdeling van de inkomens voltrekt zich via het fiscale en parafiscale stelsel. Via dit systeem wordt een deel van de inkomens uit de economische activiteit opnieuw aan de overheidsbesturen uitgekeerd, die ze vervolgens in de vorm van overheidsdiensten, sociale uitkeringen of subsidies herverdelen.

In dit stadium is het belangrijk te preciseren dat de inkomens die in België worden belast niet alleen afkomstig zijn van de in België gecreëerde toegevoegde waarde; dat komt hoofdzakelijk doordat een deel van het spaargeld van de Belgische particulieren bestaat uit buitenlandse financiële activa.

---

⁹³ In de niet-financiële vennootschappen liggen de toegerekende sociale bijdragen (die als proxy dienen voor de raming van de ontslagvergoedingen) 10% hoger in 2009 dan in 2008, maar dit heeft maar weinig invloed op de groei van de loonmassa omdat het aandeel van de toegerekende bijdragen in de loonmassa slechts 2% bedraagt.

⁹⁴ De daling van het aandeel van de belastingen die de niet-financiële vennootschappen in 2009 hebben betaald, resulteert uit de verlaging van de impliciete aanslagvoet van de vennootschapsbelasting, die op haar beurt grotendeels voortvloeit uit de terugbetaling, door de overheid, van voorafbetalingen die de vennootschappen in 2008, vooraleer het effect van de crisis op hun belastbare winst voelbaar werd, hadden overgewaardeerd.

Ontwikkeling van de (para)fiscaliteit op arbeid en op kapitaal

Een manier om de secundaire herverdeling van de inkomens te vatten, bestaat erin de belastingdruk die wordt uitgeoefend op elke productiefactor te vergelijken. Deze belastingdruk wordt weergegeven door de impliciete aanslagvoeten die in Tabel 5-8 zijn voorgesteld. In 2010 bedraagt de impliciete aanslagvoet van inkomens uit arbeid (die ook rekening houdt met de sociale bijdragen) 42,5%, van kapitaal (incl. het vermogen) 29,5% en van consumptie (belastingen die onrechtstreeks op de inkomens uit arbeid en kapitaal worden geheven) 21,4%⁹⁵. Deze impliciete aanslagvoeten zijn in België hoger dan gemiddeld in de drie buurlanden, wat wijst op een sterkere secundaire herverdeling van de inkomens.

Tabel 5-8: Impliciete aanslagvoeten voor kapitaal, arbeid en consumptie in 2010

	Duitsland	Nederland	Frankrijk	Gem.3	België
Consumptie	19,8%	27,0%	19,3%	20,5%	21,4%
Kapitaal	19,8%	27,0%	19,3%	20,5%	21,4%
Arbeid	20,7%	12,5%	37,2%	26,1%	29,5%

Bron : Eurostat

Opgemerkt moet worden dat de impliciete aanslagvoet van kapitaal zoals die door Eurostat wordt berekend (zie bovenstaande tabel) de fiscale last op kapitaal overschat. De teller van de impliciete aanslagvoet omvat immers de belastingen op de inkomens en op de kapitaalvoorraden, terwijl in de noemer niet de belastinggrondslag van de belastingen op de kapitaalvoorraden wordt opgenomen. Dit heeft echter geen invloed op de internationale vergelijking, aangezien voor alle landen dezelfde methode wordt gehanteerd⁹⁶. De commentaar in de rest van het hoofdstuk heeft alleen betrekking op de impliciete aanslagvoet van de kapitaalinkomens.

Van 1996 tot 2008 wordt een stijging van de belastingdruk op de inkomens⁹⁷ uit kapitaal (van 17,6 tot 20,0%) waargenomen, terwijl de fiscale druk op arbeid en op consumptie vrij stabiel blijft (resp. -0,6 en +0,1%). De stijging van de impliciete aanslagvoet voor inkomens uit kapitaal is te wijten aan een stijging van die aanslagvoet voor de inkomens uit de vermogens van gezinnen en zelfstandigen (van 13,1 tot 14,8%), die enigszins wordt gecompenseerd door een daling van de impliciete aanslagvoet van de vennootschapsbelasting (van 23,4 tot 21,2%). Het is wel zo dat de impliciete aanslagvoet van de vennootschapsbelasting zoals die wordt berekend door Eurostat is onderschat, want de belastinggrondslag bevat ook de ontvangen dividenden, die in België in ruime mate zijn vrijgesteld.

Van 2008 tot 2009 daalt de fiscale druk op de drie economische functies. De impliciete aanslagvoet van het consumptie loopt terug van 21,2 tot 20,8%, die van arbeid van 42,4 tot 41,9%⁹⁸ en die voor de

⁹⁵ Europese Commissie (2012), "Taxation trends in het European Union. 2012 edition"

⁹⁶ De nota CRB (2012) beschrijft in detail de methodologie die voor de berekening van de impliciete aanslagvoeten wordt gebruikt.

⁹⁷ Aangezien de belastinggrondslag van de belastingen op de kapitaalvoorraden niet is opgenomen in de noemer van de impliciete aanslagvoet van kapitaal, is de stijging van deze laatste het resultaat van de stijging van de impliciete aanslagvoet van inkomens uit kapitaal en van de stijging van de ratio tussen de belastingen op de kapitaalvoorraden en de inkomens uit kapitaal. Omdat de ontwikkeling van deze ratio ons niet veel wijzer maakt, lijkt het ons nuttiger zich te concentreren op de ontwikkeling van de impliciete aanslagvoet van inkomens uit kapitaal.

⁹⁸ De daling van de impliciete aanslagvoet van arbeid is deels toe te schrijven aan de economische vertraging. Aangezien de inkomstenbelasting progressief is, brengt een daling van het inkomen immers een daling van de gemiddelde belastingvoet mee. Bovendien is de indexering van de belastingschalen gebaseerd op de inflatievoet van het jaar voordien. Aangezien 2008 een jaar met een hoge inflatie was, stijgen de belastbare inkomens in 2009 minder snel dan de

inkomens uit kapitaal van 20,0 tot 17,4% als gevolg van de daling van de impliciete aanslagvoet van de vennootschappen (van 21,2 tot 16,4%)⁹⁹.

Van 2009 tot 2010¹⁰⁰ stijgen de impliciete aanslagvoeten van consumptie en arbeid tot bijna op hun niveau van 2008 (van 20,8 tot 21,4% voor consumptie en van 41,9 tot 42,5% voor arbeid¹⁰¹). De impliciete aanslagvoet van de kapitaalinkomens blijft constant (17,5%), maar dit verhult in werkelijkheid een lichte daling van de aanslagvoet van de vennootschappen (van 16,4 tot 16,0%) die wordt gecompenseerd door een lichte stijging van de aanslagvoet van de inkomens van gezinnen en zelfstandigen (van 14,3 tot 14,8%).

De laatste jaren hebben twee belangrijke belastinghervormingen plaatsgevonden, die mogelijk een impact hebben gehad op deze ontwikkelingen. Het betreft de fiscale aftrek voor risicokapitaal en de hervorming van de personenbelasting.

Fiscale aftrek voor risicokapitaal

De fiscale aftrek voor risicokapitaal (de meer gewone term is "aftrek van notionele interesten"), die werd ingevoerd bij wet van 22 juni 2005, is van kracht geworden vanaf het belastingjaar 2007. Hierdoor kunnen ondernemingen die vennootschapsbelasting moeten betalen een fictieve interest, die wordt berekend op hun gecorrigeerde eigen vermogens, van hun belastinggrondslag aftrekken.

De Nationale Bank van België (NBB) en de Studie- en Documentatiedienst (SDD) van de fod Financiën hebben beide de begrotingskostprijs van de hervorming geëvalueerd. De NBB raamt de nettobegrotingskosten op 140 tot 360 miljoen euro in 2006 en op 280 tot 770 miljoen euro in 2007. De SDD raamt de hervormingskosten op 760 miljoen euro voor het jaar 2006.

Om tot deze nettokostprijs te komen, berekenen beide instellingen eerst een brutokostprijs, die overeenstemt met het bedrag van de afgetrokken notionele interesten vermenigvuldigd met de gemiddelde aanslagvoet¹⁰². Deze kostprijs is voor beide instellingen ongeveer gelijk: de NBB raamt hem op 2508 miljoen euro voor 2006 (aanslagjaar 2007) en op 4032 miljoen euro voor 2007 (aanslagjaar 2008). De SDD komt tot bedragen van resp. 2058 en 3803 miljoen euro.

---

belastingchalen. Voorts worden de aanslagen in 2009 sneller bepaald, wat leidt tot een verschuiving van de terugbetalingen van 2010 naar 2009. Vóór 2009 werden de aanslagen van de personenbelasting (d.w.z. de saldi die moeten worden betaald of die worden teruggestort door de Staat) immers bepaald twee jaar nadat het inkomen werd gegenereerd. Sedert 2009 ligt er nog slechts één jaar tussen de generering van het inkomen en de vaststelling van de aanslag. In 2009, het jaar waarin de versnelling optreedt, worden dus de aanslagen voor de inkomens van 2007 en 2008 vastgelegd. Aangezien het om terugbetalingen van belastingen gaat, liggen de ontvangsten in 2009 beduidend lager.

⁹⁹ De daling van de impliciete aanslagvoet van de vennootschapsbelasting in 2009 is, zoals al werd gezegd, grotendeels toe te schrijven aan de terugbetaling van de in 2008 uitgevoerde voorafbetalingen. De fiscale statistieken (die de terugbetalingen van de voorafbetalingen boeken bij de belastingontvangsten van 2008 en niet bij die van 2009 zoals in de nationale boekhouding) brengen aan het licht dat de impliciete aanslagvoet van de vennootschapsbelasting fors daalde in 2008 (van 25,6 tot 20,2%) en in veel mindere mate in 2009 (van 20,2 tot 19,9%).

¹⁰⁰ De cijfers voor 2009 kunnen verschillen van die uit het Technisch verslag van 2011 omdat de reeksen uit de nationale boekhouding van 2011 tot 2012 werden herzien.

¹⁰¹ Door de negatieve inflatie in 2009 worden de belastingchalen niet geïndexeerd in 2010. De belastbare inkomens stijgen dus meer dan de belastingchalen, waardoor de impliciete aanslagvoet hoger komt te liggen.

¹⁰² Om precies te zijn: in deze bedragen is ook de niet-aftrek van de vroegere verliezen (als gevolg van de hervorming) verrekend. De notionele interesten worden immers vóór de vroegere verliezen afgetrokken. Voor sommige ondernemingen bestaat dus de mogelijkheid dat, nadat de notionele interesten werden afgetrokken, het niet meer nodig is de vroegere verliezen af te trekken. Een deel van de notionele interesten wordt m.a.w. afgetrokken in de plaats van de vroegere verliezen. De hier vermelde brutokostprijs houdt rekening met dat verschijnsel.

Deze brutokostprijs stemt evenwel niet overeen met de nettokostprijs, d.w.z. met de vermindering van de belastinginkomens in vergelijking met een situatie waarin de hervorming niet had plaatsgevonden. Verwacht wordt immers dat de hervorming het bedrag van de eigen vermogens heeft doen toenemen. Welnu, het eigen vermogen vormt de berekeningsbasis voor de notionele interesten. Een deel van de brutokosten komt dus wellicht van eigen vermogens die er zonder hervorming niet zouden zijn geweest. Om de nettokosten van de hervorming te berekenen, moet van de brutokosten dan ook het gedeelte worden afgetrokken dat wordt voortgebracht door het eigen vermogen dat er zonder hervorming niet zou zijn geweest¹⁰³.

De belangrijkste reden waarom de hervorming het eigen vermogen kan hebben verhoogd, is dat ze multinationals er mogelijk toe heeft aangezet financieringsvennootschappen op te richten. De opdracht van deze vennootschappen bestaat erin leningen toe te kennen aan ondernemingen van dezelfde groep en zij beschikken hiertoe over grote eigen vermogens, waardoor ze aanzienlijke bedragen aan notionele interesten kunnen aftrekken. Deze financieringsvennootschappen worden met nieuwe buitenlandse kapitaalinputs opgericht of zijn voormalige coördinatiecentra waarvan de erkenning ten einde loopt (de coördinatiecentra hadden eveneens als taak leningen toe te kennen aan ondernemingen van dezelfde groep). Het is dan ook waarschijnlijk dat het niveau van de eigen vermogens, mocht er geen hervorming hebben plaatsgevonden, lager zou zijn geweest, aangezien er minder inputs van buitenlands kapitaal zouden zijn geweest en een deel van het kapitaal dat de ten einde lopende coördinatiecentra vormden, zou zijn verdwenen. De hele moeilijkheid van de raming bestaat erin het bedrag van de eigen vermogens te bepalen waarop de hervorming betrekking heeft.

De evaluaties van de NBB en van de SDD verschillen voornamelijk op het vlak van deze raming. De NBB gaat uit van de hypothese dat de totale inputs van buitenlands kapitaal in 2006 toe te schrijven zijn aan de hervorming. Voor de SDD is slechts een deel van dat kapitaal binnengekomen dankzij de hervorming¹⁰⁴. Bovendien is de SDD van oordeel dat, van de coördinatiecentra waarvan de erkenning is afgelopen, enkel van die welke nu notionele interesten aftrekken, kan worden gezegd dat ze door de hervorming in stand werden gehouden. Volgens de NBB moet ook rekening worden gehouden met het feit dat een deel van het kapitaal van de voormalige coördinatiecentra in België is gebleven doordat het opnieuw in de ondernemingen van dezelfde groep werd geïnjecteerd. Samengevat: de impact van de hervorming op de verhoging van het eigen vermogen is groter volgens de NBB dan volgens de SDD. Dit verklaart grotendeels waarom de NBB, uitgaande van een gelijkwaardige brutokostprijs, toch op een lagere nettobegrotingskostprijs uitkomt.

Een ander belangrijk punt van verschil in beide ramingen is de behandeling van de dubbele aftrekposten. Wanneer een vennootschap leent aan een vennootschap van dezelfde groep trekt ze notionele interesten af, terwijl de vennootschap die de schulden terugbetaalt de interesten van de lening aftrekt. De SDD neemt in zijn raming ook de kostprijs van de bijkomende afgetrokken interesten als gevolg van de hervorming in aanmerking. De NBB vindt dat niet nodig¹⁰⁵.

---

¹⁰³ Afgezien daarvan moet ook rekening worden gehouden met de bijkomende ontvangsten die de hervorming heeft opgeleverd. Deze komen m.n. van de budgettaire compensatiemaatregelen, van de vermindering van de aftrek van uitgestelde vroegere verliezen en van de macro-economische terugverdieneffecten.

¹⁰⁴ Volgens de SDD kan het bedrag van de buitenlandse kapitalen die zijn binnengekomen dankzij de hervorming worden gemeten door het verschil te berekenen met de inputs van 2004, d.w.z. net voor de hervorming.

¹⁰⁵ De ramingen verschillen ook, zij het in mindere mate, op het vlak van de inkomsten uit de macro-economische terugverdieneffecten (die door de SDD niet in aanmerking worden genomen) en van de impact van de hervorming op de substitutie tussen geleend kapitaal en eigen kapitaal (waarmee de SDD evenmin rekening houdt).

In 2008 (aanslagjaar 2009) bedroeg de brutokostprijs van de notionele interesten 5355 miljoen euro. Er is evenwel geen informatie beschikbaar over de overeenstemmende nettokostprijs en sedertdien hebben noch de NBB, noch de SDD nog nettokostprijzen geraamd.

Vanaf het aanslagjaar 2013 is de bovengrens van de notionele interesten beperkt tot 3% (3,5% voor de kmo's). Bovendien wordt het uitstellen van de niet-afgetrokken notionele interesten (bij gebrek aan voldoende winst) afgeschaft. Tijdens een overgangperiode zal de voorraad interesten die tot 2012 werden samengevoegd nog 7 jaar mogen worden uitgesteld, met inachtneming van een aantal beperkingen.

Hervorming van de personenbelasting

De hervorming van de personenbelasting, waarvan de tenuitvoerlegging werd gespreid over de aanslagjaren 2002 tot 2005 (inkomens 2001-2004), bestond in een verhoging van het percentage van de eerste schijf van het barema van de forfaitaire beroepskosten, een uitbreiding van de middelste schijven van het barema en de afschaffing van de hogere marginale aanslagvoeten.

De hervorming van de personenbelasting heeft niet geleid tot een forse daling van de impliciete aanslagvoet van de personenbelasting. Deze loopt terug van 22,5% in 2000 (vóór de hervorming) tot 22,3% in 2005 (nadat de maatregel volledig werd ingevoerd). Er moet echter rekening worden gehouden met het feit dat de impliciete aanslagvoet van de personenbelasting automatisch een opwaartse tendens vertoont als de reële brutolonen stijgen, want een aantal loontrekkers komen in hogere belastingschalen terecht. Om de impact van de hervorming van de personenbelasting te meten, moet dus een vergelijking worden gemaakt tussen de waargenomen ontwikkeling van de impliciete aanslagvoet en de theoretische ontwikkeling ervan bij ongewijzigd beleid¹⁰⁶. Bij ongewijzigd beleid zou de impliciete aanslagvoet in 2005 zijn uitgekomen op 23,8%, d.i. 1,5 procentpunt hoger dan de waargenomen aanslagvoet.

Ontwikkeling van het beschikbaar inkomen van de gezinnen

De ontwikkeling van het beschikbaar inkomen van de gezinnen is een andere indicator van de secundaire herverdeling van de inkomens, waarbij niet alleen rekening wordt gehouden met de fiscale en parafiscale heffingen die de gezinnen betalen, maar ook met de sociale uitkeringen die ze ontvangen.

De gezinnen zijn terzelfder tijd werknemers en kapitaalbezitters. Ze ontvangen in die zin inkomens uit arbeid en uit kapitaal. Op basis van deze primaire inkomens betalen de gezinnen belastingen en sociale bijdragen en ontvangen ze sociale uitkeringen. Het beschikbaar inkomen van de gezinnen stemt dus overeen met de primaire inkomens min belastingen en sociale bijdragen en plus sociale uitkeringen. Het beschikbaar inkomen bedraagt ca. 80% van de primaire inkomens.

Naargelang van het inkomenspeil doet zich echter een verschillende situatie voor: hoe hoger de inkomens van de gezinnen, hoe groter het verschil tussen het beschikbaar inkomen en de primaire inkomens, wat wijst op de herverdeling van de inkomens tussen de gezinnen. Volgens de EU-SILC-

---

¹⁰⁶ Om de ontwikkeling van de impliciete aanslagvoet bij ongewijzigd beleid te berekenen, wordt een elasticiteit van de belasting ten aanzien van het belastbaar inkomen van 1,67 toegepast, zoals die wordt geraamd in Lenoir, T. en C. Valenduc, «Herziening van de macro-economische methode voor de raming van de fiscale ontvangsten», *Documentatieblad*, fod Financiën, 66ste jaargang, eerste kwartaal 2006.

enquête¹⁰⁷ hadden de gezinnen die in 2010 tot de 20% rijksten behoorden gemiddeld een beschikbaar inkomen dat gelijk was aan 70% van hun bruto-inkomens. Voor de 20% armsten bedroeg deze verhouding 97%¹⁰⁸.

Als we de sociale overdrachten in natura toevoegen (de terugbetaling van de kosten voor geneeskundige verzorging door de sociale zekerheid, de tegemoetkoming van de overheidsbesturen in de kosten voor opvang, onderwijs, huisvesting enz.) verkrijgen we het alternatieve beschikbaar inkomen. Dat bedraagt gemiddeld iets minder dan 100% van de primaire inkomens van de gezinnen. Met andere woorden, wat de gezinnen in de vorm van directe fiscaliteit en parafiscaliteit betalen, krijgen ze zo goed als integraal terug in de vorm van sociale uitkeringen en sociale overdrachten in natura. De indirecte belastingen die de gezinnen betalen en de collectieve openbare diensten waarvan ze deels gebruikmaken, zijn evenwel niet in deze berekening begrepen.

De ontwikkeling van de koopkracht van de particulieren¹⁰⁹ kan worden gemeten op basis van de ontwikkeling van het alternatieve beschikbaar inkomen per inwoner dat wordt gedeflateerd door het indexcijfer van de consumptieprijzen. Grafiek 5-5 toont de ontwikkeling van de koopkracht van de particulieren van 1996 tot 2011. Van 1996 tot 2008 wordt een stijging van 16% opgetekend (13% zonder sociale overdrachten in natura), wat neerkomt op een gemiddelde jaargroei van 1,2%. Van 2008 tot 2009, tijdens de crisisperiode, stijgt de koopkracht nog met 2,0%, maar in 2010 en 2011 worden dalingen van resp. 1,9 en 0,8% genoteerd.

Tabel 5-9 geeft een uitsplitsing van de ontwikkeling van de koopkracht van de particulieren in 2009, 2010 en 2011. De ontwikkeling van de koopkracht resulteert uit de verhouding van de ontwikkeling van het bruto alternatief beschikbaar inkomen tot de ontwikkeling van de bevolking en van het indexcijfer van de consumptieprijzen. De bijdrage van elke inkomensvorm tot het veranderingspercentage van het bruto alternatief beschikbaar inkomen (3de kolom van elk jaar) wordt verkregen door het veranderingspercentage van het inkomen (2de kolom) te vermenigvuldigen met zijn aandeel in het bruto alternatief beschikbaar inkomen van de particulieren (1ste kolom)¹¹⁰.

Ondanks de daling van de inkomens uit vermogen, van het bruto-exploitatieoverschot en van het gemengde inkomen houdt de koopkracht in 2009 stand dankzij de verhoging van de sociale uitkeringen en van de sociale overdrachten in natura, dankzij de nog altijd positieve (hoewel vertraagde) groei van de lonen en dankzij de verlaging van de belastingen. Bovendien wordt de koopkracht van de particulieren in 2009 ondersteund door een lichtjes negatieve inflatie.

Het herstel van de werkgelegenheid in 2010 heeft tegelijk de loonmassa doen toenemen en de stijging van de sociale uitkeringen vertraagd. De toename van de loonmassa wordt evenwel getemperd door een minieme indexering (0,5%) als gevolg van de zwakke stijging van de gezondheidsindex in 2009¹¹¹.

---

¹⁰⁷ European Union Statistics on Income and Living Conditions, Eurostat.

¹⁰⁸ De totale bruto-inkomens van het gezin worden berekend als de som van alle inkomens van alle leden van het gezin; daarin zijn begrepen: de bruto-inkomens uit loonarbeid, het bruto-inkomen van een zelfstandige (monetair en niet-monetair), het inkomen uit eigendom, de financiële inkomens, de sociale overdrachten, de andere bruto-inkomens... Het beschikbaar inkomen is gelijk aan het bruto-inkomen min de belastingen, de sociale lasten en de overdrachten tussen de gezinnen. Het bevat dus niet de sociale uitkeringen die de gezinnen ontvangen.

¹⁰⁹ De particulieren bestaan uit de gezinnen en de instellingen zonder winstoogmerk ten dienste van de gezinnen.

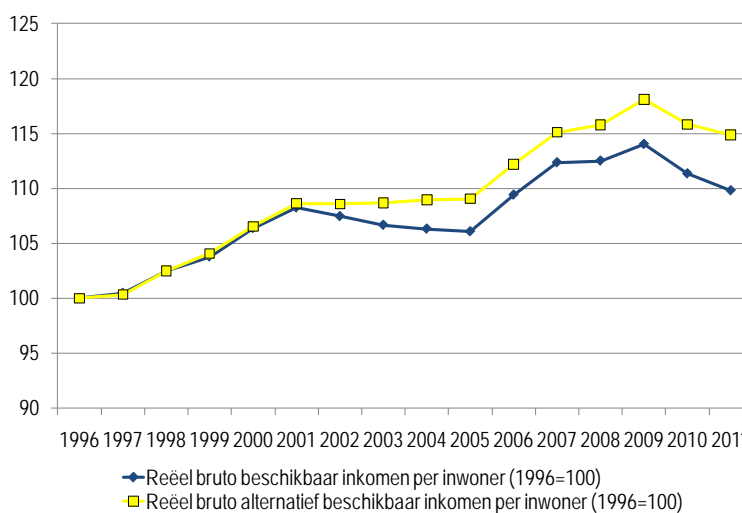
¹¹⁰ Het gaat hier om het gewicht van elke inkomensvorm in het totaal beschikbaar inkomen van de particulieren, wat iets heel anders is dan de verdeling van de toegevoegde waarde over inkomens uit arbeid en uit kapitaal in de ondernemingen (zie punt 5.9.1).

¹¹¹ De minieme indexering is ook verantwoordelijk voor de vertraagde stijging van de sociale uitkeringen vermits ook deze worden geïndexeerd.

Bovendien worden meer belastingen betaald, enerzijds, door de stijging van de inkomens die, onder invloed van de progressieve belastingschalen, de gemiddelde aanslagvoet verhoogt en, anderzijds, doordat een aantal positieve effecten – m.n. de forfaitaire verlaging van de personenbelasting voor elke in Vlaanderen wonende werknemer en de versnelde inkohiering in 2009 – weggevallen in 2010. In totaal stijgt het nominaal bruto alternatief beschikbaar inkomen minder dan het jaar voordien. Door de terugkeer van de inflatie (+2,2%), die de prijzen sneller doet stijgen dan het nominaal beschikbaar inkomen, daalt de koopkracht van de particulieren in 2010.

In 2011 blijft de koopkracht dalen. Dit is hoofdzakelijk te wijten aan de daling van de inkomens uit vermogen (vooral door de afkalving van de dividenden met 12,2%¹¹²), en aan het feit dat het bruto-exploitatieoverschot en de gemengde inkomens in nominale termen en per hoofd¹¹³ minder stijgen dan de inflatie (+1,1%, tgov. +3,5%). De beloning van de werknemers per hoofd stijgt daarentegen meer (+4,1%) dan de inflatie, wat o.m. het gevolg is van de groei van de werkgelegenheid (1,4%), die de groei van de bevolking (0,2%) ruim overschrijdt¹¹⁴. De bijdrage van de secundaire inkomensverdeling aan de ontwikkeling van de koopkracht is zo goed als neutraal. In totaal ligt de nominale stijging van het bruto alternatief beschikbaar inkomen per inwoner (2,6%) in 2011 weliswaar fors hoger dan in 2010 (0,2%), maar niettemin lager dan de inflatie (3,5%), die zelf hoog ligt door de sterke stijging van de energieprijzen (zie het hoofdstuk over de macro-economische context). De koopkracht van de particulieren blijft dus dalen in 2011.

Grafiek 5-5: Ontwikkeling van het reëel bruto beschikbaar inkomen van de particulieren per inwoner: alternatief (met sociale overdrachten in natura) en niet- alternatief (zonder sociale overdrachten in natura)

Bron : INR, berekeningen CRB

¹¹² Het feit dat de ontvangen dividenden van de particulieren dalen, terwijl de uitgekeerde dividenden van de niet-financiële vennootschappen (min de ontvangen dividenden) nagenoeg in hetzelfde tempo stijgen als de toegevoegde waarde (zie tabellen 1-1 en 1-2), is grotendeels toe te schrijven aan de daling van de uitgekeerde dividenden van de rest van de wereld.

¹¹³ De nominale groeivoet per hoofd kan worden geraamd door het verschil tussen de nominale groeivoet (kolommen 2 van tabel 1-4) en de groeivoet van de bevolking.

¹¹⁴ De stijging van de beloning van werknemers per loontrekker in de hele economie (3,1%) ligt onder de inflatie (3,5%). We herinneren er voorts aan dat, in de niet-financiële vennootschappen, de beloning van werknemers min of meer in hetzelfde tempo stijgt als de toegevoegde waarde, waardoor het loonaandeel in die sector met 0,2% daalt.

Tabel 5-9: Uitsplitsing van de ontwikkeling van de koopkracht van de particulieren (verandering tgov. het jaar voordien)

	2009			2010			2011		
	Aandeel in het bruto alternatief beschikbaar inkomen in 2008 (1)	Veranderings percentage tgov. het jaar voordien (2)	Bijdrage aan de variatie van de Bruto alternatief beschikbaar inkomen (1*2)	Aandeel in het bruto alternatief beschikbaar inkomen in 2009 (1)	Veranderings percentage tgov. het jaar voordien (2)	Bijdrage aan de variatie van de Bruto alternatief beschikbaar inkomen (1*2)	Aandeel in het bruto alternatief beschikbaar inkomen in 2010 (1)	Veranderings percentage tgov. het jaar voordien (2)	Bijdrage aan de variatie van de Bruto alternatief beschikbaar inkomen (1*2)
Beloning van werknemers	69,1%	0,9%	0,6%	67,9%	2,1%	1,4%	68,4%	4,3%	2,9%
Inkomen uit vermogen	12,1%	-5,5%	-0,7%	11,1%	1,2%	0,1%	11,1%	-6,6%	-0,7%
Bruto exploitatieoverschot en gemengd inkomen	17,5%	-2,6%	-0,5%	16,6%	1,3%	0,2%	16,6%	1,3%	0,2%
Sociale uitkeringen, exclusief sociale overdrachten in natura	24,1%	7,4%	1,8%	25,2%	1,6%	0,4%	25,3%	4,4%	1,1%
Sociale overdrachten in natura	19,2%	5,4%	1,0%	19,7%	3,1%	0,6%	20,0%	5,2%	1,0%
Belastingen op inkomen, vermogen, ...	-17,1%	-4,9%	0,8%	-15,8%	6,0%	-0,9%	-16,6%	4,9%	-0,8%
Sociale premies	-26,1%	2,8%	-0,7%	-26,1%	2,4%	-0,6%	-26,4%	3,7%	-1,0%
Overige inkomensoverdrachten	1,2%	22,5%	0,3%	1,4%	1,8%	0,0%	1,4%	4,3%	0,1%
Totaal = Bruto alternatief beschikbaar inkomen (a)			2,7%			1,3%			2,9%
<i>Veranderingspercentage tgov. het jaar voordien</i>									
Bevolking (b)			0,8%			1,0%			0,2%
Bruto alternatief beschikbaar inkomen per inwoner (c=a-b)			1,9%			0,2%			2,6%
Nationaal indexcijfer van de consumptieprijzen (d)			-0,1%			2,2%			3,5%
Reëel bruto alternatief beschikbaar inkomen per inwoner (c-d)			2,0%			-1,9%			-0,8%

Bron: INR, berekeningen CRB

Bronvermelding

- BAKSHI, H., E. McVITTIE en J. SIMMIE (2008), "Creating Innovation: Do the creative industries support innovation in the wider economy?", *NESTA Research Report*.
- BAUGNET, V., K. BURGGRAEVE, L. DRESSE et al. (2010), "Positie van België in de wereldhandel", *NBB Economisch Tijdschrift*, juni 2010, blz. 29-56.
- BOOSTEN, K. en K. VANDEVELDE (2012), *Doctoraatshouders op de arbeidsmarkt*, presentatie 22 mei 2012 voor de CRB.
- BUYSSE, R., L. SLEUWAEGEN en S. VANDEN BUSSCHE (2009), *Buitenlandse directe investeringen in België*, Vlerick Leuven Gent Management School, 8 blz.
- CENTRALE RAAD voor het BEDRIJFSLEVEN (2007), *Werk maken van een gemeenschapsoctrooi en van een sterkere octrooicultuur in België*, CRB 2007-1493, Brussel, CRB, 11 blz.
- CENTRALE RAAD VOOR HET BEDRIJFSLEVEN (2009a), *Advies betreffende het versterken van kennisuitwisseling tussen de onderzoekswereld en het bedrijfsleven*, CRB 2009-935, Brussel, CRB, 12 blz.
- CENTRALE RAAD VOOR HET BEDRIJFSLEVEN (2009b), *Studie naar de structuur van de productiekosten van de economie*, Brussel, CRB, 35 blz.
- CENTRALE RAAD VOOR HET BEDRIJFSLEVEN (2010), *Studie naar de structuur van de productiekosten van de economie*, CRB 2010-0114, 18 januari 2010, Brussel, 35 blz.
- CENTRALE RAAD voor het BEDRIJFSLEVEN (2012), *Méthodologies utilisées pour le calcul des taux d'imposition implicites*, Brussel, (CCE 2012-0224) .
- DE BACKER, K. en N. YAMANO (2012), « International comparative evidence on global value chains », *OECD Science, Technology and Industry Working Papers*, nr. 3, Parijs, 30 blz.
- DEVOLDERE, Isabelle en Leo SLEUWAEGEN (2009), *Werk maken van een creatieve economie*, Leuven, Uitgeverij LannooCampus, 131 blz.
- DUPREZ, C. (2011), "Het internationaal dienstenverkeer – een toenemende bijdrage tot het lopend saldo van België", *Economisch Tijdschrift NBB*, blz. 59-75.
- EUROPESE COMMISSIE (2003), *Third European report on Science and Technology indicators*
- EUROPESE COMMISSIE (2007), "Entrepreneurship Survey of the EU (25 member states), the US, Iceland and Norway", *Flash EB series*, nr. 192, 16 blz.
- EUROPESE COMMISSIE (2012), "Taxing Trends in the European Union, 2012 edition"
- EUROPESE COMMISSIE (2009), *Keeping European Consumers Safe, 2008 annual report on the operation of the rapid alert system for non-food consumer products RAPEX*, Luxemburg, 64 blz.
- EUROPESE COMMISSIE (2010), *Internationalisation of European SMEs*, Brussel, 124 blz.
- EUROPESE COMMISSIE (2010b), *European Competitiveness Report 2010*, DG for Enterprise and Industry, Brussel, 219 blz.
- EUROPESE COMMISSIE (2012), *Innovation Union Scoreboard 2011*, Brussel, 101 blz.
- EUROPESE CENTRALE BANK (2007), *Monthly Bulletin*, mei 2007.
- EUROSTAT (2011), *Taxation Trends in the European Union*, Luxemburg.
- ERNST & YOUNG (2011), *Barometer van de Belgische Attractiviteit 2011*, Brussel, 52 blz.
- FEDERAAL PLANBUREAU (2010), *Objectifs BE2020: Les investissements en R&D en Belgique et dans ses Régions*, note, 21 blz.

- HAUSMANN, R., J. HWANG, en D. RODRIK (2007), "What you export matters", *Journal of Economic Growth*, vol. 12, nr. 1
- HERTVELDT, B. en B. MICHEL (2012), "Offshoring and the skill structure of labour demand in Belgium", *FPB WP*, nr. 7, 37 blz.
- IBM (2011), *Global Location Trends, 2010 Annual Report Belgium*, 16 blz.
- ILO (2009a), *Information Document on Ratifications and Standards-Related Activities (report III(2))*, Meeting Document International Labour Conference 98th session, report III (part 2), Genève, 270 blz.
- ILO (2009b), *Report of the Committee of Experts on the Application of Conventions and Recommendations*, Meeting Document International Labour Conference 98th session, report III (part 1A), Genève, 760 blz.
- JACOBS, D., A. REA, C. TENEY e.a. (2009), *De sociale lift blijft steken – de prestaties van allochtone leerlingen in de Vlaamse gemeenschap en de Franse gemeenschap*, Brussel, Koning Boudewijnstichting, 93 blz.
- KANSELARIJ (2011), *De vijf doelstellingen in het kader van de Europa 2020 strategie. Beleidsvoorbereidende studie*, april 2011.
- KELLY, D.J., S. SINGER en M. HERRINGTON (2012), *Global Entrepreneurship Monitor 2011 Global Report*, 38 blz.
- KEGELS, C. (2009), "Alternative Assessment of Belgian Competitiveness", *Federaal Planbureau Working Paper*, nr. 09-09, september 2009, 37 blz.
- LENOIR, T en C. VALENDUC, «Révision de la méthode macro-économique d'estimation des recettes fiscales», *fod Finantiën Documentatieblad*, jg. 66, 1ste kwartaal 2006.
- MATTE, M. en B. MICHEL (2010), « La part de marché à l'exportation de la Belgique 1993-2008 - changements structurels et compétitivité », *Federaal Planbureau Working Paper*, nr. 6-10, 20 blz.
- MATHIEU, A. en B. VAN POTTELSBERGHE (2008), *A Note on the Drivers of R&D Intensity*, Solvay Business School, Brussel, 13 blz.
- MICHEL, Bernhard Klaus (2009), "The Impact of Offshoring on Employment in Belgium", *Federaal Planbureau Working Paper*, nr. 01-09, januari 2009, 39 blz.
- NBB (2008), *Jaarverslag Economische en Financiële Ontwikkeling*, Brussel, 253 blz.
- NBB, secretariaat CRB en FPB (2011), *De uitdagingen voor het concurrentievermogen in België*, CRB 2011-0809, 47 blz.
- OECD (2007a), *Environmental Performance Review of China – Conclusions and Recommendations*, 12 blz.
- OECD (2007b), *Moving Up the Value Chain, Staying Competitive in the Global Economy – Main Findings*, 27 blz.
- OECD (2009), *Science, technology and industry scoreboard 2009*.
- OECD (2010), *PISA 2009 results: Overcoming social background*, Parijs, 224 blz.
- ONKELINX, J. en L. SLEUWAEGEN (2008), *Internationalization of SMEs*, Brussel, Flanders DC, 90 blz.
- PENEDER, M., K. AIGINGER en G. HUTSCHENREITER (2001), *Structural Change and Economic Growth*, Wenen, WIFO, 164 blz.
- SCHWAB, K. (2012), *The global competitiveness report 2011-2012*, World Economic Forum.
- SLEUWAEGEN, L. en C. PEETERS (2012), *Belgium in the new global economy: export and international sourcing*, 68 blz.
- SPINNEWYN, H. (2008), "Internationalisering van de Belgische economie: analyse op basis van de filialen van buitenlandse ondernemingen in het buitenland tussen 1995-2005", *Federaal Planbureau Working Paper*, nr. 21-08, december 2008, 42 blz.
- SPITHOVEN, A. en S. VANDECANDELAERE (2009), *Kennisuitwisseling en technologieoverdracht tussen het bedrijfsleven en de onderzoekswereld*, Brussel, CRB, 289 blz.

THURIK, R. (2007), *Ondernemerschap: de motor van groei?*, hoorzitting van 10 oktober 2007 voor de CRB in het kader van de werkgroep rond ondernemerschap.

VEUGELERS, R. (2008), *Industry-science relaties: evidentie en beleidsimplicaties*, hoorzitting van 10 januari 2008 voor de CRB in het kader van de werkgroep rond industry-science relaties.

WÖLFL, A. (2005), "The Service Economy in OECD countries", *STI working paper*, nr. 3, (OECD)

Toekomstige opdracht van de CRB

De wet van 22 april 2012 ter bestrijding van de loonkloof tussen mannen en vrouwen heeft een wijziging aangebracht in de wet van 26 juli 1996 tot bevordering van de werkgelegenheid en tot preventieve vrijwaring van het concurrentievermogen, met de bedoeling om het Technisch verslag van de CRB aan te vullen met een analyse van de ontwikkeling van de loonkloof tussen mannen en vrouwen. In een nieuw ontwerp tot wijziging van de wet van 1996, dat in een programmawet zal worden opgenomen, wordt hieraan toegevoegd dat het Technisch verslag die rubriek alleen zal bevatten in het jaar waarin over het interprofessioneel akkoord wordt onderhandeld, en dit voor het eerst in het Technisch verslag van 2014.

Het dagelijks bestuur van de CRB neemt hiervan akte en verklaart zich bereid om hierover een specifieke rubriek toe te voegen aan het Technisch verslag. Het dagelijks bestuur wenst niet alleen de loonkloof te meten en op te volgen maar die ook beter te begrijpen door dieper in te gaan op de oorzaken ervan en deze in een ruimer kader te situeren. Het secretariaat zou derhalve een documentatienota aan dit onderwerp wijden.

6 Bijlagen

6.1 Bijlage 1: Bedrijfstakkenomenclatuur Nace rev. 2

Nace-secties en afdelingen	
A	Landbouw, bosbouw en visserij
01	Teelt van gewassen, veeteelt, jacht en diensten in verband met deze activiteiten
02	Bosbouw en de exploitatie van bossen
03	Visserij en aquacultuur
B	Winning van delfstoffen
05	Winning van steenkool en bruinkool
06	Winning van aardolie en aardgas
07	Winning van metaalertsen
08	Overige winning van delfstoffen
09	Ondersteunende activiteiten in verband met de mijnbouw
C	Industrie
10	Vervaardiging van voedingsmiddelen
11	Vervaardiging van dranken
12	Vervaardiging van tabaksproducten
13	Vervaardiging van textiel
14	Vervaardiging van kleding
15	Vervaardiging van leer en van producten van leer
16	Houtindustrie en vervaardiging van artikelen van hout en van kurk, exclusief meubelen; vervaardiging van artikelen van riet en van vlechtwerk
17	Vervaardiging van papier en papierwaren
18	Drukkerijen, reproductie van opgenomen media
19	Vervaardiging van cokes en van geraffineerde aardolieproducten
20	Vervaardiging van chemische producten
21	Vervaardiging van farmaceutische grondstoffen en producten
22	Vervaardiging van producten van rubber of kunststof
23	Vervaardiging van andere niet-metaalhoudende minerale producten
24	Vervaardiging van metalen in primaire vorm
25	Vervaardiging van producten van metaal, exclusief machines en apparaten
26	Vervaardiging van informaticaproducten en van elektronische en optische producten
27	Vervaardiging van elektrische apparatuur
28	Vervaardiging van machines, apparaten en werktuigen, n.e.g.
29	Vervaardiging en assemblage van motorvoertuigen, aanhangwagens en opleggers
30	Vervaardiging van andere transportmiddelen
31	Vervaardiging van meubelen
32	Overige industrie
33	Reparatie en installatie van machines en apparaten
D	Productie en distributie van elektriciteit, gas, stoom en gekoelde lucht
35	Productie en distributie van elektriciteit, gas, stoom en gekoelde lucht
E	Distributie van water; afval- en afval-waterbeheer en sanering
36	Winning, behandeling en distributie van water
37	Afvalwaterafvoer
38	Inzameling, verwerking en verwijdering van afval; terugwinning
39	Sanering en ander afvalbeheer
F	Bouwnijverheid
41	Bouw van gebouwen; ontwikkeling van bouwprojecten
42	Weg- en waterbouw
43	Gespecialiseerde bouwwerkzaamheden
H	Groot-en detailhandel; reparatie van auto's en motorfietsen
49	Vervoer te land en vervoer via pijpleidingen
50	Vervoer over water
51	Luchtvaart
52	Opslag en vervoerondersteunende activiteiten
53	Posterijen en koeriers

I Vervoer en opslag
55 Verschaffen van accommodatie
56 Eet- en drinkgelegenheden
J Informatie en communicatie
58 Uitgeverijen
59 Productie van films en video- en televisieprogramma's, maken van geluidsopnamen en uitgeverijen van muziekopnamen
60 Programmeren en uitzenden van radio- en televisieprogramma's
61 Telecommunicatie
62 Ontwerpen en programmeren van computerprogramma's, computerconsultancy-activiteiten en aanverwante activiteiten
63 Dienstverlenende activiteiten op het gebied van informatie
K Financiële activiteiten en verzekeringen
64 Financiële dienstverlening, exclusief verzekeringen en pensioenfondsen
65 Verzekeringen, herverzekeringen en pensioenfondsen, exclusief verplichte sociale verzekeringen
66 Ondersteunende activiteiten voor verzekeringen en pensioenfondsen
L Exploitatie van en handel in onroerende goed
68 Exploitatie van en handel in onroerend goed
M Vrije beroepen en wetenschappelijke en technische activiteiten
69 Rechtskundige en boekhoudkundige dienstverlening
70 Activiteiten van hoofdkantoren; adviesbureaus op het gebied van bedrijfsbeheer
71 Architecten en ingenieurs; technische testen en toetsen
72 Speur- en ontwikkelingswerk op wetenschappelijk gebied
73 Reclamewezen en marktonderzoek
74 Overige gespecialiseerde wetenschappelijke en technische activiteiten
75 Veterinaire diensten
N Administratie en ondersteunende diensten
77 Verhuur en lease
78 Terbeschikkingstelling van personeel
79 Reisbureaus, reisorganisatoren, reserveringsbureaus en aanverwante activiteiten
80 Beveiligings- en opsporingsdiensten
81 Diensten in verband met gebouwen; landschapsverzorging
82 Administratieve en ondersteunende activiteiten ten behoeve van kantoren en overige zakelijke activiteiten
O Openbaar bestuur en defensie; Verplichte sociale verzekeringen
84 Openbaar bestuur en defensie; verplichte sociale verzekeringen
P Onderwijs
85 Onderwijs
Q Menselijke gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening
86 Menselijke gezondheidszorg
87 Maatschappelijke dienstverlening met huisvesting
88 Maatschappelijke dienstverlening zonder huisvesting
R Kunst, Amusement en recreatie
90 Creatieve activiteiten, kunst en amusement
91 Bibliotheken, archieven, musea en overige culturele activiteiten
92 Loterijen en kansspelen
93 Sport, ontspanning en recreatie
S Overige diensten
94 Verenigingen
95 Reparatie van computers en consumentenartikelen
96 Overige persoonlijke diensten
T Huishoudens als werkgever; niet gedifferentieerde productie van goederen en diensten door huishoudens voor eigen gebruik
97 Huishoudens als werkgever van huishoudelijk personeel
98 Niet-gedifferentieerde productie van goederen en diensten door particuliere huishoudens voor eigen gebruik
U Extraterritoriale organisaties en lichamen
99 Extraterritoriale organisaties en lichamen

6.2 Bijlage 2: Loonkostenontwikkeling per persoon en per uur

Loonkosten per persoon in de privé-sector																
	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012 ^p
Duistland	0,4%	0,8%	0,8%	2,0%	1,6%	1,1%	1,4%	0,2%	-0,1%	1,2%	0,9%	2,2%	-0,5%	2,0%	2,8%	2,6%
Nederland	2,4%	4,0%	3,5%	4,7%	4,9%	4,3%	3,0%	3,4%	1,1%	2,5%	3,0%	3,3%	1,8%	1,1%	1,8%	2,4%
Frankrijk	1,0%	1,0%	1,5%	2,4%	2,8%	3,5%	3,0%	3,8%	2,9%	3,5%	2,6%	2,6%	1,2%	2,4%	3,1%	2,0%
Gemid-3	0,8%	1,2%	1,3%	2,4%	2,4%	2,4%	2,2%	1,9%	1,2%	2,3%	1,8%	2,5%	0,4%	2,1%	2,8%	2,3%
België	3,0%	1,2%	3,8%	1,8%	3,8%	3,4%	1,7%	1,8%	1,2%	3,5%	3,5%	3,4%	0,7%	1,2%	2,9%	3,1%
Gemiddelde jaarlijkse arbeidsduur																
	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012 ^p
Duistland	-0,5%	-0,7%	-0,5%	-0,3%	-1,0%	-0,5%	-1,3%	-0,1%	-0,8%	-0,2%	-0,7%	0,4%	-2,6%	0,7%	-0,8%	-0,1%
Nederland	-0,1%	-1,5%	-0,3%	-1,4%	-0,3%	-0,9%	-0,9%	-0,5%	-0,4%	0,1%	-0,3%	-0,2%	-0,8%	-0,2%	1,0%	-0,2%
Frankrijk	-0,6%	-0,4%	-0,3%	-1,8%	-1,2%	-1,3%	-0,3%	0,3%	0,2%	0,2%	0,1%	0,8%	-0,8%	0,2%	0,3%	0,0%
Gemid-3	-0,5%	-0,7%	-0,4%	-0,9%	-1,0%	-0,8%	-0,9%	0,0%	-0,4%	0,0%	-0,3%	0,5%	-1,7%	0,4%	-0,2%	-0,1%
België	0,1%	0,2%	0,2%	0,1%	0,2%	-0,3%	-0,6%	-0,3%	-0,3%	0,1%	-0,3%	0,4%	-1,7%	0,1%	-0,5%	0,3%
Uurloonkosten in de privé-sector																
	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012 ^p
Duistland	0,9%	1,5%	1,4%	2,3%	2,6%	1,6%	2,7%	0,3%	0,7%	1,4%	1,6%	1,8%	2,1%	1,3%	3,6%	2,7%
Nederland	2,5%	5,6%	3,8%	6,1%	5,2%	5,2%	4,0%	3,9%	1,5%	2,4%	3,3%	3,5%	2,7%	1,4%	0,8%	2,6%
Frankrijk	1,6%	1,5%	1,9%	4,2%	4,0%	4,9%	3,3%	3,6%	2,7%	3,3%	2,5%	1,8%	2,0%	2,3%	2,8%	2,0%
Gemid-3	1,3%	1,9%	1,8%	3,4%	3,4%	3,2%	3,1%	1,9%	1,6%	2,3%	2,1%	2,0%	2,2%	1,7%	3,0%	2,4%
België	2,9%	0,9%	3,5%	1,7%	3,6%	3,7%	2,3%	2,1%	1,5%	3,5%	3,8%	3,0%	2,5%	1,0%	3,4%	2,9%

6.3 Bijlage 3: Wegingscoëfficiënten

	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Duitsland	54,8%	54,4%	53,8%	53,3%	52,4%	52,0%	51,5%	51,0%	50,5%	49,9%	49,7%	49,7%	49,4%	49,2%	49,5%	49,7%	50,0%	50,3%
Nederland	9,3%	9,7%	10,0%	10,3%	10,7%	11,1%	11,2%	11,3%	11,3%	11,5%	11,6%	11,7%	11,9%	11,8%	11,8%	11,7%	11,5%	11,4%
Frankrijk	35,8%	35,9%	36,3%	36,4%	36,9%	37,0%	37,2%	37,7%	38,2%	38,6%	38,7%	38,6%	38,7%	39,0%	38,7%	38,6%	38,5%	38,3%